

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 9.2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Metka Furlan, Janez Keber, France Novak, Vera Smole

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Nanika Holz

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706160, faks: 01 4257796

<http://www.zrc-sazu.si/isjfr/jezikosl.htm>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Cena posamezne številke: 1500 SIT

Naročila sprejema

ZALOŽBA ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464, faks: 01 425 77 94

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja od leta 1991, od 3. letnika 1997 vsako leto, od 2001 dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega jezika objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodno bazo podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York.

Tiskano s podporo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije

Tisk: Present d.o.o., Ljubljana

© 2003, ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Metka Furlan, Janez Keber, France Novak, Vera Smole

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Nanika Holz

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706160, faks: 01 4257796

<http://www.zrc-sazu.si/isjfr/jezikosl.htm>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Cena posamezne številke: 1500 SIT

Naročila sprejema

ZALOŽBA ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464, faks: 01 425 77 94

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja od leta 1991, od 3. letnika 1997 vsako leto, od 2001 dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega jezika objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodno bazo podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York.

Tiskano s podporo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije

Tisk: Present d.o.o., Ljubljana

© 2003, ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

9 • 2

2003

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 9 • 2003 • 2

V **Jezikoslovnih zapiskih 9 • 2003 • 2** sodeluje 13 avtorjev in avtoric s 15 prispevki. Drugi zvezek 9. letnika **Jezikoslovnih zapiskov** vsebuje v poglavju **I. ČLANKI IN RAZPRAVE** osem, v poglavju **II. GRADIVO, OCENE, POROČILA** pa sedem prispevkov.

Med sodelujočimi avtorji in avtoricami je tokrat razen raziskovalcev z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (= ISJ) precej zunanjih sodelavcev:

I. dr. *Alenka Šivic-Dular* (Filozofska fakulteta Ljubljana), mag. *Matej Šekli* (Filozofska fakulteta Ljubljana), dr. *Metka Furlan* (ISJ), mag. *Danila Zuljan* (Šolski center Nova Gorica), dr. *Mihaela Koletnik* (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru), *Saša Poklač* (Univerza v Bratislavi), mag. *Nataša Jakop* (ISJ), mag. *Nataša Komac* (Filozofska fakulteta Ljubljana).

II. dr. *Primož Jakopin*, *Peter Jurgec*, *Janez Keber*, dr. *Peter Weiss* (vsi ISJ), dr. *Alenka Šivic-Dular* (Filozofska fakulteta Ljubljana), dr. *Jožica Škofic* (ISJ, dva prispevka).

Janez Keber

VSEBINA

I. RAZPRAVE IN ČLANKI

Alenka Šivic-Dular, <i>Razvoj pridevniških sklanjatev v kontekstu zgodovinskih in arealnih vidikov</i>	7
Matej Šekli, <i>Održi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini</i>	29
Metka Furlan, <i>Zahodnoslovensko krgišče</i>	51
Danila Zuljan, <i>Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju</i>	59
Mihaela Koletnik, <i>Fonološki opis govora pri Negovi (SLA 367)</i>	81
Saša Poklač, <i>O naglaševanju števnikov dvanajst in petnajst v slovenskih narečjih (po gradivu SLA)</i>	93
Nataša Jakop, <i>Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika</i>	111
Nataša Komac, <i>Slovenska jezikovna skupnost v Kanalski dolini</i>	129

II. GRADIVO, OCENE, POROČILA

Primož Jakopin, <i>Nekaj zanimivosti iz besedilnega korpusa Nova beseda</i> ..	145
Peter Jurgec, <i>Drago Unuk, Zlog v slovenskem jeziku (Ljubljana 2003)</i>	153
Janez Keber, <i>Anđela Frančič, Međimurska prezimena (Zagreb 2002)</i>	161
Peter Weiss, <i>Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Varaždin 2002)</i>	171
Alenka Šivic-Dular, <i>13. mednarodni slavistični kongres (v podatkovno-statistični luči) (Ljubljana, 15.–21. 8. 2003)</i>	177
Jožica Škofic, <i>4. mednarodni kongres dialektologov in geolingvistov (Riga, 28. 7.–2. 8. 2003)</i>	187
Jožica Škofic, <i>2. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi – ICLaVE 2 (Uppsala, 12.–14. 6. 2003)</i>	191

I. RAZPRAVE IN ČLANKI

Razvoj pridevniških sklanjatev v kontekstu zgodovinskih in arealnih vidikov¹

Alenka Šivic-Dular

IZVLEČEK: V članku so razčlenjeni elementi, ki so vplivali na nastanek inovativne akcentske paradigme za nedoločne pridevnike (slovenščina, narečno) in morda prav tako prvotno za nedoločne pridevnike (hrvaščina, čakavski oziroma čakavsko-kajkavski govori).

ABSTRACT: The article analyzes the elements which influenced the origination of an innovative stress paradigm for indefinite adjectives (Slovenian, dialectal) and, maybe, also primarily for indefinite adjectives (Croatian, Chakavian or Chakavian-Kajkavian speeches).

Ob preučevanju polemike o izvoru (končnic) pridevniške sklanjatve v slovenščini, ki sta jo več let vodila St. Škrabec in V. Oblak² sem prišla do dveh ugotovitev, da vprašanje izvora slovenske pridevniške sklanjatve, tj. v prvi vrsti izvora končniškega nabora v ednini pridevniške sklanjatve, kljub razgrnjenemu tehtnemu gradivu in vrhunski jezikoslovni argumentaciji iz več razlogov formalno ni bilo dokončno rešeno, da pa je izjemno pomembno za natančnejšo sliko o njeni genezi. St. Škrabec je zagovarjal mnenje, da so edninske končnice m./sr. sp. vsebovale s kontrakcijo nastali *-ē- (tipa psl. -ě-) iz končajev psl. zložene pridevniške sklanjatve R ed. -ěga/o < -ajego, D ed. -ěmu < -ujemu in M ed. -ěmь < -ějemb³ in da so ti končaji sčasoma prodrli tudi v ednino zaimkovne sklanjatve (npr. sln. *tega, temu*). V. Oblak pa, ki se je opiral prvenstveno na dialektološka opažanja in tipologijo končniškega nabora v drugih slovanskih jezikih, je zagovarjal mnenje, da so na oblikovanje končniškega nabora pridevnikov v slovenskih govorih vplivali mehki zaimki s končaji tipa -ego, -emu, -emь; ti naj bi posledično vplivali tudi na

¹ Besedilo razprave predstavlja referat, pripravljen za 13. mednarodni slavistični kongres v Ljubljani od 15. do 21. avgusta 2003.

² A. Šivic-Dular, Slovenska pridevniška sklanjatev v luči razlage S. Škrabca in V. Oblaka, *Obdobja* 17. *Vatroslav Oblak* [Ur. A. Šivic-Dular], Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 1998, 287–303. V tem članku je dostopna tudi osnovna literatura.

³ Škrabec je pa je hkrati za vzhodne sln. govore (prekmurske), menil, da so se oblike tipa *novágoľa, novúmu, nověm*, D ed. ž. sp. *nověj*) razvile pod vplivom zaimkov v *novóga, novómu, novóm, novój*.

spremembo **t-ogo/a* > *t-ega*, *t-omu > *t-emu*, *t-omb > *t-em*, medtem ko je *-i* v slovenskih končnicah tipa *-iga -imu* pojasnjeval kot analogen po I ed. m. sp. določnih pridevnikov. Vendar pa Škrabec ni rekonstruiral samo izhodiščnih oblik pridevniškega končniškega nabora, ampak se je tudi kasneje vračal k vprašanjem razmerja med pridevniškimi in zaimenskimi končniškimi nabori, seveda v okvirih tedaj mogočega.

Polemika se je tedaj končala sicer neodločeno zaradi vztrajanja polemikov pri lastnih stališčih, vendar pa se je kasneje zdelo, da več argumentov govori v prid Škrabčevim stališčem, med drugim naj bi jih podpirale tudi kontrahirane oblike pridevnikov in svojilnih zaimkov že v Brižinskih spomenikih (npr. *vuescne*, *nepraudnega*, *zuetemu*, *mega*, *memu* itd.), njihova zgodovinska ohranjenost v slovenskih severozahodnih govorih ter sledi tega pojava v toponimih na slovenskem zahodu in v osredju, kamor bi kontrakcija morda le še segla.⁴

V zgodnih jezikovnih spomenikih slovenskega jezika še najdemo imenske oblike pridevnikov (npr. *lasna natrovuechu* 'lačnega', *naga odeachu* 'nagega', *segna naboiachu* 'žejnega'), prevladujejo pa zložene pridevniške oblike, ki od protestantskega obdobja naprej v edninskem moškem/srednjem spolu izkazujejo končnice tipa *-iga -imu*⁵ (npr. *fuetiga pifma*, *tiga prauiga Boga*, *hudimu*, *venim fuetim kershanskim lebnu*, *tiga Nouiga Testamenta*); samoglasnik *-i* v končnici se tradicionalno pojasnjuje kot refleks v nenaglašenem položaju skrajšanega **-ē* (tipa psl. *-ě-*; v slovenski znanstveni literaturi se zapisuje tudi z *-ê*), ta pa po kontrakciji iz **-aje-* itd. V Stiškem rokopisu (15. stol.; Stična na Dolenjskem) je zapisana »nenavadna«⁶ pridevniška oblika v O. mn. *Smeymi chudeymi deyli* < **sъ měmi xuděmi děli* (MIKHAILOV 2001, 88), v kateri je St. Škrabec videl pridevnik z zaimensko končnico *-ěmi* oz. z refleksom *-ey-* za naglašeni dolgi *-ě-*.⁶

Prve pridevniške oblike z zaimenskimi končnicami je objavil že F. Miklošič, kasneje sta njihovo število z zgodovinskimi izpričbami (npr. *prad usiem hudieim* (42), *prad tashzhiem kriesham* 'pred težkēm križam', *prad tashziemi skushniauami* 'pred težkēmi skušnjavami' (51), *s' velzhiemi Shalami* 'z velkēmi željami' (105))⁷ in narečnimi primeri (npr. O mn. z *lěpě'mŕ.* z *lěpě'mi dně'vi*, in O dv. z *g'rděma*: z

⁴ Prim. toponime *Dobrépolje*, narečno *Dobrei'pole* oz. *Dobrai'pole* < **dobroje pol'e*, Gutenfeld (Dolenjska), *Velesovo* < *velje selo (Gorenjska), *Dovje* < **dobgoje (polje)*, Lengenfeld (Gorenjska), slovensko narečno *Morskjé*, R ed. iz *Morskjéga*, M ed. v *Morském* (Posočje) < *Morskē, knjižno *Morskó*, R ed. *Morskéga*. Čeprav toponim nima zanesljive etimologije (prim. Bezlajevu razlago iz etnonima *Naristi*; F. Bezlaj, JIS 1965/4–5, 414), pa vendarle preseneča oblikoslovno in akcentsko ujemanje s slovanskim *moře oz. določnim pridevnikom **morьskъjь -āja -ojě* > sln. *morški -â **-é* in v R. *-ē* < **-aje*. Resne pomisleke pa vzbuja dejstvo, da je ta onomastična motivacija precej nenavadna.

⁵ Današnje knjižne končnice tipa *-ega*, *-emu* so bile v knjižni jezik vpeljane šele sredi 19. stol., nadomestile pa so končnice tipa *-iga*, *-imu*, ki so se pisale dotlej; množinske končnice *-ih*, *-im -imi* pa so najverjetneje tudi v sln. refleksi psl. končajev v zlozeni pridevniški sklanjatvi.

⁶ Zaimensko končnico *-ěmi* najdemo tudi pri glavnih števnikih, npr. *f defeteimi*, *f ofmeimi shenami* namesto danes knjižnih *deseimi*, *osmimi* (tj. s pridevniškimi končnicami); tu je možen in verjeten oblikoslovni vpliv števnikov *dvě oz. *tri.

⁷ Duhouna branua (1740); številke označujejo strani.

g'rděma rokāma) pomnožila Škrabec⁸ (ŠKRABEC 1998 IV, 41) in Ramovš.⁹ Celoto tovrstnih primerov iz jezikoslovnih del in sondažno pridobljenih tudi iz kartoteke za zgodovinski slovar slovenskega jezika, ki se nahaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša (ZRC SAZU), je v svoji diplomski nalogi zbrala J. Zupan (ZUPAN 2001); na to delo se pri pisanju tega prispevka tudi opiram. Morda bodo kasnejše sistematične raziskave pridevnikov v protestantskih delih število še pomnožile, saj kljub kvantitativni marginalnosti glede na celotni korpus oblik v jezikovno-zgodovinskem in primerjalnem smislu niso nepomembne in bi lahko pomagale osvetliti neko slabo znano jezikovno dogajanje v preteklosti, ki je ohranjeno samo fragmentarno.

Kot je znano doslej, so od protestantskih piscev pridevnike z zaimenskimi končnicami zapisali Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj in Jurij Juričič. Pogled v zbrani korpus¹⁰ s stališča njihovih akcentskih značilnosti pokaže, da tovrstne končnico vsebujejo pridevniki, ki so s psl. stališča pripadali *a.p. b* ali *a.p. c*: prim. **svęť* (a.p c); **xudъ* (a.p c); **dobrъ* (a.p b); **ostrъ* (a.p. b); **lastnъ* (a.p c); trije med njimi iz a.p. c vsebujejo v korenu dolg samoglasnik, dva iz a.p. b pa kratkega. Pri tem zbuja pozornost sintagma z dvema pridevniškima prilastkoma (prim. *On*

⁸ Večina Škrabčevih narečnih primerov je dolenskih, navaja pa tudi hipotetične narečne primere v naslednjem smislu: »V mojem rojstnem kraju bi se vtegnilo še dandanašnji slišati n.pr.: *močnai'mə* poleg *močnəmə* ali *mo'čnəmə*, v določnem pomenu pa seveda le *muo'čnəmə*».

⁹ Ramovš se je opiral predvsem na razprave J. Scheinigga (SCHEINIGG 1881–82).

¹⁰ O ed. sr. sp.: **svęťěmъ*: *De fi ti nas fteim Sueteim Telleffom inu fto fueto kryo tuiga lubefniuga fynu Iefusa Cristufa Gospudi nashiga shpishal inu napuy.* (Trubar, *Katechismus* z dvejma izlagama, 1575, 460)

R mn. ž. sp.: **svęťěxъ*: *Tjih deset futeieh sepuedi natei gori Sinay* (Ene duhovne pesni, 1563, 44) – *f tolstěmi obifti* (po Ramovšu: Dalmatin)

D mn. m. sp.: **huděmъ*: *On ne bode puffstill Hudem ludem hudizhu ti smerti inu peklu meni fskoditi* (Trubar, *Katechismus* 1550, 60, 38b)

O mn. m. sp.: **dobrěmi*: *budo satemi dobreimi inu Suetemi Ozhaki hoditi?* (Juričič, *Postilla* II, 1578, 30) / **huděmi*: *hudejmi* (Trubar) – **ostrěmi*: *ostreimi* (po Miklošiču: sir. 72, Trubar; po Škrabcu: Trubar) – **svęťěmi*: *Dopufi de tebe tudi ty ludie fo vsemi futeimi Angeli zhefte inu hualio vekoma.* (Trubar, *Ta prvi deil tiga noviga testamenta, vtm so vsi shtyri evangelisti inu tv /.../,* 1557, p 2b) – *Inu de Bug hozhe, de ty verni po tim lebnu bodo per nim, de vshiuao fo vsemi Suteimi Angeli tiga vezhniga Nebeskiga Veffelia* (Trubar, *Ta prvi deil tiga noviga testamenta,* 1557, h a) / *kadar iest vmui zhafti pridem pred muie Ozhetom inu pred vsemi futeimi Angeli* (Trubar, *NT I, En regishter, ta kashe, kei ty nedelski inv tih drvgih prasnikou Euangelij,* 1558, X 4b) / *Inu bode martran fteim ognem inu shueplom pred teim fuetemi Angeli inu pred teim Iagnetom* (Trubar, *Noviga testamenta pvsledni deil,* 1577, 392) / *budo sa temi dobreimi inu Suetemi Ozhaki hoditi.* (Juričič, *Postilla* II, 1578, 30) / *kadar on pride vti zhafti fuiga Ozheta, fuiemi futeimi Angeli* (Trubar, *Ta celi novi testament,* 1582, 172) / *Inu bode martran fteim ognem inu shueplan pred temi fuetemi Angeli inu pred teim Iagnetom* (Trubar, *Ta celi novi testament,* 1582, 413). — O mn. sr. sp.: **lastněmi*: *s lastněmi ufiti* (po Ramovšu: *Biblia*, I, 271b). – O mn. ž. sp. : **ostrěmi*: *On nyh ne odshene, Alli softreimi inu farditimi beffedami oftrashi* (Juričič, *Postilla* II, 1578, 15a) / *Sato ie Christus tukai fuoyom Stareishim fta kouimi oftreimi beffedami odgouoril.* (Juričič, *Postilla* II, 1578, 45b) / *Taku ga nereshali s'oftreimi beffedami* (Dalmatin, *Biblia*, 1584, II, 160a).

nyh ne odshene, *Alli softremi inu farditimi beffedami ofstrashi*), od katerih samo drugi vsebuje končnico *-imi*. Od česa je bila odvisna raba dvojih končnic v tem primeru, bi bilo mogoče ugotoviti, vsekakor pa bi jo bilo mogoče interpretirati v povezavi s prozodičnimi karakteristikami,¹¹ morfološko, skladenjsko ali celo naključnostno. Gradivo iz relevantnih kasnejših jezikovnozgodovinskih virov je še bolj skopo;¹² Zupanova je našla tri pridevnike, ki spet vsi izhajajo iz psl. a.p. b ali a.p. c (**dobrъ*, a.p. b; **sqdъnъ/sqdъnъ*, a.p. b; **težъkъ*, a.p. c) in dodatno **velikъ*, ki – sodeč po redukciji samoglasnika v drugem zlogu zapisane oblike – predstavlja sklonsko obliko z umaknjanim naglasom [**vĕlik-*].¹³

Škrabec je v svojih razpravah na ustreznih mestih podajal tudi rekonstrukcijo edninskih pridevniških oblik, ki naj bi nastale po kontrakciji – iz teh izhajam v tem članku tudi sama –, vendar pa tudi zapisal, da so v slovenščini (tako kot v nekaterih hrvaških govorih) oblike, ustvarjene po trdi zaimenski sklanjatvi, v delu sklonov (tj. O ed. m./sr. sp. **dobrĕmъ*, R/M mn. *dobrĕxъ*, D mn. **dobrĕmъ*, O mn. **dobrĕmi*) lahko nadomestile imenske oblike pridevnikov, medtem ko so v srbsčini in kajkavski hrvaščini celo popolnoma izpodrinile oblike zložene pridevniške sklanjatve (ŠKRABEC 1916–1919 I/3, 324–325).¹⁴ Ramovš se je pri razlagi zgodovinskega

¹¹ Oblika *farditimi* najverjetne nosi naglas na suf. *-it-*, oblika *ofstremi*, danes knjižno *ofstrimi* (tj. morda z odzvom kratkega neoakuta), pa naj bi imela iktus na prvem delu končnice **-ĕmi*. Vendar naj opozorim, da se ta pridevniška akcentska oblika – sodeč po vzporednih pridevnikih *dóbrimi / mókrimi*, ki izkazujeta šele slovenski akcentski umik v določni obliki – s svojim refleksom za pričakovani **óstrъjъ* akcentsko ne ujema z njima, ampak s srb./hrv. *oštri* itd. Vzrokov za različen razvoj je lahko več, eden med njimi bi bil lahko tudi nastanek (sekundarne) dolžine v položaju pred sledečim *-(j)s-*.

¹² Prim.: R ed.: **dobrĕga: dobrĕjga* (po Ramovšu: EDP, 1563). – **sqdъnĕga / sqdъnĕga: Sodniega* (po Ramovšu: EDP, 1563, 168); oblika *sodniega* je nezanesljiva, ker je refleks *-ie-* verjetno verjetno povezan z refleksom predhodnega *-ĭ-* (in ne *-n-*).

O ed. m.sp.: **težъkĕmъ: pred tashzhiem kriesham* (po Ramovšu: Duhovna branua, 51) // *prad tashzhiem kriesham* (po Škrabcu: Duhovna branua, 1740, 51). – **dobrĕmъ: dobriem* (Duhovna bramba, 18. stol.)

O mn. **velikĕmi: s' velzhiemi Shalami* (po Škrabcu: Duhovna branua, 1740, 105). – **težъkĕmi: tashziemi* (po Ramovšu: Duhovna branua, 51) // *prad tashziemi skushniauami* (po Škrabcu: Duhovna branua, 1740, 51).

¹³ Pridevnik **velikъ -a -o (velikъjъ -aja -oje)*, prim. srb./hrv. *vĕlik -a -o (vĕlikĭ -ā -ō)*, čak. *vĕlik -a -o (vĕliki)*, sln. *vĕlik velika veliko (vĕliki)*, bolg. *velik velika*, rus. *velik veliká velikó (velikyj)*, ukr. *(velikyj)*, je s suf. *-k-* izpeljan iz starejše oblike psl. nedoločnega pridevnika **velъjъ -a -e*; ta ima analogne določne oblike **velъjъ -ā -ē*. Po akcentski dokumentaciji iz južnoslovanskih govorov bi se lahko izhajalo iz psl. a.p. b (prim. bolg. *vĕli vĕlja vĕle vĕlbe*, čak. določna oblika *vĕli -o -o*); Dybo ga med akcentsko rekonstruiranimi pridevniki na *-ъj-* ne navaja (DYBO 1981, 158–165). Iz slovenske nedoločne oblike pridevnika (prim. I ed. m.sp. *vĕlik* in ž. sp. *velika*) bi zaradi umika za zlog v desno morali rekonstruirati stari akut v osnovi [**vĕlik-*], vendar pa bi v tem primeru v določni obliki pričakovali psl. neocirkumfleks [**vĕlik-*], ne pa – kot je realno izkazana – oblike *vĕliki < *vĕliki < osnove s kratkim neoakutom [**vĕlik-*]*, ki jo potrjujejo tudi hrv./srb. in čak. ustreznice. Akcentski pojav ni popolnoma jasen.

¹⁴ Škrabec je torej predvideval, da je zaimenska sklanjatev vplivala samo na sklanjatev prvotno nedoločnih pridevnikov.

razvoja slovenske pridevniške sklanjatve oprl na Škrabčeve razlage in rekonstrukcije edninskih pridevniških oblik (tj. R ed. m./sr. sp. *dobrěga < *-*aje*-, D ed. m./sr.sp. *dobrěmu < *-*uje*- in M. ed. m./sr. sp. *dobrěm < -*ěje*-), vendar pa ni izrecno omenjal hipoteze o prodoru zaimenskih končnic v pridevniško sklanjatev. Tudi Jakob Rigler se je večinoma strinjal z Ramovševo razlago kontrakcije v končniškem naboru pridevniške sklanjatve (RIGLER 1985, 345), tako da se je ta postavka v slovenski zgodovinski slovnici in dialektologiji uveljavila kot aksiom.

Problematika zaimenskih končnic v slovenski pridevniški sklanjatvi v smislu Škrabčevih pogledov ni prodrla v slovansko primerjalno literaturo po F. Miklošiču, najbrž tudi zato, ker oblik v knjižnem jeziku ni, pa tudi dialektološke raziskave jim niso posvečale kaj prida pozornosti. Tako npr. W. Vondrák samo ugotavlja, da se slovenska zložena pridevniška sklanjatev v glavnem sklada s srb./hrv., razlikuje pa se od nje po tem, da se je – kot je razlagal tudi že V. Oblak – v edninskih končnicah za m./sr. sp. (splošno) naslonila na mehke zaimenske končnice tipa *j-ego* in opozarja na takšne oblike v Brižinskih spomenikih, prim. D ed. m.sp. *zuetemu*, D ed. ž. sp. *zuetej* (VONDRÁK 1908, 119–120). Vendar pa je pri pregledu končnic po jezikih zaimenske oblike pridevnikov registriral: za srb./hrv. in bolg.: npr. za srb./hrv. O ed. m./sr. sp. za množinske sklonе (npr. *čistěm / dobriem / velikijem; ugrьscěchъ / zlatijeh / božijeh; družijema; starěh / velicieh; dobrěmi / groznijemi / dražijemi*), in za redke bolgarske primere.¹⁵ Srb./hrv. gradivo je Vondrák črpal iz Đ. Daničića (DANIČIĆ 1874; DANIČIĆ 1864), ki je te oblike prvi izpisal iz zgodnjih srbskih (13. stol.) in dubrovniških virov.¹⁶ Tovrstnih oblik je precej tudi v hrvaškem pravnem

¹⁵ Med najzgodnejše primere spada O ed. sr. sp. *črьveněmъ (črьveněmъ vinomъ na bělomъ oubroušě* (MIKLOŠIČ 1871, 20)). Sintagma je zanimiva tudi zato, ker se v obeh navedenih sklonih (tj. O in M ed.) pojavljata v besedilu redki zaimenski obliki pridevnika; pridevnik v O ed. tipa *črьveněmъ* je zapisan dvakrat, v M ed. pa se pojavljajo trije različni pridevniki: *bělomъ, vysokomъ* in *troiskomъ*.

¹⁶ Iz Daničićevega gradiva za obdobje 13.–15. stol. sem oblike z zaimenskimi končnicami sistematizirala v naslednjo sliko:
Zaimenska končnica O ed. m./sr.sp. *-*ěmъ* je v 13. stol. zapisana najprej pri naslednjih pridevnikih (tj. *čistěmъ / čistemъ, grěšьněmъ, sь tmasvěmъ Gvozdomъ*), v 14. stol. pa v pridevnikih naslednjih skupin: a. svojilni pridevnik na -*ov/ev* (*carevěmъ*; srb. *Isusověmъ*, prim. S. Novaković: Apokrifí jednoga srpskog ćirilovskog zbornika XIV. veka, Starine JAZU, knj. 8, 1876, 58); b. pridevnik na -*ьsk-* (*dobrovačьcěmъ* poleg *dvorcimъ*); c. svojilni zaimek (*jegověmъ*); č. dva pridevnika (*malěmъ, velicemъ*), v 15. stol. se število primerov samo še povečuje. V gradivu se pojavljajo še pridevniki na -*ьn-* (npr. *drobniemъ, slavněmъ / slavnemъ / slavniemъ, srьčanemъ, svetovniemъ, istučьnemъ, zapadьnemъ*), prid. na -*iv-* (*milostivijemъ*), prv. deležniki (*imenovanijemъ*) in neizpeljani pridevniki (*dobriemъ, živemъ / živijemъ / živěmъ / živijemъ, novemъ, svetliemъ, visocěmъ*). – Zaimenske končnice se pojavljajo tudi v množinskih sklonih pridevnikov, najpogosteje v R/D/O mn. Tako pri pridevnikih najdemo zaimensko končnico R mn. *-*ěhъ* vzporedno z -*ihъ* že sredi 13. stol. (npr. *odъ vьsěhъ ljudehъ krainanehъ, odъ moihъ starehъ prisьnihъ prijateljehъ i vьsєxъ ljudehъ krainanehъ*), prim. tudi srb. *malo čjudьněxъ i malo razumьnyxъ* (po S. Novaković: Apokrifí jednoga srpskog ćirilovskog zbornika XIV. veka, Starine JAZU, knj. 8, 1876, 50), v D mn. *-*ěmъ* pa najprej pri svojilnem zaimku za 3. os. ed. (*egověmъ*), svojilnih pridevnikih na -*ov-* (*hristověmъ*) in -*in-* (*dědiněmъ, očiněmъ*), v 14. stol. pa še pri pridevnikih na -*ьsk-* (*dubrovačьcěmъ, novobrdьcěmъ, hutьscěmъ, trebinьscěmъ*) in -*ьn-* (*zapadněmъ /*

spomeniku iz Istre, Istarski razvod (ŠIVIC-DULAR 1998, 299, op. 22)¹⁷ in tudi tam se v nekaterih sintagmah pojavljajo vzporedno s končnicami zložene pridevniške sklanjatve. V čak. govorih so zabeležene tudi iz kasnejšega časa, predvsem v *e*-kavskih govorih, vendar pa meja med končnicami iz *-ě-* (tj. iz množinskih končajev zaimkov) in *-e-* (tj. iz edninskih končajev mehkih zaimkov) ni v vseh govorih zanesljivo dokazljiva; morda bi se jo dalo deloma dokazovati iz razmerij v kvantiteti samoglasnikov v končnicah, vendar pa ne v vseh govorih ali primerih, čeprav se zdi, da v ed. prevladuje zaimenska končnica tipa *-ega*. Za ilustracijo navajam samo nekaj primerov: prim. O ed. m.sp. *jedán za drügĕn nâjkrâčen pûtén dôma* (Liburnija; ČDL III, 283); R mn. *vět' mlâdeh něgo stâreh* (Žminj; ČDL III, 290), *stâreh l'ûdi* (Žminj; ČDL III, 294) *puli stâreh vrât* (Žminj; ČDL III, 286), *z věleh bačâf se vâjka vñd tōči* (Žminj; ČDL III, 288); D mn. *rěšken ježovítarōn i gospōšćine* 'reškim' (Halubje; ČDL III, 266), *brīžnĕn išbranōn* (Liburnija; ČDL III, 284), *nâšen svĕten triĕn*¹⁸ *krâļuōn* (Žminj, ČDL III, 293).¹⁹ Te končnice se brez razlike pojavljajo tako

zapadnemъ, srъčanemъ ter pri neizpeljanih pridevnikih (*svetĕmъ* poleg *velicimъ*). Od 15. stol. je ta oblika še pogostejša (npr. *plemenitĕmъ, rečenemъ*). V 13. stol. je zaimenska končnica O mn. **-ĕmi* izkazana samo pri svojilnem zaimku (*egovĕmi*), v 14. stol. poleg tega še pri naslednjih skupinah pridevnikov: a. pridevnikih na *-ьsk-* (*bosanьscĕmi*); b. prvotnih deležnikih (*imenovanĕmi, bogodarovanemi*); c. posamičnih pridevnikih (*krъstnĕmi, svetiemi, zlatniemi*). Od 15. stol. dalje se je število teh sklonskih oblik izjemno povečalo in razširilo še na pridevnike na *-ьn-* (*biserĕnemi, srъdъčaniemi*) in *-it-* (*glasitiemi*), prvotne deležnike (*imenovaniemi / imenovanemi, izbraniemi / izbranemi, puštenjemi / puštenjemi / puštenemi / puštenĕmi, rečeniemi*), posamične pridevnike (*svetemi / svetiemi, starĕmi, velicĕmi*). – Če se problem pogleda z druge strani, tj. v katerih sklonih in pri katerih tipih pridevnikov so se dalj časa ohranjale imenske oblike, lahko na podlagi Daničičevega gradiva ugotovimo, da so bile množinske imenske končnice prej izrinjene kot edninske, da imenska končnica *-a* prevladuje v R ed. m./sr. sp. pri naslednjih skupinah pridevnikov: pri pridevnikih na *-ьsk-*, pri svojilnih pridevnikih na *-ov/ev-*, pri psl. pridevnikih na *-ьj-*, pri svojilnih pridevnikih na *-j-* in pri posamičnih pridevnikih (npr. *lahka, gola, mala, strasna, velika*), medtem ko se v M ed. m./sr. sp. pri sam. *-ьsk-* poleg zaimenske pojavlja tudi končnica zložene pridevniške sklanjatve **-ĕm*). Od množinskih se končnica O mn. *-i*, ki se od 15. stol. uporablja tudi pri pridevnikih ž. sp. (**britci** sabljami, rukami pribili), pojavlja do konca 15.–16. stol., še posebej v pesmih (npr. *hitri, gvozdeni, pisani, timi žutki* voči).

¹⁷ Istarski razvod vsebuje že razvit sestav tovrstnih oblik (npr. *jazikom hrvackem i latinskem, živeti večnem zakonom, pravim svojim pečatom pritisnetijem*, veliko drugih žlahtneh i dobreh ljudi i muži deželskih, i stareh prepovedi, je od stareh prišlo, od njih starejih častnih muži, svojim visučemĕi pečati potvrdiše); spomenik se datira v leto 1275 oz. 1325 ali pa kot falsifikat, narejen na podlagi avtentičnih dokumentov, v sredino 15. stol. Glede na rast sestava zaimenskih oblik pridevnika od 13.–15. stol., kot je razvidna iz Daničičevega gradiva (prim. op. 25), se zdi sistem oblik v Istarskem razvodu za 13. stol. preveč razvit.

¹⁸ V govoru Žminja se je iz dolgega (naglašenegega) *-ě-* razvil diftong *-ĭe-/iĕ-* (pod cirkumfleksom oz. akutom), iz kratkonaglašenege ali nenaglašenege pa *-ĕ-/e-*.

¹⁹ Glede na to, da v pregledanih besedilih nisem našla nobene naglašene končnice pri pridevnikih, pač pa pri zaimkih (npr. R/T mn. *su odsudili onĕh, na kĕh*; Kastav; ČDL III, 267), je še manj zanesljivo, ali imamo pred seboj reflekske prvotnih zaimenskih končajev tipa **-ĕxъ* (tj. dolge s prv. psl. neoakutom) ali pa res le prenos *-e-* ja iz edninskih mehkih končnic tipa **-ego*, prim. *jednĕga* (ČDL III, 294 pasim, poleg enklitičnega *jednega*).

pri oblikah nekdanjih določnih in nedoločnih pridevnikov, če opazujemo prozodične karakteristike teh pridevnikov (prim. *stâreh*, *věleh*). Popolnoma so se uveljavile končnice tega tipa tudi pri zaimkih in pridevnikih v O ed. m./sr.sp. in R/D/M/O mn. – hkrati pa so se posplošile tudi končnice trdih zaimenskih končajev *-oga* in *-omu* v R/D ed. – v hrv. kajkavščini; to stanje izkazuje tudi že slovar J. Belostenca (BELOSTENEC 1740, *passim*), medtem ko starejši viri, ki bi vsebovali te oblike, niso bili pregledani.²⁰

Za boljši vpogled v problem v slovenščini bo treba načrtno raziskati razvoj akcentskih podsistemov v diahronem in dialektološkem planu. Prav ob obravnavanem vprašanju se je namreč pokazalo, da bo celo ne glede na to, kakšen je »pravi« izvor končnic²¹ oz. kaj vse je sodelovalo pri genezi razmeroma poenotenega nabora končnic, kot delovno izhodišče za nadaljnje raziskovanje treba oživiti Škrabčevo ugotovitev, ki jo povzel tudi Ramovš,²² o dveh akcentsko različnih podsistemih (tj. o dveh vzporednih akcentskih paradigmah), ki v sklonih pridevnika (npr. v R/D m./sr. sp. in stranskih množinskih sklonih) izkazujejo različno naglasno mesto: Škrabec je eno pripisoval določnim pridevniškim oblikam, drugo pa nedoločnim: akcentski tip I (z naglasom na osnovi) *dóbrega*, *dóbremu* poleg akcentskega tipa II (z naglasom na končnici) *dobregä*, *dobremü*.²³ V razvoju akcentskega tipa II je že Škrabec videl vpliv zaimenske sklanjatve, in sicer v tem smislu, da se je »imenska sklanja vravnala po zloženi ohranivši le naglas imenske.« Z drugimi besedami ta Škrabčeva ugotovitev pomeni, da naj bi določni pridevniki v slovenščini tako glede končnic kot tudi akcentskih karakteristik (tj. naglasnega mesta, akcentov) nadaljevali psl. zloženo pridevniško sklanjatev, za nedoločne pridevnike pa naj bi se pod vplivom zaimkov oblikovala nova (sekundarna) paradigma s naglasom na ultimi. Škrabec je pojasnil tudi mehanizem njenega oblikovanja: v edninsko nedoločno obliko (tj. na njeno osnovo) naj bi se vrnil zaimenski morfem tipa *-eg-*, *-em-*, naglasno mesto pa naj bi se ohranilo na končniškem morfemu kot v izhodiščni obliki nedoločnega pridevnika, npr. R ed. *dobrä > *dobr-eg-ä* in D ed. *dobrü > *dobr-em-ü* (ŠKRABEC 1994 I, 312).²⁴ –

²⁰ Izjema so dela A. Vramca, kjer pa tovrstnih oblik ni zaslediti. Glede na popolnoma razvit sistem oblik v kajkavščini 17. in 18. stol., je stanje pri Vramcu najverjetneje treba pripisati vplivu nekajkavske knjižne tradicije.

²¹ Škrabec je menil, da samo pri sklanjatvi določnih pridevnikov v kranjskih narečjih ni mogoče določiti, ali vsebujejo zaimenske končnice kot v srb./hrv. (ŠKRABEC JD 1994 I, 312).

²² V slovenskih slovnicaх polpretekle dobe izkazujejo nedoločni pridevniki, ki vsebujejo v osnovi stare polglasnike, končniški naglas (tj. *lahèk lahkegä* ... mn. *lahkih*) poleg korenskega (tj. *lähki lähkega* ... mn. *lähkih*) (BREZNIK 1916, 84).

²³ Izbira rimskih števil kot oznaka za akcentski tip je moja.

²⁴ K temu je mogoče pripomniti, da so končnice vsebovale že v psl. skrajšani naglašeni samoglasnik samo v nominalnih oblikah pridevnikov stare a.p. b (na področjih, kjer se ni umaknil iktus že v slovenskem razvoju), medtem ko bi moral pri pridevnikih a.p. c (zaradi slovenskega premika cirkumfleksa za zlog v desno) velik del končnic vsebovati dolgi cirkumfleks, kot je razvidno iz preostalih sklonskih oblik v I/T ed., dv. in mn., in tudi po tem, kar vemo o psl. tonemskih značilnostih sklonskih oblik in o oblikah akcentskih krivulj v a.p. c in a.p. b (prim. *mlädo > sln. *mladô* toda *dobrô > *dobrô* > sln. *dóbro*). Kljub

Ramovš v nasprotju s Škrabcem pridevniških oblik akcentskega tipa I (tj. R ed. *dóbrêga*, *zlégga*, D ed. *dóbrêmu*) ne opredeljuje posebej, medtem ko za pridevniške oblike akcentskega tipa II (tj. R ed. *dobrêgã*, *zligã* < *zlëgã* in D ed. *dobrêmũ*)²⁵ pravi, da so enklitične (tj. »enklitično rabljena oblika«). Slednje se zdi protislovno ali pa vsaj nejasno, saj pod enklitično rabo navadno razumemo, da oblika nima lastnega naglasa (RAMOVŠ 1952, 102–105).

V sodobnem slovenskem knjižnem jeziku se razloček med nedoločnimi in določnimi pridevniškimi oblikami ohranja samo v delu sklonskih oblik in v naslednjih tipih značilnostih:

1. Po različnih oblikah za I/T ed. m.sp., ki se ločita po vrsti končnice (nedol. prid.) -ø : (dol. prid.) -i, po sinhrono različnih pridevniških osnovah (npr. *majhen* : *mali*), po različnem mestu naglasa (npr. *dêbel* : *debêli*, *mladô* : *mládo*),²⁶ po vrsti fonema oz./ali tonema (npr. *vêlik* : *vêliki*, *môker* : *mókri*, *stâr* : *stâri*) (TOPORIŠIČ 2000, 320–325).
2. Po tonemsko različnih oblikah v stranskih sklonih, npr. *stârega* : *stârega* (NAHTIGAL 1938, 234–235).

Dvozložne oblike nedoločnih pridevnikov iz psl. a.p. a (tj. s psl. akutom) – z izjemo I/T ed. m.sp. – praviloma izkazujejo akut, določni pridevniki pa refleksi psl. neocirkumfleksa (prim. *stâr stâra stâro* – *stâri stâra stâro*). – Dvozložne oblike nedoločnih pridevnikov iz psl. a.p. c (tj. s psl. cirkumfleksom na prvem zlogu, ki se izmenjuje s končniškim iktusom) v ohranjenih oblikah – z izjemo enozložnic – izkazujejo sln. cirkumfleks na naslednjem desnem zlogu ali pa mladi slovenski akut (npr. I ed. m.sp. *mlâd* < *môldъ, I mn. m.sp. *mladĩ* < *môldi, T mn. m.sp. *mladê* < *môldy; I ed. ž.sp. *mlâda* < *moldä, T ed. *mladô* < *môldq, O ed. *mladó* < *moldojó, I mn. *mladê* < *môldy; I ed. sr.sp. *mladô* < *môldo, I dv. *mládi* < *moldě)²⁷

temu pa ni dognano, ali morda ni vsaj v delu končniškega nabora nedoločnih pridevnikov a.p. b in a.p. c v neki vmesni časovni fazi prišlo do posplošitve ene izmed obeh možnosti, saj bi to olajšalo prenos (kratkih) končniških akcentov od zaimkov na pridevnike, prim. tip *togö, *tomũ*

²⁵ Ramovš je rekonstruiral glasovno-akcentsko obliko končnice -*êgã* [=Ramovšev zapis končnice] iz narečne (Rož, avstrijska Koroška) »kratke« pridevniške oblike, npr. *doujã* < *dolgêgã, *najã* < *nagêgã, (RAMOVŠ 1935, 15.17, t. 20, 17), akcentsko obliko končnice -*êga* < *egó iz slovenskega *dobrejga* (po Ramovšu: EDP, 1563), v Dialektih pa govori tudi o osrednjebelokranjski končnici -*êga* < zaimenskega *ega kot R ed. nedoločnih pridevnikov: *mladêga*, *belêga*, *žutêga*, *dobrêga* k I ed. m.sp. *mlâd*, *bêl*, *žût*, *dôbêr* (RAMOVŠ 1935, 138, t. 11).

²⁶ Toporišič po zgledu drugih besednih vrst tudi pri pridevniku govori o štirih tipih jakostnega naglaševanja, ki ga dopolnjuje še s tonemskimi podtipi. Navaja naslednje tipe: 1. nepremični naglas (tj. stebrični naglas na osnovi), 2. premični naglas (tj. z menjavo naglasnega mesta znotraj osnove), 3. končniški naglas (stebrični naglas na končnici; tip *temñ tenñ temñö*) in 4. mešani naglas (tj. z menjavo naglasnega mesta med prvim in zadnjim zlogom; vključene tudi »osnove z neobstojnim a: *sladãk sládka sládko*). Največ pridevnikov spada v tip 1, vsem ostalim pa, čeprav niso enako živi, raba upada (TOPORIŠIČ 2000, 323–325).

²⁷ Nahtigal navaja tudi dvojnične naglase v: I dv. m.sp. *mladã* / *mláda*, I dv. ž. sp. *mladê* /

in sln. akut na osnovi [mlád-]), v vseh ostalih sklonih, določni pridevniki pa v vseh sklonih oblikah izkazujejo sln. akut na osnovi [mlád-]). – Psl. neizpeljani (oz. prastari izpeljani) nedoločni pridevniki iz psl. a.p. b (tj. kratki naglas na končnici) izkazujejo akut kot refleks neoakuta na dolgem/kratkem vokalu v I ed. m.sp. (*grěšen; dóber*), v določni obliki pa sln. akut iz psl. neoakuta, kadar je bil korenski vokal dolg [*grěšn-*], in mladi akut, kadar je bil korenski samoglasnik kratek [*dóbr-*], npr. *grěšen grěšna grěšno – grěšni grěšna grěšno; dóber dóbra dóbro – dóbri dóbra dóbre*. Iz tega izhaja, da se je pri pridevnikih tega akcentskega tipa (tj. s kratkim samoglasnikom v osnovi) premaknil iktus s končnice na osnovo šele v teku slovenskega razvoja²⁸ tudi v stranskih sklonih, npr. *dóbri dóbrega* < *dobrī -ēga (tj. z naglasa na začetnem zlogu končnice) in da to značilnost deli tudi z nekaterimi drugimi govori na slovanskem jugu.

Posebej naj opozorim na razvoj pridevnikov s psl. suf. *-ъk-²⁹ in *-ьн-³⁰ in osnovo, ki je vsebovala tudi psl. kratke korenske samoglasnike, med njimi polglasnike: npr. **lbǫkь lbǫkǫ lbǫkō* in **tъnъkъ tъnъkǫ tъnъkō*, ki so v slovenščini lahko tudi končniško naglašeni. Pri teh pridevnikih se v I ed. m. sp. pojavljajo glasovno-akcentske dvojnice z mešanim oz. končniškim naglasom, prim. (nedol. obl.) ed. I m. sp. *lahâk / láhek*, ž. sp. *lahkǫ / lǫhka*, sr. sp. *lahkō / lǫhko* – (dol. obl.) I ed. *lǫhki -a -o*³¹ in v I ed. m. sp. (nedol. obl.) *tǫnek / tenǫk / teněk*³² in ž. sp. *tǫnka*

mládi in I mn. sr. sp. *mladǫ / mlǫda*. Novi so akcenti na morfemu [mlád-]: odražajo neoakut (iz določne oblike) ali pa mladi slovenski akut (po slovenskem umiku akcenta).

²⁸ Obstajajo tudi izjeme, npr. sln. [óstr-] < psl. **ostrь ostrǫ ostrō*, dol. prid. *ostrьjь.

²⁹ Pridevnike s tem sufiksom in dolgim/kratkim samoglasnikom v korenu V.A. Dybo razdeli v dve skupini: v prvo skupino uvršča pridevnike, ki izkazujejo iktus na končnici tipa **blizǫkъ blizǫkǫ blizǫkō* oz. *lbǫkь *lbǫkǫ *lbǫkō* (tj. akcentskega tipa B, ki se je razvil sekundarno iz akcentskega tipa D [= **blizǫkъ *blizǫkǫ *blizǫkō* > **bliz-* po metatoniji], nastalega z derivacijo iz besed a.p. b) in določnimi oblikami tipa *blizǫkьjь oz. *lbǫkьjь. V drugo skupino uvršča pridevnike tipov *glǫdǫkъ oz. *mъrзǫkъ (tj. akcentski tip A, nastali z derivacijo iz besed a.p. a) in **krěpъkъ krěpǫkǫ krěpǫkō* oz. **tъnъkъ tъnъkǫ tъnъkō* (akcentski tip C; nastali z derivacijo iz besed a.p. c) z določnimi oblikama *krěpǫkьjь oz. *tъnъkьjь (DYBO 1981, 98–107, 99).

³⁰ Pridevniki s tem sufiksom poznajo tri akcentske tipe: *věrnъnъ (tj. akcentski tip A; izpeljan iz besed a.p. a), *grěšъnъ* (tj. akcentski tip D; izpeljan iz besed a.p. b), *čěstъnъ* (akcentski tip C; izpeljan iz besed a.p. c) (DYBO 1981, 86).

³¹ Osnova sln. določnega pridevnika [*lǫhk-*] lahko odraža glasovno pravilni razvoj iz **lbǫgk-* (s slovensko podaljšavo polglasnika) < **lǫgk-* (kratki neoakut po umiku s šibkega polglasnika) iz prvotne akcentske oblike [*lbǫgk-*], prim. sln. *lǫhk-i -a -o*, srb./hrv. *lǫkī -ǫ -ō*, rus. *lěgkij*. V delu slov. govorov se v I ed. namesto refleksov za pričakovane psl. akcentske oblike nedololočnih pridevnikov *lǫgak, *lǫgka lǫgko* pojavljajo refleksi psl. nefonetične akcentske pretvorbe v končniški naglas **lǫhǫk lǫhǫkǫ lǫhǫkō*, sln. *lahǫk lahǫkǫ lahǫkō* (DYBO 1981, 94–106). Razen tega se pojavljajo tudi še druge izravnave po akcentskem tipu C, tj. ***lǫgъk lǫgǫkǫ lǫgko* (sln. *lahǫk lǫhka adv. lahǫkō*), ***lǫgъk lǫgǫkǫ lǫgkō* (hrv.-čak. *lǫk lakǫ lakō*) ipd. Da gre tu za sekundarne prozodične spremembe, je videti tudi iz tega, ker iktus spreminja svoje mesto v nasprotju s pričakovanimi pravili (npr. v čak. obliki *lǫk* kot da se je umaknil s *krepkega* polglasnika na *šibkega*, v glasovnih oblikah *lakǫ lakō* pa s *šibkega* polglasnika v desno).

³² Pridevniške oblike *teněk*, ki je zapisana v slovarju M. Pleteršnika (II, 662), SSKJ ne navaja, pač pa registrira »mlado« glasovno obliko *těnek*.

/ *tenkà* in – (dol. obl.) *tánki -a -o*.³³ Če se v tem kontekstu ozremo še na prid. sln. nedoločne oblike pridevnika *temĕn temnä temnō* – Pleteršnik navaja v I ed. m.sp. še *temān / temĕn* (Plet. II, 661)³⁴ –, vidimo, da so v slovnici prav te uvrščene v končniški naglasni tip (TOPORIŠIČ 2000, 324). Naglasna dvojnost v tem tipu je posledica analognih izravnjav in nedvomno tudi vpliva določnih pridevniških oblik.

V srb. in hrv. knjižnem jeziku in v večini štokavskih govorov se nedoločni pridevniki še sklanjajo po posebni sklanjatvi, določni pridevniki pa razen nekaj edninskih sklonov (tip *-oga*) po stari zloženi pridevniški sklanjatvi. Del sklonskih končnic (tj. R/D/M/O mn. vseh spolov in O ed.m./sr. sp.) je skupen obema sklanjatvama; te izvorno pripadajo pridevniški sklanjatvi, izpodrinile pa so tudi stare imenske končnice teh sklonov. V akcentskem smislu izstopajo nedoločni pridevniki iz psl. a.p. c (npr. *pŭst pŭsta pŭsto*; *mlād mlāda mlādo*), katerih osnova I/T/Z ed. m. sp. izkazuje dolgi cirkumfleks [*pŭst-*, *mlād-*], osnova drugih sklonov pa štokavski akut [*pŭst-*, *mlād-*]: R ed. *pŭst-a*, D/M *-u O -im*; I/Z mn. *pŭst-i*, R *-ih*, D/O *-im/-ima*, T *-e*; *mlād-*] (PGHJ 1979, 277–278; REŠETAR 1916, 61–65). Stranskosklonska osnova tipa [*pŭst-*, *mlād-*] ni izkazana v čakavskih³⁵ in ikavskih štokavskih govorih, ampak je ohranjena starejša tonemska karakteristika teh osnov [*mlād-*]. A. Belić je akcent I/T ed. sr. sp. *mlādo* [*mlād-*] razlagal kot inovativno reakcijo prvotne akcentske oblike pridevnika v tem sklonu (tj. *mlādo*) na adverbializacijo (prim. adverb *mlādo*), ki naj bi v I ed. sr. sp. in nato še v ostalih sklonih sprožila premik iktusa na končnico še pred nastankom štokavskega akuta (tj. **mlādo* > **mladó* in nato po štokavskem premiku iktusa v današnjo obliko *mlādo*); pri tem naj bi pomembno vlogo najbrž odigrale tudi akcentske karakteristike pridevnikov iz psl. a.p. b (npr. tipa **běľь běľä běľó* > štok. *bĭo/ bĭjel bĭjela bĭjelo* in določna oblika **běľьjb* > štok. *bĭjelĭ -ā -ō*) (BELIĆ 1965, 154–156). Izhajajoč iz gornje razlage, smemo pojav naglašanih končnic pri pridevnikih iz psl. a.p. b umestiti v čas, ki ga zamejujeta na eni strani prehod psl. neoakuta (~) > štokavski cirkumfleks (˘), na drugi pa razvoj štokavskih (novih) akutov. Kot je mogoče zaslutiti že iz Beličeve razlage, so bili vzroki za premik iktusa z osnove na končnico nedvomno rezultat več dejavnikov (glasovnih, morfoloških, akcentskih ipd.). Med drugim v

³³ Dybo uvršča nedoločni pridevnik **tĕnĕkь tĕnĕkà tĕnĕko* (akcentski tip C, izpeljan iz besede a.p. c) z določno obliko *tĕnĕkĭjb*, s stranskosklonskimi akcenti tipa *tĕnĕkà/ógo*; sln. akcentske oblike bi se praviloma glasile samo (nedol. obl.) *tenāk tánka *tenkō* – (določ. obl.) **tĕnkĭ -ĕga* (DYBO 1981, 102).

³⁴ Ta pridevnik uvršča Dybo v akcentski tip C (izpeljan iz sam. **tĕma* a.p. c), zato bi bil pričakovani slovenski refleksi samo sln. (nedol. obl.) *temān temnä temnō* – (dol. obl.) **temnĭ* (DYBO 1981, 87).

³⁵ V nedoločni obliki pridevnikov psl. a.p. c z dolgim vokalom (zgled: *pŭst pŭstā pŭsto*) se ohranjajo stare prozodične karakteristike, enake tistim pri samostalnkih, npr. *grad, duša*, prim. čak. [*grōd-*] < **grād-* v vseh sklonih z izjemo M ed. *grōdŭ* in D/L/O mn. *grōdĭma(n)*. Prim. še *duša* s korenskim morfemom [*dŭš-*] v naslednjih sklonih: D *dŭš-il/dŭš-ĭ* T/Z *dŭš-u*, I/T/Z mn. *-e*, s korenskim morfemom [*dŭš-*] v naslednjih sklonih: I ed. *dŭš-ä* R *-ĕ* M *-ĭ* O *dŭšōn*, D/MO mn. *ōn/-āmil-ĭma*, in s korenskim morfemom [*dŭš-*] v R mn. *dŭš-Ø*. (ČDL I, passim). – Za ustrezno določno obliko pridevnikov je značilen novi akut [*pŭst-*], njihove končnice pa so povzete po mehkih zaimkih (tj. *-ega*, D/M *-emu*, *-in*; mn. *-ih*, D/M/O *-in/-ima(n)*).

posameznih govorih ni mogoče povsem izključiti ne vpliva naglašeni zaimenskih končnic (npr. *-ѣмъ, -ѣхъ, -ѣми*) in ne vpliva naglašeni oblik zložene pridevniške sklanjatve. Kljub temu, da je tu podano gradivo le v funkciji sondiranja, se vidi, da pridevniki psl. a.p. b s kratkim korenskim samoglasnikom tipa **dòbrъ dobrä dobró* (> čak. *dòbar dobrä dobrò*, štok. *dòbar dòbra dòbro*, sln. *dòber dòbra dòbro*) v delu srb./hrv. govorov (ali celo samo pri delu pridevnikov sicer istega tipa) ohranjajo v določnih oblikah tipa **dòbrъjъ dobräja dobróje* naglas tudi na starinskem mestu (tj. na končnici):³⁶ prim. poznopsl. **dòbrī -ā -ò* > štok. nareč *dòbrī -ā -ò*, R ed. *dòbrōga* (Elez. I, 140), sln. *dòbri -a -o*; čak. T mn. *novī* (ČDL III, 266; psl. a.p. b; DYBO 1981, 21). Vse do t.i. štokavskega premika iktusa, ki je zajel velik del govorov srb. in hrv. jezika, so starejše (tj. končniško) naglasno mesto ohranili tudi pridevniki iz psl. a.p. c s kratkim (tudi skrajšanim) korenskim samoglasnikom, prim. **not'nb* (a.p. c) > štok. *nòcnī* in *nòčnī*, čak. *nočnī -ò -o* (ČDL I, 668), sln. *nòčni*; **svetъ* (a.p. c) > štok. narečno *svetī -ā -ò*, R ed. *svetōga* in *světoga* (Elez. II, 207).

Prikazano popolnoma potrjuje tudi dosedanje ugotovitve o mestu naglasa v akcentskih vzorcih določnih pridevnikov v srb./hrv. in tudi sln. (DYBO 1981, *passim*) pa tudi to, da je v južnoslov. govorih prišlo do tesnejšega stika med pridevniki v nadaljevanju navedenih skupin 2 in 3 (tj. psl. a.p. b in a.p. c):

1. Pridevniki psl. a.p. a v določnih oblikah ohranjajo prastaro naglasno mesto, tj. z zmeraj naglašeno osnovo oz. z nenaglašeni končnicami tipa *stārī* R ed. *stārōga* (pri nekaterih primerih manjka refleks neocirkumfleksa).
2. Pridevniki psl. a.p. b v določnih oblikah dobijo metatonični neoakut na korenih z dolgim samoglasnikom (zmeraj) in na korenih s kratkim samoglasnikom (arealno). V primerih, ko se iktus ni premaknil, je ohranjeno poznopsl. akcentsko mesto na dolgem samoglasniku tipa **dòbrī*, R ed. *dòbrōga* (tj. z iktusom na prvem samoglasniku dvozložne končnice).
3. Pridevniki psl. a.p. c v določnih oblikah praviloma dobijo metatonični neoakut na korenih z dolgim samoglasnikom in na korenih s kratkim (ali skrajšanim) samoglasnikom (arealno). V primerih, ko se iktus ni premaknil, je ohranjeno poznopsl. akcentsko mesto tipa **svet-ī*, R ed. *svet-ōga* (tj. z iktusom na prvem samoglasniku dvozložne končnice).

Če je v slovenskem knjižnem jeziku končniški naglasni tip vezan le na pridevnike s suf. *-bn* ali *-ьk-*, – so v psl. korenu vsebovali polglasnike (npr. *temēn -egä* < **tymьnъ* – ki izhajajo iz psl. a.p. C (tj. pridevnikov, ki so izpeljani iz samostalnikov psl. a.p. c) in psl. a.p. B (tj. pridevnikov, ki so izpeljani iz samostalnikov psl. a.p. b), pa v slovenskih narečjih končniški naglas ni vezan samo na takšno glasovno-besedotvorno zgradbo. Iz dialektološke literature je korpus nekaj nad 40 tovrstnih samostalnikov zbrala Zupanova (ZUPAN 2001, *passim*)³⁷ in iz te naloge črpano uporabljeno gradivo, ki ga predstavljam.

³⁶ Prim. premik iktusa s končnice na osnovo in pojav rezultatov psl. metatonije v delu slov. govorov: psl. **dòbrъjъ dobräja dobróje* > poznopsl. **dòbrī -ā -ò* > čak. *dòbri*, srb. knj. *dòbrī -ā -ò*.

³⁷ Podajam jih v rekonstruirani obliki z akcentskimi opredelitvami po Dyboju (DYBO 1998, *passim*): **bělъ bělā bělō* : *bělъjъ* (a.p. b), **blědъ blědā blědo* (a.p. c), **bōlьnъ bolьnā bōlьno* (C), **cělъ* (a.p. c), **cvělъnъ* (C), **dòbrъ* (a.p. b), **dělъgъ dělga dělgo* (a.p. a),

Končnica *-egä* z iktusom na drugem samoglasniku je še ohranjena v koroškem, gorenjskem in dolenskem govoru; naglašeni samoglasnik *-ä* je zmeraj kratek. Njena dvojnična končnica *-â* se je razvila z narečno kontrakcijo iz končnice *-egä*. Do kontrakcije je najverjetneje prišlo po umiku iktusa z izglasnega *-ä* na predzadnji samoglasnik *-egä* > **-éga* > *-â*, če sodimo po pridevniku *lep*, za katerega poznamo tri različne naglasne oblike *lpáha*, *lpá*, *lɛpahä* (R ed. *lpáha* poleg *lpá* (Scheinigg) in *lɛpahä* poleg *lpáha* (Ramovš)), ta umik iktusa pa se zdi primerljiv s tistim v osrednjih belokranjskih narečjih. Analiza gradiva pokaže, da je naglaševanje na koncu (tip *-egä*) lastno pridevnikom iz psl. a.p. c, redkeje iz psl. a.p. b, in morda le izjemoma tudi tistim iz psl. a.p. a.³⁸

Slovensko narečno gradivo

dober: gorenjsko: ed. R *dubrgä* (RAMOVŠ, 1935, 117), R *dobɛr'ga* (ŠKOFIC 1996, 472); koroško (Rož) ed. I *dóbr*, R *dorá* < **dobregä*, D *dórom* ' < **dóbremu*(?), M *na dorám päl* 'na dobrem polju', O *z dorím másvam* 'z dobrim maslom'; mn. I m.sp. *dorí* (ali *dorě*), R *doráh*, D *dorám*, T *doré*, M *na dórah*, O *z dóremi* (SCHEINIGG 1881, 464); osrednjebelokranjsko *dõbɛr*, *dobręga* (Ramovš, 1935, 138)

bled: koroško (Rož) ed. I *blied*, R *bladá*, D *bladóm* ', M *na bladám lici*; mn. I m.sp. *bledí*, R *bladáh*, D *bladám* (SCHEINIGG 1881, 527)

cel: koroško (Rož) ed. I *ciev*, R *calá* poleg *cálaha*, D *calóm* ', M *na calám púl* ', O *s calím*; mn. m. sp. I *celí*, R *caláh*, D *calám*, M *na caláh*, O *s cálem* (SCHEINIGG 1881, 527)

drag: koroško (Rož) ed. R *dragegä* > *drájä* (RAMOVŠ 1924, 233)

gluh: koroško (Rož): *huch*, *h'šâ* poleg *h'šáha* 'gluhega'; mn. m. sp. *h'sí* (< **glûhi*), ž. sp. *h'šê* (< **glûh-ę*) (SCHEINIGG 1881, 665), kar Ramovš interpretira kot *hûx* 'gluh', R ed. **gluxēga* > *həšáha* in *həšâ*, I mn. m/ž *həšf*, *-ę* (RAMOVŠ 1924, 242); gorenjsko *glù:x*, ***glux'ga/glù:xga* (ŠKOFIC 1996, 183)

hud: gorenjsko *xədgä* (RAMOVŠ 1935, 117), *xù:t*, ***xud'ga/xù:dga* (ŠKOFIC 1996, 183)

lep: koroško (Rož) ed. R *lpáha* = *lpá* (SCHEINIGG 1882, 430), R *lɛpahä* ali *lpáha*

*dlěžnъ (C), **drāgъ* (a.p. c), **drōbъnъ* (a.p. C), **globōkъ globokā globokō* (a.p. B), **glūhъ* (a.p. b; DYBO 1981, 108), **gnōjъnъ* (C), **grēnъkъ* (a.p. C), **xōldъnъ* (C), **xūdъ* (a.p. c), **lɛgъkъ lɛgkā lɛgkō* (B), **lěpъ* (a.p. c), **māstъnъ* (C), **mōldъ* (a.p. c), **mōčъnъ* (C), **mirtъvъ* (a.p. b; DYBO 1981, 110), **nāgъ* (a.p. c), **nōnъ* (a.p. b), **qzъkъ qzъkā qzъkō* (B) / **qzъkъ qzъka qzъko* (D), **pōlъnъ* (a.p. a; DYBO 1981, 107; prim. slovensko *plāh plāha* (Plet II, 47), **rumēnъ rumenā rumenō* (B), **sōldъkъ soldъkā sōldъko* (C), **slězenъ* (C), **sūxъ* (a.p. c), **svētъ* (a.p. c), **světъlъ* (a.p. c), **tĕnъkъ* (C), **tĕmъnъ* (a.p. C), **tĕsъnъ* (a.p. b), **tĕžъkъ* (a.p. c), **vysōkъ* (a.p. B), **vōdъnъ* (C), **vĕrdъnъ* (C), **zōltъ* (a.p. c), **žĭvъ* (a.p. c).

³⁸ Pridevnikov iz psl. a.p. a v gradivu nisem zasledila. Izjema bi bil lahko prid. *dolg*, prim. koroški (Rož) ed. R *dóujaha* < *doļgega* poleg *doujā* < **doujāha* < **dolgegä* (RAMOVŠ 1924, 233, 241), prim. enak prehod v: hrv. *dūg* -a -o ob in po a.p. c analogna določna oblika *dūgī -ā -ō*, rus. *dolgā* nam. *dólga* po a.p. c (1592; 16.–17. stol. (ZALIZNJAK 1985, 295)).

- (RAMOVŠ 1952, 103: Rož); dolensko (Ribnica) mn. O z *lèpè'mi dné'vi* (ŠKRABEC 1916–16, 47), (Šentrupert) ed. R *lâ: bga/lëbgâ* (SMOLE 1994, 52)
- mlad:** ed. I *m'lqt*, R *mlad'ga/mlá:dga*, D *mlá:dmo*, R *mlá:dga/mlad'ga*, D/M *mlá:dmo*; mn. m. sp. I *mlá:t/mladi:*, R/M *mlá:dəx*, D *mlá:dəm*, T *mlá:de/mladè:*, O *mlá:dəm*; dv. I *mlá:da/mladá:* (ŠKOFIC 1996, 183); belokranjsko I *mlād*, R *mladëga* (RAMOVŠ 1935, 138)
- nag:** koroško (Rož) ed. m. sp. I *nah*, R *najáha* poleg *najá*, D *najóm'*, M *na nájam*, O z *najíem* (SCHEINIGG 1882, 430), R ed. *nagegä* > *najáha* in *najâ* (RAMOVŠ 1924, 233), R ed. *nájaha* poleg *najâ* »nagega«, M *na najàm* < *nagēm, O z *najj̄m* < *nagēm*, mn. R/M *najäh* < *nagēh* (RAMOVŠ 1924, 241)
- nov:** gorenjsko ed. I *nò:u*, R **nou'ga/nò:uga* (ŠKOFIC 1996, 183)
- sladek:** koroško (Rož) ed. I m. sp. *svadék*, R *svadčáha* poleg *svadčá*, D *svadčóm'*, M *na svadčám*, O s *svadčiem*, mn. I m. sp. *svadčí*, R *svadčáh*, D *svadčám* (SCHEINIGG 1882, 430), R *sladkegä* > *sųatčáha* in *sųatčâ* (RAMOVŠ 1924, 233), R ed. m. sp. *sųatčâ* < *sųatčáha*, *sladkëga (RAMOVŠ 1924, 241); gorenjsko R ed. *slatkægä* (RAMOVŠ 1997, 504), ed. I *sla'dək*, R *sladkə'ga* (ŠKOFIC 1996, 182); dolensko (Šentrupert) *sladèk* (-à) (SMOLE 1994, 131)
- suh:** koroško (Rož) ed. I m. sp. *suh*, *š'sá* poleg *s'sáha*, mn. m. sp. I *š'sí*, ž. sp. *š'sê* (SCHEINIGG 1881, 665), R *šəšəx věj* (RAMOVŠ 1935, 16), ed. I *sūx* R *səšáha* in *šəšâ*, mn. I m. sp. *šəší*, ž. sp. *šəšê* (Ramovš, 1924, 242)
- svet:** koroško (Rož) ed. M m. sp. *pu sųatām Patrě* (RAMOVŠ 1935, 16); mn. R *sveřəx tréx qrálu* (RAMOVŠ 1935, 16), O *prat svetímí trémí qrálí* (RAMOVŠ 1935); gorenjsko *svędgä* (RAMOVŠ 1935, 117).
- visok:** koroško (Rož) ed. M *na v'sočám dravés* (SCHEINIGG 1881, 527).

Po dosedanjih ugotovitvah je bil R ed. določnih pridevnikov a.p. b in a.p. c naglašen na prvem delu končnice *-ágo oz. *-ógo; iktus se je na tem zlogu ali ohranil ali pa se je premaknil za zlog v levo (z nastankom metatoničnih neoakutov), nikoli pa ni naglašen drugi samoglasnik končnice *-agó oz. nove zaimenske končnice *-ogó/-egó,³⁹ kot to je to v slovenščini, zato gre najverjetneje za lokalno morfološko-akcentsko inovacijo. Areal tega pojava zunaj severnih in centralnih slovenskih govorov (tj. koroških, gorenjskih in dolenskih) ni znan, vendar pa najdenih devet ustrezníc v R ed. (a nobene v D ed.) odpira realno možnost za identifikacijo tega pojava tudi južneje, v čakavskih oz. hibridnih čakavsko-kajkavskih govorih. Dva primera izvira iz pripovedi *Kako Lovránci niš n' umeju*, ki je uvrščena v zbirko čakavskih besedil (ČDL III) in locirana v »Liburnien in Istrien«.⁴⁰ Šest primerov izvira iz dela Juraja Križanića *Politika*; to delo v rokopisnem predgovoru (Predgo-

³⁹ Npr. Zaliznjak ne navaja nobenega tovrstnega primera iz ruskih spomenikov za določne pridevnike psl. a.p. c, medtem ko določnih pridevnikov a.p. a in a.p. b ne obravnava (ZALIZNJAK 1985, 310–316).

⁴⁰ Pripoved je od neznanega pripovedovalca v letih 1908–1910 zapisal J. Ribarić in jo sam tudi akcentuiral.

wôrie) nosi datum 1663 aprilis 15 (KRIŽANIĆ 1965, 11),⁴¹ tako da gre med obema viroma za časovni razpon poltretjega stoletja.

Analizirano gradivo:

- črnegã:** (prim. *ni črnegã za nõhton* (ČDL III, 283),
mudregã: (prim. *mudregã člověka*; ČDL III, 284),⁴²
zlogó: (*zlogó vladãnia*; KRIŽANIĆ 1965, 249),
bridkogó: (KRIŽANIĆ 1965, 193; DYBO 1981, 102),
ostrogó: (*lěp obráz iest známe ostrogó i dobrogó rázuma toda a grũb obráz zname tũpa rázuma*; KRIŽANIĆ 1965, 111),
dobrogó: (*lěp obráz iest známe ostrogó i dobrogó rázuma toda a grũb obráz zname tũpa rázuma*; KRIŽANIĆ 1965, 111),
merz kogó: (*Charapi sut wranokóžni, ali ñnako merzkogó obrãza; dlyaradi merzkogó obliczia*; Pol, 112, 117; Dybo citira po rokopisu str. 94, 113, 115, 193),
čistogó: (*I kuliko jest još doseli ostãlo stãrogo začãlnogo i čistogó izrikãnia*; KRIŽANIĆ 1984, 49).
kalnogó: (iz *kalnogó studencã čerpajući*; KRIŽANIĆ 1984, 50).

Te oblike R ed. utegnejo biti zanimive tudi zato, ker se akcentsko mesto ne ujema s »klasično« predvidljivimi akcentski mesti v oblikah določnih pridevnikov, tj. s: *čérnъjъ (srb. *cĕrnĭ*) *módrъjъ (češ. *moudrý*, polj. *mądry*), *zъlъjъ (rus. *zlój*, srb. *zlĭ*) *bridъkъjъ (češ. *břidký*, sev.-kašub. *břędkĭ*), *óstrъjъ (rus. dial. *wóstryj*, ukr. *óstryj*) ali *ostrъjъ*, *dóbrъjъ (srb. *dōbrĭ*) ali *dobrъjъ* (sln. *dōbri*), *mórzъkъjъ), *čĭstъjъ (srb. *čĭstĭ*; prim. rus. razvoj *čĭsta* > *čĭstá*; ZALIZNJAK 1985, 292), *kãlъnъjъ⁴³ (srb. *kãlan kãlna kãlno (kãlni)*, sln. *kalân* poleg *kãlen*, češ. *kalný*, ukr. dial. *kalъnýj*), saj v R ed. ni zaslediti marginalnega iktusa končnice *-ago* oz. *-ogo*.

⁴¹ Izpis pridevniških oblik izvira iz knjige z natisom besedila iz leta 1965, ki jo označujem z okrajšavo Pol. – Juraj Križanić se je rodil konec leta 1617 (ali na začetku leta 1618) v dvorcu Obrh na področju Lipnika ob Kolpi. Po šolanju v Zagrebu, Gradcu, Bologni in opravljenem doktoratu u Rimu (1642) je živel v Zagrebu in kot župnik v Nedjelišču, Međimurju in Varaždinu (1642–1646). Dvakrat je potoval v Rusijo. Med letoma 1658 in 1677 je živel v Rusiji (Tobolsku v Sibiriji).

⁴² Po Dyboju izhajata pridevnika *čérnъ in *módrъ iz psl. a.p. b (DYBO 1981, 173, 114), prim. v čak. *čōran čōrnã čōrnō (čōrni)* ob srb. *cĕn cĕna cĕno (cĕnĭ)*, toda čak. *mũdar mũdrã mũdro (mũdri)*, ki kaže akcentsko podobo psl. a.p. c, ob srb. *mũdar mũdra mũdro (mũdri)* z akcentsko nepričakovano obliko I ed. m. sp., medtem ko a.p. c odraža tudi kosovsko-metohijska oblika *mũdar mũdra mũdro* (Elez. I, 421).

⁴³ Po Dyboju so se razvili iz psl. *zъlъ (a.p. b), *bridъkъ (a.p. c), *ostrъ (a.p. b), *dobrъ (a.p. b) in *mórzъkъ (a.p. a), *čĭstъ (a.p. a) (DYBO 1981, 108, 102, 123, 101), *kãlъnъ (a.p. c). Pri tem gre omeniti, da pridevnik *mórzъkъ ob pravilnem refleksu za akut v srb./hrv. *mřzak mřska mřsko (mřskĭ)* in čak. *mãrzak marskã mãrsko (mōrski)* (ČDL I, 531; DYBO 1981, 101) kaže spremembo v smeri refleksov za psl. a.p. b (in v določni obliki in v I ed. ž.sp.). Pridevnik *čĭstъ izkazuje večinoma pričakovano akcentuacijo, npr. čak. *čĭst čĭsta čĭsto (čĭsti)*, srb./hrv. *čĭst -a -o (čĭstĭ)*, sln. *čĭst čĭsta (čĭstĭ)*, medtem ko v Prigorju pridevnik izkazuje enak akcentski vzorec kot *zdrãv*: ed. I m. sp. *čĭst*, ž. sp. *čĭsta* (ROŽIĆ 1893, 142).

Zdi se, da se to akcentsko mesto najustrežneje razloži z vplivom zaimenske končnice tipa *-ogó*, in sicer že tedaj, ko je bil iktus še na koncu. Iz tega bi bilo mogoče nadalje sklepati, da je areal akcentske oblike končnice *-ogó* oz. *-eg#* hkrati tudi areal realnega vpliva zaimenske sklanjatve na pridevniško tudi v smislu nabora končnic.

Zdi se, da bi novo luč na razvoj pridevniških sklanjatev vrgla tudi rekonstrukcija akcentskih sistemov v kajkavskih govorih. V tem smislu bi bil iz več razlogov lahko koristen tudi sistem kajkavskega govora v Prigorju, ki ga je pred dobrim stoletjem – tudi glede naglaševanja pridevnikov – temeljito popisal V. Rožić, vendar pa za celovitejši prikaz razvoja akcentskih sistemov eden ne more zadoščati. V prigorskem govoru se je razlikovanje samoglasniške kvantitete ohranilo samo v naglašeni zlogih. Iz 27 akcentsko podanih celotnih paradigem (ROŽIĆ 1893, 142–174) strnjeno navajam samo sliko razmerij na primeru enozložnih in dvozložnih pridevnikov:

1. Določni pridevnik⁴⁴ tipa I ed. m.sp. *lětni* (izpeljan iz **lěto* a.p. a)⁴⁵ izkazuje v vseh paradigmatskih oblikah stalni naglas na osnovi kot reflexe psl. novega cirkumfleksa, nenaglašene dvojnične končnice najdemo samo v R/T ed. (*-ega*, *-iga*) in D ed. (*-emu*, *-imu*), sicer pa samo *-im* (M/O ed., D mn.), *-imi* (O mn.). Vzrok za dvojnične končnice ni jasen.
2. V določnem pridevniku tipa *lovskī* (psl. a.p. C; s suf. *-bšk-* izpeljano iz psl. **lōvъ lōva* a.p. c)⁴⁶ se dolgi padajoči naglas v vseh sklonih nahaja na končnici: *lovsk-ī* (I/Z ed., I/R/T/Z mn.) oz. *lovsk-ěga* (ed. R/T) - *ěmu* (D/M ed.) - *ěm* (O ed.) - *ěm* (mn. O mn. - *ěmi*). Pri tem tipu pridevnika gre za pričakovani odraz psl.

⁴⁴ Velika večina tovrstnih pridevnikov pozna samo določno obliko.

⁴⁵ Nasprotno pa neizpeljani pridevnik *zdrāv* iz psl. **sъdōrvъ* a.p. a izkazuje akcentske oblike iz akcentske osnove [zdrāv-] samo še v stranskih sklonih ed. m./sr. sp. (npr. ed. R/T *zdrāv-ega* in *-iga*, D *-emi* in *-imu*, M *-emu*). Samo akcentsko osnovo [zdrāv-], ki kaže na umik iktusa s končnic in se veže s končnicami tipa *-im* < **-yjim(i)*, tj. najverjetneje prvotnimi končnicami zložene pridevniške sklanjatve, izkazujejo I/T/Z ed. sr. sp., O ed. m./sr. sp., celotna ed. ž. sp. in celotna mn. (npr. O ed. *zdrāv-im* < **zdrav-īm* (?), O mn. *zdrāv-imi* < **zdrav-īmi*(?)). Poleg tega paradigma izpričuje v ed. m./sr. sp. in O mn. tudi naglašene dvojnične končnice tipa *-ěga* (npr. ed. R/T *zdravěga*, M *zdravěmu*, mn. O *zdravěmi*). Zdi se, da takšno stanje kaže na določeno mešanje sistemov, saj je jasno razbrati mešanje treh akcentskih paradigem: a. Izvorne zložene sklanjatve tipa **sъdrāvъjъb* (brez metatoničnega novega cirkumfleksa, prim. čak. *zdrāvi*, srb. *zdrāvī*). b. »Premaknjene« v tip a.p. c, verjetno še s končnicami izvorne določene sklanjatve pod točko a, vendar pa s prozodičnimi značilnostmi = vokalno dolžino a.p. c (npr. O ed. **zdrav-īm*). c. Sekundarne sklanjatve, verjetno z zaimenskimi končnicami tipa *-o/egó*.

⁴⁶ Popolnoma se je v tip a.p. c vključil pridevnik *mrskī* < psl. **mъrъvkъ* a.p. a, saj v večini sklonskih oblik izkazuje značilnosti akcentske paradigme *lovskī*, vključno z alternacijo nenaglašene [mrsk-] in naglašene akcentske osnove [mrsk-] v R/D/T ed. in O mn. Razlikujeta se predvsem po tem, da je število končnic v posameznih sklonih pri pridevniku *mrskī* manjše ali pa je celo druga končnica (npr. v ed. D manjka **mrskěmu*; v M/O je samo oblika *mrskīm*, ki pri pridevniku *lovskī* manjka, genetsko pa bi lahko izvirala iz O ed. zložene sklanjatve; v O mn. manjka oblika **mrskěmi*, izkazano pa je *mřskimi* kot *lōvskimi*).

prozodičnih značilnosti. Poleg tega se pojavljajo tudi dvojnične končnice s hkratnim akcentskim umikom na osnovo [*lòvsk-*], če končnica ni naglašena (tj. ed. R/T ed. *-iga* in *-èga*, D/M *-imu* in *-èmu*, O *-im*, mn. D *-im*, O *-imi*). Kot je videti iz gornjega, je končnica tipa *-iga* vezana na naglas na osnovi, medtem ko bi končnica tipa *-èga*, sodeč po akcentu, lahko izhajala iz prvotne zaimenske *-o/egó*.

Namesto sklepa

Iz zgoraj povedanega sledi, da geneza pridevniške sklanjatve v južnoslovenskih jezikih še zdaleč ni pojasnjena. S tem prispevkom sem le želela opozoriti, da je bil proces izginjanja (posameznih) nedoločnih pridevniških oblik (v srb./hrv.) oz. celotnih sklanjatvenih vzorcev (v sln.) na eni strani in nadomeščanje končnic v podedovani zloženi pridevniški sklanjatvi tipa **-àgo* z zaimenskimi tipa **-ogó* na drugi strani kompleksen proces, ki ga ni mogoče raziskovati samo formalno (tj. na ravni nabora končnic), ampak v tesni povezanosti s prozodičnimi karakteristikami pridevnikov in njihovimi akcentskimi paradigmi. Med prihodnje naloge spada preučitev fenomenologije pojava, določitev areala in določitev časa njegovega poteka. Nova akcentska pridevniška paradigma ima v primerjavi s psl. zloženi naslednje lastnosti:

- a) Pridevniška paradigma vsebuje zaimenske končnice tipa **-ogo* **-omu*.
- b) Zaimenske končnice tipa **-ogó* **-omù* izkazujejo kratki naglas na drugem vokalu, to pa je psl. naglasno mesto pri kazalnem zaimku.
- c) Psl. (določni) pridevniki vsebujejo kontrahirane končnice tipa *-àgo* z dolgo-naglašnim prvim vokalom končnice; v slovanskih jezikih jih nadomeščajo zaimenske končnice tipa *-ogo*, ki sprejmejo tudi prozodične karakteristike prvotnih oblik (tj. dolžino in iktus, tip **-ògo*).
- d) Zaimenska končnica tipa *-ogo* v novi pridevniški sklanjatvi in v psl. zloženi pridevniški sklanjatvi imata različne prozodične karakteristike (**-ogó* – **-ògo*).
- e) Nova pridevniška sklanjatev in psl. zložena pridevniška sklanjatev se ločita po tipu akcentske krivulje.
- f) Akcentske krivulje psl. zloženih pridevniških sklanjatev imajo predvidljiva akcentska izhodišča, medtem ko se pri novi pridevniški sklanjatvi pojavlja samo en tip akcentske krivulje, ne glede na to, kateremu akcentskemu tipu je pripadal izhodiščni pridevnik.

Odrpto pa ostaja najtežje vprašanje, kako to interpretirati oz. kaj pomeni v kontekstu jezikovnozgodovinske rekonstrukcije geneze pridevniške sklanjatve v danih govorih (jezikih) in morda tudi širše. Ali gre morda za akcentsko paradigmo, ki se je drugotno oblikovala neposredno iz nedoločnih pridevnikov ali morda samo iz dela pridevnikov, ki so bili prozodično »primerni«, je v tem trenutku še preuranjeno trditi, ni pa tega mogoče izključiti zaradi jasno izražene funkcije teh pridevnikov v slovenščini, kjer se je pojav, kot je videti, razvil do konca. Doslej ugotovljeni primeri so vsi tako ali drugače povezani z dvema akcentskima paradigmi (tj. a.p. b in a.p. c) oz. izpeljanimi iz teh dveh. Morda bodo intenzivnejše raziskave rabe ostankov nedoločnih pridevniških oblik vendarle omogočile postaviti trdnejša merila tudi za razločevanje (precej pomešane rabe) nekdanjih nedoločnih in določnih pridevnikov, potem ko so se izgubili ali pomešali formalni pokazatelji v stranskosklonskih oblikah.

DODATEK: Južnoslovanski svojilni zaimki za 3. osebo in svojilni pridevniki

V južnoslov. govorih so se razvile posebne oblike svojilnega zaimka za 3. os. ed., mn., dv., ki so ponekod popolnoma nadomestile obliko R/D osebnega zaimka v tej funkciji.⁴⁷ Podobno kot so se psl. svojilni zaimki za 1. in 2. osebo izpeljevali iz R/D osebnega zaimka in se sklanjali po mehki zaimenski sklanjatvi (npr. *mojъ *mojego* ... *mojixъ*, *tvojъ *tvojego* ... *tvojixъ*, *svojъ *svojego* ... *svojixъ*, *našъ *našego* ... *našixъ*, *vašъ *vašego* ... *vašixъ*) – mehka sklanjatev se je ohranila v večini slovanskih jezikov in govorov⁴⁸ –, je tudi novi zaimek s svojilnimi sufiksi *-ov- / -v- (m./sr. sp.) oz. *-in- / -n- (ž. sp.) izpeljan iz R/D osebnih zaimkov (tj. *jego, *jeje*; *jixъ*; *jeju*): *n-jego-vъ, *n-jix-ovъ*, *n-jeju-n* ter *n-jeje-inъ* (prim. sln. *njegov*, *njihov/njihən* (Notranjska), *njen*, *njun*; srb./hrv. *njègov*, *nihov*, *njèn* / *njè-z-in*; bolg. *negov*, *nein*) ali s pridevniškim suf. -ьнъ – tudi srb. *njihl/njihan njihna*, srbolg. *ihenъ*, danes *nihen*, *nihna*, *nihno*). Iz najbrž pomenskih razlogov so se svojilni zaimki besedotvorno naslonili na svojilne pridevnike, saj so med njimi obstajale važne pomenske stične točke. Prve zapise srečamo že zelo zgodaj: Prvi zapis v srb. spomenikih sega v 12. stol.: O mn. m.sp. *egověmi* (npr. *sъ s(y)nъmi egověmi*; SSZN 1986/4, 1, št. 5985), sinonimnega O ed. sr. sp. pa v leto 1336: *togověmъ* (npr. *i pročitъ pravověrnъmъ togověmъ drъznoveniemъ*; SSZN 1986/4, 7, št. 6013).⁴⁹

Po zaimenski sklanjatvi se začeli pregibati tudi svojilni pridevniki na *-ovъ in *-inъ, za katere je bila prvotno značilna imenska sklanjatev. V bolg. so najzgodnejše, čeprav redke oblike z zaimenskimi končnicami omejene na svojilne pridevnike na *-ov-, pridevnike na *-bъsk- in na *-ьн- (prim. op. 16). Pri Ruseku so navedeni naslednji primeri iz Chludovega trioda: O ed. *xristověmъ* 109a w. 5, *žiteistěmъ* 167a w. 17; R mn. *ot damaskinově(x)* 21 w. 8, *ot andreově(x)* 45 w. 23; D mn. *s(ve)těmъ* IIa w. 21, *x(risto)věmъ* 80 a w. 7, 81 w. 10, *iovověmъ* 117 w. 17, *životněmъ* 83a w. 24; O mn. *lazarevěmi* 75 w. 34, *d(u)ševněmi* 150a w. 26. (RUSEK 1964, 40–45).

Zaimenske končnice pozna e-kavski čakavski govor Kastva. Tu bi rada v prvi vrsti opozorila na onomastično rabo svojilnega pridevnika v R mn. na *-oveh* iz priimka v funkciji identifikacije pripadnosti člana kaki družine: prim. R mn. *Matokoveh* (*neki j Vlašina otel neč ukrast pul*⁵⁰ *Matokoveh*) (PECO 1985, 155–

⁴⁷ Arhaična oblika se je ohranila tudi v nekaterih slovenskih narečjih, prim. nadiško *sestra njega mame* 'njegove'; *nje dug repič* 'njen'; z *njih sablami* 'njihovimi' (HOČEVAR 1990, 66).

⁴⁸ Končnice trdega zaimka tipa *těxъ so popolnoma prevladale v delu srb. in hrv. narečij: prim. kosovsko-resavski govor z oblikami tipa *mojeh* namesto 'mojih', čakavske govore v Istri, Žminj (BELIČ 1965, 123–125), hercegovaške govore (IVIČ 1965, 137), kajkavske govore. Oblike so znane tudi iz zgodovine slovenskega jezika in tudi iz slovenskih narečij. (ŠKRABEC 1916–1919, I/2, 174–175).

⁴⁹ V srbolg. obdobju se kot svojilni zaimek za 3. os. ed. začnejo uporabljati oblike *egovъ* / *negovъ*, poleg tega pa še tvorjenke iz kazalnih zaimkov: *segovъ*, *togovъ*, *onogovъ*. Kasneje se je sistem teh svojilnih zaimkov ponovno zreduciral na *negov* (MIRČEV 1978, 188–190).

⁵⁰ Predlog *pul* 'put; nach, in Richtung (auf)' se veže z R (ČDL I, 993, 1000).

156) – k suponiranemu I mn. *Matokovi–, T mn. < R mn. *Jâčetoveh* (*daj' Jâčetoveh pul Marčeji prevarila*), D mn. *Jâčetovān* ob I mn. *Jâčetovi* (ČDL III, 269) < **Jačet-ov-i Jačet-ov-ěhъ Jačet-ov-ěmъ*). Ta onomastični pomen se v hrv. izraža sicer/tudi z R mn. *-e/ov-ih*: npr. Luka Lovrinčevih (Hvar; PECO 1985 159) < **-ev-yjixъ*, ali pa z obliko, ki bi bila lahko I ed. svojilnega pridevnika iz priimka/osebnega imena, čeprav iz skladijskih razlogov - desni prilastek – ni lahko izključiti arhaičnega imenskega R mn., prim. *Miha Jûrkotōv, bārba Zvanīna Jâčetov, Māte Šimōv, Frāne Māvār Jûretōv*, (270) (ČDL III, 267, 269, 270, 270) ali *Jivān Bravarūf* (Unije; PECO 1985 162) < **-ovъ*⁵¹. Čeprav so v ekavskih istrskih govorih in v govoru Kastva zaimenske končnice razširjene tudi na pridevnike, je ta raba vredna omembe zaradi tega, ker spada v najstarejšo plast pridevnikov, ki so iz imenske sklanjatve prehajale v zaimensko. V slovenskih govorih tovrstne oblike niso bile ugotovljene, zato brez dodatnih raziskav ostaja negotovo, ali smemo oblikoslovno vzporednico videti v sln. nareč. (Rezija) D mn. *ú h Adámaven* 'ime travnika na osojskem planšarskem območju Hlívac' < **Adam-ov-ěmъ*⁵² ob I mn. *Adámavi < *Adámovi, zlasti še, ker je obliko M mn. s končnico *-avəh*: *ta-dô pər Adámavəh* (DAPIT 1995, 35) prejkone treba razlagati iz pridevniške končnice **-yjixъ*. Zunaj južnoslov. jezikov je podoben prodor zaimenskih končnic znan še iz slovaščine, vsaj J. Stanislav jih je tako razlagal v precej obsežnem korpusu primerov. (STANISLAV 1958/II, 256–260). Glede na to, da v spomenikih srb./hrv. jezika lahko lepo spremljamo rast korpusa z zaimenskimi končnicami tipa **-ěxъ* (gl. op. 16) in tudi slovaški primeri so iz 16. stol., je mogoče sklepati, da imamo pred seboj tipološko enako izogloslo, za katero pa ni jasno, v kolikšni meri je tudi genetska južnoslovanskozahodnoslovanska izoglosla. Čeprav se svojilni pridevniki v knjižni slovaščini (v večini sklonov) sklanjajo po zaimku *môj*, tj. z zaimenskimi končnicami v ed. m. sp. in pridevniškimi v mn.: prim. R ed. m. sp. *otcov-ho -mu*, R mn. *-ých -ým* itd. (SS 1968, 209–210), pa zgodovinsko gradivo dokazuje, da se je sklanjatev s pridevniškimi končnicami tipa *-ěho*, *-ěmu* uveljavila v zahodnih, vzhodnih in srednje-slovaških⁵³ narečjih že zelo zgodaj; prvi zapisani primer naj bi bilo ime ribnika *piscina Wolue* (področje današnjega Čongráda) iz leta 1075, ki jo E. Moór razlaga iz *Volové, sicer pa se v spomenikih pojavljajo od 15. stol. (STANISLAV II 1958, 250–256). Pojav zaimenskih končnic pri pridevnikih je nedvomno zanimiv s stališča jezikovne tipologije (tj. načinov konsolidacije jezikovnega sistema), zaradi njegovega areala in tudi različne intenzitete na posameznih področjih pa se zdi dragocen tudi v jezikovnozgodovinskem in lingvogenetskem smislu.

Slovaško gradivo

R mn. *-oviech*: *Gregor Tomovjeh* (1576), *Petra Lenchartoviech* (1582),

⁵¹ Podobna oblika je v rabi tudi v sln., npr. *Jernejev Janez*, kjer je levi prilastek *Jernejev najverjetneje edninski, prim. *Jernejeva Anica*) ob I mn. *Jernejevi 'člani družine/hiše, ki se imenuje tudi *pri Jerneju', R/M mn. *Jernejevih, D mn. *Jernejevim, O mn. *Jernejevimi.

⁵² Primer ni zanesljiv zato, ker bi ga bilo eventualno mogoče razlagati tudi kot sekundarno sklonsko obliko, nerejeno k M ed. *na Adamovem.

⁵³ Do apokope *-é*- naj bi prišlo pod vplivom svojilnih zaimkov tipa *moj-ho*.

Mikuláš Yancžúroviech (1587 Hájniky), *Petro Valentovgech* (1598 Kosorín), *pred Pana Thomisse Mihalowiech* (1608 Slatina), *Durčatoviech Benko* (1647 Honat. Cerovo), *Georgio Janowiech* (1666 Nové Mesto nad Váhom), *Nicol. Holko*, aliter *Myžiešowgech* (1667 Malá Čierna), iz Gemera (Revúca) pa izvirajo oblike: *Kralowiech* (1615), *Jorgoviech* (1671), *Barbowiech* (1680), *Nemcowyech* (1696), *Tomasovjech*.

R mn. **-ovech** (**-ovéčh** ?): *pole Dyuroanthalowech* (= *Ďuro Antalovech; 1566 Ješava), *Ondrej Michalowech* (1634 Liboreč).⁵⁴

R mn. **-ojech**: *Gasspar Duončzogech* (1594 Tekov), *Gassparowi Fragnogech* (1594 Tekov), *u Duar Maxtlogech* (1594 Tekov).

Razen končnice ***-ovéčh** se v gradivu pojavlja R mn. priimkov – izjemoma tudi apelativov – brez vmesnega formanta **-ov-**:⁵⁵ R mn. **-ech**: *Filech zeme* (zah. Gemer), *pole Laczkech* (1566 Jelšava/Gemer), *Kateryna Jurakech* (1773 Švrtok pri Trenčínu), R mn. **-och**: *Galoch dom* (Gemer), R mn. **-iech**: *Galajich zahrada* (Gemer), R mn. **-éčh**: *richtaréch*, *Balázéčh* (Nitra, Piešťani, Nové Mesto nad Váhom itd.), R mn. **-iech**: *neboheho Michale Košiniech druh* (1574 Mošovce). Kadar gre beseda o več osebah, se priimek, ki ima množinske nominalne končnice, lahko v sklonu tudi ujema z imenom omenjenih oseb: npr. I mn. **-ovia** (npr. *Jano a Ondrej Mazurákowya*), D mn. **-om** (npr. *Ganowy a Ondregowy Mazurakom widáwame*; 1663 Semk. Mat. I, 111) ali pa – kot v že gornjih primerih – stoji priimek v R mn., npr. *Šiernich t'etka* »Čiernych« (Gemer), *Petrašowi Kulhawých* (1613 Sobotište)⁵⁶. Iz navedenega slovaškega gradiva je mogoče videti, da se ta paradigma v tej posebni funkciji lahko pojavlja tudi pri občnih imenih, npr. *richtaréch*.

⁵⁴ Vzporedno s tem se pojavljajo tudi dvojnice s pridevniško končnico R mn. **-ových**: *Jano Ondregovich*, *Lauko Krekušovich* poleg *Jurik Blaseioviech*, *Jamrich Petroviech* (1578 Diviaky); *Marko Markovych* poleg *Marko Markoviech* (1582 Sklabina); *Mikuláš Yancžúroviech a Krystiena Lianczoviech Pavla dievka* poleg *Gaspar Stankovich* (1587 Hájniky); *Gano Melicherovich* poleg *Ondreg Niemorokoviech* (1602 Beckov).

⁵⁵ To dejstvo zasluži pozornost tudi zaradi tega, ker se **-h** kot sestavina končnice za R mn. pri samostalnikih pojavlja tako v južno-, vzhodno- in zahodnoslovanskih govorih in ima zvezo ali z zaimenskimi končnicami ali s končnico za M ed.

⁵⁶ V smislu fonetičnega zgodovinskega razvoja niso vse zgoraj našete končnice dokončno pojasnjene kljub številnim poizkusom razlag (V. Važný, J. Stanislav, A.M. Seliščev, F. Trávníček, Št. Töbik idr.), vendar pa je mogoče pritrditi Stanislavu, ki šteje končnico **-oviech** za precej staro in oblikovano po sklanjatvi zaimka ***těchъ** itd.; **-ových** za končnico sestavljene pridevniške sklanjatve, medtem ko naj bi **-éh** nastala iz **-é** < ***-eje**, ki mu je (analogno) dodan **-ch** iz R mn. pridevnikov, zapis *Duončojech* itd. pa po Stanislavu morda dokazuje, da se je **-ch** dodajal že zelo zgodaj (STANISLAV 1958/II, 259) na končnico **-ojo** < vzhslš in češ. (JZ) končnice **-ovo** (npr. *matčino bratr*, *tatinkovo boty*), podobno kot se razvijeta končnici **-ove**, **-eve** > **-oje**.

Viri in literatura

- BELIĆ 1965 – Aleksandar Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika*², Knj. II, sv. 1: Reči sa deklinacijom, Beograd, Naučna knjiga 1965.
- BELOSTENEC 1740 – Joanis Bellosztenecz, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* I, Zagreb 1740.
- BREZNIK 1916 – Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec 1916.
- ČDL – Petar Šimunović, Reinhold Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I–III. Böhlau Verlag Köln Wien 1983 (*Slavische Forschungen*, Bd. 25).
- DANIČIĆ 1864 – Đura Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih* I–III. Beograd 1863–1864.
- DANIČIĆ 1874 – Đura Daničić, *Istorija oblika srpskog ili hrvatskog jezika*, Beograd 1874.
- DAPIT 1995 – Roberto Dapit, *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo*, 1. Area di Solbica / Stolvizza e Korito / Coritis, Gemona del Friuli 1995.
- DYBO 1981 – В.А. Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва, Издательство »Наука« 1981.
- Elez. – Gl. Elezović, *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta* I–II, Srpska kraljevska akademija, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IV in VI, Beograd 1932–1935.
- HOČEVAR 1990 – Mateja Hočevar, *Nadiški knjižni jezik*, Diplomaska naloga, Ljubljana, Filozofska fakulteta 1990.
- IVIĆ 1985 – Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*², *Uvod u štokavsko narečje*, Novi Sad, Matica srpska 1985.
- KRIŽANIĆ 1965 – Юрий Крижанич: *Политика*, Подготовил к печати В.В. Зеленин, Перевод и комментарии А. Л. Гольдберг, Москва 1965.
- KRIŽANIĆ 1984 – Juraj Križanić, *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku*, Priredio i uvodnu raspravu napisao Josip Hamm, JAZU, *Sabrana djela*, knj. 2, Zagreb 1984.
- MIKHAILOV 2001 – Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje zapuščine, Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst, Mladika 2001.
- MIKLOŠIČ TP – F. Miklošič, *Trojanska priča bugarski i latinski*, U Zagrebu 1871.
- MIRČEV 1978 – Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*³, София, Наука и изкуство 1978.
- NAHTIGAL 1938 – Rajko Nahtigal, *Slovanski jeziki*, Ljubljana, Znanstveno društvo 1938.
- OBLAK 1894 – Vatroslav Oblak, *Der Dialekt von Lastovo*, *Archiv für slavische Philologie* XVI, Berlin 1894, 426–450.
- PECO 1985 – Asim Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd, Naučna knjiga 1985.
- Plet. – Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* I–II. Ljubljana 1894–1895.
- RAMOVŠ 1935 – Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*, VII: *Dialekti*, Ljubljana 1935.
- RAMOVŠ 1952 – Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana 1952.

- RIGLER 1985 – Jakob Rigler, Ramovševa morfologija slovenskega jezika, *Slavistična revija* 33/3, Ljubljana 1985, 335–349.
- ROŽIČ 1893/1 – Vatroslav Rožić, *Kajkavački dijalekat u Prigorju*, Rad JAZU, knj. 115, Zagreb 1893, 68–136.
- ROŽIČ 1893/2 – Vatroslav Rožić, *Kajkavački dijalekat u Prigorju*, Rad JAZU, knj. 116 (Zagreb 1893), 113–174.
- RUSEK 1964 – Jerzy Rusek, *Deklinacja i użycie przypadków w Triodzie Chłudowa, Studium nad rozwojem analizy w języku bułgarskim*, Wrocław–Warszaw–Kraków, Wydawnictwo PAN 1964.
- SCHEINIGG 1881–82 – Janez Scheinigg, *Obraz rožanskega narečja na Koroškem*, *Kres* 1. in 2, 1881–82.
- SMOLE 1994 – Vera Smole, *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperškega govora*, Doktorska disertacija, Ljubljana 1994.
- SS 1968 – Eugen Pauliny – Jozef Ružička – Jozef Štolc, *Slovenská gramatika*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968⁵.
- SSZN 1986 – Stari srpski zapisi i natpisi IV. [Skupio ih i sredio] Ljub. Stojanović, Fototipska izdanja knj. 10 Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti – Narodna biblioteka Srbije – Matica srpska 1986.
- STANISLAV 1958 – Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka II, Tvaroslovie*, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied 1958.
- ŠIVIC-DULAR 1998 – Alenka Šivic-Dular, Slovenska pridevniška sklanjatev v luči razlage S. Škrabca in V. Oblaka, *Obdobja* 17, *Vatroslav Oblak* [Ur. A. Šivic-Dular], Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 1998, 287–303.
- ŠKOFIČ 1996 – Jožica Škofič, *Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem*, Doktorska disertacija, Ljubljana 1996.
- ŠKRABEC 1998 – Stanislav Škrabec, O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi, *Jezikoslovna dela* IV, Nova Gorica, Frančiškanski samostan 1998, 11–50.
- ŠKRABEC 1916–1919 – Stanislav Škrabec, Nekaj o končnicah naše »sestavljene sklanje«. *Jezikoslovni spisi*, Ljubljana, Leonova družba 1916–1919. – Prim. še: *Jezikoslovna dela* I, Nova Gorica, Frančiškanski samostan 1998, 310–312.
- TENTOR 1909 – Mate Tentor, Der čakavische Dialekt der Stadt Cres, *Archiv für slavische Philologie* XXX, 146–204.
- UVOD 1986 – *Увод в изучването на южнославянските езици*, София, Издателство на БАН 1986.
- VONČINA 1988 – Josip Vončina, *Jezična baština, Lingvostilistična hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, Split 1988.
- VONDRÁK 1908 – Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik* II, Göttingen 1908.
- ZALIZNJAK 1985 – А. А. Зализняк, *От праславянской акцентуации к русской*, Москва, »НАУКА« 1985.
- ZUPAN 2001 – Jasna Zupan, *Končniško naglašene oblike pridevnikov v historični dialektološki literaturi*, Diplomaska naloga, Ljubljana 2001.

Development of the Adjectival Declension within the Context of Historical and Areal Perspectives

Summary

The article is based on St. Škrabec's and V. Oblak's views on the origin and development of suffixes used in adjectival declension. Their views are discussed within the context of Slovenian and Croatian, or Serbian adjectival stress patterns as compared to Proto-Slavic prosodic characteristics of both indefinite and definite adjectives. Special attention is paid to Slovenian stress paradigm with a short stressed vowel in the genitive/the dative of the singular (cf. dialectal Slovenian xǝdgǝ < *hudegǝ, etc.) and to their parallels in contemporary Croatian speeches which have been unknown until now (cf. črnegǝ and mudregǝ; Istria) and in historical sources (cf. the type zlogǝ; bridkogǝ; ostrogǝ; dobrogǝ; merzkogǝ; čistogǝ; kalnogǝ; Juraj Križanić).—Since the stress pattern with the stress on the final vowel in the genitive of the singular is not characteristic of any of the Proto-Slavic paradigms of the definite adjective but is evidenced in the pronominal declension, we are obviously dealing with a late Proto-Slavic stress innovation, which is most probably related to the intrusion of pronominal suffixes into the singular of the adjectival declension. On the comparative scale of Slavic languages it is surprising that not only the suffix *-ago is being replaced by *-ogo but also the prosodic properties of the latter are being adopted. The studies that have been carried out until now have not yet provided an indubitable answer as to whether—as it is usually assumed—this is a case of indirect suffix replacement in the definite adjectives of the *-ǝgo type with the pronominal suffixes of the *-ogǝ type, or that because of the stage of development in Slovenian (i.e. the stress paradigm with the stress on the final vowel as a signal for the declension of indefinite adjectives!) we might presume that even the old paradigms of indefinite (nominal) adjectives might have been "translated" into "pronominal". This dubiousness in the linguistic development calls for additional detailed studies which might explain the phenomenology of the development of the adjectives in these speeches, and possibly elsewhere (i.e. in the Slavic languages). Above all, they might identify the area in which this development can be proved within the southern Slavic territory and they might also enable the researchers to indirectly establish the time when this process occurred.

Odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini

Matej Šekli

IZVLEČEK: V članku so obravnavani odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini ter pojasnjene naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti le-teh, upoštevajoč zakonitosti jezikovno zgodovinskega razvoja slovenskega naglasnega sestava. Obravnava izhaja iz teorije treh praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov Ch. S. Stanga in se tako praviloma omejuje na netvorjeno oz. z neproduktivnimi praslovanskimi priponskimi obrazili tvorjeno besedje. Spoznanja teorije praslovanskih besedotvornih naglasnih tipov V. A. Dyboja so prikazana le izjemoma.

ABSTRACT: The article discusses the reflexes of Proto-Slavic morphological stress types in the o-declension of masculine nouns in (standard) Slovenian. It also explains the position of the stress, as well as the quantitative and the tonemic features with the consideration of the rules governing the historical-linguistic development of the Slovenian stress system. The discussion is based on Ch.S. Stang's theory on three Proto-Slavic stress types and is limited mainly to base-words and words formed with unproductive Proto-Slavic suffixes. The findings of the theory on Proto-Slavic word-formational stress types by V.A. Dybo are mentioned only in exceptional cases.

0 Uvod

Praslovanski oblikotvorni naglasni tip ali akcentska paradigma je po teoriji Ch. S. Stanga pojmovan kot vzorec razporeditve naglasnega mesta in različnih tonemov znotraj oblikospreminevalnih vzorcev pregibnih besednih vrst, pri čemer ima načeloma lahko vsaka od le-teh tri naglasne tipe: (a) nepremični naglas na osnovi, (b) nepremični naglas na končnici in (c) premični naglas med osnovo in končnico (Stang 1957). Stangovo teorijo kasneje dopolni moskovska naglasoslovna šola V. A. Dyboja, ki poleg treh Stangovih naglasnih tipov za nekatere sklanjatvene vzorce odkrije še četrtega, naglasni tip d, ki naj bi bil različica tipa b, v večini slovanskih jezikov pa naj bi že zelo zgodaj prešel v tip c. Dybo nadalje za tvorjene

imenske besedne vrste, izpeljane s produktivnimi psl. priponskimi obrazili, vzpostavlja posebne praslovanske besedotvorne naglasne tipe, katerih značilnosti so odvisne od oblikotvornega naglasnega tipa besedotvorne podstave in narave nekončniškega samoglasnika (psl. polglasnik, psl. kratki, pbsl. akutirani oz. pbsl. cirkumfektirani psl. dolgi samoglasnik) priponskega obrazila. (Dybo 1981, Dybo–Zamjatina–Nikolaev 1990 in 1993.)

Namen pričujočega prispevka je izhajajoč iz praslovanskega stanja pojasniti nastanek ter naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti slovenskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov psl. moške o-jevske sklanjatve, kot so le-ti prikazani v sinhronih opisih slovenskega (knjižnega) jezika (Rigler v SSKJ 1970, LI–LIV in 1994, XXXIX–XL, Toporišič 1976, 213–223 in 2000, 278–288, Toporišič v SP 2001, 217–220), upoštevajoč zakonitosti jezikovno zgodovinskega razvoja slovenskega naglasnega sestava. Obravnava za zdaj izhaja iz treh Stangovih naglasnih tipov (Stang 1957, 68–82) ter ne upošteva hipotetičnega naglasnega tipa d moskovske naglasoslovne šole. Sledi le-tega znotraj moške o-jevske sklanjatve se sicer v slovenščini pojavljajo v nekaterih narečjih, razlaga stanja v knjižnem jeziku pa je tudi z neupoštevanjem le-tega dovolj natančna. Dybojevi besedotvorni naglasni tipi (Dybo 1981, 55–196) so upoštevani samo izjemoma, le v kolikor služijo ponazoritvi potencialnih možnosti razvoja slovenskega oblikotvornega naglasnega sestava.

Za razumevanje izvajanj v članku je potrebno poznavanje psl. naglasnega sestava in odražanja le-tega v slovenščini, deloma tudi v drugih slovanskih jezikih.¹ Od osrednjih treh razdelkov bo vsak namenjen enemu psl. oblikotvornemu naglasnemu tipu samostalnikov moškega spola psl. o-jevske sklanjatve. Prikazu posameznega psl. oblikotvornega naglasnega tipa, vzpostavljenega s prijemi (zgodovinsko) primerjalnega jezikoslovja na podlagi naglasnih stanj v sodobnih slovanskih jezikih, relevantnih za psl. naglasoslovje, bo sledilo pojasnjevanje odrazov le-tega v slovenščini. Ker so zaradi produktivnosti psl. o-jevske sklanjatve samostalniki drugih psl. moških sklanjatev (*u*-jevske, *i*-jevske in soglasniške) v slovenščini in slovanskih jezikih nasploh prešli v slednjo,² so s slovenskega stališča ne glede na svojo izhodiščno sklanjatev obravnavani kot o-jevski. Zadnji razdelek bo sestav slovenskih oblikotvornih naglasnih vzorcev povzel s stališča slovenščine.

¹ Tu podajam shematični pregled osnovnih glasovnih pravil, na katere se bom v nadaljevanju skliceval. Psl. stari akut: (1a) psl. *ŕ > sln. ŕ-, hr./sr. ŕ-; (1b) psl. *ŕ > sln. -ŕ, hr./sr. -ŕ. Glasovna okolja, v katerih v slovenščini iz psl. starega akuta nastane novi cirkumfleks: (2a) psl. *ŕ₂/ŕ₂ (rod. mn.), (2b) psl. *ŕ₂/ŕ₂-, (2c) psl. *ŕŕ < pbsl. *ŕŕ, (2č) psl. *ŕV₁V > popsl. *ŕŕ. Psl. stari cirkumfleks: (3a) psl. *ŕV//*ŕŕ > sln. Vŕ, hr./sr. ŕV//ŕŕ; (3b) psl. *ŕ₂/ŕ₂//*ŕ₂/ŕ₂ > sln. ŕ, hr./sr. ŕ. Psl. novi akut na kračini: (4a) psl. *ŕ > sln. ŕ-, hr./sr. ŕ-; (4b) psl. *ŕ > sln. -ŕ, hr./sr. -ŕ; (4c) psl. *ŕ (rod. mn.) > sln. -ŕ. Psl. novi akut na dolžini: (5) psl. *ŕ > sln. ŕ, hr./sr. ŕ. Popsl. naglasni umiki: (6) psl. *ŕŕ > sln. ŕV (odraz sredinskih samoglasnikov je praviloma ozek), hr./sr. ŕV; (7) psl. *ŕŕ > sln. ŕV > ŕV (odraz sredinskih samoglasnikov je širok), hr./sr. ŕV; (8) psl. *ŕ/ŕ > sln. əŕ/əV, hr./sr. əV.

² Pri prehodu v o-jevski sklanjatveni vzorec praviloma ohranijo prvotni naglasni tip.

1 Psl. oblikotvorni naglasni tip a

Za psl. oblikotvorni naglasni tip a je značilno nepremično naglasno mesto na osnovi in staroakutski tonem v vseh sklonskih oblikah. Zgled naglasnega vzorca za samostalnike moškega spola psl. o-jevske sklanjatve:³

rus.	hr./sr.	sln.	psl.
<i>rák</i>	<i>räk</i>	<i>räk</i>	* <i>räkъ</i>
<i>ráka</i>	<i>räka</i>	<i>räka</i>	* <i>räka</i>
<i>ráku</i>	<i>räku</i>	<i>räku</i>	* <i>räku</i>
<i>ráka</i>	<i>räka</i>	<i>räka</i>	* <i>räkъ</i>
<i>ráke</i>	<i>räku</i>	<i>räku</i>	* <i>räcě</i>
<i>rákom</i>	<i>räkot</i>	<i>räkot</i>	* <i>räkotъ/ътъ</i>
<i>ráki</i>	<i>räci</i>	<i>räki</i>	* <i>räci</i>
<i>rákov</i>	<i>räkā</i>	<i>räkov</i>	* <i>räkъ</i>
<i>rákam</i>	<i>räcima</i>	<i>räkot</i>	* <i>räkotъ</i>
<i>rákov</i>	<i>räke</i>	<i>räke</i>	* <i>räky</i>
<i>rákah</i>	<i>daj.</i>	<i>räkih</i>	* <i>räcěxъ</i>
<i>rákami</i>	<i>daj.</i>	<i>räki</i>	* <i>räky</i>

Samostalniki psl. moške o-jevske sklanjatve naglasnega tipa a imajo v vseh sklonih stalno naglasno mesto na osnovi, kar potrjuje naglasni vzorec v ruščini,⁴ v danem zgledu pa tudi v hrvaščini/srbščini in slovenščini. Tonem je v vseh sklonih staroakutski, ki v rod. mn. morda že pra- ali splošnoslovansko preide v novocirkumfleksnega. Stari akut z refleksi potrujeta hrvaščina/srbščina in slovenščina,

³ Podajanje in pojasnjevanje slovanskega primerjalnega gradiva je omejeno na stanje v sodobnih knjižnih jezikih. Sklanjatveni vzorec vsebuje samo ednino in množino, slovenske dvojninske oblike so razložene pri obravnavi slovenskega gradiva. Skloni si sledijo v naslednjem zaporedju: imenovalnik, roditeljnik, dajalnik, tožilni, mestnik, orodnik, zvalnik je izvzet. Primerjava in iz nje izhajajoča psl. rekonstrukcija se osredinjata predvsem na naglasni vzorec, razlike v sklonskih oblikah v posameznih slovanskih jezikih so zanemarjene. Pri navajanju nadaljnega primerjalnega gradiva podajam večinoma samo oblike im. in rod. ed., saj le-ti zadostujeta za vzpostavitev psl. naglasnega vzorca moških o-jevskih samostalnikov, po potrebi pa še druge sklonске oblike. Za slovenske oblike v primerjalnem delu navajam jezikovno zgodovinsko pričakovane oz. razvojno starejše različice le-teh, v delu, kjer je v ospredju slovenščina, pa tudi vse ostale. Pri zapisovanju slovenskih e-jevskih oz. o-jevskih samoglasnikov v položaju pred *j* oz. v zaradi razvidnosti jezikovno zgodovinskega izvora le-teh sledim zapisu v *SSKJ* in ne novostim iz *SP* 2001 (*SP* 2001, § 628).

⁴ V ruščini psl. dvozložni samostalniki naglasnega tipa a deloma ohranijo prvotni naglasni vzorec, tj. stalno naglasno mesto na osnovi (tip *rák ráka – ráki rákov* oz. *brát bráta – brátъя brátъев*), deloma pa v množini pomaknejo naglas na končnico (tip *дым ды'ма – дымы' дым'ов* oz. *край края – края' краё'в*) in tako sovpadajo s tipom *нос н'оса – носы' нос'ов* oz. *з'ород з'орода – зородá зород'ов*. Obstajajo tudi dvojnične oblike.

kar velja tudi za domnevni novi cirkufleks v rod. mn. Na psl. rastoči tonem na samoglasniku osnove v tem naglasnem tipu kaže iktus na drugem zlogu odraza premeta jezičnikov v položaju pred soglasnikom v vzhodnoslovanskih jezikih (rus. *mopóz mopóza*, hr./sr. *mráz mráza*, sln. *mráz mráza* < psl. **mǫrзь *mǫrza*). Stari akut v tem naglasnem vzorcu s kolikostjo samoglasnika v osnovi posredno izpričujejo tudi zahodnoslovanski jeziki, in sicer češčina in gornja lužiška srbščina z dolžino, slovaščina in poljščina s kračino (češ. *mráz mrazu*, gluž. *mróz mróza*, slš. *mráz mrazu*, polj. *mróz mrozu*).⁵ Naglasni tip a se v bolgarščini odraža z naglasom na osnovi v členjenih oblikah enozložnih samostalnikov (blg. *pák – pàkьт pàka*, *mráz – mrázьт mráza*).

Znotraj psl. moške o-jevske sklanjatve se v trizložnicah pojavlja še en naglasni vzorec z nepremičnim naglasom na osnovi, in sicer z novoakutskim tonemom na kratkem zadnjem samoglasniku osnove. Ponavadi gre za izpeljanke iz sestavljenih glagolov z o-jevsko prevojno stopnjo korenskega samoglasnika (psl. **pritéti *pritečěšь* (c) → psl. **pritòkь *pritòka*, psl. **poteti *potečěšь* (c) → psl. **potòkь *potòka*). Tega naglasnega vzorca zaradi kračine naglašene samoglasnika ne gre preprosto enačiti s psl. naglasnim tipom a, ker pa je odražanje le-tega v slovenščini enako odražanju naglasnega tipa a, je v nadaljevanju obravnavano v okviru odražanja le-tega.

Pojasnjevanje zrcaljenja psl. naglasnega tipa a v slovenščini je tako rekoč ugotavljanje dejanskih od potencialno možnih odrazov psl. starega akuta v le-tej, zato se zdi smotno psl. gradivo razvrstiti v podskupine glede na predvidljiva glasovna okolja, v katerih lahko iz psl. starega akuta v slovenščini tako v psl. dvokot trizložnicah pride do nastanka cirkumfleksa ali do umika naglasa z zadnjega zloga osnove psl. trizložnic.⁶

1.1 Psl. dvozložni samostalniki

Psl. dvozložni samostalniki naglasnega tipa a imajo stari akut na edinem zlogu osnove. Ta se v praslovenščini ohrani, oz. natančneje, se skrajša, če se v ponaglasnem zlogu ne pojavlja glasovno okolje, ki bi lahko povzročilo nastanek cirkumfleksa. Zato bodo pri razlagi odrazov tega tipa v slovenščini izločeni primeri

⁵ Do nadomestne podaljšave v končnem zlogu osnove im. ed. pride v poljščini ne glede na naravo psl. tonema samoglasnika v osnovi samo v položaju pred zvencim soglasnikom (stari akut v naglasnem tipu a: polj. *mróz mrozu* ~ *groch grochu*, stari cirkumfleks v naglasnem tipu c: polj. *gród grodu* ~ *glos glosu*). V gornji lužiški srbščini je podaljšava praviloma splošna (gluž. *hród hroda* ~ *htós htosa*). V češčini in slovaščini je le-ta zgodovinsko jezikovno težje predvidljiva. Kar zadeva dolžino kot odraz psl. starega akuta na osnovi, jo psl. dvozložni samostalniki v češčini prav tako ohranijo zgodovinsko jezikovno nepredvidljivo (češ. *dým dýmu*, *mák máku*), prvotno dolgi samoglasniki se namreč pogosto krajšajo (češ. *had hada*, *čas času* oz. *mráz mrazu*, *hrách hrachu*). Podobno velja tudi za gornjo lužiško srbščino (gluž. *mróz mróza* ~ *hroch hrocha* oz. *próh proha*).

⁶ Med psl. večzložnicami so najpogostejše trizložnice, štirizložnice so zelo redke. Lastnosti, ki veljajo za psl. trizložnice, veljajo tudi za štirizložnice. Podobno velja za stanje v slovenščini. Značilnosti sln. dvozložnic veljajo tudi za sln. večzložnice.

s ponaglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik, ki pred izglasnim psl. polglasnikom v im. ed. lahko generira cirkumfleks.

1.1.1 Tip *rāk ráka*

Psl. dvozdložni samostalniki naglasnega tipa a z odsotnostjo ponaglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik se v slovenščini odražajo kot v im. ed. enozložni samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem zlogu akutirane osnove ter z različno kolikostjo (in kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. * $C\check{V}C_nV$ (a) // $-[C_n = TR] >$ sln. $C\check{V}C C\check{V}C\check{V}$: psl. *rākŕ *rāka (a) > sln. *rāk ráka* (hr./sr. *rāk ráka*, rus. *pák páka*, blg. *pàk – pàkŕt páka*). Naglasni vzorec:

<i>rāk</i>	<i>rāka</i>	<i>rāku</i>	<i>rāka</i>	<i>rāku</i>	<i>rākom</i>
<i>rāki</i>	<i>rākov</i>	<i>rākom</i>	<i>rāke</i>	<i>rākih</i>	<i>rāki</i>
<i>rāka</i>	mn.	<i>rākoma</i>			

v predložnih zvezah: *k rāku*

Enozložna oblika im. ed. je kratkocirkumfektirana, večina dvozdložnih oblik in trizložna oblika pa so dolgoakutirane. Kolikostna (in kakovostna) premena (morebitnih sredinskih) samoglasnikov je razločljiva z glasovnimi praviloma (1b) in (1a). Prvotni dolgi cirkumfleks v rod., mest. in or. mn. je odraz popsl. novega cirkumfleksa po (2a) in (2c). Nepričakovana intonacija v mest. in predložnem daj. ed. je verjetno posledica nalike po mest. mn. Dvojnični dolgi akut v oblikah z dolgim cirkumfleksom je najverjetneje rezultat oblikotvorne naglasne izravnave po oblikah z akutom.

Nekaj zgledov: *brāt bráta*, *brīn brīna*, *čas čása*, *dīm dīma*, *hrēn hrēna*, *gād gáda*, *grāh grāha*, pokr. *klěšč klěšča*, *klīn klīna*, *krāj krāja*, *krāp krāpa*, *krūh krūha*, *kūp kúpa*, *lāz láza*, *mrāz mrāza*, *prāg prāga*, *rāk ráka*, *sīr sīra*, *svāt sváta*, *trāp trāpa*, pokr. *ūj úja*, *zēt zéta*. Nekateri samostalniki tega tipa izkazujejo tudi dvojnični nepremični naglas na dolgocirkumfektirani osnovi (*bāt bāta* / *bāt bāta*, *māk māka* / *māk māka*; *dēd dēda* / *dēd dēda*, *člēn člēna* / *člēn člēna*, *hlēb hlēba* / *hlēb hlēba*, *jūg jūga* / *jūg jūga*, *krās krāsa* / *krās krāsa*, *rāj rāja* / *rāj rāja*) in tako sledijo naglasnemu vzorcu tipa *klās klāsa*. Dolgi cirkumfleks v osnovi je mogoče razložiti s podaljšavo kratkega cirkumfleksa v im. ed. in posplošitvijo le-tega v ostale sklonske oblike ali pa s posplošitvijo tonema iz oblik z novim cirkumfleksom. Končnica *-ōvi* se pri tovrstnih samostalnikih v im. mn. pojavlja redko in dvojnično (*mrāzōvi/mrázi*, *prāgi/pragōvi*).

1.1.2 Primer *vētər vētra – vetrōvi*

Psl. dvozdložni samostalniki naglasnega tipa a s ponaglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik imajo v slovenščini samo en znan zanesljiv primer, samostalnik *vētər vētra*. Zastavlja se vprašanje, ali se tovrstni psl. samostalniki moške o-jevske sklanjatve v slovenščini praviloma zrealijo kot v im. ed. dvozdložni in neobstojni polglasnik vsebujoči samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove, kar je npr. običajno za tovrstne psl. samostalnike ženske i-jevske sklanjatve: psl. * $C\check{V}C_nV$ (a) // $+ [C_n = TR] \geq$ sln. $C\check{V}T\check{a}R C\check{V}TRV$: psl. *bāsŕ *bāsni (a) $\geq$ sln. *bāsən bāsni* (hr./sr. *bāsna bāsni*, rus. *básŕŕ*

báču, češ. *báseň básně*), prim. še *mísel míslí, pēsəm pēsmi*. Ker je za samostalnike moškega spola o-jevske sklanjatve znan samo en zanesljiv primer – ostali sicer ne nedvoumni primeri izkazujejo akutirano osnovo (psl. **kāsľb *kāsľa / *kāsľb *kāsľa* (a) > sln. *kášelj kášlja*) –, bi zgoraj navedeno glasovno pravilo težko posplošili na celotno kategorijo, vsekakor pa drži za samostalnik *větər vेत्रa*. V obliki im. ed. je cirkumfleks mogoče razložiti s prisotnostjo soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik v izglasju, v oblikah rod., mest. in or. mn. pa nastanek novega cirkumfleksa po pravilih (2a) in (2c). Iz teh oblik se je cirkumfleks najverjetneje posplošil tudi v druge sklone: psl. **uětrь *uětra* (a) > sln. *větər *vेत्रa* ≥ *větər vेत्रa* (hr./sr. *vjētar vjētra / větər vेत्रa*, rus. *вѣтєр вѣтра*). Cirkumfleks na osnovi je bil mogoče vzrok, da je v mn. kasneje po vzoru tipa *brēg brēga* – *bregōvi* prišlo do pomika naglasa na podaljšavo osnove -ōv-, prim. podobni naglasni pomik v primeru *gōzd gōzda* – *gozdōvi*. Naglasni vzorec je enak vzorcu tipa *brēg brēga* – *bregōvi*.

1.2 Psl. trizložni samostalniki

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a so lahko naglašeni na zadnjem ali na predzadnjem zlogu osnove. Razlika v psl. naglasnem mestu je v slovenščini lahko izhodišče za umik naglasa z zadnjega zloga oz. za nastanek cirkumfleksa na predzadnjem zlogu osnove.

1.2.1 Psl. trizložni samostalniki z naglasom na zadnjem zlogu osnove

Upošteva psl. besedotvorne naglasne tipe, spadajo v to skupino psl. samostalniki, izpeljani z nezloženimi priponskimi obrazili, ki vsebujejo pbsl. akut, in katerih besedotvorne podstave so samostalniki oblikotvornih naglasnih tipov b in c. Gre za Dybojev besedotvorni naglasni tip F, prim. psl. priponsko obrazilo **-ítь* (psl. **kōńb *kōńá* (b) > sln. *kōńj kōńja* → **kōń-ítь *kōń-íta* (a^b = F₁) > sln. *konjīč konjīča*, psl. **mōžьb *mōžá* (c) > sln. *mōž možá* → **mōž-ítь *mōž-íta* (a^c = F₂) > sln. *možīč možīča*).

V slovenščini del tovrstnih samostalnikov ohrani psl. naglasno mesto v celotnem sklanjatvenem vzorcu, del pa jih v im. ed. doživi umik naglasa, obstajajo tudi primeri z dvojnicama (*prevōd prevōda / prevōd prevōda*).

1.2.1.1 Tip *svět světa* oz. *oběd oběda*

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a z naglasom na zadnjem zlogu osnove, ki ne poznajo ponaglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik in ki ohranijo prvotno naglasno mesto, se v slovenščini nadaljujejo kot v im. ed. eno- oz. dvoizložni samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter z različno kolikostjo (in kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. **CV C'V_n V* (a) // $-[C_n = TR]$, $+[V_m = *b/*b]$ / $-[V_m = *b/*b]$ > sln. *CC'V_n CC'V_n / CV_n C'V_n CV_n CV_n*: psl. **svěť *světa* (a) > sln. *svět světa* (hr./sr. *svjēt svjěta / svět světa*, rus. *covém covéma*), psl. **oběďь *oběda* (a) > sln. *oběd oběda* (hr./sr. *òbjed òbjeda / òbed òbeda*, rus. *обѣд обѣда*). Njihov naglasni vzorec je torej enak vzorcu tipa *rāk ráka*. Zgledi: izglagolski samostalniki kot *pobēg pobēga / pobēg pobēga, razcēp razcēpa, razcvēt razcvěta, nadēv nadēva, obēd obēda, naglās naglása, poglěd poglěda, pogrěz pogrěza, prehlād*

prehláda, dokáz dokáza, okräs okrása, ukrëp ukrépa, rozmäh rozmáha, namáz namáza, odmëv odmëva, napäd napáda, napëv napëva / napêv napêva, prepläh prepláha, izplën izplëna, poräst porásta, obráz obráza, poráz poráza, obrëd obréda, razrëz razréza, usäd usáda, usëd uséda, dosëg doséga, izsëk izséka, odsëv odséva, sëstäv sëstáva, raztëg raztéga, potrës potrésa, naväl navála / navâl navála, povës povésa, obët obéta, svët svéta, privëz privéza, prevrät prevráta in odhöd odhóda, urök uróka, pritök pritóka, povöd povóda; samostalniki z naglasenim priponskim obrazilom -řč kot konjřč, možřč; drugače tvorjeni samostalniki kot podplät podpláta, pozdräv pozdráva, nasmëh nasméha / nasmêh nasmêha, uspëh uspéha.

1.2.1.2 Tip óreh oréha

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a z naglasom na zadnjem zlogu osnove, ki ne poznajo ponaglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik in ki doživijo naglasni umik na psl. prednaglasno dolžino po pravilu (6) ali na psl. prednaglasno kračino oz. sln. skrajšano dolžino po pravilu (7), v slovenščini reflektirajo kot v im. ed. dvozložni samostalniki s premičnim naglasom na akutirani osnovi (in z ozko kakovostjo morebitnega sredinskega samoglasnika v zadnjem zlogu osnove): psl. $*CV_m C'V_n V(a) // -[C_n = TR], -[V_m = *b/*b]$ > sln. $C'VCVC CVCVCV$: psl. $*orëxъ *oréxa(a) >$ sln. *óreh oréha* (hr./sr. *òrah òraha*, rus. *opëx opéxa*). Naglasni vzorec je z izjemo oblike z naglasnim umikom, ki je vedno akutirana, enak vzorcu tipa *räk ráka*:

óreh oréha oréhu óreh orëhu oréhom
oréhi orëhov oréhom oréhe orëhjih orëhi
oréha mn. oréhoma

v predložnih zvezah: *k orëhu*

Nekaj zgledov: *člówek človéka, jézik jezika, kózuh kozúha, médved medvéda, óreh oréha, pélin pelína, prašřič prašřiča, sósed soséda, tétič tetiča, trébuh trebúha; zákön zakóna, rázor razórja, národ naróda, ótok otóka, pótök potóka, závod zavóda.*

1.2.2 Psl. trizložni samostalniki z naglasom na predzadnjem zlogu osnove

1.2.2.1 Tip jávor jávora

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a z naglasom na predzadnjem zlogu osnove ter z odsotnostjo psl. ponaglasne, v slovanskih jezikih nekrajšajoče se dolžine (kot odraz pbsl. cirkumfektirane dolžine) in ponaglasnega psl. polglasnika se v slovenščini nadaljujejo kot v im. ed. dvozložni samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu akutirane osnove ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. $*C'VCV_m CV(a) // -[V_m = pbsl. *V], -[V_m = psl. *b/*b]$ > sln. $C'VCVC C'VCVCV$: psl. $*ájorъ *ájora(a) >$ sln. *jávor jávora* (hr./sr. *jävör jávora*, rus. *я'вор я'вора*). Naglasni vzorec je z izjemo im., mest. in predložnega daj. ed. enak vzorcu tipa *räk ráka*:

jávor jávora jávoru jávor jávoru jávorom
jávori jávorov jávorom jávore jávorih jávori
jávora mn. jávoroma

Dvojnične cirkumfektirane oblike v rod., mest. in or. mn. zgodovinsko

razvojno niso pričakovane, razložljive so z naliko po vzorcu tipa *rāk rāka*. Nekaj zgledov: *brāmor, jávor, kūščar, prstan, séver*.

1.2.2.2 Tip *mēsec mēseca*

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a z naglasom na predzadnjem zlogu osnove, ki izkazujejo psl. ponaglasno, v slovanskih jezikih nekrajšajočo se dolžino (kot odraz pbsl. cirkumfektirane dolžine) se v slovenščini odražajo kot v im. ed. dvozložni samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: psl. **CŹCV_mCV* (a) // +[V_m = pbsl. **Ź*] > sln. *CŹCVC CŹCVCV*: psl. **měsęcь *měsęca* (a) > sln. *mēsec mēseca* (hr./sr. *mjēsęc mjēsęca / mēsęc mēsęca*, rus. *мѣсяц мѣсяца*, češ. *měsíc měsíce*, polj. *miesiąc miesiąca*). Naglasni vzorec je enak vzorcu tipa *klās klāsa*. Nekaj zgledov: *gābez, jāstreb, mēsec, vītez*.

Od psl. tvorjenih samostalnikov sodijo sem tisti, ki so izpeljani z nezloženimi priponskimi obrazili, ki vsebujejo pbsl. cirkumfleks, in katerih besedotvorne podstave so samostalniki oblikotvornega naglasnega tipa a. Po Dybojevi teoriji gre za besedotvorni naglasni tip $a^a = A$, prim. psl. priponsko obrazilo **-arъ* (psl. **cěsta *cěstq* (a) > sln. *cěsta cěsto* (hr./sr. *cěsta cěstu*) → **cěst-arъ *cěst-arā* (A) > sln. *cęstar cęstarja* (hr./sr. *cěstār cěstāra*, češ. *cestář cestáře*).

1.2.2.3 Tipa *vítel vítla in stāræc stārca*

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa a z naglasom na predzadnjem zlogu osnove, ki poznajo ponaglasni psl. polglasnik, bi v sklonskih oblikah, ko je psl. polglasnik v krepkem položaju, v slovenščini po pričakovanem glasovnem razvoju morali izkazovati odraz za psl. stari akut po pravilu (1a), v oblikah, ko je psl. polglasnik v šibkem položaju, pa odraz za popsl. novi cirkumfleks po (2b): psl. **CŹCV_mCV* (a) // +[V_m = psl. **ъ/*ъ₂*] > sln. **CŹCəC* in **CŹCV_mCV* (a) // +[V_m = psl. **ъ/*ъ₂*] > sln. **CŹCəCV*. Dejansko stanje v gradivu podanih glasovnih pravil ne potrjuje, saj je povsod prišlo do posplošitve enega ali drugega naglasa znotraj sklanjatvenega vzorca, pri čemer obstaja razlika v analoški izravnavi med s psl. produktivnimi priponskimi obrazili izpeljanimi in drugimi samostalniki.

Zanesljivih primerov psl. netvorjenih oz. z neproduktivnimi priponskimi obrazili tvorjenih samostalnikov te vrste ni veliko. Sem bi sodil psl. **vītъlbь*, drugotno **dětъlbь* iz **dětъlbь* in dvojnično **kāsъlbь* poleg **kāsъlbь*. Našteti samostalniki v slovenščini izkazujejo posplošitev akuta v vseh oblikah in se torej odražajo kot v im. ed. dvozložni in neobstojni polglasnik vsebujoči samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu akutirane osnove ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. **CŹCV_mCV* (a) // +[V_m = psl. **ъ/*ъ₂*] ≥ sln. *CŹCəC CŹCəCV*: psl. **vītъlbь *vītъla* (a) = sln. *vítel vítla* (hr./sr. *vītao vītla*). Torej *dětъl dětla, kāsъlj kāsъlja, vītъl vítla*.

Pri tvorjenkah gre predvsem za samostalnike, izpeljane z nezloženimi priponskimi obrazili, ki vsebujejo psl. polglasnik, iz besedotvorne podstave z oblikotvornim naglasnim tipom a. Tvorjeni samostalniki pripada besedotvornemu naglasnemu tipu $a^a = A$ po Dyboju, prim. psl. priponski obrazili **-ьcbь* in **-ъkbь*. Tovrstne izpeljanke v slovenščini kažejo na posplošitev cirkumfleksa v vseh oblikah

in posledično reflektirajo kot v im. ed. dvozložni in neobstojni polglasnik vsebujoči samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumflektirane osnove: psl. *CŮCV_mCV (a) // +[V_m = psl. *b/*b] ≥ sln. CŮCəC CŮCəCV: psl. *stār̥b *stāra *stāro (a) → *stār̥bcb *stār̥bca (A) ≥ sln. stārəc stārca (hr./sr. stārac stārca, rus. стáреу стáрца).

2 Psl. oblikotvorni naglasni tip b

Za psl. oblikotvorni naglasni tip b je značilno nepremično naglasno mesto na končnici, in sicer na prvem zlogu končnice, če je le-ta dvozložna. Tonem na zadnjih zlogih ni nedvoumno določljiv, zato se v teh primerih označuje le naglasno mesto. V predzadnjih zlogih je tonem odvisen od ie. izhodišča naglašene samoglasnika, tako se načeloma lahko srečujemo s staroakutskim, starocirkumfleksnim ali tonemom tipa novega akuta. Zgled naglasnega vzorca za samostalnike moškega spola psl. o-jevske sklanjatve:

rus.	hr./sr.	sln.	psl.
кóнь	kōnj	kōnj	*koń'ь > *kòńь
ко́ня'	kōnja	kōnja	*końá
ко́ню'	kōnju	kōnju	*końú
ко́ня', snōp	kōnja, snōp	kōnja, snōp	*koń'ь > *kòńь
ко́не	kōnju	kōnju	*końí
ко́нѣ'м	kōnjem	kōnjem	*końéть/'ьть
кóни	kōnji	kōnji	*końí
ко́нѣй	kōnjā	kōnj	*koń'ь > *kòńь
ко́ня'м	kōnjima	kōnjem	*końéть
ко́нѣй	kōnje	kōnje	*końé/é
ко́ня'х	đaj.	kōnjih	*końíxъ > *kòńíxъ
ко́ня'ми	đaj.	kōnji	*końí = *kòńí

Samostalniki psl. moške o-jevske sklanjatve naglasnega tipa b imajo v vseh sklonih stalno naglasno mesto na prvem zlogu končnice, kar razen za im. mn. potrjuje ruščina.⁷ Do naglasnega umika in posledičnega nastanka novoakutskega tonema pride s psl. polglasnika v im. in tož. ed. ter rod. mn., s cirkumflektiranega samoglasnika po Stangovem zakonu pa v mest. mn. (ie. *-oĭ/*-joĭ- > psl. *-ē/-ĭ-). Naglasni umik v or. mn. je verjetno posledica analogije po mest. mn. Novi akut v im./tož. ed. ter naglas na končnici v drugih oblikah potrujeta hrvaščina/srbščina in slovenščina.

⁷ V ruščini večina samostalnikov psl. naglasnega tipa b ohrani prvotni naglasni vzorec, tj. stalno naglasno mesto na končnici, ko je le-ta glasovno izražena (tip клю'ч ключá – ключи ключѣ'в). Pri manjšem delu samostalnikov psl. naglasnega tipa b je najverjetneje pod vplivom samostalnikov moškega spola psl. naglasnega tipa c v im. mn. prišlo do naglasnega umika (tip кóнь ко́ня' – кóни ко́нѣй).

Na novi akut mest. in or. mn. kažejo sln. oblike kot *kõnjih kõnji, otrõcih otrõki*. Na psl. rastoči tonem v im. ed. v tem naglasnem tipu kaže iktus na drugem zlogu odraza premeta jezičnikov v položaju pred soglasnikom v vzhodni slovansčini (rus. *король короля*, hr./sr. *králj králja*, sln. *králj králja* < psl. **kórǫľь *korǫlá*). Naglasni tip b z dolgim odrazom psl. dolgega samoglasnika v osnovi, in sicer psl. novoakutiranega dolgega samoglasnika v im./tož. ed. in psl. prednaglasnega dolgega samoglasnika v ostalih sklonih, indirektno izkazujejo tudi zahodni slovanski jeziki (češ. *král krále, kout koutu*; slš. *král' krála, kút kúta*; polj. *król króla, kąt kąta*). Naglasni tip b se v bolgarščini odraža z naglasom na osnovi v členjenih oblikah enozložnih samostalnikov (blg. *кѡн – кѡнят кѡня, крѡл – крѡлят крѡля, кѡт – кѡтът кѡта*).

Pojasnjevanje odražanja psl. naglasnega tipa b v slovenščini je dejansko ugotavljanje odrazov za psl. novi akut v im./tož. ed. in izjemoma v rod. mn. ter odrazov za sln. umično naglašene samoglasnike v ostalih sklonih. Psl. gradivo je zato mogoče razdeliti v podrazrede glede na kolikost samoglasnika v prednaglasnem zlogu.

2.1 Psl. samostalniki z dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu

2.1.1 Tip *ključ ključa oz. kováč kováča*

Psl. dvo- oz. trizložni samostalniki naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu se v slovenščini odražajo kot v im. ed. eno- oz. dvozložni samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem ali zadnjem zlogu akutirane osnove ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. $*(CV)CV_m CV(b) // +[V_m = \text{psl. } *V] > \text{sln. } (CV)CVC (CV)CVCV$: psl. $*klǫčь *klučá(b) > \text{sln. } ključ ključa$ (hr./sr. *kljũč kljũča*, rus. *кљю'ч кљючá*, blg. *кљю'ч – кљю'чѣт кљю'ча*, češ. *klíč klíče*, slš. *kl'úč kl'úča*), psl. $*kočáčь *kočáčá(b) > \text{sln. } kováč kováča$ (hr./sr. *kòvãč kováča*). Naglasni vzorec:

<i>ključ</i>	<i>ključa</i>	<i>ključu</i>	<i>ključ</i>	<i>ključu</i>	<i>ključem</i>
<i>ključí</i>	<i>kljũčev</i>	<i>ključem</i>	<i>ključe</i>	<i>kljũčih</i>	<i>kljũči</i>
<i>ključa</i>	mn.	<i>ključema</i>			

Akut v oblikah im. ed. je odraz za novi akut na dolžini po glasovnem pravilu (5), akut v ostalih sklonih oblikah pa refleks za umično naglašeni psl. dolgi samoglasnik po pravilu (6), s čimer se pojasni ozka kvaliteta sln. sredinskih samoglasnikov. Dvojnični cirkumfleks v rod., mest. in or. mn. je nastal z naliko po tipu *rãk ráka*. Nekaj zgledov: *grěh grěha, gríč gríča, hrást hrásta, ključ kljũča, kôt kóta, králj králja, plášč plášča*. Psl. trizložni samostalniki so večinoma tvorjeni. Sem spadajo tisti, ki so izpeljani z nezloženimi priponskimi obrazili, ki vsebujejo pbsl. cirkumfleks, in katerih besedotvorne podstave pripadajo psl. oblikotvornemu naglasnemu tipu c, torej spadajo v Dybojev besedotvorni naglasni tip b^c = B, prim. psl. priponsko obrazilo $*-arь$ (psl. $*męso *męsa(c) > \text{sln. } mesõ mesã$ (hr./sr. *měso měsa*, rus. *мя'co мя'ca*, češ. *maso masa*) → $*męs-arь *męs-ará(B) > \text{sln. } mesár mesárja$ (hr./sr. *měsār mesára*).

2.2 Psl. samostalniki s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu

2.2.1 Tip *snöp snópa oz. žívot žívóta*

Psl. dvo- oz. trizložni samostalniki naglasnega tipa b s psl. kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu in brez osnove na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik v slovenščini reflektirajo kot v im. ed. eno- oz. dvožložni samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter z različno kolikostjo (in enako, tj. široko kakovostjo sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. $*(CV)CV_m C'_n V$ (b) // $+ [V_m = \text{psl. } *e/*o], - [C'_n = TR] > \text{sln. } (CV)C\check{e}/\acute{o}C$ (CV) $C\acute{e}/\acute{o}CV$: psl. $*sn\acute{o}p\check{r}$ $*snop\acute{d}$ (b) $> \text{sln. } sn\acute{o}p$ $sn\acute{o}pa$ (hr./sr. $sn\acute{o}p$ $sn\acute{o}pa$, rus. $sn\acute{o}p$ $sn\acute{o}p\acute{a}$, blg. $sn\acute{o}p$ – $sn\acute{o}p\acute{m}$ $sn\acute{o}p\acute{n}$), psl. $*\check{z}i\check{u}ot$ $*\check{z}i\check{u}ot\acute{a}$ (b) $> \text{sln. } \check{z}i\check{u}ot$ $\check{z}i\check{u}ot\acute{a}$ (hr./sr. $\check{z}i\check{u}ot$ $\check{z}i\check{u}ot\acute{a}$, rus. $\check{z}i\check{u}ot$ $\check{z}i\check{u}ot\acute{a}$, blg. $\check{z}i\check{u}ot$). V slovenščini tovrstni samostalniki poznajo dva naglasna vzorca, in sicer jezikovno razvojno gledano starejšega in mlajšega. Po starejšem vzorcu se naglašata samostalnika *könj kónja* in *otrök otróka*. Mlajši, a zato pogostnejši naglasni vzorec predstavlja tip *snöp snópa oz. žívot žívóta*. Naglasni vzorec tipa *könj kónja oz. otrök otróka*:

<i>könj</i>	<i>kónja</i>	<i>kónju</i>	<i>kónja</i>	<i>könju</i>	<i>kónjem</i>
<i>kónji</i>	<i>könj</i>	<i>kónjem</i>	<i>kónje</i>	<i>könjih</i>	<i>kónji</i>
<i>kónja</i>	mn.	<i>kónjema</i>			

v predložnih zvezah: *h könju*

Kratki cirkumfleks v im. ed. je razločljiv po pravilu (4b), akut z ožino sredinskega samoglasnika v rod. mn. pa po (4c). Obliki mest. in or. mn. z akutom na ozkem samoglasniku odražata psl. novi akut po (4a). Cirkumfleks v mest. mn. ter mest. in predložnem daj. ed. sta analogna po tipu *räk ráka*. Naglasni vzorec tipa *snöp snópa oz. žívot žívóta*:

<i>snöp</i>	<i>snópa</i>	<i>snópu</i>	<i>snöp</i>	<i>snöpu</i>	<i>snópom</i>
<i>snópi</i>	<i>snópov</i>	<i>snópom</i>	<i>snópe</i>	<i>snöpih</i>	<i>snópi</i>
<i>snópa</i>	mn.	<i>snópoma</i>			

v predložnih zvezah: *k snöpu*

Ta tip ima v rod. mn. posplošeno končnico *-ov* in širok samoglasnik v osnovi ter v mest. mn. pozna samo cirkumflektirano osnovo. Zgledi: *čëp čépa, mëč méča; bób bóba, gröb gróba, klöp klópa, köl kóla, köš kóša, mölj mólja, nž nóža, slön slóna, snöp snópa, sòm sóma, stöl stóla, ströp strópa, völ vóla*. Nekateri samostalniki imajo v mn. osnovo podaljšano z *-öv-*. Cirkumflektirana končnica *-övi* bi bila v sln. v im. mn. lahko pričakova pri psl. samostalnikih *u*-jevske sklanjatve naglasnega tipa b (psl. $*u\acute{o}l\check{t}$ $*u\acute{o}l\acute{u}$ – $*u\acute{o}l\acute{o}ue \geq \text{sln. } v\acute{o}l$ $v\acute{o}la$ – $v\acute{o}li/vol\acute{o}vi$). Od tu se je najverjetneje razširila na nekatere prvotno *neu*-jevske in celo prevzete samostalnike (*gröb gróba* – *gröb\acute{o}vi/gróbi*, *töp tópa* – *top\acute{o}vi*). Podobno kot pri tipu *räk ráka* je tudi pri nekaterih samostalnikih te skupine dvojnično najti nepremični naglas na dolgocirkumflektirani osnovi (*glög glóga* / *glög glóga*, *gözd gózda* / *gözd gózda*, *grözd grózda* / *grözd grözda*; *dvör dvóra* / *dvör dvóra*). Do sporadičnega prehoda v mešani naglasni tip je morda prišlo pod vplivom oblik tipa *volövi* (*gözd gózda* – *gozdövi*).

2.2.2 Tip *ódər ódra*

Psl. dvozdložni samostalniki naglasnega tipa b s psl. kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu in z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik se v slovenščini lahko zrcalijo kot v im. ed. dvozdložni in neobstojni polglasnik vsebujoči samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu akutirane osnove ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko kakovostjo sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. $*CV_m C'_n V$ (a) // $+[V_m = \text{psl. } *e/*o]$, $+[C'_n = TR] \geq \text{sln. } C\acute{e}/\acute{o}T\grave{a}R C\acute{e}/\acute{o}TRV$: psl. $*\acute{o}d\grave{r}b *od\acute{r}\acute{a}$ (b) $\geq \text{sln. } \acute{o}d\grave{e}r \acute{o}dra$ (hr./sr. *ódar ódra*, rus. *ódp odpá*). Ozki odraz psl. kratkega sredinskega samoglasnika v im. ed. je verjetno posledica daljšanja psl. novega akuta na kračini pred soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik v izglasju, sredinski samoglasnik v odvisnih sklonih je ozek po analogiji z im. ed., saj bi po pravilu (6) pričakovali širokega. Naglasni vzorec je identičen vzorcu tipa *králj králja*. Nekaj zgledov: *bōbər bōbra*, *glēžənj glēžnja*, *kōpər kōpra*, *kōsəm kōsma*, *ódər ódra* ~ *ógənj ógnja*.

2.2.3 Tip *sókol sokóla*

Nekateri psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa b s psl. kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu in brez osnove na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik v slovenščini v im. ed. doživijo naglasni umik in posledično reflektirajo kot v im. ed. dvozdložni samostalniki s premičnim naglasom na akutirani osnovi (in s široko kakovostjo sredinskega samoglasnika v zadnjem zlogu osnove): psl. $*CVVC'_m C'_n V$ (b) // $+[V_m = \text{psl. } *e/*o]$, $-[C'_n = TR] > \text{sln. } C\acute{V}C\acute{e}/\acute{o}C C\acute{V}C\acute{e}/\acute{o}CV$: psl. dvojnično $*sok\acute{o}l\grave{b} *sokol\acute{a}$ (b) $> \text{sln. } sókol sokóla$ (hr./sr. *sòkō sokóla*, blg. *cokól – cokólu*). Nekaj zgledov: *sókol sokóla*, *tópol topóla*, *tópor topóra*.

2.3 Psl. samostalniki s polglasnikom v prednaglasnem zlogu

2.3.1 Psl. dvozdložni samostalniki s polglasnikom v prednaglasnem zlogu

2.3.1.1 Tipa *pšs psǎ* in *džž džžja*

Psl. dvozdložni samostalniki naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem zlogu in brez osnove na soglasniški sklop pripornik + (ne)zvočnik se v slovenščini razvojno pričakovano pojavljajo kot v im. ed. enozložni in neobstojni polglasnik vsebujoči samostalniki: psl. $*CV_m C'_n V$ (b) // $+[V_m = \text{psl. } *b/*\bar{b}]$, $-[C'_n = ST] > \text{sln. } C\grave{a}C C\acute{o}C\check{V}$: psl. $*p\bar{s}\bar{b} *p\bar{s}\acute{a}$ (b) $> \text{sln. } p\grave{s}s ps\grave{a}$ (hr./sr. *pās psā*, rus. *ně'c ncá*, blg. *něc – něcъm něca*). Neobstojni poglasnik je v sklonskih oblikah z ničo končnico razvojno pričakovan in v oblikah z glasovno izraženo končnico izpade. Zgledi: *pšs psǎ*, *sǎl slǎ*, *sǎn snǎ*. Del tovrstnih samostalnikov pa polglasnik najverjetneje zaradi težke izgovorljivosti soglasniškega sklopa, ki bi nastal ob njegovem izpadu, posploši tudi v oblike z glasovno končnico in poleg končniškega pozna še dvojnični nepremični naglas na edinem zlogu kratkoakutirane osnove: psl. $*CV_m C'_n V$ (b) // $+[V_m = \text{psl. } *b/*\bar{b}]$, $-[C'_n = ST] \geq \text{sln. } C\grave{a}C C\acute{o}C\check{V} / C\grave{a}C C\acute{o}CV$: psl. $*d\bar{z}\bar{d}'\bar{b} *d\bar{z}\bar{d}'\acute{a}$ (b) $\geq \text{sln. } d\grave{z}ž d\grave{z}j\grave{a} / d\grave{z}ž d\grave{z}j\grave{a}$ (hr. *dāžd dāžda*, rus. *дождь дождя*). Zgledi: *bǎt bǎtǎ / bǎt bǎta*, pokr. *bǎz bǎzǎ / bǎz bǎza*, *dǎž dǎžjǎ / dǎž dǎžja*,

käs käsä / käs käsä, pokr. *säs säsä / säs säsä*, *ščəp ščəpä / ščəp ščəpa*. Naglasni vzorec:

<i>päs</i>	<i>psä</i>	<i>psü</i>	<i>psä</i>	<i>psü</i>	<i>psöm</i>
<i>psī</i>	<i>psöv/psóv</i>	<i>psöm</i>	<i>psě</i>	<i>psih</i>	<i>psī</i>
<i>psä</i>	mn.	<i>psóma</i>			

Samostalnik *sən snä* ima v im. mn. tudi dvojnično obliko *snōvi*.

2.3.1.2 Tip *bəzəg bəzgä*

Psl. dvožložni samostalniki naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem zlogu in z osnovo na soglasniški sklop pripornik + (ne)zvočnik so v slovenščini zastopani kot v im. ed. dvožložni ter v prvem zlogu osnove obstojni, v drugem zlogu osnove pa neobstojni polglasnik vsebuječi samostalniki s končniškim naglasom oz. dvojnično z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu kratkoakutirane osnove: psl. $*CV_m C_n V(b) // +[V_m = \text{psl. } *b/*\bar{b}], +[C_n = ST] > \text{sln. } C\bar{a}S\bar{a}T C\bar{a}S\bar{T}\bar{V} / C\bar{a}S\bar{a}T C\bar{a}S\bar{T}\bar{V}$: psl. $*b\bar{z}g\bar{a} *b\bar{z}g\bar{a}(b) > b\bar{z}\bar{a}g b\bar{z}g\bar{a} / b\bar{z}\bar{a}g b\bar{z}g\bar{a}$. Zgleda: *bəzəg bəzgä / bəzəg bəzga, məzəg məzgä / məzəg məzga*. Naglasni vzorec je enak vzorcu tipa *päs psä*.

2.3.2 Psl. trizložni samostalniki s polglasnikom v prednaglasnem zlogu

2.3.2.1 Tip *stəbər stəbrä*

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem in predprednaglasnem zlogu se v slovenščini nadaljujejo kot v im. ed. dvožložni ter v prvem zlogu osnove obstojni, v drugem zlogu osnove pa neobstojni polglasnik vsebuječi samostalniki s končniškim naglasom oz. dvojnično z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu kratkoakutirane osnove: psl. $*CV_m CV_m CV(b) // +[V_m = \text{psl. } *b/*\bar{b}] > \text{sln. } C\bar{a}C\bar{a}C C\bar{a}C\bar{a}C\bar{V} / C\bar{a}C\bar{a}C C\bar{a}C\bar{a}C\bar{V}$: psl. $*st\bar{b}b\bar{r} *st\bar{b}b\bar{r}\bar{a}(b) > \text{sln. } st\bar{a}b\bar{r} st\bar{a}br\bar{a} / st\bar{a}b\bar{r} st\bar{a}bra$ (hr./sr. *stābar stābra*). Zgledi: *čəbər čəbrä / čəbər čəbra, kəbəl kəblä / kəbəl kəbla, pəkəl pəklä / pəkəl pəkla, stəbər stəbrä / stəbər stəbra, səmən̄j səm̄njä / səmən̄j səm̄nja; h̄rbət h̄rbta / h̄rbət h̄rbtä*. Izpeljanke s psl. priponskima obraziloma $*-bcb$ in $*-bkb$ iz psl. dvožložnih samostalnikov naglasnega tipa b s psl. polglasnikom v prednaglasnem zlogu v slovenščini izkazujejo besedotvorni naglasni tip B, ki je sicer značilen za izpeljanke iz besedotvorne podstave z oblikotvornim naglasnim tipom c, torej tip $b^e = B$ po Dyboju (*bət̄c bət̄cä / bət̄c bət̄ca, səsək səsəkä / səsək səska, ščəp̄əc ščəp̄cä / ščəp̄əc ščəp̄ca*). Naglasni vzorec je enak vzorcu tipa *päs psä*.

2.3.2.2 Tip *órəl órla*

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem in z odsotnostjo polglasnika, tj. z dolgim oz. kratkim samoglasnikom, v predprednaglasnem zlogu v slovenščini reflektirajo kot v im. ed. dvožložni in neobstojni polglasnik vsebuječi samostalniki z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu akutirane osnove ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko oz. široko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih: psl. $*CV_n CV_m CV(b) // +[V_m = \text{psl. } *b/*\bar{b}], -[V_n = \text{psl. } *b/*\bar{b}] > \text{sln. } C\bar{V}C\bar{a}C C\bar{V}C\bar{a}C\bar{V}$:

psl. *orǫlʔ *orǫlá (b) > sln. *órǫl órla* (hr./sr. *òrao órla*, rus. *opǝ'л opлá*, blg. *opèл – opлù*). Naglasni vzorec je enak vzorcu tipa *králj králja*. Nekaj zgledov: *órǫl órla*, *ósǫl ósla*, *óvǫn óvna*, *óvǫs óvsa*.

3 Psl. oblikotvorni naglasni tip c

Za psl. oblikotvorni naglasni tip c je značilno polarizirano premično naglasno mesto, kar pomeni, da se iktus lahko nahaja ali na prvem ali na zadnjem zlogu t. i. glasoslovne besede, tj. ali na prvem zlogu osnove oz. na predslonki ali na zadnjem zlogu končnice oz. na zaslonki. Tonem na prvem zlogu je vedno starocirkumfleksni, na zadnjem pa podobno kot pri tipu b ni nedvoumno določljiv. Zgled naglasnega vzorca za samostalnike moškega spola psl. o-jevske sklanjatve:

rus.	hr./sr.	sln.	psl.
<i>зуб</i>	<i>zûb</i>	<i>zǫb</i>	* <i>zǫbʔ</i>
<i>зуба</i>	<i>zûba</i>	<i>zobā</i>	* <i>zǫbā</i>
<i>зубу</i>	<i>zûbu</i>	<i>zǫbu</i>	* <i>zǫbu</i>
<i>зуб</i>	<i>zûb</i>	<i>zǫb</i>	* <i>zǫbʔ</i>
<i>зубе</i>	<i>zûbu</i>	<i>zǫbu</i>	* <i>zǫbǝ</i>
<i>зубом</i>	<i>zûbom</i>	<i>zǫbom</i>	* <i>zǫbomʔ/ʔmʔ</i>
<i>зубы</i>	<i>zûbi</i>	<i>zobjǝ</i>	* <i>zǫbi</i>
<i>зубов</i>	<i>zûbā</i>	<i>zǫb</i>	* <i>zǫbʔ</i> > * <i>zǫbʔ</i>
<i>зубам</i>	<i>zûbima</i>	<i>zobǝm</i>	* <i>zǫbomʔ</i> > * <i>zǫbòmʔ</i>
<i>зубы</i>	<i>zûbe</i>	<i>zobǝ</i>	* <i>zǫby</i>
<i>зубах</i>	daj.	<i>zobǝh</i>	* <i>zǫbǝxʔ</i> > * <i>zǫbǝxʔ</i>
<i>зубами</i>	daj.	<i>zobmí</i>	* <i>zǫbý</i>

Samostalniki psl. moške o-jevske sklanjatve naglasnega tipa c imajo naglas na prvem zlogu osnove v ed. ter im. in tož. mn., na kočnici pa v vseh ostalih sklonih, kar neposredno potrjuje navedeni ruski naglasni vzorec.⁸ Do umika naglasa s končnega polglasnika in posledičnega nastanka psl. novega akuta pride v rod., daj. in mest. mn. Psl. novi akut v rod. in mest. mn. izpričuje slovenščina. Cirkumfleks v daj. mn. je v obeh južnoslovanskih jezikih drugoten. Psl. stari cirkumfleks na osnovi v ed. ter im. in tož. mn. neposredno potrjuje hrvaščina/srbščina ter posredno slovenščina, o čemer podrobneje v nadaljevanju. Na psl. padajoči tonem na prvem zlogu osnove v tem naglasnem tipu kaže iktus na prvem zlogu odraza premeta jezičnikov v položaju pred soglasnikom v vzhodnoslovanskih jezikih (rus. *zórod*

⁸ V ruščini psl. naglasni tip c razpade na dva podtipa. Del samostalnikov ohrani prvotni naglasni vzorec, tj. naglas na osnovi v ed. in im. mn. ter naglas na končnici v ostalih sklonih mn. (tip *зуб зуба – зuby зубов*). Del samostalnikov najverjetneje pod vplivom samostalnikov srednjega spola psl. naglasnega tipa c posploši v mn. naglas na končnici (tip *нос носа – носы' носов*), tako vsi samostalniki s končnico *-a* v im. mn. (tip *zórod zóroda – zopodá zopodóv*).

zópoda, hr./sr. *grād grāda*, sln. *grād gradû* ≥ psl. *gōrdь *gōrda). Naglasni tip c s kratkim odrazom psl. starocirkumfektiranega dolgega samoglasnika v osnovi posredno izkazujejo tudi zahodnoslovanski jeziki (češ. *zub zuba*, hrad *hradu*; slš. *zub zuba*, hrad *hradu*; polj. *zqb zęba*, *gród grodu*; gluž. *hród hroda*).⁹ Prisotnost psl. starega cirkumfleksa v osnovi z naglasnim pomikom na zaslonski člen v členjenih oblikah enozložnih samostalnikov indirektno potrjuje bolgarščina (blg. *зѣб – зѣбѣтъ зѣбѣ*, *град – градѣтъ градѣ*).

V slovenščini je reflektiranje psl. naglasnega tipa c povezano s pomikom psl. starega cirkumfleksa po glasovnem pravilu (3a). Tako poznajo psl. dvozložni samostalniki tega naglasnega tipa v slovenščini praviloma mešani naglas, psl. trizložni samostalniki pa nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi.

3.1 Psl. dvozložni samostalniki

Psl. dvozložni samostalniki naglasnega tipa c se v slovenščini praviloma odražajo kot v im. ed. enozložni samostalniki z mešanim naglasom: psl. *CŮCV / *CŮCV (c) > sln. *CŮC CVCŮ*: psl. *mŕžь *mŕža (c) > sln. *mŕž možā* (hr./sr. *mŕž mŕža*, rus. *мŕж мŕжа – мŕжья' мŕжѣй'*, blg. *мŕж – мŕжѣтъ мŕжѣ*, češ. *muž muže*, polj. *maž meža*), psl. *dārь *dāru (c) > sln. *dār darû* (hr./sr. *dār dāra*, rus. *dār dāra – дары' дарѣвъ*, češ. *dar daru*). Drugotno del le-teh posploši naglas na osnovi in tako nastane tip v im. ed. enozložnih samostalnikov z nepremičnim naglasom na edinem zlogu cirkumfektirane osnove: psl. *CŮCV / *CŮCV (c) ≥ sln. *CŮC CŮCV*: psl. *kōlsь *kōlsa (c) ≥ sln. *klās klāsa* (hr./sr. *klās klāsa*, rus. *кōло кōлоса*, blg. *клас – класѣтъ класѣ*, češ. *klas klasu*, polj. *kłos kłosa*), pri čemer samostalniki s ponaglasnim soglasniškim sklopom pripornik + (ne)zvočnik v sln. lahko vsebujejo tudi neobstojni polglasnik: psl. *CŮC_nV / *CŮC_nV // [+C_n = ST] (c) ≥ sln. *CŮSŌT CŮSTV*: psl. *ŕōskь *ŕōska (c) ≥ sln. *vŕsak vŕska* (hr./sr. *vŕsak vŕska*, rus. *вŕск вŕска*, blg. *вŕськ*), prim. še *mŕzæg mŕzga* ~ *drŕzg drŕzga*.

Skupina samostalnikov z mešanim naglasnim tipom se znotraj dodatno členi glede na končnico v rod. ed. in sklanjatveni vzorec v mn. V rod. ed. se pri samostalnikih psl. moške o-jevske sklanjatve pojavlja končnica *-a*, ki je v slovenščini prvotno naglašena po pravilu (3a) (psl. *svĕtь *svĕta > sln. *svĕt svetā*) in šele drugotno nenaglašena (psl. *bĕrgь *bĕrga ≥ sln. *brĕg brĕga*), na kar bi kazali samostalniki z dvojničnim naglasnim mestom (sln. *lĕs lesā* / *lĕs lĕsa* in *zvŕn zvŕna* / *zvŕn zvŕnā*). Končnica *-u* v rod. ed., ki je vedno naglašena po (3a), je bila po analogiji prevzeta od sicer maloštevilnih samostalnikov psl. u-jevske sklanjatve, za katere pa je značilno, da so bili v psl. dvozložni in so večinoma pripadali naglasnemu tipu c (psl. *dārь *dāru, *mĕdь *mĕdu, *mĭrь *mĭru, *sādь *sādu, *sŕnь *sŕnu > sln. *dār darû*, *mĕd medû*, *mĭr mirû*, *sād sadû*, *sŕn sinû*), s čimer je bil omogočen oblikovni stik z o-jevskimi samostalniki istega naglasnega tipa. V im. mn. pozna ta sln. naglasni tip vedno naglašeni končnici, izvirajoči iz drugih psl. sklanjatev: končnico *-jĕ* < psl. **-bĭje*, prevzeto iz moške i-jevske sklanjatve (psl. *lŭdbĭje > sln. *ljudjĕ*), in končnico *-ŕvi*, ki jo lahko interpretiramo kot pod vplivom končnice psl. o-jevske sklanjatve za im. mn. **-i* preoblikovano končnico psl. u-jevske sklanjatve

⁹ Za razlago stanja v polj. in gluž. prim. opombo 5.

za im. mn. *-*oye* (psl. *dâroye ≥ sln. *darôvi*) ali kot iz psl. *u*-jevske v *o*-jevsko sklanjatev posplošeno končnico za rod. mn. *-*oyъ*, na katero se je naplastila končnica psl. *o*-jevske sklanjatve za im. mn. *-*i*. Morfem -*ôv*- nato iz im. mn. prodre v ostale množinske sklonе, se spoji s končnicami *le-teh* in *ga* zato lahko interpretiramo kot podaljšavo osnove. Tudi pri prehajanju teh končnic v *o*-jevsko sklanjatev je igrala pomembno vlogo narava psl. naglasa.

Psl. oblikotvorni naglasni vzorec c psl. dvozložnih samostalnikov moškega spola *o*-jevske sklanjatve glede na pravkar povedano v slovenščini razpade na dva osnovna naglasna vzorca tipov *môž možâ – možjê* in *dâr darû – darôvi*. Ostali naglasni tipi so kombinacije *le-teh*.

3.1.1 Tip *môž možâ – možjê* oz. *lâs lasû – lasjê*

Naglasni vzorec:

<i>môž</i>	<i>možâ</i>	<i>môžu</i>	<i>možâ</i>	<i>môžu</i>	<i>môžem</i>
<i>možjê</i>	<i>môž</i>	<i>možêm</i>	<i>možê</i>	<i>možêh</i>	<i>možmi</i>
<i>možâ</i>	mn.	<i>možêma</i>			

v predložnih zvezah: v *zôbe*, za *lâse*

Naglas v im. ed. je razložljiv po pravilu (3b), v rod. ed., im. in tož. mn. ter dv. pa po (3a), pri čemer je umik naglasa z glasovno izražene končnice na osnovo v zvezi s predlogi razložljiv z že omenjeno polarizacijo psl. starega cirkumfleksa (psl. *zqby ≥ sln. *zobê* ~ psl. **μr̄* *zqby* ≥ sln. v *zôbe*, psl. *μolsy ≥ sln. *lasê* ~ psl. *zâ μolsy ≥ sln. za *lâse*). Oblike rod., mest. in or. mn. kažejo na prvotni naglas na zadnjem zlogu končnice. V daj. mn. ter daj. in or. dv. bi prav tako pričakovali akut, cirkumfleks je torej drugoten, verjetno po naliki z im. in tož. mn. ter dv. Nepredložna oblika daj. ed. je v slovenščini prvotno naglašena na končnici (psl. *bôgu > star. in pokr. sln. *bogû*, prim. še *bregû*, *darû*, *svetû*), naglas na osnovi je verjetno poplošen po oblikah, pojavljajočih se v goli samostalniški predložni zvezi (psl. *kъ bogu > sln. *k bôgu*). Enako velja tudi za or. ed., ki se vedno uporablja s predlogom (psl. *sъ bogomъ > sln. z *bôgom*; razlika v naglasnem mestu med oblikami iz golih oz. zloženih samostalniških predložnih zvez je v knjižnem jeziku zabeležena pri Trubarju, prim. star. sln. *pred būgom* < psl. *pêrdъ bogomъ ~ star. sln. *pred tuim bogûm* < psl. **perdъ tjoimъ bôgomъ*). Končnica mest. ed. je prevzeta iz psl. *u*-jevske sklanjatve, katere naglasni tip c ima v tem sklonu naglas na končnici, kar se v slovenščini po pravilu (6) zrcali v akutirani intonaciji, ki je izjemoma ohranjena na odrazu za psl. dolgi samoglasnik (sln. na *brégu*, hr./sr. na *brijêgu* / na *brêgu*, rus. na *беpeгý* < popsl. *na bergû) in dvojnično na refleksu za psl. kratki samoglasnik (sln. na *nôsu*, hr./sr. na *nôsu*, rus. na *носу* < popsl. *na nosû), cirkumfleks v mest. ed. (sln. na *nôsu*, pri *bôgu*) je torej najverjetneje drugoten.

Po podtipu *môž možâ – možjê* gredo *môž*, *zôb* in dvojnično *vôz*, po podtipu *lâs lasû – lasjê* pa *lâs* in dvojnično *tât*. Samomnožinski samostalnik *ljudjê* ima v rod. obliko *ljudí*, le v im. mn. ima starinsko končnico *-jê* samostalnik *vôlk* (*volcjê*). Poleg tega pozna manjša skupina samostalnikov v mest. mn. dvojnično končnico *-êh* (izvorno samostalniki naglasnega tipa c: *bregêh*, *črtêh*, *dolêh*, *gostêh*, *logêh*, *robêh*, *rogêh*, *žlebêh*; izvorno samostalniki naglasnega tipa b: *grobêh*, *hrbtêh*, *kolêh*, *koncêh*, *volêh*).

3.1.2 Tip *dâr darû – darôvi*

Naglasni vzorec:

<i>dâr</i>	<i>darû</i>	<i>dâru</i>	<i>dâr</i>	<i>dâru</i>	<i>dârom</i>
<i>darôvi</i>	<i>darôv</i>	<i>darôvom</i>	<i>darôve</i>	<i>darôvih</i>	<i>darôvi</i>
<i>darôva</i>	mn.	<i>darôvoma</i>			

Naglas edninskih oblik se tudi pri tem naglasnem vzorcu pojasnjuje podobno kot pri tipu *môž možâ*. V ed. je vedno možen tudi dvojnični naglas na osnovi, ki pa je lahko bolj ali manj pogosten. Naglasno stanje v im. mn. je razložljivo po pravilu (3a), v rod. mn. po (4c). Ostale oblike s cirkumflektirano podaljšavo osnove *-ôv-* so le-to verjetno posplošile iz im. mn. Zgledi za podtip z bolj pogostnim mešanim naglasom v ed. (*dâr darû – darôvi / dâr dâra*): *dâr, glâs, gôd, grâd, lêd, mâh, môt, nôs, pâs, plâz, plôd, rôd, sâd, slêd, smrâd, stân, strâh, tât, trâk, vrât*, samoedninski samostalniki *glâd, lân, mêd, mîr, pôt, prâh, srâm*. Zgledi za podtip z bolj pogostnim naglasom na osnovi v ed. (*zîd zîda / zîd zidû – zidôvi*): *jêz, lât, mrâk, plôt, sât, sîn, slâd, zîd*, samoedninska samostalnika *hlâd, slâd*.

3.1.3 Tipa *svêt svetâ – svetôvi in brêg brêga – bregôvi*

Tip *svêt svetâ – svetôvi* ima v ed. mešani naglas kot tip *môž možâ* ter je lahko obvezen ali dvojničen, slednji pa bolj ali manj pogosten. V mn. je naglas na podaljšavi osnove *-ôv-* po vzorcu tipa *darôvi*. Zgledi za podtip z obveznim mešanim naglasom v ed. (*svêt svetâ – svetôvi*): *bôg, dôlg, dûh, snêg, svêt, vôz*. Zgleda za podpodtip z bolj pogostnim dvojničnim mešanim naglasom v ed. (*lês lesâ – lesôvi / lês lêsâ*): *lês*, samoedninski samostalnik *gnôj*. Zgledi za podpodtip z manj pogostnim dvojničnim mešanim naglasom v ed. (*zvôn zvôna / zvôn zvonâ – zvonôvi*): *drûg, rôg, vrh, zvôn, žlêb*, samoedninski samostalnik *lôj*.

Tip *brêg brêga – bregôvi* pozna v ed. nepremični naglas na osnovi kot tip *klâs klâsa*, v mn. naglas na podaljšavi osnove *-ôv-* po vzorcu tipa *darôvi*. Zgledi: *brân, brêg, brôd, cvêt, dôm, drûg, krêš, lôg, mêh, rêd, rôb, sôk, tôk, vâl, vôlk*, dvojnično *cêp, hlâp, kâp, sôd*.

3.1.4 Tip *klâs klâsa – klâsi*

Naglasni vzorec:

<i>klâs</i>	<i>klâsa</i>	<i>klâsu</i>	<i>klâs</i>	<i>klâsu</i>	<i>klâsom</i>
<i>klâsi</i>	<i>klâsov</i>	<i>klâsom</i>	<i>klâse</i>	<i>klâsih</i>	<i>klâsi</i>
<i>klâsa</i>	mn.	<i>klâsoma</i>			

Nekaj zgledov: *bêg, bês, brûs, cêp, čîr*, pokr. *črt* 'krčevina, poseka', *čôln, črêp, dôb, dôl, drôzgz, grîz, hlâp, hlôd, kâl, kâp, klâs, kljûn, kôs* 'del', *kôs* 'ptica', *krâk, krîk, krôg, kûm, lík, líst, lôk, lûb, nôht, pîr, plês, prôt, rêk, rêz, rôk, sôd, sfâd, sfp, stûd, têk, tlâk, tvôr, ûk, vâr, vêk, víd, vír, vrâg, vrân, zêh, zêv, znâk, žâr, žîr*, dvojnično *blêsk, trêsk*, običajno samoedninski samostalniki *drôb, gnûs, jêk, krâs, kvâr, kvâs, lûb, mâr, môlk, mùlj, ôl, srâb, strûp, stûd, têg, tfst, ûk, vâr, vrês, znôj, žlêd, žôlč, žrêb*, dvojnično *bôk, hôd; môtzgz môtzga, vôtzak vôtka*.

3.2 Psl. trizložni samostalniki

Psl. trizložni samostalniki naglasnega tipa c v slovenščini reflektirajo kot v

im. ed. eno- oz. dvozložni samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem oz. drugem zlogu cirkumflektrane osnove: psl. $*C\check{V}_m CVCV / *C\check{V}_m CVCV$ (c) // $+[V_m = *b/*_b] / -[V_m = *b/*_b] >$ sln. $CC\check{V}C CC\check{V}CV / CVC\check{V}C CVC\check{V}CV$: psl. $*k\check{n}\check{e}dzь *k\check{n}\check{e}zda$ (c) $>$ sln. *kněz kněza* (hr./sr. *kněz kněza*, rus. *князь князь – князья князья́*, češ. *kněz kněze*, polj. *ksiądz księdza*), psl. $*u\check{e}\check{c}eřь *u\check{e}\check{c}era$ (c) $>$ sln. *večēr večēra* (hr./sr. *věčēr věčera*, rus. *вечер вечера – вечера́ вечеро́в*). Naglasni vzorec tipa *kněz kněza* je enak naglasnemu vzorcu tipa *klās klāsa*, nekaj zgledov: *kněz, klěj, srāb*. Naglasni vzorec tipa *večēr večēra*:

<i>večēr</i>	<i>večēra</i>	<i>večēru</i>	<i>večēr</i>	<i>večēru</i>	<i>večērom</i>
<i>večēri</i>	<i>večērov</i>	<i>večērom</i>	<i>večēre</i>	<i>večērih</i>	<i>večēri</i>
<i>večēra</i>	mn.	<i>večēroma</i>			

v predložnih zvezah: *na večēr*

Cirkumfleks na prvem zlogu osnove v ed., im. in tož. mn. ter dv. je v nepredložnih oblikah (psl. $*u\check{e}\check{c}eřь >$ sln. *večēr*) in v oblikah, ki niso neposredno sledile predlogu (psl. $*nā tь u\check{e}\check{c}eřь >$ sln. *na tā večēr*), kot tudi v oblikah s predlogom, ki v slovenščini umaknejo naglas za zlog v desno (psl. $*nā u\check{e}\check{c}eřь >$ sln. *na vēčēr*), razločljiv po pravilu (3a). Predložne oblike, v katerih samostalnik ne sledi neposredno predlogu, so naglas posplošile na drugem zlogu osnove. V ostalih sklonih mn. in dv. bi po pravilu (6) oz. (7) pričakovali akutski tonem. Tudi v teh oblikah je prišlo do posplošitve cirkumfleksa na drugem zlogu osnove. Nekaj zgledov: *golōb, gospōd, korāk, obād, oblāk, pepēl, večēr*.

4 Oblikotvorni naglasni tipi v (knjižni) slovenščini

Sledi povzemanli pregled v prispevku obravnavanih oblikotvornih naglasnih tipov netvorjenih oz. z neproduktivnimi priponskimi obrazili tvorjenih samostalnikov moškega spola o-jevske sklanjatve v slovenskem (knjižnem) jeziku, kot so podani v opisni slovnici le-tega (Toporišič 2000, 286–288). Nakazano je tudi vključevanje v slovenščino prevzetega besedja, tj. izposojenk in tujk,¹⁰ v te podedovane naglasne tipe.

4.1 Nepremični naglas na osnovi

4.1.1 Akutirane osnove

4.1.1.1 Samostalniki z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko oz. široko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih

Samostalniki z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi ter z enako kolikostjo (in enako, tj. ozko oz. široko kakovostjo morebitnega sredinskega)

¹⁰ Izposojenke razumem kot besede, prevzete iz (nekdaj) stičnih jezikov v narečja in preko teh v knjižni jezik, tujke pa kot besede, nanašajoče se na stvarnost moderne družbe in posledično prevzete v knjižni jezik, preko tega pa tudi v narečja (Snoj 1997, XII). Merilo ločevanja je torej starost prevzema in ne stopnja (pisne ali oblikoslovne) prilagojenosti sestavu knjižnega jezika (Toporišič 1992, 299–300, 334; SP 2001, 199 in 207).

samoglasnika v raznih sklonih so v im. ed. lahko enozložni (*ključ ključa*; dvojnično *děž děžja*, ki sicer ustreza merilu nepremenljivosti samoglasniške kolikosti, bi glede na cirkumfleksno-akutsko premenljivost v raznih sklonih sodil v skupino 4.1.1.2) ali dvozložni. Dvozložni samostalniki so lahko naglašeni na prvem ali drugem zlogu osnove. Dvozložnice z naglasom na prvem zlogu osnove pri pregibanju ohranjajo število zlogov le-te (*jávor jávora*) oziroma imajo po izpadu neobstojnega polglasnika v neimenovalniških sklonih enozložno osnovo (*vítal vitla, ódar ódra, óral órla*, dvojnično *bázag bázga* in *stábər stábra*). Dvozložnice z naglasom na drugem zlogu osnove pri sklanjanju vedno ohranijo število zlogov le-te (*kováč kováča*). Vzrok za različno kakovost sredinskega samoglasnika v osnovi so različna psl. izhodišča tega naglasnega tipa. V ta naglasni tip se vključujejo predvsem izposojenke (*križ križa, žágrad žágrada, žákəlj žákľja, žolnir žolnirja*).

4.1.1.2 Samostalniki z različno kolikostjo (in različno ali enako, tj. široko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih

Samostalniki z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi in z različno kolikostjo (in različno ali enako, tj. široko kakovostjo morebitnega sredinskega) samoglasnika v raznih sklonih so v im. ed. lahko enozložni z naglasom na edinem zlogu osnove (*räk ráka, svēt svéta, snöp snópa*) ali dvozložni z naglasom na zadnjem zlogu osnove (*oběd obéda, živöt živóta*). Prisotnost oz. odsotnost kakovostne premene sredinskih samoglasnikov v raznih sklonih je razložljiva z različnimi psl. izhodišči tega naglasnega tipa. Tudi v ta tip se vključujejo predvsem izposojenke (*škrät škráta, tröp trópa*), med tujkami so pogostni samostalniki na *-ěnt* (*študěnt študěnta*).

4.1.2 Cirkumfektirane osnove

Samostalniki z nepremičnim naglasom na cirkumfektirani osnovi so v im. ed. lahko enozložni (*klās klāsa, kněz kněza*, dvojnično *māk māka* in *grōzd grōzda*) ali dvozložni. Dvozložni samostalniki imajo naglasno mesto lahko na prvem ali drugem zlogu osnove. Dvozložnice z naglasom na prvem zlogu osnove pri sklanjanju ohranjajo število zlogov le-te (*měsec měseca*) oziroma imajo po izpadu neobstojnega polglasnika v stranskih sklonih enozložno osnovo (*stārəc stārca, vōsək vōska*). Dvozložnice z naglasom na drugem zlogu osnove pri pregibanju vedno ohranijo število zlogov le-te (*večēr večěra*). V ta naglasni tip se vključujejo izposojenke (*šīnk, žnīdar, žafrān*), zlasti pa tujke (*bās, bālzam, betōn*).

4.2 Premični naglas na osnovi

4.2.1 Akutirane osnove

Premični naglasni tip na akutirani osnovi pozna manjša skupina sicer pogostnih v im. ed. večinoma dvozložnih samostalnikov (*óreh oréha, sókol sokóla*). Ozka oz. široka kakovost morebitnega sredinskega samoglasnika v zadnjem zlogu osnove je posledica različnih psl. izhodišč tega naglasnega tipa. V ta naglasni tip se integrirajo le redke izposojenke (*kóstanj kostánja*).

4.2.2 Cirkumfektirane osnove

Premični naglasni tip na cirkumfektirani osnovi ni podedovan, značilen je le za redke tujke (dvojnično *dūal duāla*).

4.3 Končniški naglas

Končniški naglasni tip je zelo redek, poznajo ga samo samostalniki s polglasnikom v osnovi, ki so v im. ed. lahko eno- ali dvozložni. Enozložni samostalniki v odvisnih sklonih polglasnik lahko izgubijo (*pēs psā*) ali pa ga ohranijo (*dāž dāžjā*). Dvozložni samostalniki v odvisnih sklonih izgubijo neobstojni polglasnik v zadnjem zlogu osnove (*bāzāg bāzgā, stābār stābrā*). V ta naglasni vzorec se vključujejo le redke izposojenke (*skādānj skādñjā*).

4.4 Mešani naglas

Mešani naglasni tip pozna manjša skupina sicer pogostnih v im. ed. enozložnih samostalnikov s cirkumfektirano osnovo. Znotraj se le-ti razlikujejo glede na stopnjo mobilnosti. Samostalnikov z mešanim naglasom tako v ed. kot v mn. je zelo malo (*mōž možā – možjē, lās lasū – lasjē*). Pogostnejši so samostalniki z mešanim naglasom v ed. in naglasom na podaljšavi osnove -*ōv*- v mn. (*dār darū – darōvi, svēt svetā – svetōvi*), pri katerih je mobilnost v ed. lahko obvezna (*svēt svetā*) ali bolj oz. manj pogostno dvojnična (*dār darū / dār dāra, lēs lesā / lēs lēsa* oz. *zīd zīda / zīd zidū, zvōn zvōna / zvōn zvonā*), ter samostalniki z naglasom na osnovi v ed. in na podaljšavi osnove -*ōv*- v mn. (*brēg brēga – bregōvi*, izjemoma dvojnično še *prāg prāga – pragōvi, grōb grōba – grobōvi* in *sān snā – snōvi*). V ta naglasni vzorec se vključujejo le redke izposojenke (*trām tramū – tramōvi*).

To je bil prikaz odrazov psl. oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. V nadaljnih naglasoslovnih obravnavah samostalnikov moškega spola bo potrebno pojavnost oblikotvornih naglasnih vzorcev preučiti še za starejše stopnje slovenskega knjižnega jezika ter v predvsem za naglasoslovje relevantnih slovenskih narečjih. V slednjih problematika zadeva stopnjo ohranjanja oz. izginjanja posameznih naglasnih tipov ter morebitne ostanke psl. oblikotvornega naglasnega tipa d. Posebni obravnavi bi nadalje zahtevala preučitev načina vključevanja prevzetega besedja, tako izposojenk kot tujk, v podedovane naglasne tipe in posledično morebitnega povečevanja števila le-teh ter osvetlitev odražanja sestava psl. besedotvornih naglasnih tipov v slovenščini.

Viri in literatura

- Arumaa, Peeter, 1964, Betonung in den einzelnen Slavinen, *Urslavische Grammatik I: Einleitung, Lautlehre*, Heidelberg, 177–189.
Barić, Eugenija, et al., 1997², *Hrvatska gramatika*, Zagreb.
France Bezljaj, 1976, 1982, 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–III*, Ljubljana.

- Dybo, V. A., 1981, *Slavjanskaja akcentologija*, Moskva.
- Dybo, V. A., Zamjatina, G. I., Nikolaev, S. L., 1990, *Osnovy slavjanskoj akcentologii*, Moskva.
- Dybo, V. A., Zamjatina, G. I., Nikolaev, S. L., 1993, *Osnovy slavjanskoj akcentologii, Slovar'*, Moskva.
- Jurančič, Janko, 1986, *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*, Ljubljana.
- Kratký slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1997.
- Nov tálkoven rečnik na bálgarskija ezik*, 1998.
- Ožegov, S. I., Švedova, 1995, *Tolkovijj slovar' ruskogo jazyka*, Moskva.
- Ramovš, Fran, 1936, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1952, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praga, 1994.
- Slovník Hornjoserbsko-němski / Wörterbuch Obersorbisch-deutsch*. Budyšin/Bautzen, 1990.
- Slovník współczesnego języka polskiego*, Varšava, 1996.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana.
- SSKJ, 1970 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*, Ljubljana.
- SSKJ, 1994 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana.
- Stang, Christian S., 1957, *Slavonic Accentuation*, Oslo.
- Šivic-Dular, Alenka, 1992, Slovenski jezik v soočanju s slovanskimi jeziki (Na osrednjem sklanjatvenem vzorcu za moški spol v slovanskih jezikih), *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 2*, Ljubljana, 59–85.
- Valjavec, Matija, 1897, Glavne točke o naglasu književne slovenštine, *Rad JAZU CXXXII*, Zagreb, 116–213.
- Toporišič, Jože, 1976¹, *Slovenska slovnica*, Maribor.
- Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Toporišič, Jože, 2000⁴, *Slovenska slovnica*, Maribor.

Reflexes of Proto-Slavic Morphological Stress Types in the o-Declension of Masculine Nouns in (Standard) Slovenian
Summary

The article discusses the reflexes of Proto-Slavic morphological stress types in the o-declension of masculine nouns in (standard) Slovenian. It also explains the position of the stress, as well as the quantitative and the tonemic features with the consideration of the rules governing the historical-linguistic development of the Slovenian stress system. The discussion is based on Ch.S. Stang's theory on three Proto-Slavic stress types and is limited mainly to base-words and words formed with unproductive Proto-Slavic suffixes. The findings of the theory on Proto-Slavic word-formatational stress types by V.A. Dybo are mentioned only in exceptional cases.

The nouns belonging to the Proto-Slavic morphological stress type a (*rākъ *rāka, *sъučěť *sъučěta, *oběďь *oběda, *orěxь *orěxa, *āuogь *āuora, *měšecь

Zahodnoslovensko krgišče

Metka Furlan

IZVLEČEK: Zahodni dialektizem krgišče se razlaga iz križišče s prekozložno disimilacijo po zapori ž : š → g : š.

ABSTRACT: The origin of the western Slovenian dialectism krgišče 'crossroads' from križišče is explained by a trans-syllabic dissimilation stop dissimilation ž : š → g : š.

0 Pred leti sem nekatere "nepričakovane" velare na zahodnem slovenskem območju poizkusila razložiti z narečno stratigrafijo tega predela (Furlan 1998, 259–272, zlasti 269–270). V zvezi s tem me je dialektologinja Karmen Kenda-Jež vprašala, ali se ne bi enako iz sln. *križišče* dalo morda razložiti tudi besedo *kər'γi:šče* (dalje *krgišče*), ki jo je pri zbiranju gradiva za *Splošnoslovanski lingvistični atlas* (= OLA) v kraškem Komnu v pomenu »kraj, kjer se križata dve poti; kraj, kjer se pot cepi na dve« zabeležila prof. dr. Martina Orožen. Iz gradiva, ki je bilo za Komen zbrano v okviru projektov SLA (= *Slovenski lingvistični atlas*) in OLA, namreč lokalni razvoj ž v g oz. γ niti sistemsko niti pozicijsko ni razpoznaven, tako da se npr. refleks *družina* glasi *dəržina* (tudi Štanjel, Medana, Kozana v Brdih, Dutovlje; Gradivo za SLA) in ne morda *dərγina. To pa je že opozorilo, da *krgišče* ne spada med neproblematično komensko leksiko in ga je zato potrebno razložiti.

1 Komensko *krgišče* je izrazit lokalni dialektizem, izgleda pa, da je bil areal tega apelativa nekoč širši.

1. 1 S *Krgišče* je namreč poimenovan zaselek Orehovelj pri Novi Gorici (KLS I, 220), del Dolnje Vrtojbe (KLS I, 234) in zaselek Gornjega Cerovega (KLS I, 204). Ti trije mikrotoponimi se pojavljajo severozahodno od Komna in z Gornjim Cerovim segajo tudi na briško narečno območje. Preverjanje, ali jih je mogoče povezati s kraškim *krgišče*, je dalo pozitivni odgovor. V Dolnji Vrtojbi je s *Krgišče* poimenovano današnje območje avtobusne postaje, kjer še danes stoji vodnjak. Čeprav se ceste tam stikajo, izrazitega križišča ni moč opaziti. Starejša gospa, pri kateri sem poizvedovala, pa mi je povedala, da je bilo *Krgišče* nekoč zbirališče mladih in starih, torej družabna točka krajanov. Med pogovorom je namesto *Krgišče* izgovorila tudi *Kržišče*. Na vprašanje, kaj je prav, je odgovorila, da je *Krgišče* po

staro, po njihovo. V Orehovljah pri Novi Gorici mi je starejši gospod, ko sem ga spraševala, kateremu delu vasi pravijo *Krgišče*, odgovoril, da imajo več *krgišč*, samo temu pa pravijo *Krgišče*. Tu je bilo *Krgišče* res pravo križišče, kraj, kjer se križata dve poti. Tudi tu je stal vodnjak. V briškem Gornjem Cerovem se po mnenju enih sogovornikov *Krgišče* imenuje samo stavba ob glavni cesti, ki se prav tam razširi v trg. Izrazitega križišča ni. Drugi so s *Krgišče* označili isto stavbo ob glavni cesti in še območje okoli nje. Ko me je mlajši sogovornik želel poučiti, da se *Krgišču* pravi tako, ker so v stavbi nekoč natovarjali oz. po njihovo *krgali*¹ sadje, mu je starejši ugovarjal, češ da so temu delu Gornjega Cerovega pravili tako, še preden se je tam natovarjalo. Nekoč je bilo tam balinišče, je utemeljeval. Torej tako kot v Dolnji Vrtojbi stična točka, družabna točka krajanov.

1. 2 Poizvedba na terenu je potrdila, da je enačenje med komenskim *krgišče* in mtpn. *Krgišče* upravičeno. Primarni pomen »križišče« se ohranja v Orehovljah, kjer se beseda ohranja še kot apelativ. V Dolnji Vrtojbi v ljudskem govoru *Krgišče* alternira s *Kržišče*. Pomen »križišče« pa se je tu tako kot v Gornjem Cerovem že izgubil. Pomembno se zdi, da je bil v dveh primerih v *Krgišču* tudi vodnjak, ki je včasih veljal za družabno točko skupnosti.

1. 3 Da je razlaga mtpn. *Krgišče* iz pomena »križišče« oz. »stična točka« ustrežna, potrjuje tudi zaselek *Krgišče* v Števerjanu z it. prevodom *Bivio* (Merkù 1999, 44) = it. *bivio* »razpotje, križišče«. Merkù je ob obliki *Krgišče* navedel tudi *Križišče*. Ker mi je na vprašanje, na čem temelji tako poknjizenje, v pismu dne 1. avgusta 2003 odgovoril, da oblike sploh ni poknjizil, ampak je "samo zapisal pri informatorjih to, kar so mi prodajali kot dejstvo", sklepam, da je variantnost *Kr(i)žišče* : *Krgišče* tako kot v Dolnji Vrtojbi odraz ljudske rabe. Enako stanje verjetno odraža tudi zapis Vlada Klemšeta v knjigi o imenih v Števerjanu, kjer avtor omenja, da so *Krgišča* na območju Števerjana kar tri: "Križišče/Krgišče. Če se z Búkovja odpravimo proti Števerjanu, bomo po nekaj sto metrih prišli na Križišče, oziroma Krgišče. Krgišča so na območju Števerjana vsaj tri. Poleg tistega, ki smo ga pravkar omenili, razlikujejo domačini še dve, in sicer obe v Ščédnem, kjer sta Dolnje in Gornje Krgišče. Pomen (podčrtala M. F.) imena je povsem jasen: gre za kraj, kjer se stekajo, križajo poti." (Klemše 1993, 89).

2 Fonetičnemu izvajanju dialektizma *krgišče* iz *križišče* pomen ne nasprotuje. Temu v prid poleg enake morfologije govori tudi večinski fonemski sestav besede. Zatakne se pravzaprav samo pri vprašanju, od kod velar namesto pričakovanega šumnika ž. Vztrajanje pri iskanju razlage za to drobno različnost v besedah je

¹ Glagol *krgati*, -am »tovoriti«, prim. goriš. *kryat* »laden« (Štrekelj 1887, 492), primor. *'krgat* »tovoriti« (Sveti Anton; Jakomin 1995, 58), je izposojen iz ben. it. *cargar* »tovoriti« (Mende, 84 s.), kar je tako kot tržaš. it. *carigar* »tovoriti, polniti« (Doria 1987, 132), it. knjiž. *caricare* »isto«, zastarelo *carricare*, iz poznolat. denominativnega glagola *car(r)icāre* h *carrus* »voz« (Battisti-Alessio, 767). Faktitivni glagol je prvotno pomenil »voz delati«, torej delati ga tako = pripravljati ga tako, da bo natovorjen.

potrebno, saj nam ob drugačnih ravnanjih preti nevarnost zdrsa v anarhično povezovanje vsega z vsem.

2. 1 Nastanek tega dialektizma sem preverjala čim širše, in sicer v treh smereh:

a) da je fonetično razvit iz *križišče*; b) da *krgišče* ni v sorodstvenem razmerju s *križišče*; c) da sta *krgišče* in *križišče* domači tvorjenki na *-išče*, v njiju pa se ohranjata dve nesočasni romanski izposojenki z izvorom v lat. *crux* (f.), g. *crucis* »križ«.²

2. 2 Kaže, da odgovor, zakaj velar in ne ž v *krgišče*, ne more biti enak tistemu, ki sem ga podala na zakaj *k* in ne č v goriškem *pekina* »pečina« < **pet'ina* oz. zakaj *šk* in ne šč v Alasijevi glosi *ognjiške* »ognjišče« < **ogn'išče* itd.³ Oziroma drugače: kraško-briško *krgišče* ima samo na površinski ravni tipološko enak refleks (tj. velar namesto pričakovanega šumnika) kot *pekina*, *ognjiške* in drugi primeri. Pri zadnjih se velarni refleks pojavlja za psl. *šč in *t' in ga je namesto pričakovanega

² Za konzultacijo v zvezi z morebitnim mlajšim substitutom brez palatalizacije na tem prostoru se zahvaljujem kolegu Goranu Filipiju, ki me je s skeptično oceno predstavljene mu možnosti vzpodbudil k nadaljnjemu iskanju internoslovenskega izvora velara v *krgišče*, kar me je pripeljalo do najdbe paralelnih primerov.

³ V omenjenem članku še ne navajam rez. *snúkaj* »sinoči = prejšnji večer« (Steenwijk 1992, 310) in *snúka* »isto« (Ramovš 1935, 54). Zadnja oblika je enaka terski *snüojka* (Ramovš 1935, 54), ki je tako kot sln. dial. *nocó* (ob knjiž. *nocój*) brez adverbialne ojačevalne členice *-jъ. Rez. *snúka* je razen v izglasnem -r < *-že (prim. v Padni *nocôr* »nocoj«) enaka pkm. *snôčkar* »sinoči« (Novak 1996, 136). To kaže, da je izhodišče adverbov besedna zveza *sī nôt'ъ »ta večer«. Z ojačevalno členico -ka kot npr. v sln. *tuka-j*, blg. *dnés-ka* je bila adverbializirana v enonaglasni sklop *si-nôt'ъ-ka, po predlovenski redukciji *sъ-nôt'ъ-ka (podobno Ramovš 1935, 54). Fonetično pričakovani razvoj sekvence *-t'k- je sln. -čk-. Zato rezijanski in terski refleks -k- kažeta, kot da je bil fonetični razvoj v smeri afrikatnega refleksa slov. *t' pred k moten. Lahko bi se zadovoljili kar s tako oznako. Ker pa je v slovenskem zahodnem prostoru leksike z "nepričakovanim" velarnim refleksom k in šk za slov. *t' in *šč več, se bolj nagibam k razlagi, da je primer tako kot drugi ostanek, ki priča o sln. narečni stratigrafiji tega predela. Pred leti sem v to plast leksike vključila: *pl(j)uka* »pljuča« v obsoškem (Kobarid, Drežnica), nadiškem (Livek), banjškem (Ročinj), tolminskem (Most na Soči, Gorenja Trebuša, Čepovan), cerkljanskem (Cerkno) in kraškem narečju (Lokve), v goriškokraškem posredno v Alasijevi glosi *pluca* l. 1607; goriškokraški tpn. *ópkinе* »Opčine« (sem verjetno tudi ime gozda *Opkine* severno od Trebeš; Cossutta 2002, 20); goriškokraško *pekina* »pečina«; goriškokraško *hki* (f.), g. *hkere* »hči«; *ognjiške »ognjišče« (Alasia); *nekā* »nečke« in *piškūka* »trobentica« < *piščalska v govoru kraja Podlešče na Banjšicah. Danes bi v to skupino prišteda tudi tolminski tpn. *Pekina*, ki je tako naveden v historičnih zapisih pred l. 1871 v Liber Baptizatorum in Vicariatu Pekina 1866–1920, ŽA Šentviška Gora, za sodobni tpn. *Pečine* na Šentviški planoti, na katerega me je opozoril kolega Silvo Torkar. Pa tudi zastarelo obliko toponima *Gradišče* v Furlaniji, tj. *Gradiška* (Merkù 1999, 33), ki se ohranja v it. ustrezniku *Gradisca d'Isonzo*. Oblika *Gradiška* je bila znana že v 12. stoletju, kot priča zapis iz leta 1160 *in loco qui dicitur Gradisca* (Frau 1978, 67). To slovensko gradivo bi bilo dobro postaviti v kontekst tipološko primerljivega staronovgorodskega in makedonskega. V zvezi s tem naj omenim Schuster-Šewc 2000, 315 ss., brez slovenskega gradiva.

afrikatnega refleksa možno razložiti z narečno stratigrafijo slovenskega zahoda, ko je substratna t. i. beneškoslovenska⁴ neafrikatna refleksa *št' (< psl. *šč) in *t' (< psl. *t') naplastil t. i. notranjski superstrat z afrikatnim refleksom *šč in *ć in s sekundarno palataliziranim sln. k', tako da je substratni t' sovpadel s k' in se nadalje depalataliziral v k. Npr. slov. *pet'ina > substratno beneškoslovensko *pet'ina > sln. substratno beneškoslovensko *pek'ina po naplastitivi notranjskega sistema > po depalatalizaciji palataliziranih velarov nastanek goriškokraškega pekina.

2. 3 Katero fonetično dejstvo bi torej moglo povzročiti nastanek g/y iz ž, če je krgišče fonetično razvito iz križišče? Ta fonetična razlaga se zdi namreč verjetna tudi zato, ker v znani slovenski in slovanski leksiki ni najti besede *kʀɣɔ oz. *kʀɣɔ oz. *kriɣ oz. *kryɣ oz. *krug, ki bi tudi po pomenu ustrezala tvorjenki krgišče »križišče, razpotje; stična točka«. Možnosti, da bi se v krgišče ohranjala mlajša romanska izposojenka *krug (glede vokalnega substituta tip račún, Púlĵ), kar bi impliciralo, da je na zahodnem etničnem ozemlju Slovencev prišlo do prevzema iz romanskega sistema z izvršeno lenizacijo in neizvršeno palatalizacijo (tj. rom. *krōge »cruх«), pa tudi ni moč podpreti niti z enim samim paralelnim primerom s tega območja.

2. 4 Izvajanje krgišče iz križišče podpira primer iz Štrekljeve Morfologije goriškega govora srednjekraškega narečja. Tu je ob feɣlišče »Fisolenstroh« navedeno tudi variantno istopomensko fežlišče (Štrekelj 1887, 420), ki sta izpeljanki iz fǎžu (m.), g. fažŭóla »fižol« (isti, 403).⁵ Z alternacijo velara ɣ in šumnika ž v nomenu loci na -išče⁶ in s šumnikom ž v podstavni besedi je primer povsem paralelen z alternacijo krgišče : kr(i)žišče : križ. Ta ljudska alternacija je bila, sodeč po Štrekljevem gradivu, konec 19. stoletja še živa. Enako kronologijo variantnosti bi dopuščal tudi zapis Na Keršišče za sodobno Krgišče iz načrta zaselkov v Števerjanu iz leta 1891 (Klemše 1993, 35), ki je verjetno le neroden zapis za Kržišče. Iz tega lahko sklepamo, da je varianta z velarom starejša in da jo je že pred koncem 19. stoletja začela izpodrinjati mlajša, ki je bila posodobljena na podlagi medparadigmatske zveze s fažöl (goriško z akcentskim umikom fǎžu) oz. križ. Štrekljev primer je dodatno poveden, ker zaradi romanske predloge z leniranim refleksom

⁴ Pri navajanju izraza *beneškoslovenski substrat* sem se glede epiteta in smiselno naslanjala na Logarjeva opozorila, ki jih omenja v več svojih člankih, kjer sicer izraza *substrat* ne uporablja (Logar 1972, 68; isti 1961/62, 93; 1983/84, 286–287).

⁵ Štrekelj z znakom *ε* zaznamuje reducirani vokal *ə* (prim. sln. *plētəm* = knjiž. *plétem*), ki je v prvem zlogu *fežlišče* in *feɣlišče* tako kot npr. v goriškem *ɣebriče* »Weissbuchengesträuch«, *neznenilo* »Kundmachung«, *plečilo* »Zahlung« (Štrekelj 1887, 420) nastal iz neakcentiranega vokala *a*. Z znakom *α* je zaznamovan prav tako reduciran vokal iz *a* (Štrekelj 1887, 378), ki je lahko tudi sekundarno naglašen, kot ponazarja razmerje *fǎžu* (m.) : g. *fažŭóla* (isti, 403). Razmerje *α* : *ε* odraža manjšo in večjo stopnjo reduciranosti ajevskega vokala: sln. *α* → goriško *α* → goriško *ε*.

⁶ Pomen »Fisolenstroh = posušena fižolova luščina = fižolovina« se je razvil iz »kraj, kjer so fižolova zrna«. Beseda *fažöl* je torej označevala fižolovo zrnje.

latinskega medglasnega *s* v *phaseolus* »fižol« izključuje pri *krgišče* omenjeno predpostavko, da bi bil tu velar lahko prevzet že v osnovni izposojeni besedi.

2. 5 "Nepričakovani" velar v *krgišče* in *feglišče* (= *fyglišče*) je torej lahko nastal v izpeljankah na *-išče*. Čeprav je bil v obeh primerih prednaglasni vokal reduciran, prehoda *ž* v velar *g/ɣ* verjetno ni sprožilo novo fonetično stanje v besedah, ampak bi refleksa *krgišče* in *feglišče* glede na izhodni fonetični kontekst s tremi šumniki lahko nastala (po ali pred delovanjem redukcije) po prekozložni regresivni disimilaciji po šumu: *ž : šč* → *g : šč*. Ker pa na tem narečnem območju deluje tudi obratna, regresivna prekozložna asimilacija po šumu tipa *suša* → *šuša* (npr. tpn. *Zapuže* → *Žapuže* (pri Ajdovščini), *ovsišče* → *uoušišče* »njiva, kjer raste oves« (Komen; Gradivo za SLA)), bi po disimilaciji po šumu iz *ž* bolj kot velar pričakovali *z*. Zato je regresivna disimilacija *križišče* → *krgišče* in **fažolišče* → *feglišče* bolj verjetno delovala po zapori.⁷ In sicer pred slovensko narečno spirantizacijo *g > ɣ*, ko fonem *g* ni bil le v tvorni morfofonemski opoziciji z *ž*,⁸ ampak tudi v fonetični opoziciji po zapori vsaj z nezapornikom *l* in *ž*. Enako disimilacijo odraža tudi primer iz slovenske Istre, ki z drugačno morfologijo kaže, da se je regresivna disimilacija po zapori realizirala v razmerju *ž : š* → *g : š*. To je pridevnik ženskega spola ednine za knjižno *požrešna*, ki se v Gažonu glasi *poɣ'rešna*, v Trebešah *poɣ'rešna* (Cossutta 2002, 222).⁹ Zanimivo je, da je bil v bližnjih Marezigah isti pridevnik zabeležen kot *poz'riešnā* (Cossutta 2002, l. c.) in torej potrjuje fonetični razvoj iz *požrešna* prek zgoraj omenjene regresivne disimilacije po šumu *ž : š* → *z : š*.

⁷ S terminom *disimilacija po zapori* označujem konzonatne disimilativne procese, pri katerih prihaja do spremembe po odprtoznosti stopnji zapore, tj. od največje pri zvočnikih, manjše pri pripornikih, še manjše pri zlitnikih in najmanjše pri zapornikih.

⁸ Znano je, da prva palatalizacija velarov *že* v alpski slovanščini ni bila več tvorna, o čemer pričajo tudi izposojenke tipa *kětna* »veriga«, starejše še nereducirano *ketina* »isto« (Dalmatin, Megiser) iz stvn. *keřtna* »veriga« (Bezljaj v ESSJ II, 30, s starejšo literaturo). V slovenščini se delovanje prve palatalizacije po inerciji ohranja na osnovi podedovanih parov tipa *volk : volčica*, *strigel : strižem* in realizira tudi pri mlajših besedotvornih parih z adstratno osnovo tipa *rinka : rinčica*. Čeprav je Ramovš 1924, 288, menil, da je bila "pri slučajih prve psl. palatalizacije ... slovenska zamena palatalov z velari redek pojav", medparadigmatsko zaviranje prve palatalizacije v slovenskem leksikonu ni tako redko in ga potrjujejo tudi besede s širšim arealom. Tako je npr. poleg *sráčica* »srajca«, ki je bilo podlaga za nastanek knjiž. *srājca* (Bezljaj v ESSJ III, 302), oblika *srákica* »isto« znana že v 16. stoletju pri Krelju (Rigler 1968, 139 op. 19), v rezijanskem, goriškem (navaja Koletnik 2000, 163, z napačnim izvajanjem iz **srajica* in zato z domnevo o razvoju *j* → *k*) in prekmurskem narečju. Znana pa je bila tudi na Goriškem, kot priča Alasijev zapis *frakifa* iz leta 1607. Oblike *srákica* kažejo, da je bila v slovenščini osnovna beseda *srāka*, ki je bila evidentirana le v rezijanščini (Ramovš 1924, 288), živa vsaj na širšem delu slovenskega obrobnega območja. Po tendenci sicer nasprotna pojava (tj. tip *rinka : rinčica* in tip *sraka : sračica* → *srakica*) vsak po svoje kažeta, kako so se podedovane morfofonemske opozicije *k : č*, *g : ž*, *x : š* kot tvorne ohranjale tudi v slovenščini.

⁹ Prav ta istrska pridevnika pojasnjujeta *pogrešnost* 'požrešnost, lakomnost' v pesmi Počasno življenje goriškega kantavtorja Iztoka Mlakarja: ... *pogrešnost prav vse, kar je lep'ga, pokvari* ... (K. Kenda-Jež, ustno).

2. 5. 1 Fonetična opozicija po zapori $g : \mu$ je širše znana v sln. dial. *zgōn* ob knjiž. *zvōn* < *zvōnъ, kjer je stično disimilacijo = diferenciacijo po zapori $z\mu \rightarrow zg$ morda dodatno sprožil ujevski element narečnega refleksa vokala *ō, kot je domneval Ramovš 1924, 161. Vlogo diferenciacije po zapori opravljajo tudi sporadične slovenske interkalacije -*g*- med zvočnikoma *r* in *l* tipa *bergla* »ferula« iz *berla* »isto« (Ramovš 1924, 54; Čop 1983, 92 s.).

2. 5. 2 Prekozložne regresivne disimilacije po zapori spadajo med redkejše pozicijsko pogojene fonetične razvoje. V kontekstu širšega slovanskega gradiva naj kot primer navedem starejšo $n : n \rightarrow d : n$, npr. v psl. *devętъ »9« ← **neųpti-*, in mlajšo, slovensko narečno progresivno $z : z \rightarrow z : d$ v rožanskem koroškem *nabûzad* »sveder« iz *nebozez, prim. č. *nebozez* »isto« (Ramovš 1924, 309 s.) ← psl. *nobozęzъ (Machek 1968, 393).

3 Disimilirani refleksi *krigišče (h *križ*), *fagolišče (k *fažol*) in *pogrešna (prim. knjiž. *požrešna*) so lahko ostanki iz obdobja pred slovensko narečno spirantizacijo $g > \gamma$, ko je bil *g* v fonetični opoziciji po zapori $z \text{ ž}$ (in μ) ter je po disimilaciji po zapori iz *ž* lahko nastal *g*. V isti čas bi lahko postavili nastanek *g* v konzonantni skupni *žg* iz psl. **žd'*. Slednja se je prek stopnje **žd'ž* razvila v *žž in bila disimilirana po zapori v *žg*, kot kažejo npr. *možgani* (m. pl.) »cerebrum« < **možd'ani* k *mozgъ »medulla«, seveda če se tu fonetična stopnja **možd'ani* ni naslonila na *mozgъ in po njem prevzela *g*, kot je še domneval Ramovš 1924, 286.

Viri in literatura

- Battisti-Alessio, C. in Gi., *Dizionario etimologico italiano*, Firenze 1950–1957.
 Cossutta 2002, R., *Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri*, Koper.
 Čop 1983, D., *Imenoslovje Zgornjesavskih dolin*, Disertacija (Tipkopis), Ljubljana.
 Doria 1987, M., *Grande Dizionario del dialetto triestino*, Con la collaborazione di Claudio Noliani, Trieste.
 Erjavec 1882–1883, F., Iz potne torbe – *Letopis Matice slovenske za leto 1882. in 1883.*, Ljubljana.
 ESSJ, France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–II–III–*, Ljubljana 1976–1982–1995–.
 Frau 1978, Gi., *Dizionario Toponomastico Friuli-Venezia Giulia*, Udine.
 Furlan 1998, M., Alasijevi glosi *oghgnifke* in *pluca*. K refleksu *šk* in *k* za psl. *šč in **t'* v slovenščini, V: *Vatroslav Oblak, Mednarodni simpozij Obdobja*, Ljubljana, 12. in 13. december 1996 (= *Obdobja* 17), Ljubljana 1998, 259–272.
 Gradivo za SLA, *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
 Jakomin 1995, D., *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, Trst.
 Klemše 1993, V., *Krajevna, ledinska in vodna imena v Števerjanu*, Gorica.

- KLS, *Krajevni leksikon Slovenije I. Zahodni del Slovenije*, S sodelovanjem Franceta Planine in Živka Šifrerja pripravil in uredil Roman Savnik, Ljubljana 1968.
- Koletnik 2000, M., Fonološki opis govora v Radencih, *Jezikoslovni zapiski* 6, 155–165.
- Logar 1961/62, T., Dialektološke študije XI, Slovenski govori v Istri in njihova geneza, *Slavistična revija* XIII, 88–97.
- 1972, Dialektološke študije XVI, Usoda kratkega *a* v govoru kraja Doberdob v Italiji, *Slavistična revija* XX, 65–69.
- 1983/84, Slovenski dialekti – temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika, *Jezik in slovstvo* XXIX, 285–288.
- Machek 1963, V., *Etymologický slovník jazyka českého, Druhé, opravené a doplněné vydání*, Praha.
- Mende, M., *Romanische Lehnwörter im Slowenischen*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades, genehmigt durch die Philosophische Fakultät der Freien Universität Berlin. (Tipkopis hrani Slavisches Seminar der Freien Universität Berlin, signatura: Fak. N° 263.)
- Merkù 1999, P., *Slovenska krajevna imena v Italiji*, Priročnik/Toponimi Sloveni in Italia, Manuale, Trst.
- Novak 1996, F., *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil V. Novak, Murska Sobota.
- Ramovš 1924, F., *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*, Ljubljana.
- 1935, *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*, Ljubljana.
- 1936, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana.
- Rigler 1968, J., *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana.
- Schuster-Šewc 2000, H., *Zu den sogenannten urslawischen Archaismen im Altnovgoroder Dialekt des Russischen, Das Sorbische im slawischen Kontext, Ausgewählte Studien*, Bautzen/Budyšin, 315–323.
- Steenwijk 1992, H., *The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta.
- Štrekelj 1887, K., *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, Wien.

Western Slovenian krgišče 'crossroads'

Summary

The western Slovenian dialectism krgišče 'crossroads' was at first known only in Komen in the Kras, although its origins are both in the Brda and in the Kras. Confirmation of this can be found in six microtoponyms Krgišče (Orehovlje near Nova Gorica, Dolnja Vrtojba; Gornje Cerovo, Števerjan (three occurrences)) which can originate from the meaning 'crossroads, junction'. On the basis of parallel examples such as fegljšče 'bean straw' with its variant fežlišče which have been observed in the Gorizia region by K. Štrekelj at the end of the 19th century, and the Istrian adjective of the feminine gender pogrešna 'greedy, voracious' (Gažon,

Trebeše) from the standard Slovenian požrešna it may be assumed that the "unexpected" velar sound in krgišče and feglišče had developed only in the derivatives in -išče from križ and fažöl after the trans-syllabic stop dissimilation of ž : š → g : š. This must have happened before the dialectal spirantization g > γ, and when g had been in phonetic opposition by a stop with ž (and ɰ). The occurrence of g in the consonant cluster žg from the Proto-Slavic *žd' might have happened in the same period. The latter had developed through the stage of *žd'ž into *žž and then dissimilated into žg as can be observed in možgani (m. pl.) 'cerebrum' < *možd'ani from *mozgъ 'medulla', although it might also be possible that the development of the phonetic stage *možd'ani had followed that of *mozgъ and took the g after it, as it had been assumed by Ramovš.

Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju¹

Danila Zuljan Kumar

IZVLEČEK: V raziskavi so prikazana odstopanja od knjižnih besednorednih pravil v nadiških in briških govorih. Podrobneje so predstavljeni: stava pridevniškega ujemalnega prilastka v samostalniški besedni zvezi, stava prostih naslonk in zaporedje naslonk v naslonskem nizu, besedni red v povedi, ki jo uvede členek oziroma prislovno določilo kraja ali časa, besedni red v zloženi povedi z odvisnikom ter pravilo stave izpostavljenega stavčnega člena. Ugotavlja se tudi, ali je treba vsa odstopanja pripisati vplivu stičnih romanskih jezikov ali pa gre morda le za posebnosti govorjenega jezika.

ABSTRACT: The study presents deviations from the rules on the word order in the standard language which can be observed in the Nadiža and the Briško dialects. A detailed presentation is given for the position of the attributive adjective in agreement with the headword within the nominal phrase, for the position of free clitics and the order of clitics within a string, for the word order in a clause introduced by a particle or an adverbial adjunct of time or place, for the word order in a compound sentence with a dependent clause and for the rule about positioning of the emphasized sentence element. The author also tried to establish whether the deviations occur under the influence of the neighbouring Romance languages or they are merely typical features of the spoken language.

0 Uvod

V jezikih s tako imenovanim stalnim besednim redom, npr. angleščini, je skladenjska vloga besed in besednih zvez določena z njihovo besednoredno razmestitvijo v povedi. Nasprotno je v jezikih, v katerih je skladenjska vloga besed in besednih zvez večinoma določena z oblikoslovnimi sredstvi, npr. slovenščini, vloga besednega reda drugačna. Besedni red ne odloča o skladenjski vrednosti delov

¹ Prispevek je popravljen in dopolnjen poglavje iz moje magistrske naloge z naslovom *Narečne interference v skladnji beneškoslovenskih besedil* (mentorici prof. dr. Breda Pogorelec in prof. dr. Zinka Zorko).

stavka,² ampak z njim v okviru členitve po aktualnosti oblikujemo sporočilno perspektivo izreka.³ To seveda velja za prosto stavo, ki jo glede na sporočevalčev namen določa vsakokratni pomen stavka.⁴ Pri stalni stavi je položaj drugačen. Sporočevalec besed ne more sam razpostavljati, ampak se mora držati pravil. Stalna stava je namreč ena od prvin jezikovnega sistema in kot taka izhaja iz pravil knjižnega jezika.

0.1 Dvojnost prosta/neprosta (danes stalna) stava je prepoznal že Breznik in ju tudi tako poimenoval. V svoji razpravi *Besedni red v govoru* (1908) se je posvetil predvsem prvi. Zanj meni, da je varljiv pojem, saj »besede še niso same po sebi razvrščene, temveč jih mora postavljati pisavec, in sicer tja, kjer jih zahteva pomen stavka. Kdo je torej prost? Prost je le jezik, a pisavec je bridko vezan«. ⁵ (Breznik 1908, 234.) Stalni stavi je namenil precej manj pozornosti. Kot zglede zanjo omenja naslonke, »ki stoje v indoevropskih jezikih skoro brez izjeme za prvo besedo v stavku« (222),⁶ stavo prilastka, prilastkovega in delnega (partitivnega) rodilnika, pristavka (apozicije) ter končno stavo nemškega povednega glagola

² Vendar obstajajo izjeme. Sem sodijo primeri, ko imamo v stavku homonimna sklona, imenovalnik in tožilnik, npr. *Dekle opazuje dete, Kandidatke so mirile nasprotnice*, ter stavki z osebkom in povedkovim določilom tipa *Lisica je zver*. Če so take povedi že same po sebi sporočila, imamo prvi samostalniki za osebek, drugega pa za predmet oziroma povedkovo določilo. Pri vprašalnih stavkih z vprašalnimi zaimki pa je ravno nasprotno, npr. *Kaj je lisica?*, vprašalni zaimek je povedkovo določilo. (SS 2000, 676.)

³ Za razliko od jezikov s stalnim besednim redom ima slovenščina prosti besedni red, ki se ravna po načelu členitve po aktualnosti, kriterij katere je pomembnost informacije; manj pomembno je na začetku izreka, pomembnejše na koncu. Stalni besedni red pa ima sloveščina v primerih, kjer stavo urejajo slovnična pravila. Toporišič (2000, 669) kriterij členitve po aktualnosti prišteva k pravilom stalnega besednega reda, pri čemer loči stalni besedni red po členitvi po aktualnosti in stalni besedni red po posebnih običajih danega jezika.

⁴ Stopnja, do katere členitev po aktualnosti določa skladijsko zgradbo nekega besedila, je odvisna tudi od drugih omejitev v jeziku. V angleščini in francoščini na primer predstavlja odsotnost diferenciranega sklonskega sistema na mnogih področjih stroge omejitve v besednem redu. V češčini in slovenščini te omejitve ni, zaradi bogatega sklonskega sistema lahko besedni red zvesteje sledi členitvi po aktualnosti in pri tem izrazi razlike v informativnosti, ki jih v germanskih in romanskih jezikih izraža nasprotje med določnim in nedoločnim členom. (Beaugrande, Dressler 1992, 61.)

⁵ S to trditvijo je Breznik posegel na področje členitve po aktualnosti, kot je pojav, pri katerem neko določeno vedenje, ki ga želi posredovati, sporočevalec uredi v perspektivo glede na pomembnost in novost, poimenoval V. Mathesius v okviru praškega strukturalizma dobrih dvajset let za Breznikom, in sicer v svoji razpravi *O tak zvaném aktuálním členením vetném*. (Slovo a slovesnost 5, 1939, 171–174.) Njegovo tezo je nadalje razvil predvsem F. Daneš. Sicer pa je načelo členitve po aktualnosti deloma prepoznal že Henry Weil leta 1844. V svoji razpravi *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes* je pri primerjanju besednega reda v starih in sodobnih jezikih ugotovil, da na besedni red v stavkih očitno vplivajo medsebojni odnosi med mislimi. (Beaugrande, Dressler 1992, 24.)

⁶ Z mestom naslonk v povedi se je pred več kot stotimi leti v svoji obširni razpravi *Eklitike v slovenščini* ukvarjal že Murko (1892, 71–86).

odvisnega (stranskega) stavka. Danes lahko temu pridamo še spoznanje o stalnosti in nezamenljivosti pridevniških mest v levem prilastku in mest v povedkovem določilu, pri čemer je stalnost pridevniških mest povzdignjena v enega izmed meril pomenske delitve pridevniške besede. (Vidovič Muha 1993, 501.)

0.2 Pravila stalne stave so za sodobni slovenski knjižni jezik podrobno razložena v Slovenski slovnici (nadalje SS), in sicer glede na tri vrste besednorednih meril, po katerih se razvrščajo besede v stavku. To so: 1. besednozvezna merila (npr. zaporedje v podredno ali priredno zloženi samostalniški zvezi, to je levi/desni prilastek ali njegov del v razmerju do jedra), 2. mesto prostih naslonk in 3. zaporedje prostih naslonk, če jih je v stavku več.⁷ (SS 2000, 667.)

0.3 Namen pričujočega prispevka je osvetliti nekatera odstopanja od pravil stalne stave v nadiških in briških govorih. Pod drobnogledom bodo opazovane besednoredne posebnosti glede na zgornja besednoredna merila, to je stava ujemalnega pridevniškega prilastka v samostalniški besedni zvezi, stava prostih naslonk in zaporedje naslonk v naslonskem nizu, poleg tega pa še besedni red v stavku, ki ga uvede prislovno določilo ali osebek, besedni red v večstavčni povedi z odvisnikom ter izpostavljeni stavčni člen. Ker gre za govore v stiku, bo pozornost usmerjena na morebitni vpliv italijanskega in furlanskega jezika. Definicija interference kot odklon od jezikovne norme nekega jezika, pri čemer je potrebno poudariti, da gre pravzaprav za odklon od neke splošno sprejete predstave o jezikovni ustreznosti, je jasna in nedvoumna, torej bi z metodo primerjave skladenjskega pojava v narečju z normativnim pravilom v knjižnem jeziku ter z morebitnim enakim pojavom v stičnih romanskih jezikih morala biti interferenca lahko ugotovljiva in dokazljiva. Vendar je stvar bolj zapletena. Prvič: upoštevati je potrebno dejstvo, da neki jezikovni pojav lahko obstaja v različnih jezikovnih skupnostih, ne da bi ga zato morali imeti za rezultat medjezikovnega stika. In drugič: raziskovalci jezikov v stiku prihajajo v zadnjem času do zanimivih spoznanj prav na primeru romansko-slovenskega jezikovnega stika na zahodni slovenski jezikovni meji. Ugotavljajo namreč, da se na stičišču dveh/več različnih jezikov in kultur najbrž ustvarja neka ne samo jezikovna, ampak v širšem smislu življenjska dinamika, neodvisna od obojih narodnostno in jezikovno čistih zaledij, katere izvornost je težko, če ne popolnoma nemogoče razvozlati.⁸ Da do te dinamike pride, mora biti izpolnjen osnovni pogoj – tvorno sožitje, v smislu odprte komunikacije med narodoma, mešanih zakonov, skupnih institucij, enake vere.⁹ Če sobivanje ni interaktivno, torej če do vsakodnevnih

⁷ Četrto, aktualnočlenitveno merilo, zadeva prosto stavo. (SS 2000, 667.)

⁸ V jezikoslovju to pomeni, da je za določen jezikovni pojav težko reči, ali prihaja iz enega ali drugega jezika, ker je njuno prepletenost težko definirati.

⁹ Merku (1999, 186–201) s pomočjo terskih besedotvornih procesov ugotavlja nastanek številnih jezikovnih izrazov, katerih analiza je izjemno zahteven postopek zaradi možne hibridnosti pojavov. Jezikovne interferenčnosti ne razume kot enostranski, ampak izključno kot dvostranski proces, imenuje ga »spremešanje jezikov«. Dapit (2002, 193) je pri raziskovanju hišnih imen v Zgornji Terski dolini prišel do spoznanja, da je slovenski obrobni narečni prostor v svojem razvoju doživel globoke inovacije, razvidne tudi v imenskem sistemu, ki so posledica sožitja med slovenskim in furlanskim svetom in ne zgolj posledica sprejemanja tujih prvin.

stikov iz najrazličnejših razlogov ne prihaja, potem o posebni življenjski dinamiki v jezikovnem stiku ni moč govoriti, ker do nje bržkone niti ni prišlo.¹⁰ V našem primeru je pogoj izpolnjen; Slovenci in Furlani živijo v tvorni simbiozi že stoletja.

Upošteva je zgornje ugotovitve se zdi, da je potrebno biti pri ugotavljanju, ali je določena jezikovna prvina interferenčna ali ne, sila previden. Jezikovno resničnost v nekem jezikovnem okolju tvorijo mnogi dejavniki, ki jih je težko, če ne celo nemogoče ločevati med seboj. Zato je naloga raziskovalca zgolj pokazati na prvino, ki odstopa od jezikovne norme oziroma jezikovnega standarda ter morda še nakazati njen verjeten izvor, nikakor pa ji enostavno pripisati tuj izvor.

1 Stava ujemalnega pridevniškega prilastka

Ujemalni pridevniški prilastek stoji v stilno nevtralni stavi pred svojo odnosnico. Neposredno pred njim lahko stojijo njegova kolikostna določila (*popolnoma, preveč, bolj kot kdajkoli, nikjer, močno, zelo, preveč, idr.*). Če je v podredno zloženem prilastku več pridevniških besed, si sledijo takole: nedoločni zaimek, števnik, kazalni zaimek, svojilni zaimek ali pridevnik, kakovostni pridevnik, vrstni ali določni pridevnik (*prvi dve njegovi uspešni literarni deli, vsi ti naši navihani otroci*). Če je v podredno zloženem prilastku več pridevnikov, stoji kakovostni pred vrstnim ali razločevalnim (*dobro obiskana pustna prireditev, sočen gozdni sadež, pomembno gospodarsko sodelovanje*). (Toporišič 1982, 172–173.)

Pred odnosnico se lahko nahaja tudi svojilni roditeljski osebni zaimka (*njega oče 'njegov' oče*), vendar gre za stilno zaznamovano ali narečno rabo. Ker je to samostalniški zaimek, bi se po pravilih slovenskega knjižnega jezika pravzaprav moral nahajati desno od odnosnice kot npr.: *sestra župana Zege, hči polkovnika Bratine*. (Toporišič 1982, 173.)

¹⁰ Weinreich (1979, 92–93) kot primer netvornega življenja v jezikovnem stiku navaja primer švicarske vasi Courtman, kjer je bilo v času njegovega raziskovanja presenetljivo veliko število enojezičnih ljudi. Vas je naseljevalo 265 ljudi. Od tega je bilo 51% francosko govorečih, ostali pa nemško govoreči. 41% nemško govorečih in 79% francosko govorečih je obvladovalo samo svoj jezik. Vrtec so obiskovali oboji otroci skupaj, šola je bila ločena. V družinah se je govorilo izključno en jezik. Pogovori med obema skupinama so bili omejeni na posamezna področja. Jezikovnih interferenc je bilo malo. Delitev šol glede na jezikovno-versko pripadnost je še dodatno poudarjala učenje samo materinega jezika, kar je delovalo kot izrazito intenzivni zaviralni dejavnik pri jezikovnem prehajanju. Sicer pa je eden od najbolj zaviralnih dejavnikov pri komunikaciji v življenju v stiku različna vera. Weinreich (1979, 92) denimo navaja primer švicarskega mesta Murten, v katerem živita francoska in nemška skupnost, ki imata sicer enake ali podobne kulturne značilnosti, vendar različno vero. Nemška je izključno luteranska, francoska pa izključno katoliška. Kljub življenju v stiku je jezikovno prehajanje med njima zanemarljivo majhno. Poudariti velja še, da verska različnost velikokrat sovпада z delitvijo na materne jezike. V nekaterih ukrajinskih mestih je na primer delitev jezikovnih skupnosti sovpadla z delitvijo na katoliško in židovsko vero ter na uniate (to so grški katoliki, pripadniki pravoslavne ali drugih vzhodnih cerkva, ki so se vrnili h katolicizmu, kar pomeni, da priznavajo rimskega papeža, a so deloma ohranili svoje obrede; pri nas ta verska skupnost deluje v Žužemberku). Tudi za nemške narodnostne enklave v vzhodni Evropi sta bila materni jezik in luteranstvo eno in isto. (Weinreich 1979, 92–93.)

Stilno zaznamovano se levi ujemalni pridevniški prilastek lahko nahaja tudi desno od odnosnice, in sicer v vzklikih (*strela gromska, bog nebeški, prijatelj moj dragi*) ali kot pesniška figura (*Vida lepa se zajoka huje*). (1982, 55.) Ob tem je potrebno ločevati še med besednima zvezama tipa *Kvedrova Zofka* in *Zofka Kvedrova*; v prvem primeru je *Kvedrova* pridevniški prilastek, v drugem pa samostalniški. (SS 2000, 667.) Podobne so besedne zveze tipa *vsega dobrega siti otroci* in *otroci, siti vsega dobrega*. V prvi je pridevniški prilastek levi ujemalni, v drugi pa desni polstavčni. (SS 2000, 677.)

Jedro stavčnega člena lahko zelo razvijemo z levimi prilastki, vendar se potem pojavi vprašanje delumljivosti in preglednosti le-tega. Zato stilistika navadno priporoča postaviti ali razume prilastka ali pa tudi celega za odnosnico. (Toporišič, 1982, 173.) Npr. namesto *!...! so odprli vrata za Primorsko nadvse pomembnim kulturnim krogom*, bi bilo bolj pregledno *!...! so odprli vrata kulturnim krogom, ki so za Primorsko nadvse pomembni*.

1.1 Ujemalni pridevniški prilastek se za razliko od knjižnega jezika v briških in nadiških govorih lahko postavi levo ali desno od svoje odnosnice, pri čemer sta oba položaja praviloma stilno nevtralna. V nekaterih primerih je bilo pri informatorjih sicer opaziti, da je bil prilastek na desni strani izgovorjen glasneje kot odnosnica, da je bil torej nosilec intonacijskega žarišča izreka, vendar ta razlika ni vedno zaznavna. V izreku *'Pu:xno sə 'jə:dlo kam'pi:ər 'tu:čən* 'zmečkan krompir' je govorka poudarila, kako pripravljen krompir so največ jedli, vendar se pomen ne bi bistveno spremenil, če bi rekli *'tu:čən kam'pi:ər*.¹¹

Podobno še:

Kostanj ima deblo debelo an puno velikih varhí. [SS]

Odperjajo griče s špico kjukast. [SS]

Je odriezala kruh v flete debele an jih je zmočila tu mleiko an tu jajca strepetane. V harbat golobicam nona je ložli ice ofarbano. [SS]

'Žə:rd, 'tu:ə jə 'bi:ɥ an 'k:aɥc mo'ča:n 'debel kol'. [bri.]

'Po:le sə jə ɥ'li:la 'ɣo:r 'ti:sta 'ɣo:rka 'u:əda. [bri.]

An lesica je šla damu an je skuhalo velike an lepé pepelnove štrukje. [SS]

Lesica je zadiela nje kos an jala:»Brumni bodita an use snejta, če ne se varnem an vam parnesem štrukje pepelnove.« [SS]

Kostanju lies je tard an ga nucajo za runat deske za pode, pajnole. [SS]

Se gre po stazi v host an gor so štenge kamanove. [SS]

ɥ'sa:k 'da:n sə 'jə:dlo 'žu:pu vər'žo:təvu (ali *vər'žo:təvu 'žu:pu*) 'zeljna juha'. [bri.]

'Po:le po'li:to nu'ma:lo 'vi:na 'čə:rnəɣa 'ɣo:r, 'po:le pa 'u:əje do'ma:če 'ɣo:r. [bri.]

¹¹ Če pri pojavu ni izrecno napisano, da velja samo za eno od obeh narečij, potem velja za obe narečji in so zgledi navedeni skupaj. Kjer so pri določenem pojavu razlike, so zgledi navedeni posebej. Znaki za zapise briških zgledov so povzeti po fonetični transkripciji v OLA, pri nadiških zgledih sem se držala zapisa v viru, to je v Novem Matajurju [NM], Trinkovem koledarju [TK] in v knjigi Sončece sieje [SS]. Briške zglede sem zapisovala sama [bri.].

V korpusu pregledanih besedil je bilo moč zaslediti celo izreke, v katerih se prilastek postavi enkrat desno in drugič levo, ter celo izrek, v katerem se v enaki besedni zvezi prilastek postavi najprej desno, potem pa levo od odnosnice.

Kə smo xo'di:l u 'ʃu:əlu, smo 'mi:əl təvər 'šo:ne 'čə:rne an 'bi:əu ɣo'la:r. Ma smo ɣa š'ti:kəli 'sa:mi 'tist ɣo'la:rč. [bri.]

u'ča:six po'zi:m al pa jə'se:ni jə šə 'da:la oc'vi:ərke, pož'ɣa:la an 'lo: žla 'no:tər an 'po:le na oɣn'ji:šču jə s 'ti:stəm sə'zu:ələm sp'ra:vla p'ro:č po'pe:u u o'ɣi:n an 'da:la 'pe:rje vər'zo:təvo s'po:di. An 'da:la 'to: pa'ɣa:ču 'tə:m na oɣn'ji:šču an na 'və:rx 'da:la na'za:j vər'zo:təvo 'pe:rje. 'Tu:ə s pər'xa:fcu jə pok'ri:la. [bri.]

Osnovni značilnosti stave pridevniškega ujemalnega prilastka v nadiških in briških govorih sta torej dve: prvič: stava ujemalnega pridevniškega prilastka ni omejena na položaj levo od odnosnice; drugič: njegova nestalna stava ne vpliva na pomen besedne zveze, ki jo tvori. Ker je v italijanščini in furlanščini zapostavljanje ujemalnega pridevniškega prilastka pogost pojav, lahko predvidevamo romanski vplet.¹² Ta je še posebej verjeten, ker po informacijah furlanskih informatork leva

¹² Italijanski pridevniki lahko stojijo pred ali za samostalnikom, ki ga modificirajo, vendar je njuna funkcija različna. Pridevniki, ki sledijo samostalniku, imajo določujočo funkcijo, kar pomeni, da je njihova naloga pritegniti pozornost na neko značilnost, ki zaznamuje samostalnik. V tem smislu so pridevniki na levi nevtralni. Če torej rečemo *Ho conosciuto un studioso giovane che lavora sugli insetti*, to pomeni, da sem spoznal **mladega** raziskovalca, ki se ukvarja z insekti. Izrek implicira trditev, da so ostali raziskovalci stari. Na drugi strani izrek *Ho conosciuto un giovane studioso che lavora sugli insetti* pomeni preprosto, da sem spoznal znanstvenika in da je ta mlad. V furlanščini ta pomenska razlika ni zaznavna (infomacija prof. E. Sgubin). Tako povedi *O ài conossût un studiôs zovin ch'al lavore sui insets* ali *O ài conossût un zovin studiôs ch'al lavore sui insets* pomenita isto, torej da sem spoznal znanstvenika in da je ta mlad.

Italijanski pridevniki sledijo samostalniku pretežno tudi takrat, ko izražajo neko nasprotje z ostalimi entitetami. To nasprotje je lahko explicitno ali le implicitno prisotno. Npr. *Mi avevi detto che ti piace la cucina indiana, ma io avevo capito cucina italiana. Ricordatevi di essere concreti e di parlare con battute brevi e pungenti.*

Če nasprotja ni, potem pridevnik navadno stoji pred samostalnikom. To je v primerih, ko pridevnik označuje neko osnovno značilnost s samostalnikom izražene resničnosti. Npr. *Contemplavo la bianca neve delle montagne.*

Pridevniki *bello, brutto, buono, cattivo, piccolo*, ki običajno zaznamujejo osnovne značilnosti, stojijo pred samostalnikom. Primeri: *È una bella ragazza., Ho scoperto un piccolo problema., C'è un cattivo odore qui dentro.*

Poleg tega se prilastek v italijanščini in furlanščini zapostavlja še pri stalnih pridevnikih, na primer: it. *Filippo il Bello*, furl. *Filip il Biel* 'Filip Lepi'; kadar pridevniški prilastek zaznamuje obliko, barvo in podobno, kar služi za razlikovanje različnih oblik iste vrste: npr. it. *il vino rosso*, furl. *il vin neri* 'rdeče vino', it. *la tavola rotonda*, furl. *le taule rotonde* 'okrogla miza'; kadar pridevnik izhaja iz zemljepisnih imen, npr. it. *i marinai véneti*, furl. *i marinârs venezziâns* 'beneški mornarji', it. *lingua italiana*, furl. *le lenghe taliane* 'italijanski jezik'; kadar spremljajo pridevnik dopolnila, npr. it. *un giardino ricco di fiori*, furl. *un zardin plen di rosi* 'vrt, poln rož'.

ali desna stava ujemalnega pridevniškega prilastka tudi v furlanskem govoru, ki se govori v Krminu (Cormons) in njegovi okolici, ne vpliva na pomen besedne zveze. Npr. furl. *un vistît gnêf* pomeni isto kot *un gnêf vistît* 'nova obleka'. Za *drugo obleko* se uporablja zveza *un altri vistît*. To se ujema z našo trditvijo o nevpilvanju stave ujemalnega pridevniškega prilastka na pomen besedne zveze, ki jo tvori. Toda hkrati je znano, da stava levega ujemalnega pridevniškega prilastka za jedrno besedo ni značilna samo za zahodne slovenske govore, ampak se pojavlja denimo tudi v severovzhodnih slovenskih narečjih. Vendar je Zorko (1998: 37) mnenja, da je v takih zvezah pridevniški prilastek občuten kot dostavek.¹³ Odkod torej stava levega ujemalnega prilastka za odnosnico v briških in nadiških govorih? Gre za inherentno značilnost govorjenega jezika ali za posledico jezikovnega stika? Možno in verjetno je vsekakor oboje, vendar tesnega stika in sožitja slovenske in furlanske jezikovne skupnosti, trajajočega že stoletja, ne gre izključiti kot zelo verjetne možnosti jezikovnega vplivanja.¹⁴

Nekateri pridevniki se v italijanščini razlikujejo po pomenu glede na to, ali stojijo pred ali za jedrno besedo, ki jo modificirajo (pri večini teh primerih v furlanščini pomenska razlika ni zaznavna; tako *O ài cjatât dai libris gnêfs* ali *dai gnêfs libris* pomeni isto):

Ha trovato dei libri nuovi 'nove knjige'. : *Ha trovato dei nuovi libri*. 'druge knjige'.

Io sono un falegname semplice 'preprost mizar'. : *Io sono un semplice falegname* 'samo mizar, nič več kot mizar'.

C'è una valigia leggera 'lahek kovček'. : *C'è una leggera differenza* 'majhna razlika'.

Ci vivono numerose famiglie 'veliko družin'. : *Ci vivono famiglie numerose* 'velike družine'.

Sono figlia unica 'edini otrok'. : *Sono l'unica figlia della signora Tozzi* 'sem edina hči v družini z več sinovi'.

Si tratta di una proposta unica 'edinstven predlog'. : *Si tratta di una unica proposta* 'samo predlog'.

La mia povera sorella ha perso marito e figlia nel giro di sei mesi. 'uboga sestra'. : *E inutile chiedere soldi alla mia sorella povera; andiamo da mio fratello, che lui è ricco* 'revna sestra'. (Maiden, Robustelli 2000, 48–57, Dardano, Trifone 2001, 202, 450–453.)

¹³ Za žetalski govor, ki spada med vzhodne haloške govore, navaja avtorica naslednje zglede: *!...! kim je meu kieri štele tiste, !...! na vauzeki token., Molo purče muora mieti zmirn jäce kùxane.. !...! puotle pa štrukl presni !...!*

Za severovzhodna slovenska narečja pa navaja še: *Tistikrat še niso meli f kamnci oniga auteja gasilskiga, so le toto bajto meli gasilsko., Nax mamò prekadi to mesou notra ftisti dimnici naši domači*. V zadnjih dveh zgledih je pridevniški prilastek na desni strani občuten kot dostavek. (Zorko 1998, 228.)

¹⁴ Kot je bilo že na začetku omenjeno, živita obe jezikovni skupini že stoletja v sožitju. Povezuje ju ista vera in isti način življenja in dela. Poroke med pripadniki obeh etnij, furlanske in slovenske, niso redke. V moji družini je očetova sestra poročena s Furlanom, ki je bil med letoma 1945–1947 v Medani zaposlen kot čerin, to je pripadnik italijanske policije pod ameriško upravo. V preteklosti tudi niso bili redki primeri porok briških in nadiških deklet z Italijani, ki so se na območje Furlanije Julijske Krajine preselili iz nizke Italije zaradi dela. Sestra moje babice se je na primer poročila z Italijanom, ki je v Krminu opravljal delo železničarja, in se kasneje z njim preselila v Genovo.

Vpliv tujega jezika na desno stavo pridevniškega ujemalnega prilastka omenja tudi Toporišič (1982, 55): »Na desni se rabi levi prilastek stilno zaznamovano tudi v vzklikih (*bog nebeški*), pod vplivom tujih jezikov tudi preko tega okvira (*Mestno gledališče ljubljansko*).«

1.1.1 Vsi izpisani pridevniški prilastki so brez izjeme kakovostni pridevniki, kar najbrž pomeni, da se vrstnost in svojilnost v teh govorih ubesedujeta na drugačne načine.¹⁵ Ker nekateri zadevajo tudi temo prispevka, tj. stalna stava in odstopanja od nje, bodo prikazani v nadaljevanju.

1.1.1.1 Vrstnost se v beneškoslovenskih govorih ubeseduje z desnim neujemalnim predložnim prilastkom; najpogostejše tovrstne zveze so naslednje:

1.1.1.1.1 Za + glagolnik ali za + nedoločnik

'Mo:ja 'no:na, kər jə b'la: 'mla:da, ki jə 'di:əlla u 'fa:briki, jə 'ku:pila nu mo'de:rnu 'ma:kinju za 'ši:vənje ('ma:kinju za 'ši:vət). [bri.]

'Du:ə 'vi:ədu 'te:kərt za ti'fo:ne 'strojni razpršilnik za škropljenje trt', 'te:kərt smo 'mi:əl 'ma:kinju za me'ta:t vədər'ju:, ku sə 're:klo. [bri.]

1.1.1.1.2 Z/s + samostalnik

Gor u briegu u jesen vidimo vse puno drievi s sadjam. [SS]

Potlè vsi kupe smo nardil moža s sniegam. [SS]

'Be:n to pər nəš jə 'pu:xno dər'ža:la 'ɣo:r 'ku:xnja z 'jə:šprəna al pa s fa'žu:əla 'ješprenova, fižolova mineštra'; podobno tudi 'ku:xnja s 'si:ərka 'koruzna mineštra'. [bri.]

'Pu:xno jə dər'ža:la 'ɣo:r 'tu:t pu'le:nta s 'si:ərka an nu'ma:lo 'to:ča s če'bu:le 'golaž iz čebule'. [bri.]

1.1.1.1.3 Od + samostalnik

Dol za našim vartam so se arzvalile rože od tarnja. [SS]

Adnò jutro so paršli na dan konfecjon od kafe l...l. [TK 1998]

Za malo cajta bojo cvedlè rože od čiešpe, brieskve, cimberja. [SS]

Sə 'lo:žlo 'tu:t š'ku:bujə od 'si:ərka 'koruzno ličkanje' 'ɣo:r, də sə se lə'sa: ən'ma:lčə za'vi:l. [bri.]

1.1.1.1.4 Na + samostalnik

Nona je paržgala luč na petroljo. [SS]

Med dviema kambrama je bla tudi kuzina na letrik za skuhat jedilo, l...l. [TK 1997]

¹⁵ Tu je potrebno dodati še, da je lastnost v nadiškem narečju lahko izražena tudi s kazalnim zaimkom in s pridevnikom, ki se postavita desno od odnosnice. Primeri:

V jami par starim so žviele žvince te duje, ku medvedi. [SS]

Par adnim kraju so ble maškare ta garde, obliečene s starimi obliekami, par te drugim kraju pa te liepe, vse namalane an oflokane. [SS]

Potlè pridejo von še zvončiči ti pisani. [SS]

V italijanščini in furlanščini po mnenju naših informatork tako grajene samostalniške besedne zveze ne poznajo, zato menim, da je avtohtona slovenska. Potrditev za to lahko najdemo pri Benacchio (1996, 13), ki navaja zglede rabe kazalnega zaimka *ta* v vlogi določnega člena (*part ta parva, part ta sehont*) iz rezijanskega katekizma (1700). Po njenem mnenju tvori ta struktura v rezijanskem narečju jezikovno normo, ki ne pozna ustrezne vzporednice v italijanskem in furlanskem jeziku.

Domnevati gre, da je na tako gradnjo besedne zveze, s katero se izraža vrstnost s samostalnikom upovedene predmetnosti, vplivala enako grajena samostalniška zveza v italijanščini in furlanščini.¹⁶

Samostalniška besedna zveza z desnim predložnim neujemalnim prilastkom za izražanje vrstnosti je sicer znana tudi v knjižnem jeziku (SS 2000, 315–316), npr. *sedenje na vrtu, sanje o stanovanju, žrtve v vojni, mojster za zdrahe, spor med brati*,¹⁷ vendar se razlika med knjižnim jezikom in beneškoslovenskimi govori po našem mnenju kaže predvsem v pogostnosti pojavljanja tovrstne besedne zveze. V beneškoslovenskih govorih se desni predložni neujemalni prilastek namreč uporablja tudi na mestih, kjer bi se v knjižnem jeziku uporabil vrstni pridevnik (beneškoslovensko *rože od brieskve* > knjižno *breskovi cvetovi, mož s sniegam* > *sneženi mož*).

1.2 Medtem ko se svojilnost v slovenskem knjižnem jeziku izraža s svojilnim pridevnikom (in seveda svojilnimi zaimki), se v beneškoslovenskih govorih izključno z desnim neujemalnim predložnim prilastkom, to je s predložno zvezo *od* + samostalnik v roditeljski.

Nona v kjun od golobice je ložla še adnò perico ojke. [SS]

'Ma:ma, vi:əš 'či:ə jə 'ti:st kla'bu:k od 'Ke:kca? [bri.]

Tu se nam postavlja vprašanje, koliko se svojilni pridevnik uporablja, če sploh se, v slovenskih narečjih in drugih zvrsteh neknjižnega jezika. Toda če na drugi strani sodimo po prisotnosti levega pridevniškega prilastka v slovenskih hišnih imenih (primeri so iz nadiškega in briškega narečja, zlahka bi jih našli tudi v drugih narečjih; nad. *Tinčerjova zemja, Čebudinov vart*, bri. *'To:nčeva 'xi:ša, Buž'ni:ələva 'ze:mja, Ko'za:jnčevi ot'ro:ci*) moremo domnevati, da je bil v preteklosti za izražanje svojilnosti gotovo prisoten tudi v slovenskih narečjih. Njegovo izgubo gre najbrž pripisati že nemškemu vplivu, na zahodu vsekakor tudi romanskemu.¹⁸ V italijanščini in furlanščini je namreč desni neujemalni predložni prilastek edini možni način izražanja svojilnosti (izvzeti so seveda svojilni zaimki).¹⁹

¹⁶ Primeri: it. *machina per cucire*, furl. *machine di cusf* 'šivalni stroj', it. *ministra d'orzo*, furl. *mignestre di uardin* 'ješprenovka', it. *il pupazzo (uomo) di neve*, furl. *l'omp di nef* 'sneženi mož', *il pane di frumento*, furl. *il pan di forment* 'koruzni kruh', *il lume a petrolio*, furl. *il lum di petroli* 'petrolejka'.

¹⁷ Tak prilastek je v nekaterih primerih pretvorljiv v levi ujemalni pridevniški prilastek, npr. *žrtve v vojni* > *vojne žrtve, spor med brati* > *bratski spor*. (SS 2000, 316.)

¹⁸ Globljega vzroka za njegovo odsotnost v slovenskih narečjih nismo raziskovali, ker bi morali poseči v zgodovino jezika. Zaradi orientiranosti raziskave v popis sinhronega in ne diahronega stanja v jeziku bi tovrstno raziskovanje preseglo načrtovane okvire raziskave.

¹⁹ Primeri: it.: *La nonna ha messo un rametto di ulivo nel becco del colombo*.

it.: *il negozio di mia mamma; il fratello di Erica; il vino di mio zio*.

furl.: *Le none à mitût un froscut di ulif tal bec dal colomp*.

furl.: *la buteghe di mê mari; il fradi di Erica; il vin di me barbe*.

2 Mesto prostih naslonk

V slovenskem knjižnem jeziku med naslonke sodijo predlogi, vezniki,²⁰ členki, glagolske oblike *sem, si, je; sva, sta, sta; smo, ste, so; bi*; glagolske naslonke s korenem *bo*; roditeljske, dajaljske in tožiljske oblike osebnih zaimkov (tudi povratnega): *me, mi, me; te, ti, te; ga, mu, ga* oziroma *je, ji, jo; naju, nama, naju; vaju, vama, vaju; ju/jih, jima, ju/jih; nas, nam, nas; vas, vam, vas; jih, jim, jih; se, si, se*.²¹ (SS 2000, 113.)

Predlog tudi v beneškoslovenskih govorih stoji pred besedo (besedno zvezo), na katero se nanaša. Veznik stoji na konektorskem mestu (med deloma konektorske zveze, ki ju povezuje, ali med deloma znotraj besedne zveze). Razlike med beneškoslovenskimi govori in standardom se izkazujejo pri stavi členka, naslonskih oblikah osebnih zaimkov ter glagolski naslonki s korenem *bo*. O stavi členka je bilo govora na drugem mestu,²² tu si poglejmo besednoredne posebnosti ostalih naslonk.

2.1 Izhodiščni položaj naslonk oziroma naslonskega niza

V slovenskem zbornem jeziku²³ stojijo proste naslonke za prvim stavčnim členom, najsi bo gol, zložen ali stavčen. Lahko stojijo tudi za povedkovim prilastkom, ne morejo pa stati za pridevniškim prilastkom. Če je povedek sestavljena glagolska oblika ali če je sestavljen iz pomožnega glagola in povedkovega določila, stojijo proste naslonke za deležnikom ali povedkovim določilom.²⁴ V izhodišču izreka

²⁰ Nekateri predlogi so tudi naglašeni: *zaradi, vzdolž*; naglašeni so zlasti tako imenovani nepravi predlogi, enakoglasni prislovom, na primer *vrh, kraj*. (SS 2000, 112). Med vezniškimi besedami so lahko naglašeni dvozložni vezniki: *ampak, kajti, zakaj, niti, ako, dasi*. Samo naglašeni so: *toda, vendar, samo, temveč, torej, zato, tedaj* od prirednih in *čeprav, čeravno, akoprav* in *akotudi* od podrednih. (SS 2000, 112–113.)

²¹ Zaimenske naslonke dvojinske in množinske oblike so naglašene: *naju, nama, naju; nas, nam, nas*; prav tako tudi tožiljske navezne oblike: *za me, te, se, njo*, itd., le da navezne oblike navadno oddajajo naglasnost predhodnemu enozložnemu predlogu, na primer *na mé – náme*. (2000, 113.) V zvezi z nenaglašeni besedami, to je s predslonkami (proklitike), te se naslanjajo na besedo za seboj, in zaslonkami (enklitike), te se naslanjajo na besedo pred seboj, je potrebno dodati, da so te v ustreznem kontekstu lahko tudi poudarjene (ne naglašene): *Bo šel z nami? Mislim, da bo., Je lepo? Je. Postavi na mizo, ne pod njo., Bi šel z nami? Bi. Še dela? Ne./Ne več.* Poudarjajo, ne pa naglašajo, se lahko tudi nenaglašeni zlogi: *Rekel sem lipe, ne lipi*. (2000, 113.)

²² Glej mojo razpravo *Stava členka v beneškoslovenskih govorih*. (2002, 98–107.)

²³ Termin zborni jezik uporabljam tam, kje je mišljen slovenski standardni pisni jezik. Pri slovenskem knjižnem govorjenem jeziku je stava naslonk že lahko drugačna oziroma svobodnejša (npr. naslonka lahko stoji v izhodišču izreka (knj. pog. *Sem mu povedal* : zborno *Povedal sem mu*).

²⁴ Poleg tega lahko proste naslonke oziroma naslonski niz stoji:

1. za vrivkom: *Zunaj, mislim, da pred sosedovo hišo, je zacvilil pes.*

2. če je v povedi več stavkov, povezanih z vezniki, stoji veznik pred prostimi naslonkami: *Zdelo se mu je, da ga pelje kot otroka., Sama je najbrž že večerjala, pa se ji ne mudi s kruhom.*

3. če priredno zložena poved zaznamuje protistavo, veznik ne stoji med stavkoma: *Janez se dobro uči, Miha pa je bolj površen.*

lahko proste naslonke stojijo le v primeru izpusta vezniške ali naglašene besede ali besedne zveze, za katerimi sicer naslonke stojijo. (SS 2000, 676.)

Se vidimo ('Jutri, prihodnjič se vidimo').
Si mi prinesel torbo? ('Ali si mi prinesel torbo?')
Le naj se pazi! ('Alenka naj se le pazi!')

2.1.1 V beneškoslovenski narečni skupini pravilo, da se naslonke postavijo za prvi stavčni člen v izreku, ne velja. Izrek tako lahko uvede:

2.1.1.1 Pomožni glagol

Je blo ku tu adni pravci: so bli konji, ki so uliekli kaleš, uozič an na njim sta sediela Elena an Andrea. [NM]

Bota imiel parložnost pregledat puno liepih kraju Provence. [NM]
So si sk'ri:əʎli na 'mə:rtvo. [bri.]

2.1.1.2 Naslonska oblika zaimka

Dohtar, mi muorete pomagat. [NM]
Jih je jala njega žena Delfina an takuo mu je želiela uočit za njega 76. rojstni dan. [NM]

ʎa bon 'nu:cu. [bri.]
Ti bon po'vi:ədu. [bri.]
Jəx jə sp'ra:vu na 'kə:nt lix on. [bri.]

2.1.1.3 Povratni osebni zaimek²⁵

Se niso vendikali. [NM]
Sə ufun'da:u u 'lu: ži 'se je ukopal'. [bri.]

4. Za veznikom *in* ni naslonk, če se rabi namesto sklepalnega *pa*: *Večerilo se je in zvečer je treba večerje* – 'zvečer pa je') ali če se kaj sooči: *Svoj dnevnik je sežgala še tisti dan in za fanti se ni več drznila obračati oči.*

5. Če je v povedi več stavkov, ki niso povezani z vezniki, pridejo proste naslonke za prvi stavčni člen vsakega teh stavkov: *Spočetka smo se smejali in razgovarjali, nato smo igrali domino, naposled smo se naveličali... Strmeli smo z velikimi očmi, sapa nam je zastajala.* (SS 2000, 676.)

²⁵ Izrek lahko poleg naslonskih oblik za razliko od knjižnega jezika uvede tudi:

1. Naklonski (modalni) glagol, ki se postavi pred svoje določilo

Moreta vprašat novice tudi tistim ženam, ki skarbijo za te potrebne ljudi doma. [NM]
'Mu:əɾəš 'di:ələt z ʎla:vu, ne z no'ʎa:mi. [bri.]
Čən nə'r'di:t tə'ku:ə ku 'pa:še 'me:ne. [bri.]

2. Naglasna oblika osebnega zaimka

Njim želmo, de bi živiela še puno liet zdravi an veseli an de Lino bi Bugu ženu. [NM]
Nas veseli viedet, de Andreja bo le napri živiel tle doma, u Šurulovem. [NM]
Vən pər'vo:ščən p'ra:u u'':se, ki 'sa:mi 'čə:sta. [bri.]

Tako stavo poleg normativne stave, kjer je na prvem mestu povedkovo določilo in nato

Morda gre v takih primerih za vpliv enako grajene italijanske in furlanske stavčne strukture, kot navaja Skubic (1997,103). Tudi sami smo našli obilo dokaznega gradiva o tem.²⁶ Vendar je tak besedni red hkrati značilen tudi za druga slovenska narečja,²⁷ pa ne samo narečja, ampak tudi druge zvrsti govornega jezika, čeprav v rabi ni tako pogosten kot v nadiških in briških govorih. To nas usmerja k razmišljanju, da je taka stava v zahodnih slovenskih narečjih najbrž samo spodbujena z vplivom iz romanskega jezika. Ali drugače rečeno, bližina romanske jezikovne skupine, kjer je omenjena stava normirana, utrjuje enako stavo v stičnih slovenskih narečjih. Ni pa najbrž vplivala na njen nastanek.

2.2 Stava povratnega osebnega zaimka

Glede na knjižno normo je pri stavi povratnega osebnega zaimka v beneškoslovenskih govorih opaziti tri razlike:

2.2.1 Izhodiščna stava

Povratni osebni zaimek lahko uvede izrek. O tem je bilo govora pri prostih naslonkah.

2.2.2 Stava ob zloženi glagolski obliki

Če gre za zloženo glagolsko obliko, to je za zvezo pomožnega oziroma modalnega glagola in nedoločnika, ali če glagolsko besedno zvezo sestavljata glagol premikanja in namenilnik, se povratni osebni zaimek postavi med pomožni ali modalni glagol in nedoločnik oziroma med glagol premikanja in namenilnik. Vprašanje je, ali je to avtohtoni narečni pojav. V slovenskem knjižnem pogovornem jeziku se taka raba ne zdi običajna, ampak zaznamovana.²⁸

naklonski (modalni) glagol, kot jo poznamo v knjižnem jeziku, poznajo tudi denimo gorenjski (informacija dr. Vlado Nartnik) in štajerski govori (informacija dr. Peter Weiss). Vendar je po mnenju obeh informatorjev stava povedkovo določilo + naklonski (modalni) glagol običajnejša od stave naklonski (modalni) glagol + povedkovo določilo. Tudi v nadiških in briških govorih sta obe stavi možni, vendar je stava z modalnim glagolom na začetku veliko bolj v rabi. To bi bila lahko posledica vpliva italijanščine in furlanščine, kjer je taka stava normirana.

Primer: it.: *Potete chiedere notizie alle donne che curano gli anziani a casa.*

furl.: *Podêsu domandâ notizis a lis femenis che curin i vecjos a cjase.*

²⁶ Primeri: it.: *Ha trovato la sua vecchia zia.*

it.: *Ci piace l'idea di andare in montagna domani mattina.*

it.: *Mi ha detto.*

it.: *Ti ho detto.*

it.: *Si è persa.*

it.: *Mi sono comprata un vestito nuovo.*

furl.: *Al à cjatât la sô vecje agne.*

furl.: *Nus plâs l' idee di lâ in montagne doman di matine.*

furl.: *Mi à dit.*

furl.: *Ti à dit.*

furl.: *Si è piardude.*

²⁷ O tem poroča na primer Zorko (1995, 143).

²⁸ Skubic (1990, 104) v stavi povratnega osebnega zaimka pred nedoločnikom vidi romanski

Tenčas sam šu se lamentat gor za nieko hišo. [NM]
ɥ'če:ri smo 'ti:ə l si pe'ja:t. [bri.]

2.2.2.1 Stava za nedoločnikom oziroma namenilnikom

Povratni osebni zaimек se lahko postavi tudi neposredno za nedoločniško oziroma namenilniško obliko.

'Ni:mmo 'ki: lemen'ta:t si. [bri.]

2.2.3 Posebnosti stave v naslonskem nizu

To bo obravnavano v naslednjem razdelku.

3 Mesto naslonk v naslonskem nizu

Zaporedje naslonk v naslonskem nizu je v slovenskem knjižnem jeziku naslednje: 1. vezniška beseda, če gre za odvisnik; 2. naklonski členek *naj*; 3. glagolske naslonke pomožnika *biti*, če se začenjajo s *s-* (na primer *sem*, *si*), oziroma *bi*; 4. povratne oblike *se*, *si*, *se*; 5. nepovratne zaimenske dajalniške oblike: *mi*, *ti*, *mulji*, *nam*, *nama*, ...; 6. zaimenske tožilniške oblike: *me*, *te*, *galjo*, *nas*, *naju*, ...; 7. zaimenske rodilniške oblike: iste kot pri 6., le *z je* namesto *jo*; 8. glagolske naslonke s korenem *bo*: *bom*, *boš*, *bo*, ...ter naslonka *je*; 9. nikalni ali kak drug členek. (SS 2000, 671.)

Naklonski niz ni vedno v celoti realiziran, toda zaporedje sestavin ostaja zmeraj nespremenjeno (posebnosti so samo v primerih z *ne bó*, *ne bi*, *ni*). Sicer je naklonski niz lahko enklitičen (zaslonski), naslanja se na predhodno naglašeno besedo (*Smejál se mi je*), ali pa proklitičen (predslonski), naslanja se na naslednjo naglašeno besedo (*Se mi je smejál?*), tudi če ima naglas od izpuščene besede (*Se ti jè?*). Oba niza si lahko tudi sledita: *Povédal sem mu, da so se mi še smejáli.* (2000, 671.)

3.1 Posebnosti v stavi naslonk v naslonskem nizu v beneškoslovenskih govorih so pri povratnem zaimku, zaimenskih tožilniških in dajalniških naslonskih oblikah, naslonski obliki glagola *biti* v pogojnem naklonu (*bi*) in nikalnem členuk.

3.1.1 Posebnosti v stavi zaimenskih naslonk

Te so naslednje:

3.1.1.1 Stava povratnega zaimka

V slovenskem knjižnem jeziku stoji nenaglašena sklonska oblika osebnega zaimka za prostim morfemom *se*, v obravnavanih beneškoslovenskih govorih pa lahko tudi pred njim. Mogoče gre za vpliv romanske gradnje stavka.²⁹ To se zdi

jezikovni vpliv, vendar se v italijanščini in furlanščini *se* postavi za nedoločnik, ne pa pred njega kot v beneškoslovenskih govorih. Primer: it.: *Sono andata a lamentarmi dall'avvocato.*, furl.: *Soi lâde a lamentami dal avocât.* Zato se zdi taka domneva mogoče vprašljiva. Sicer pa povratni osebni zaimек *se* v obravnavanih govorih najdemo tudi za nedoločnikom. V tem primeru pa najbrž lahko upravičeno predpostavljamo vpliv romanske stave.

²⁹ Tudi Skubic (1997, 104) je takega mnenja.

verjetno, saj druga slovenska narečja take stave ne poznajo oziroma je v literaturi nismo zasledili.

Mə sə s'mi:lla, ki ni 'mi:əla u'be:dnəɣa, 'ta:tu sa ji u'bu:jli 'Ni:əmci məd 'vo:jsku, 'ma:ma ji pa u'mə:rla 'xi:tro 'po:le. [bri.]

Mi si z'di: nu'ma:lo 'č̣u:də n, sə na 'vi:ən zə'k:i, 'ma: na 'vi:ən. [bri.]

3.1.1.2 Stava dajalniške naslonske oblike za predmetom v tožilniku

V beneškoslovenskih govorih se dajalniška zaimenska naslonska oblika lahko postavi za premi predmet. Taka struktura v italijanščini in furlanščini ni znana, verjetno gre za značilnost slovenskega govorjenega jezika.³⁰

!...! po:le sə nə'r'di:lo 'ti:st t'ri:əbux ju ('kopi sena'), tə'ku:ə də 'u:əda ni š'la: 'no:tər. [bri.]

Si'vi:əda ū'sa:k jə 'mi:əɥ st'ra:x, də na po're:či škər'to:c mu. [bri.]

3.1.1.3 Stava zaimenskih naslonskih oblik ob glagolu

Pri stavi zaimenskih naslonskih oblik ob glagolu so v nadiškem in briškem narečju opazna naslednja odstopanja od normativne stave:

3.1.1.3.1 Zaimenska naslonska oblika za glagolom

Zaimenska naslonska oblika osebne zaimke se lahko postavi za glagol. Tako izpostavljena stava najbrž ni posledica romanskega vpleta, ker tega sodobna stična romanska jezika ne poznata.³¹

'Sa:mo sən 're:kla mu, də če 'lo:xno ɣ'ra:m u stra'ni:šče. [bri.]

3.1.1.3.2 Zaimenska naslonska oblika med nepolnopomenskim glagolom in njegovim določilom oziroma med pomožnim glagolom in deležnikom

Zaimenska naslonska oblika se lahko postavi tudi med nepolnopomenski glagol in njegovo določilo, če gre za složeno glagolsko obliko, ali med pomožni glagol in deležnik. Tudi v tem primeru ne predvidevamo romanskega vpliva, saj se v italijanščini in furlanščini osebni zaimek sicer lahko postavi za složeno glagolsko obliko, vendar le v primeru, ko je uporabljena njegova naglasna oblika. Primer: it.: *Ho solo detto a lui.* Tako rabo pa poznamo tudi v slovenskem knjižnem jeziku, zato verjetno lahko rečemo, da je pojav inherentna značilnost nekaterih slovenskih narečij in ne posledica medjezikovnega prepleta.³²

³⁰ Zorko (1995, 143) za govor Ojstrice navaja, da se naslonska oblika osebne zaimke lahko postavi za poudarjeno besedo v stavku.

³¹ V literaturi potrditve za to trditev sicer nismo našli. Vendar smo za mnenje zaprosili furlansko in italijansko govoreči informatorki in nobeni od njiju taka stava ni bila znana.

³² Enaka stava naslonske oblike zaimke je znana na primer v štajerskih govorih. Zorko (1995, 143) pri posebnostih besednega reda v govoru Ojstrice navaja, da se naslonska oblika osebne zaimke pogosto postavi za glagol, na konec stavka ali za poudarjeno besedo v stavku: *Tantr je 'bol ž'le:xt š'lo mi., Je pa po'wi ədwa mi, 'ke:jko 'jaic 'marm u'zet.*

/.../ pa se vide, de nie rivu ga veplacjat an so mu ga vzel nazaj /.../. [TK 1998]

/.../ an oni so muorli ga buogat. [NM]

3.1.1.3.3 Zaimenska dajalniška naslonska oblika za naslonko glagola *biti*

V knjižnem jeziku stoji zaimenska dajalniška oblika za naslonko glagola *biti*. V beneškoslovenskih govorih se lahko postavi pred njo.³³

Dan u je jim blizu. [NM]

Ma sə 'So:nja jəjən po'vi:ədla, də 'ni:mi 'ki: xo'di:t 'če:, ki 'ni:mi jəx pot'ri:əbu šə n'jə:x, ki' sa:mo 'o:ni si še 'ma:jnki 'tə:n an 'po:le bo. [bri.]

3.1.1.3.4 Zaimenske naslonske oblike pred naslonsko glagolsko obliko *bi*

V knjižnem jeziku se zaimenske naslonske tožilniške oblike (*me, te, ga, jo, ...*) postavijo pred *bi*, če je poved nikalna. To pravilo v beneškoslovenskih govorih ne velja.³⁴

Za noben sud bi ga na prodal. [TK 1998]

'Du:ə bi je na 'po:znu, ki jə b'la: z'me:rən o'ku:əle. [bri.]

Nu'be:dən bi jən na 'mo:γu po'ma:γət. [bri.]

3.1.1.4 Posebnosti v stavi nikalnega členka *ne*

Te so naslednje:

3.1.1.4.1 Naslonska oblika *bi* pred *ne*

Členek *bi* se postavi pred nikalni členek *ne*, kar je razvidno že tudi iz zgornjih primerov.

Takuo jest na njih prestoru bi ne ušafala tisto muoč za tako življenje, ki so one imiele tenčas. [TK 1998]

/.../ de tala misel bi šla napri do 1996. lieta an de bi se na ustavla v tistem lietu. [TK 1997]

3.1.1.4.2 *Ne* ni neposredno pred osebno glagolsko obliko

V slovenskem knjižnem jeziku stoji nikalni členek *ne* neposredno pred osebno glagolsko obliko, s katero zanika glagolsko dejanje. V obravnavanih govorih pa se med njiju lahko vrine še kakšna beseda.

³³ Taki primeri v rabi niso pogosti. Mogoče do zamenjave prihaja zaradi poudarka na glagolski naslonki (*Ne də mu 'So:nja 'ni: po'vi:ədala, 'So:nja 'je: mu po'vi:ədla*) ali po vzorcu z naglasno obliko osebnega zaimka (*'So:nja je n'jə:mu po'vi:ədla, /.../*). V italijanščini stoji naslonska oblika zaimka pred glagolsko naslonko *je*, naglašena pa za njo (*Sonja gli ha detto : Sonja ha detto a lui,*), torej tako kot v slovenskem knjižnem jeziku, zato ne verjamemo, da bi vzrok za to posebnost bilo potrebno iskati v medjezikovnem prepletu.

³⁴ Stavo *bi* + osebni zaimek + členek poznamo tudi v knjižnem pogovornem jeziku, vendar v nekoliko pejorativni rabi.

An na vas obedan se na še zmisle, l...l. [TK 1997]

Kar ga je poknu, je močnuo ustrielu, de se je človek ustrašu, an še nevarno je bluo, de na kiek zagori. [TK 1997]

Z mlado luno, ale tude parve kvart, ne se rado razvijajo an rasto plante (za stenje). [TK 1998]

Ne vse vedo, ke srieste dan funeral, to nose srečo, l...l. [TK 1998]

Kər sa k'la:dli 'me:ju to pər nəs, 'tu:ə b'lo: 'se:dənaš'ti:ərdeseto, mi smo 'mi:əl st'ra:x, də nən na 'ki: pofufn'ja:j. [bri.]

Italijanski in furlanski jezik dopuščata, da se med nikalnico in glagol postavi še kakšna beseda, zato je romanski vplet možen in verjeten. Vendar se hkrati postavlja vprašanje, ali je taka stava možna in uporabljena tudi v drugih zvrsteh slovenskega govornega jezika oziroma tudi v drugih slovenskih narečjih.³⁵

4 Druge besednoredne posebnosti

4.1 Prislovno določilo v izhodišču

V slovenskem knjižnem jeziku velja pravilo, po katerem se besedni red v izreku, ki upoveduje zaključeno ali nameravano dejanje, to je dejanje v preteklem oziroma prihodnjem času, spremeni, če ga uvede prislovno določilo. Stavčna struktura **osebek + povedek + predmet + prislovno določilo** se spremeni v **prislovno določilo + vez ali kopula + osebek + deležnik + predmet**.³⁶

V beneškoslovenski narečni skupini stava prislovnega določila v tematskem delu izreka nima vpliva na besedni red. Ta ostane isti, kot če bi izrek uvedel osebek. Ker je tak vzorec gradnje poznan iz italijanščine in furlanščine, predpostavljamo romanski vplet.³⁷

'Mi:əsca 'ma:rča 'mu:əj 'ta:ta jə po'sə:du 'u:əlke. Jə 'mo:ɣlo 'bə:t o'ku:əle š'ti:ərdə'se:to, si še z'da:j z'mi:slən, ki sə 'ča:klo də pa'sa: 'ti:st ta 'xu:jš m're:s. [bri.]

Paršu je miesečni kontrol an infermiera Zita me je lepuo previzitala an raus! me je pošjala tu infermerijo! Tekrat moje kompanje so napravle te pravo precesijo. Gor na medle so nastaknile kartelane an so parše gledat, kuo stoji. [TK 1997]

Komitat je muoru na duzin vino pokušavat! Tist dan komitat se je zbrau tu

³⁵ Skubic (1997, 104) zagovarja mnenje, da je tovrstna zgradba prišla iz romanskih jezikov.

³⁶ V izreku, ki upoveduje dejanje v sedanjem času, prislovno določilo na besednoredno zaporedje ne vpliva. Zamenjata se samo položaja osebk in prislovnega določila. Primer: *Moj oče sadi oljke meseca marca. : Meseca marca sadi moj oče oljke.*

³⁷ Primeri: it.: *Stamattina Gianni è arrivato da Milano.*

it.: *Quest'anno i miei genitori sono già andati al mare.*

it.: *Così i bambini hanno trovato il loro piccolo gattino.*

furl.: *Stamatîne Gianni l'è rivât di Milan.*

furl.: *Chest'an i miei zenitôrs son za lâts al mâr.*

furl.: *Cusî i fruts jan cjatât il lôr gjatut.*

precesijo pred kletjo, na dva so nosil slamnate kandeke napri, za njen so nosil na luojtrah, ku marliča, presidenta, an po pot so litanijo molil. [TK 1997]

4.2 Členek v izhodišču

Enako pravilo kot za knjižni izrek s prislovnim določilom v izhodišču velja tudi za izrek s členkom v izhodišču, vendar se tu postavlja vprašanje romanskega vpliva, saj je taka stava mogoča tudi v knjižnem pogovornem jeziku.

Pa v malen cajtu je ratalo poznano po cietin sviete. Sevie tala je bla propaganda od fašistu. [NM]

Jə blo 'mo:čno, 'mo:čno mi'že:rəjsto. Se'vi:ada ū'sa:k s əpo'ma:ɣu po 'so:je.
[bri.]

4.3 Besedni red v večstavčni povedi z odvisnikom

Ko v knjižnem jeziku stoji odvisni stavek pred glavnim, se besedni red v glavnem stavku spremeni. Osebek se postavi za osebno glagolsko obliko oziroma za vez. V beneškoslovenskih govorih ostane struktura v glavnem stavku nespremenjena; osebek ostane na prvem mestu. Osebek odvisnika pa se postavi takoj za veznik in ne za pomožni glagol kot v knjižnem jeziku.

Kar sta se varnila, nona an nono sta imiela zadost sierka an nona bo kuhala polento celò zimò. [SS]

Kar je liepa ura, jest an Nina igramo z njimi cieu dan. [SS]

Kar je bla vičerja, otroc so pogledal tu lonac an so jal /.../. [SS]

Enako se osebek postavi takoj za veznik in pred vez tudi v odvisnem stavku.

Kar koša je puna, tata jo zadene an jo nesè v kliet. [SS]

Kadar sonce je že zahajalo za brieg, Giovanin je zašumeu pred hišo z novim ardečim avtam /.../. [NM]

V slovenskem standardnem jeziku takega modela gradnje zložene povedi ne poznamo, je pa to značilno za italijanščino in furlanščino, zato bi bila domneva o prevzemu vzorca gradnje od tod verjetna.³⁸

³⁸ Primeri: it.: *Quando sono ritornati, la nonna e il nonno hanno portato abbastanza granturco da poter preparare la polenta per tutto l'inverno.*

it.: *Quando il tempo è bello, io e Nina giochiamo con loro tutto il giorno.*

it.: *Quando era l'ora di cena, i bambini guardavano dentro nella pentola.*

furl.: *Cuant che son tornâs, i nonos jan partât tante blave par fâ la polenta par dut l'invîar.*

furl.: *Cuant ch'al timp l'è biêl, jo e Nina zuin cun lôr dût al dî.*

furl.: *Cuant che ere ore di zene, i fruts cjalavin dentri ta pignate.*

it.: *Quando il cesto è pieno, mio padre se lo mette sulle spalle e lo porta giù in cantina.*

furl.: *Cuant che il zei al è plen, gno pari si lu met su lis spalîs e lu puarte in cantine.*

4.4 Izpostavljeni stavčni člen

4.4.1 Izpostavljeni osebek

V gradivu smo naleteli na primere, v katerih se osebek glavnega stavka postavi pred odvisni stavek, ki mu glavni stavek sledi.

Don Petricig, ko je zagledu taljansko koriero, je paršu pruoit za nas pozdravit.

[NM]

Niešan Floreancig taz Hostnega, kar je šu za sudata, nie znu nič guorit po talijansko, ku narvič part naših beneških ljudi. [TK 1997]

Mi, za se rešit take štrafinge, muormo parvu spoznat človeika, ki je v nas.

[NM]

'Ti:ste 'či:špe, 'kə:də r sa b'li: kon'ča:ne, sa si k'li:cli pru'ne:le. [bri.]

4.4.2 Izpostavljeno prislovno določilo kraja/časa

Enako kot osebek se pred odvisnik lahko postavi prislovno določilo kraja ali časa glavnega stavka.

Donašnji dan, kar se tiče premoženja, se nie puno spremenilo, /.../. [TK 1997]

'To: pərnəs, kə r si 'ti:če 'sa.dja, smo γa 'mi:əl 'pu:xno, smo γa pər'da:jli tə'ku:ə, na 'tə:rx u Kə r'mi:n al pa smo γa 'tu:t 'lu:pli an 'po:le pə r'da:jli 'su:xo. [bri.]

V slovenskem knjižnem jeziku predstavlja izpostavljeni stavčni člen eno od oblik stavka z okrnjeno zgradbo. Do rabe take strukture ponavadi prihaja v govornem jeziku, in sicer takrat, ko govorec izbrani skladenjski vzorec začne izpolnjevati, vendar ga iz različnih vzrokov ne izpolni popolnoma. V knjižnem pisnem jeziku je možen je le v primerih, ko je »tisto, kar se že enkrat imenuje, v stavku povedano še s kazalnim zaimkom (izjemoma osebnim zaimkom): *Jurij, ta pa zna., V gore, tja gre moja pot., Učiti se, tega je dovolj med letom., Noč in dan se učiti, to je pa tudi pretirano., Izlet v planine, to je pa seveda druga stvar., Lepo nam je bilo tam, na morju.* (SS 2000, 634.)

Izpostavljeni člen v vlogi, kot se pojavlja v beneškoslovenskih govorih, poznamo v italijanščini in furlanščini.³⁹ Potemtakem najbrž lahko govorimo o jezikovnem vplivanju v obliki medjezikovne identifikacije,⁴⁰ kar pomeni, da so

³⁹ Tudi Skubic (1997, 112) je mnenja, da izločanje osebka iz nadrednega stavka in njegova stava na začetku izreka ni v duhu slovenskega jezika. V romanskih jezikih pa za to vidi dovolj primerov, zato domneva, da gre za skladenjski kalk po romanskem vzorcu.

⁴⁰ Termin medjezikovna identifikacija (interlingual identification), ki ga je uvedel Weinreich (1979, 7) zadeva tip interference, v jezikovnem stiku sicer zelo pogost in običajen, ki ne vključuje nobenega vidnega prenosa jezikovnih prvin. Pojavlja se lahko na vseh jezikovnih ravneh, vključno z glasoslovno, in ima lahko vpliv na vsebino in obliko jezikovne prvine. Za primer medjezikovne identifikacije v vsebini podaja Weinreich (1979, 7–8) primer angleških leksemov *foot* (stopalo) in *leg* (noga). Ruščina ne pozna enakopomenske delitve teh leksemov. Približno enako vsebino deli med tri lekseme: *nóžka* (noga pri pohištvu),

govorci na zahodni slovenski meji stavo, ki je v stičnih romanskih jezikih pogosta, sprejeli v jezikovni sistem svojega prvega jezika.⁴¹

5 Sklep

Iz obsežnega korpusa narečnih besedil je bilo razmeroma enostavno izpisati najpogosteje ponavljane besednoredne posebnosti. Veliko zahtevnejša je bila naloga ugotoviti, ali so te posebnosti interferenčne narave, ali torej izhajajo iz stičnih romanskih jezikov. Za nekatere domnevno romanske strukture v obravnavanih govorih se je izkazalo, da obstajajo ali so vsaj poznane tudi v slovenskem knjižnem jeziku ali v drugih slovenskih narečnih prostorih (na primer desna stava levega ujemalnega pridevniškega prilastka). V takih primerih bi težko govorili o interferenčnosti pojava. Veliko smiselneje bi bilo postaviti predpostavko, da gre za romanski vpliv na pogostnost rabe v diasistemu slovenskega jezika že poznane pojava, kar pomeni, da romanski jezik najbrž ni sprožil njegovega nastanka. To je prva osnovna ugotovitev pričujoče raziskave.

Druga osnovna ugotovitev zadeva razlike, ki izhajajo iz pravil govornega jezika nasproti pisnemu. Pri stavi pomožnega glagola denimo veljajo v zbornem jeziku druga pravila kot v govornem. V govornem jeziku pomožni glagol lahko uvede izrek, v zbornem tega ne more, razen v primeru izpusta vezniške ali naglašene besede/besedne zveze, za katerimi sicer navadno stoji. V italijanščini in furlanščini pa pomožni glagol lahko stoji v izhodišču oziroma je tak položaj celo normiran, torej je interferenčnost v stičnih slovenskih narečjih možna. Vendar po našem mnenju taka stava ne izvira od tod, ampak iz pravila slovenskega govornega jezika, ki to dopušča. O interferenčnosti pa lahko na drugi strani govorimo v primeru stave modalnega glagola v izhodišču, ki je v slovenskem govornem jeziku sicer možna, vendar ne zelo pogostna, je pa normirana v italijanščini in furlanščini.

---

nogá (cela živalska noga) in *fut* (čevelj kot merska enota). Leksemi so tako v vsakem od obeh jezikov drugače definirani. Toda pomenska podobnost med njimi lahko v jezikovnem stiku govorca napelje k medjezikovni identifikaciji recimo ruskega leksema *nogá* z angleškim *foot*. Identifikacija teh dveh leksemov ga lahko napelje k izreku kot *I have long feet* (Imam dolga stopala 'noge').

Za primer medjezikovne identifikacije v obliki pa Weinreich podaja poistovetenje zakonitosti besednega reda v angleščini in ruščini. Identifikacija stavčnočlenskih vzorcev lahko dvojezičnega govorca napelje h kršenju angleških besednorednih pravil s tvorbo izrekov tipa osebek + predmet+ glagol, primer: *I him see*, ki sicer v ruščini ali slovenščini predstavlja eno od možnih besednorednih uresničitev, v angleščini pa grobo krši besednoredno paradigmo. Funkcija besednega reda je v teh dveh jezikih različna, v angleščini je pomenskospredminjevalna, v ruščini pa po Weinreichu (1979, 8) le stilistična oziroma besedilnospreminjevalna.

⁴¹ Primeri: it. *Don Petricig, quando ha visto la corriera italiana, è venuto vicino per salutarci. it.: Oggi, per quanto riguarda la proprietà, non è cambiato molto.*
furl.: *Don Petricig, quant ch'al â viodût la coriere taliane, l'è vignût dongje a saludanus.*
furl.: *Vuê, par chel che riguarde la proprietât, nol è cambiât nuje.*

Literatura

- Beaugrande, Robert de, Dressler, Wolfgang Ulrich, Derganc, Aleksandra, Miklič, Tjaša, 1992, *Uvod v besediloslovje*, Ljubljana, Park.
- Benacchio, Rosanna, 1996, *A proposito dell'articolo determinativo in sloveno: la testimonianza del Catechismo resiano del Settecento*, *Studi slavistici in onore di Natalino Radovich*, A cura di Rosanna Benacchio e Luigi Magarotto, Università degli Studi Ca' Foscari di Venezia.
- Breznik, Anton, 1908, *Jezikoslovne razprave* (1982: Izbral in uredil Jože Toporišič, Ljubljana, Slovenska matica).
- Dardano, Maurizio, Trifone Pietro, 2001⁵, *La nuova grammatica della lingua italiana*, Zanichelli.
- Dapit, Roberto, 2002, Hišna imena v zgornji Terski dolini, *Med dialektologijo in zgodovino knjižnega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh in Zinka Zorko, Maribor, 185–195.
- Faggin, Giorgio, 1997, *Grammatica friulana*, Ribis.
- Ferluga-Petronio, Fedora, 1989, Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Črnjejskem rokopisu, *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Jug-Kranjec, Hermina, 1981, O pomenski in stilni vlogi besednega reda pri oblikovanju sporočilne perspektive povedi, *JiS* 27, 37–42.
- Maiden, Martin, Robustelli, Cecilia, 2000, *A Reference Grammar of Modern Italian*, NTC Publishing Group.
- Marchetti, Giuseppe, 1952, *Lineamenti di grammatica friulana*, Udine, Società filologica friulana »G. I. Ascoli«.
- Merkù, Pavle 1999, Spremešanje jezikov v terskem besedotvorju: izomorfija, heteromorfija in polimorfija, Maribor, *Logarjev zbornik*, 186–201.
- Murko, Matija, 1892, Enklitike v slovenščini, Ljubljana, *Letopis Matice slovenske*.
- Ožbot, Martina 1995, Romanske jezikovne prvine v besedilu Rapsodija v treh stavkih Mirana Košute, *JiS* 41/7–8, 379–385.
- Pogorelec, Breda, 1988/89, *Predavanja iz skladnje, Zapiski*.
- Skubic, Darija, 1998, Primerjava razprave A. Breznika Besedni red v govoru (1908) s poglavjem Coherence v delu T.A. van Dijka Text and Context (1976). *JiS* 47/6, 73–88.
- Skubic, Mitja, 1984, Romanski jezikovni vplivi v tržaški knjižni slovenščini, *Jezik Borisa Pahorja, Linguistica* 24, 315–334.
- Skubic, Mitja, 1985, Interferenze linguistiche sintattico-semantiche slavo-romanze sui territori limitrofi, *La lingua di Alojz Rebula*, Pisa, *Incontri linguistici* 10, 81–103.
- Skubic, Mitja, 1986, Interferenze linguistiche slavo-romanze, *La lingua di Novi Matajur, Linguistica* 26, 59–69.
- Skubic, Mitja, 1987, *Romanske jezikovne prvine v jeziku slovenskih časopisov na Goriškem*, Institut für Slawistik der Universität Salzburg.
- Skubic, Mitja, 1990, Skladenjski kalki romanskega izvora v zahodnih slovenskih govorih. *SAZU, Razprave* 13, 153–161.

- Skubic, Mitja, 1991, Interferenze sintattiche di origine romanza nelle parlate slovene occidentali. La strutturazione del sintagma aggettivale, della frase, del periodo, *Linguistica* 31, 361–365.
- Skubic, Mitja, 1996, *Uvod v romansko jezikoslovje*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti.
- Skubic, Mitja, 1997, *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji*, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Spinozzi Monai, Liliana, 1996, *Il clitico soggetto del friulano: un caso di calco sintattico in area slavo-romanza come modello di un'ipotesi ricostruttiva*, Terza raccolta di saggi dialettologici in area italo-romanza, A cura di Giovan Battisti Pellegrini, Padova, Centro di studio per la dialettologia Italiana.
- Toporišič, Jože, 1967, Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku, SR 15/1–2, 251–274.
- Toporišič, Jože, 1982, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana, DZS.
- Toporišič, Jože, 1984², *Slovenska slovnica*, Maribor, Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože, 1995, Besedilna skladnja, SR 43/1, 13–23.
- Toporišič, Jože, 2000⁴, *Slovenska slovnica*, Maribor, Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada, 1993, Breznikov jezikoslovni nazor v njegovi razpravi o besednem redu, SR 41/4, 497–507.
- Weinreich, Uriel, 1979, *Languages in Contact, Findings and Problems*, The Hague, Paris, New York, Mouton Publishers.
- Zof, Fausto, 1999, *Gramatiche pratiche de lenghe furlane*, Editrice »Leonardo« Pasian di Prato (Udine).
- Zorko, Zinka, 1994, Besedni red v severovzhodnih slovenskih narečjih, Ljubljana, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 4, 47–55.
- Zorko, Zinka, 1995, *Narečna podoba Dravske doline*, Maribor, Kulturni forum Maribor.
- Zorko, Zinka, 1998, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, Maribor, Kulturni forum Maribor.
- Zuljan Kumar, Danila 2002, Stava členkov v beneškoslovenskih govorih, *Med dialektologijo in zgodovino knjižnega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh in Zinka Zorko, Maribor, 98–108.

Some Peculiarities in the Word Order of the Nadiža and the Briško Dialects Summary

The article on the word order in the Nadiža and the Briško dialects analyzes the deviations from the standard Slovenian language for the nominal phrase, for the position of free clitics in a sentence and for the order of clitics within a string. Some other dialectal peculiarities in word order were analyzed as well.

In the nominal phrase there is a difference in the position of the attributive

*adjective in agreement with the headword within the nominal phrase. In the Nadiško and the Briško dialects this may be placed before or after the headword without changing the meaning of the whole phrase ('Pu:xno sə 'jə:dlo kam'pi:ər 'tu:čən/ 'tu:čən kam'pi:ər). Further on, specific features can be seen in expressing classification. In these dialects it is expressed with a prepositional structure positioned after the headword—without agreement with it (Gor u briegu u jesen vidimo vse puno **drievi s sadjam**.) In the standard language the premodifier which is in agreement with the headword may also denote possession, whereas in the above dialects the possession is expressed with a prepositional structure in the postmodifying position—without agreement with the headword ('Ma:ma, vi:əš 'či:ə jə 'ti:tst kla'bu:k od 'Ke:kca?).*

*In the standard language the clitics cannot stand at the beginning of an utterance, the exception being the ellipsis of a conjunction, a stressed word or a phrase which the clitic usually follows. In the speeches of Venetian Slovenia it is possible to begin utterances with verbal clitics (**Bot**a imiel parložnost pregledat puno liepih kraju Provence.) and pronominal clitics (**Jəx** jə sp'ra:vu na 'kə:nt lix on.), and besides those also the stressed forms of personal pronouns (**Njim** želmo, de bi živiela še puno liet zdravi an veseli an de Lino bi Bugu ženu.) and modal verbs may occur ('**Mu:ərəš** 'di:ələt z ɣ'la:vu, ne z no'ɣa:mi.).*

*The position of clitics within a string is specific because pronominal clitics are put with the verb (I.../ an oni so muorli **ga** buogat.), the standard position for individual pronominal clitics may be shifted (Si'vi:əda ɥ'sa:k jə 'mi:əɥ st'ra:x, də na po're:či škər'to:c **mu**.) or the negative particle ne 'not' may be shifted from its standard position (Takuo jest na njih prestoru **bi ne** ušafala tisto muoč za tako življenje, ki so one imiele tenčas.).*

*The word order is stable. An utterance describing a past or a future action is introduced by an adverbial adjunct or by a particle ('**Mi:əsc**a 'ma:rča 'mu:əj 'ta:ta jə po'sə:du 'u:əlke., Jə blo 'mo:čno, 'mo:čno mi'že:rə jsto. **Se'vi:əda** ɥ'sa:k sə po'ma:ɣu po 'so:je.) and by the word order in the compound sentence with a dependent clause. When the dependent clause is put before the main clause the word order of the latter remains unchanged. The subject remains at the beginning (Kar je liepa ura, **jest** an Nina igramo z njimi cieu dan.). The position of the subject in the dependent clause is the same as in a declarative sentence—it is preceded only by a conjunction (**Kar koša je puna**, tata jo zadene an jo nesē v kliet.).*

*The emphasized sentence element is also worth mentioning. Contrary to the word order in the standard language the subject and the adverbial adjunct may be positioned before the dependent clause (**Don Petricig**, ko je zagledu taljansko koriero, je paršu pruoč za nas pozdravit., **Donašnji dan**, kar se tiče premoženja, se nie puno spremenilo.).*

For some of the deviations from the standard language it may be assumed that they are results of interference with Romance languages, their origin being in fundamentally different language systems, for others, though, it may be assumed that they are autochthonous, or originating from the same language system.

Fonološki opis govora pri Negovi [SLA 367]

Mihaela Koletnik

IZVLEČEK: Govor Negove je točka 367 v mreži krajev za Slovenski lingvistični atlas. Govor, ki spada v panonsko narečno skupino, natančneje v vzhodno slovenskogoriško podnarečje, nima tonemskih nasprotij, ohranjeno pa je kolikostno nasprotje. Soglasniški sistem se od knjižnega razlikuje le v posameznih razvojih.

ABSTRACT: The local speech of Negova is registered as the point 367 in the Slovenian Linguistic Atlas. The speech belongs to the Pannonian dialect group, more exactly, to the eastern Slovenske gorice sub-dialect and has no tonemic opposition, but it has preserved the quantitative opposition. The consonant system varies from that of the standard language only in individual developmental instances.

0 UVOD

Negova (336 prebivalcev) je razloženo naselje z gručastim jedrom v osrčju Slovenskih goric. Naselje, h kateremu spadajo zaselki Mujhovec in Ločjak na jugozahodu, Negovska vas na zahodu in Negovski Vrh na severovzhodu, se prvič omenja kmalu po letu 1106 z imenom Negoinezelo.¹ Prva šola pri Negovi je iz leta 1872, druga, v kateri je pouk še danes, pa iz leta 1907. Župnijska cerkev Marijinega rojstva je iz leta 1699. Poznogotski grad tik nad jedrom vasi se prvič omenja leta 1425. V vršnih delih slemen so sadovnjaki in njive, nižje je mešani gozd, na ilovnatih tleh ob Krčovini pa travniki. Zaposleni vaščani delajo v Lenartu v Slovenskih goricah, Gornji Radgoni in Mariboru. Umetno Negovsko jezero je privlačna izletniška točka.

¹ Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, Maribor, Založba Obzorja, 1988, 360.

1 INVENTAR

1.1 SAMOGLASNIKI

1.1.1 Dolgi samoglasniki

i:	ë:	ü:	u:
	e:j	o:u	
		a:	

1.1.1.1 Funkcijo dolgega naglašenege zložnika opravlja tudi /ɤ:/.

1.1.2 Kratki samoglasniki

1.1.2.1 Naglašeni kratki samoglasniki

i	ë/ɛ	ü	u
	e	o	
		å	

1.1.2.1.1 Funkcijo kratkega naglašenege zložnika opravlja tudi /ɤ/.

1.1.2.2 Nenaglašeni kratki samoglasniki

i [-j]	u
e	o
a	

1.1.2.2.1 Funkcijo nenaglašenege zložnika opravlajo tudi /ɤ/, /ə/, /ɯ/.

1.2 SOGLASNIKI

1.2.1 Zvočniki

v	l	r	m
			n
j			ŋ

1.2.2 Nezvočniki

p	b	f	
t	d		
c		s	z
č		š	ž
k	g	x	

1.3 PROZODIJA

1.3.1 Govor nima tonemskih nasprotij.

1.3.2 Naglas ni vezan na določeno mesto v besedi.

1.3.3 Količnostna nasprotja so; naglašeni samoglasniki so dolgi ali kratki, nenaglašeni samo kratki.

1.3.4 Inventar prozodemov vsebuje dva naglasa ('V:, 'V) in nenaglašeno kračino (V).

2 DISTRIBUCIJA

2.1 SAMOGLASNIKI

2.1.1 Dolgi samoglasniki

2.1.1.1 Dolgi samoglasniki nastopajo le pod naglasom.

2.1.1.2 V skupinah *ymi:*, *ubi:* pride do premeta *y:* *ym-* > *muj-*, *ub-* > *buj-*: '*mu:jtj*', '*mu:jen* 'umiti', '*bu:jtj*', '*bu:jen* 'ubiti'.

2.1.1.3 /ü:/ v vzglasju ne nastopa. Dobi protetični /v/: '*vü:ra*', '*vü:š*'.

2.1.1.4 /o:/ je razmeroma redek samoglasnik. Pojavlja se v prevzetih in knjižnih besedah ter imenih: '*fõ:lgan*', '*p'rõ:batj*'; '*ta'kõ:j*'; '*Põ:xorje*', '*S'lõ:mšek*'.

2.1.1.5 V položaju pred /j/ se namesto /e:i/ govori [e:]: '*vë:ja*', '*vë:jalj*'.

2.1.1.6 V položaju pred /j/ se namesto /o:u/ govori [õ:]: '*g'nõ:j*', '*lõ:j*'.

2.1.2 Kratki samoglasniki

2.1.2.1 Naglašeni kratki samoglasniki

2.1.2.1.1 /e/ se v nekaterih redkih položajih premenjuje z /e:l/: '*pe:sjj*', '*se:je*', '*trë:tjj*'.

2.1.2.1.2 /ü/ v vzglasju ne nastopa; dobi protetični /v/: '*vüsta*'.

2.1.2.1.3 V položaju pred /m/ in /n/ se namesto /e/ govori [e]: '*b'remen*', '*semen*'; '*x'ren*', '*ko'lëno*', '*pena*'.

2.1.2.1.4 V položaju pred /r/ se namesto /e:/ govori [i]: '*cirkef*'.

2.1.2.1.5 V položaju pred /l/, /m/, /n/ se namesto /e/ govori [e]: '*dglatj*', '*b'rëmen*', '*ko'lëno*'.

2.1.2.1.6 V položaju pred /n/, /j/ se namesto /o/ govori [u]: '*gunin*', '*kunec*', '*kuj*'.

2.1.2.2 Nenaglašeni kratki samoglasniki

2.1.2.2.1 /i/ se govori samo v izglasju.

2.1.2.2.2 Fonem *u* je redek. Govori se v knjižnih in prevzetih besedah: '*dru'žina*', '*a:ntux*'.

2.1.2.2.3 /r/, /r/ in /r/ ne nastopajo ob samoglasnikih.

2.1.2.2.4 V vzglasju, ko je naglašen naslednji zlog, se namesto /r/ govori zveza *ər*: '*ər'dëča*'.

2.1.2.2.5 V brezglasnicah *če*, *že* ima /e/ položajno različico [e].

2.1.2.2.6 V brezglasnicah *da*, *ka* ima /a/ položajno različico [ã].

2.2 SOGLASNIKI

2.2.1 Zvočniki

2.2.1.1 /v/, ki se premenjuje z nezvočnikom /f/, lahko prištevamo med zvočnike, ker pred njim lahko nastopajo zveneči in nezvенеči nezvočniki.

2.2.1.2 /v/ je možen v položaju pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki: '*vëter*', '*ve:in*'; '*č'lõvik*', '*dre'vo:u*'; '*revma'ti:zen*', '*tr'a:vnik*'.

2.2.1.3 /u/ je možen v položaju za samoglasnikom in pred premorom: '*ba:u*', '*b'ra:u*', '*šo:u*', '*ž'ga:u*', '*po:u*' ter v redkih novejših besedah: '*A:u'strija*', '*a:uto*'.

2.2.1.4 Zvočniki ostajajo zveneči v vseh položajih, le /v/ se asimilira sledečemu

nezvenečemu nezvočniku in da /f/: *bez'ga:fke, f'sa:ka, naf'ti:češ, 'ži:fčna, fš'tāj.*

2.2.1.5 Zvočnik /v/ ne nastopa v izglasju, ampak se tam premenjuje s [f]: *lo'či:tef, mla'ti:tef, p'rāf.*

2.2.1.6 V izglasju se v večini primerov (redno v končnicah) namesto /m/ govori [n]: *'nesen, 'se:īkan, s 'si:non, k'rāvan, te'leton, 'tān.*

2.2.1.7 V položaju za /m/ se /n/ ne pojavlja; zanj se govori [l]: *'gūmla.*

2.2.1.8 V položaju pred /z/, /s/ se vzglasni /v/ včasih izgublja: *'zemen, 'sa:kj.*

2.2.2 Nezvočniki

2.2.2.1 V položaju pred /n/ se /d/ ne pojavlja; namesto njega se govori [g]: *g'nes.*

2.2.2.2 V položaju pred /l/ se za /t/ govori [k]: *k'lāčj, za /d/ pa [g]: g'le:īva.*

2.2.2.3 V položaju pred /j/ se namesto predloga *z* govori *ž*: *ž 'jīve, ž 'jo:ū.*

2.2.2.4 V položaju pred /č/ se za /x/ govori [š]: *š'če:rka.*

2.2.2.4 V položaju pred /u/ (< -ol-) se za /t/ govori [k]: *'ku:čen 'tolčem'.*

2.2.2.5 Za /s/ v skupini *sk-* se govori [š]: *šk'rija.*

2.2.2.6 V položaju pred /t/ se za /p/ govori [f]: *f'tič, f'tičj.*

2.2.2.7 V položaju pred /p/ se izgublja vzglasni /s/: *p're:īdna.*

2.2.2.8 V položaju pred /c/, /n/ se izgublja /t/: *m'la:cj, 'lū:šna.*

2.2.2.9 Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.

2.2.2.9.1 Zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezveneče pare.

2.3 PROZODIJA

2.3.1 Naglas je možen na katerem koli zlogu besede.

2.3.2 Dolgi samoglasniki so le naglašeni.

2.3.3 Distribucija dolgih in kratkih samoglasnikov glede na položaj v besedi ni omejena.

3 IZVOR

3.1 SAMOGLASNIKI

3.1.1 Dolgi samoglasniki

i: ← stalno dolgega i: *'i:vje, k'ri:š, 'li:st, m'li:n, 'pi:šen, 'si:n, t'ri:, 'zi:ma;*

← v prevzetih besedah: *'ci:mprana, ma'ši:n, 'ri:xtar, 'ti:šlar;*

← v imenih: *'I:vek, Ma'ri:ja, 'Mi:lan.*

ü: ← stalno dolgega u: *'dü:ša, g'rü:ška, k'lü:č, 'kü:xan, 'lū:č, 'lū:k, 'lū:plen, o'lü:p;*

← v prevzetih besedah: *'fū:rtox, 'pū:ngrat.*

u: ← stalno dolgega f: *'du:k (sam.), 'gu:t, 'ku:čen 'tolčem', 'pu:nin, 'su:nce, 'vu:k, 'žu:ta;*

← v prevzetih besedah: *'ču:nta, 'pu:nčoxj, 'šu:xj.*

← stalno dolgega i v skupinah *ūbi:, ūmi: : 'bu:jj, 'bu:jen, 'mu:jj, 'mu:jen;*

ē: ← dolgega e: *je'sē:n, 'lē:t, 'mē:t, o'jē:, 'pē:č, s'fē:, 'šē:st;*

- ← stalno dolgega *ɛ*: *de'sɛ:t, de'vɛ:t, g'lɛ:dan, i'mɛ:, 'pɛ:t, 'vɛ:žen, 'zɛ:be, žre'be;*
- ← redko *ɛ* po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga, če se naglas ni umaknil, ko je bil *ɛ* še dolg: *g'rɛ:da, k'lɛ:ča, 'pɛ:ta;*
- ← dolgega *ə*: *'dɛ:n, 'lɛ:n, 'vɛ:s, s 'tɛ:bo, z 'mɛ:no;*
- ← stalno dolgega *ɛ̃* v položaju pred *j*: *'vɛ:ja, 'vɛ:jalj;*
- ← redko novoakutiranega *ə* v nezadnjem besednem zlogu: *'pɛ:sj̃, 'sɛ:ž̃ɛ;*
- ← redko novoakutiranega *e* v nezadnjem besednem zlogu: *'rɛ:tj̃;*
- ← zgodaj podaljšanega novoakutiranega *e*: *'mɛ:t̃, 'sɛ:st̃ɛr, 'žɛ:n;*
- ← v prevzetih besedah: *'fɛ:xtala, 'kɛ:ksj̃, 'pɛ:nzija;*
- ← v imenih: *'Dɛ:nis, Go'rɛ:nska.*
- o: ← dolgega *o* v položaju pred *j*: *g'no:j, 'lo:j;*
- ← v knjižnih besedah in imenih: *ta'ko:j, 'Pɔ:xorje, S'lɔ:mšek;*
- ← v prevzetih besedah: *'xɔ:lp'jãren, 'xɔ:zpt'rɔ:garj, 'ti:rš'tɔ:k.*
- e:ɨ ← stalno dolgega *ɛ̃*: *be'sɛ:ɨda, b're:ɨk, č're:ɨšna, g're:ɨx, 'je:ɨn, k'le:ɨt, 'le:ɨs, 'me:ɨx, 'me:ɨsɨc, na're:ɨžen, 'se:ɨkan, s'me:ɨx, s'ne:ɨk, s're:ɨda, s've:ɨča, z've:ɨzda.*
- o:u ← dolgega *o*: *'bo:uɔk, dre'vo:u, me'so:u, 'mo:uɔč, 'no:uɔč, 'no:uɔs, s'po:uɔvet, s'to:u, 'šo:ula, 'vo:uɔs;*
- ← stalno dolgega *ɔ*: *d'ro:uɔk, 'go:uɔbec, go'lo:uɔp, k'lo:uɔp, k'ro:uɔk, 'mo:uɔš, ot'ro:uɔbj̃, 'ro:uɔp, 'so:uɔsit, 'zo:uɔp;*
- ← zgodaj podaljšanega novoakutiranega *o*: *'ko:uɔža; 'ko:uɔs, 'o:uɔs* (oboje rod. mn.);
- ← po mlajšem naglasnem umiku na *o*: *'go:uɔsanca, 'po:uɔzva;*
- ← v prevzetih besedah: *pla'fo:uɔn, 'šo:uɔštar, 'zo:uɔs.*
- a: ← stalno dolgega *a*: *d'va:, g'la:va, g'ra:t, x'ra:st, k'la:s, ko'va:č, k'ra:l, 'la:s, m'la:da, p'ra:x, t'ra:va;*
- ← redko dolgega *ə*: *'ča:st, 'la:š;*
- ← v prevzetih besedah: *'a:ntux, 'fa:rof, 'ša:jba, 'ža:jfa, ž'la:jf;*
- ← v imenih: *'A:na, 'A:uɔstrija, 'Ma:rko.*
- ɣ: ← stalno dolgega *ɣ*: *'bɣ:f, 'čɣ:f, 'mɣ:kɛfca, 'pɣ:st, s'mɣ:t, 'vɣ:x.*

3.1.2 Kratki samoglasniki

3.1.2.1 Naglašeni kratki samoglasniki

- i ← staroakutiranega *i* v nezadnjem besednem zlogu: *brada'vica, 'xiša, 'lipa, li'sica, 'riba, 'žila;*
- ← staroakutiranega *i* v zadnjem besednem zlogu: *'din, f'tič, 'nič, 'nit, 'sit;*
- ← po mlajšem naglasnem umiku na *i*: *p'rimenj̃, p'rinas, p'ritebj̃, p'rivas;*
- ← v prevzetih besedah: *'ciga, 'giftna, g'lit.*
- ü ← staroakutiranega *u* v nezadnjem besednem zlogu: *'bükef, 'küra, 'küšar, 'müxa, vüjec;*
- ← staroakutiranega *u* v zadnjem besednem zlogu: *f'küp, 'jük, k'rüx, 'küp, 'tü;*
- ← po mlajšem naglasnem umiku naglašene *u*: *s'tüdenec, 'šürka, 'vüxa;*
- ← v prevzetih besedah: *g'rünt, 'lüft, 'šürc, 'züpa.*

- u ← staroakutiranega » v nezadnjem besednem zlogu: 'duga (prid.), 'puxj (im. mn.), 'puna, 'vuna;
 ← staroakutiranega » v zadnjem besednem zlogu: 'pux, 'pun;
 ← prednaglasnega » po umiku naglasa s končnega kratkega zloga nanj: 'buxa;
 ← novoakutiranega o v položaju pred nosnim soglasnikom: 'gunin, 'kuřj;
 ← umično naglašenedega o v položaju pred nosnim soglasnikom: 'kunec;
 ← v prevzetih besedah: 'durx, 'furt, 'tuxant.
- e/ę ← staroakutiranega ě v nezadnjem besednem zlogu: b'ręza, 'dędek, 'jęstj, 'leřnik, 'leto, 'męsto, po'vedatj, 'repa, 'reřatj, 'sekatj, si'dętj, st'rexa, že'lezo; 'dęlatj, 'dęlalj, 'dęlo; b'ręmen, 'sęmen; ko'leño, 'pęna;
 ← staroakutiranega ě v zadnjem besednem zlogu: 'dęt, x'ręn,
 ← v prevzetih besedah: 'kętna, 'leđer.
- o ← staroakutiranega q: 'dęga, 'gęba, 'kęća, 'tęća;
 ← q po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga, če se naglas ni umaknil, ko je bil q še dolg: 'męřkj;
 ← novoakutiranega o v nezadnjem besednem zlogu: 'bętra, 'bęřj, 'cęta, 'dęber, g'lędatj, 'nęsin, 'ęsen, p'ręsin, so'bęta, ř'kęda, 'vęla;
 ← novoakutiranega o v zadnjem besednem zlogu: g'ręp, 'kęř, k'ręp, 'nęř, 'pęst, 'pęt;
 ← o, ki je priřel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: 'bęřiĉ, ĉ'lęvik, 'dębra, g'ręza, 'kęsa, 'kęsec, 'kęza, 'ęrix, 'vojna, 'vojska;
 ← po mlajšem naglasnem umiku naglašenedega o: 'bęgat, 'męzol, 'pęsebj, 'pętplat;
 ← v prevzetih besedah: k'nęf, 'kęř, 'kęřp, 'męřt.
- e ← staroakutiranega ę v nezadnjem besednem zlogu: 'detela, s'reĉa;
 ← staroakutiranega ę v zadnjem besednem zlogu: 'veĉ, 'zet;
 ← vĉasih ę po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga, če se naglas ni umaknil, ko je bil ę še dolg: 'jeĉmen, 'jeřik;
 ← novoakutiranega e v nezadnjem besednem zlogu: k'leplen, 'melen, 'nesa, 'peka, 'pelan, 'seden, 'zelje, 'ęzenska;
 ← novoakutiranega e v zadnjem besednem zlogu: k'met;
 ← e, ki je priřel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: 'metla, 'nesen, 'reĉen, 'reĉla, 'seřtra, s'pekla, s'tela, 'zemla, 'ęena;
 ← novoakutiranega ę v nezadnjem besednem zlogu: 'gene, 'lexka, 'meřa, pre'mekne, s'nexa, 'zemen;
 ← novoakutiranega ę v zadnjem besednem zlogu: 'deř, 'pes, 'teř;
 ← ę, ki je priřel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: 'deska, 'megla, 'tema;
 ← po mlajšem naglasnem umiku naglašenedega e: 'ĉetrtek, p'reveĉ;
 ← v prevzetih besedah: c'vek, 'fertik, p'reřa, 'remen.
- å ← staroakutiranega a v nezadnjem besednem zlogu: b'råta (rod. ed.), b'råzda, d'låka, 'jågoda, k'råva, 'måtj, s'låma, 'zåba;
 ← staroakutiranega a v zadnjem besednem zlogu: b'råt, 'gåt, m'rås, 'nås, p'råř, 'tån;

- ← po mlajšem naglasnem umiku na *a*: 'ádvént, 'nápne, 'záčnen;
 ← v prevzetih besedah: 'jášenk, g'láš, 'lâmp, 'pânt, š'káf, š'tála.
 r ← iz *r*, ki je postal naglašen po naglasnem umiku z izglasnega kratkega zaprtega zloga: 'xřbet.

3.1.2.2 Nenaglašeni kratki samoglasniki

- i/j -j ← *i*: ci'gân, i'me:, ti'si:; 'xodín, 'nošín, na 'mizj;
 ← *ě*: li'se:na, si'detj, si'no:u; č'l'ovik, 'orix, 'so:usit, 'veditj;
 ← *u*: ki'pü:vlen, lid'je:, vi'či:ja, vi'si:; 'kožix, 'pa:zdixe;
 ← *u* v daj., mest. ed. m., s. sp.: b'rátj, te'letj;
 ← v prevzetih besedah: 'pe:nzija, 'šu:xj.
 u ← v redkih knjižnih besedah: dru'žina;
 ← »: 'jábuke;
 ← v prevzetih besedah: 'a:ntux.
 e ← *e*: be'se:ida, je'se:n, pe'či: (rod. ed.), že'ležo; 'nese, 'nesen, 'peče, 'teče;
 ← *e*: kle'či:, me'so:u, pes'ti:; 'mize (im. mn.), 'tele, 'žene (im. mn.);
 ← *ě* v posameznih besedah: dre'vo:u, te'lo:u;
 ← *ə*: 'kunec, m'la:tec, 'za:vec; 'pe:jšek, 'pe:tek, 'vo:usek;
 ← v prevzetih besedah: 'leđer, 'remen, š'poxet.
 o ← *o*: do'ma:, ko'léno, ko'va:č, no'či: (rod. ed.); 'leto, 'męsto;
 ← *o*: klo'pi:, mo'ža: (rod. ed.), zob'je:; 'lipo, z 'lipo, 'mizo, z 'mizo, 'želot;
 ← v prevzetih besedah: 'fa:rof, 'fii:rtox, 'pu:nčoxj.
 a ← *a*: brada'vica, las'je:, mla'ti:tef, b'ręza, g'láva, 'jágoda, 'ža:gatj;
 ← *o* -an-, ki je po onemitvi nastalo iz -eni- < -ěni- > -sřca > -sanca:
 'go:usanca;
 ← -il, -ěl, -al, -əl: p'rōsa, t'ro:usa; 'veda, 'vida; g'lę:da, 'meta; 'moğa, 'reka,
 'peka 'pekel';
 ← v prevzetih besedah: ma'si:n, pla'fo:un; 'pü:ngrat, 'šo:uštar, 'ža:jfa.
 r ← *r*: kř'vi:, přs'ta:nec, sř'če:, tř'pe:ila, toda ə'r'dęča;
 ← po onemitvi istozložnega *i* in *u*: př'nesla, př'vę:za; př 'šumj; 'vevřca,
 dř'go:uq drugič'.
 l ← po onemitvi samoglasnika ob *l*: 'ka:nglca, 'ma:ndl, p'rikřt, šk'rempř.
 ŋ ← po onemitvi samoglasnika ob *n*: ko'pi:šřce, s'večřca, š'ma:rřce.
 ← *e* v besedi 'me:jšřc.

3.2 SOGLASNIKI

3.2.1 Zvočniki

Zvočniki /j l r m n/ so nastali enako kot izhodiščni splošnoslovenski glasovi, poleg tega pa še:

- v ← *w* pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki: 'vęter, 've:jn, 'vütro; o'ta:va, po've:idla, 'za:vec; 'i:vje, t'ra:vnik, revma'ti:zen; v 'gümlö, v 'lüft;
 ← redko *m*: 'venda 'menda';
 ← kot proteza: 'vo:skj, 'vüxa, 'vüjzda, 'vü:š.
 u ← -l za samoglasnikom in v izglasju: 'ba:u:, b'ra:u, ž'ga:u, 'šo:u;

- 9 • 2003 • 2
- j
    - ← w v redkih posameznih besedah: 'A:ȳstrija, 'a:ȳto.
    - ← ř v položaju pred /d n č š z/: 'xu:jdo, š'ta:jnga, 'me:ȳča, 'na:jšla, 'vüjzda;
    - ← redko r: 'fa:jmaštř/'fa:jmašter;
    - ← redko d: 'tü:j;
    - ← redko l: 'doj.
  - l
    - ← n v položaju za m: 'gümla;
    - ← l': 'detela, k'ra:l, k'lü:č, 'melen, ne'dela, 'poštela, 'völa, 'zemla;
    - ← redko v: 'lämp;
    - ← primarne skupine dl: 'šilo, 'vile;
    - ← skupine -tl-, -dl- v preteklem opisnem deležniku glagolov na -t, -d in glagola jesti: c'vela, fk'rälj, 'jëlj, 'pála, p'rela, z'mela.
  - n
    - ← n' v izglasju in v položaju ob samoglasniku: 'koštan, 'lü:kna, 'ogen, p'röšna, 'za:dna;
    - ← -m v večini primerov, redno v končnicah: 'din, k'râvan, 'pečen, s 'si:non, 'zemen;
    - ← redko r: 'ma:ntrala, z'ma:ntranj;
  - m
    - ← n po disimilaciji ohranjen v besedi 'ženim 'ženin'.
  - j
    - ← n' na začetku besede in v vzglasnem položaju med dvema samoglasnikoma: 'jega (rod. ed.), 'jiva, ž 'jo:ȳ; mrav'li:ĵak, 'ro:ȳmaĵe, s'vi:ĵa, za'me:ĵalĵ, živ'le:ĵe.

3.2.2 Nezvočniki

Nezvočniki so se razvili iz enakih psl. glasov kot v izhodiščnem splošnoslovenskem sistemu, poleg tega pa še:

- f
  - ← w pred nezvenečimi nezvočniki in na koncu besede: bez'ga:fke, f'ča:sj, f'küp, naf'ti:češ, ži:fčna; f'sobj, f's'tälj; 'bükef, lo'ci:tef, p'râf, zd'râf;
  - ← nenaglašnega vzglasnega u pred nezvenečimi nezvočniki: f'čitj, fk'râla, f'sexne;
  - ← vzglasnega p pred t: f'tič, f'tičj;
  - ← začetnega pf- v starejših izposojenkah: 'fa:jmaštř/'fa:jmašter, 'fa:rof;
  - ← v mlajših prevzetih besedah: 'fa:rba, 'fertik, 'fö:rman, 'lüft, 'ža:jfa.
- c
  - ← ts v posameznih primerih: k'me:ctvo.
- š
  - ← skupine šč: 'išen, 'küšar, 'ni:še, 'pi:šek, ti'ši:;
  - ← v besedi še'lâta/ša'lâta;
  - ← s v skupini sk-: šk'riĵa;
- ž
  - ← predloga z v položaju pred ĵ: ž 'jo:ȳ, ž 'jive.
- k
  - ← t v položaju pred l: pok'lâčilj;
  - ← t v položaju pred u (< -ol-): 'ku:čen;
  - ← redko g: 'du:kša;
  - ← redko tj: 'keden.
- g
  - ← d v položaju pred n: g'nes;
  - ← d v položaju pred l: g'le:ĵtva;
  - ← k v položaju pred d: g'dâ.
- x
  - ← k, g v položaju pred t: 'dö:xtar, 'no:ȳxet.

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrežno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

3.3 PROZODIJA

- 3.3.1 Naglasno mesto v besedi je podobno kot v izhodiščnem sistemu, razlike pa so naslednje:
- 3.3.1.1 Naglašeni so *e, o* in *ə* pred nekdam kratkimi zadnjimi naglašenimi zlogi: *'žena, 'koša, 'megla*.
- 3.3.1.2 Po terciarnem premiku so v posameznih primerih naglašeni samoglasniki v odprtih zlogih: *'vüxa*.
- 3.3.1.3 Naglašeni so samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega zaprtega zloga: *'boğat, 'nâpnen, p'rinas, 'požnan, 'otpren, 'zâčnen*.
- 3.3.1.4 Naglašeni so samoglasniki v besednih oblikah, analogičnih po osnovni: *'xodla, 'metalâ, 'noşla, 'nesimo, po'koşena*.
- 3.3.2 Kolikost je enaka kot v izhodiščnem sistemu.
- 3.3.3 'V: ← naglašenih V;
 'V ← naglašenih V (novoakutiranih, skrajšanih staroakutiranih)
 ← umično ali po analogiji naglašenih samoglasnikov;
 V ← nenaglašenih samoglasnikov;
 ← naglašenih samoglasnikov po umiku naglasa z njih.

4 ONEMITEV GLASOV

- 4.1 Samoglasniki
- 4.1.1 Najpogosteje onemevajo *i, ě* in *ə* ob zvočnikih: *b'lo:ü, 'noşla, o'be:jšla, s'lü:žlj, 'vilce, š'tâlce; 'meţj, 'me:jšla, 'meļj; 've:jšla, 'vedlj; 'edŋ, 'kot»,* v redkih primerih onemevata *o: 'kâk, 'tâk* in *u: 'bo:uğatj, m're:jšj, s'tâftj*.
- 4.1.2 Pogosto onemi *i* v nenaglašenem velelniškem obrazilu v mn., dv.: *na'pi:šte, pog'ledŋte, 'zemte; pŋ'nesta, s'pečta*.
- 4.2 Soglasniki
- 4.2.1 Vzglasni *v* onemeva v položaju pred /č/, /z/: *'ča:six, 'zemen, z'digŋtj*.
- 4.2.2 Vzglasni *s* onemeva v položaju pred /p/: *p're:jšj, p'ro:uţj*.
- 4.2.3 V položaju pred /c/, /n/ onemeva /t/: *m'la:cj, 'lü:şna,* v izglasju tudi /x/: *fča:sj*.
- 4.2.4 V položaju ob /z/ v posameznih primerih onemeva /d/: *'zâj* pred /d/ pa /g/: *'dâ*.
- 4.2.5 V prvotni skupini *dl* je /d/ onemel: *'vile, 'şilo, 'vilce*.
- 4.2.6 V preteklem opisnem deležniku glagolskih osnov na *-t, -d* in glagola *jesti* onemevata /t/ in /d/: *c'vela, fk'râlj, 'jelj, 'pâla, p'rela, z'mela*.
- 4.2.7 Zaradi oblikoslovnega izenačevanja se odpravlja /j/ v pregibnih oblikah pri samostalnikih na *-r, -rja*: *'mežnara, pa'pi:ra, 'šo:uštara*.

5 RAZLIČNO

- 5.1 Premet vzglasnega *u* v položaju pred *m* in *b*: 'mu:jtj, 'mu:jen, 'bu:jtj, 'bu:jen.
 5.2 Disimilacija *r-r* > *j-r*: 'fa:jmaštj/'fa:jmašter; *r-r* > *n-r*: z'ma:ntrana.
 5.3 Disimilacija *v-m* > *l-m*: 'lâmp.
 5.4 Diferenciacija *mn* > *ml*: 'gümla.
 5.5 Diferenciacija *tl, dl* > *kl, gl*: pok'lâčilj, g'le:jtva.

6 BESEDILO

(Pripoveduje Marija Slana, roj. 1941)

'Negda smo 'moġli pŕ 'ca:jtj 'vütro s'tântj, kâ smo 'dĕlalj. Do'ma: smo 'moġlj na're:tj, 'nâx pa smo 'moġlj 'itj na 'ta:brx, 'ne:i, ki smo 'doj s'lü:žlj o'ra:če pa 'to:u, ki smo 'ne:i 'meļj še 'teko. 'Mi:slin, smo 'meļj k'râve, pa 'ne:iso še 'moġle 'tâk za o'ra:je, 'kâ smo 'sa:mo pŕpe'lâlĭ al 'kâj 'tâkšega, 'ne:i, 'o'vo pa smo 'moġlj f'se 'doj s'lüštj, ki smo xo'dilĭ k'metj 'dĕlat. 'Moj 'oča že pa 'mâtj, 'jâs pa 'tü:dĭ. 'Jâs sen še 'šo:ulo 'xodla 'se:bo, 'kâj smo s'noġje no'silĭ po 'jivĭ, ki smo 'ti:ste k'ri:že 'dĕlalĭ pa z'la:galĭ. 'Deča smo 'ti:sto v'la:člj, 'ne:i. 'Tân je bi'lo:u 'doštj, 'mi:slin, 'doštj 'lü:dĭ bi'lo:u, po de'se:t, po dva'na:jst, g'dâ so 'želĭ pa 'to:u. 'Te 'o'vĭ so 'ti:sto ko'si:lĭ, 'ne:i, pa 'gor so je'ma:lĭ, 'kâk se 'to:u 'neġda 'dĕlalo. 'Mi: pa 'te 've:zalĭ, 'enĭ še 'za:dĭ b'li, 'deča pa 'te s'noġje no'silĭ f'küp, 'te so se 'ti:stj k'ri:žĭ 'dĕlalĭ. 'Te pa smo f'ča:sĭ 'ti:sto v'la:člj, 'tâk 'kâ je po 'ce:ilĭ 'jivĭ 'ti:stj 'la:tj le'žâlĭ, 'ne:i. Pa 'te 'ti:sto 'dĕlalĭ f'sa:ko 'vütro. 'Dâ pa se za'če:lo m'la:tĭtj, 'te pa smo že 'moġlj 'itj op š'tirex, na 'gümla se 'reklo, 'ne:i, ki so za'če:lĭ, 'peškĭ se 'to:u 'dĕlalo. S 'kuĭj so 'ti:stj 'meļj, 'ti:stj 'ge:plĭ, pa s 'kuĭj so š'li vok'ro:uk, 'ne:i, ki je 'ti:stj ma'si:n so g'nâlĭ, 'mi:, 'deča, pa s'noġje 'coj no'silĭ. 'Moškĭ pa so 'te, 'edġ je 'noġer 'deva s'noġje f'ti:stj ma'si:n, 'ne:i, 'deča pa smo 'coj v'la:člj. 'Te pa smo f'ča:six 'tâk, ki še si 'boj 'ma:lĭ 'bi:ja, pa si 'ne:i 'moġa pŕ'jetĭ, 'te pa si, na 'enen s'noġj si s'ta:u, na d'rü:gen pa v'leka, 'ne:i, na 'ti:sten v'leka, 'kâj bi 'moġa 'doj 'itj, 'ne:i, 'kâ si 'tâk 'ne:i 'veda 'ti:stok'rât 'tâk. 'Dĕlatj pa smo 'tâk 'moġlj že 'te. 'Kâk si z'ra:so že, pa si že 'moġo 'itj 'se:bo. In 'nâx se 'te 'ti:sto, 'mi:slin, na 'gümlĭ. G'dâ se je 'ti:sto zm'la:tlo, 'te pa so 've:jalĭ pa 'se:jalĭ, po d'va:, 'tri: d'ni: se 'to:u 'dĕlalo. So 'meļj po s'to:u k'ri:žof pa po 'več. Na 'ta:brx smo xo'dilĭ 'tü 'so:usidĭ o'ko:ulĭ 'tü:dĭ. Pa 'te smo 'tâkše p'le:xe 'do:ublĭ za 'ti:stj. Če si 'bi:ja 'ce:ilĭ 'de:n, 'te si 'do:uba 'ce:ilega ok'ro:uglega, če pa 'sa:mo 'po:u d'ne:va, 'te pa polo'vico. Pa 'ti:sto pa op 'kuncj 'leta. 'Dâ je b'lo:u, 'mi:slin, 'kunec 'leta, 'te pa si 'šo:u na ra'ču:n, 'ne:i. 'oča na'va:dno so š'li na ra'ču:n, 'ne:i, ob bo'ži:čĭ, al pa pred 'no:uvin 'leġon, al pa na š'te:fanovo. 'Te pa si 'ti:ste p'le:xe 'doj 'da:u, 'ne:i, pa so 'te 'vidlj, 'keko si še 'bi:ja 'dužen ali 'keko si 'me:ja 'vi:ška. Pa 'te 'ti:stj p'le:xĭ so za d'rü:go 'leġo 'tân os'tâlĭ. 'Te pa si 'nâx 'pa: 'do:uba za 'ce:ilo 'leġo.

Literatura

- Ivić, Pavle, 1981 (ur.), *Fonološki opisi ...* Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Koletnik, Mihaela, Fonološki opis voličinskega (SLA 366) in črešnjevkega govora (SLA 368), *Slavistična revija* 47, Ljubljana 1999, št. 1, 69–87.
- Koletnik, Mihaela, Fonološki opis govora na Zgornji Velki (SLA 364), *Jezikoslovni zapiski* 8, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 2001, 139–149.
- Koletnik, Mihaela, *Slovenskogoriško narečje*, Maribor 2001.
- Logar, Tine, 1981, Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, V: *Fonološki opisi ...* Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Phonological Description of the Local Speech of Negova [SLA 367]

Summary

The local speech of Negova (Slovenian Linguistic Atlas point No. 367) belongs to the eastern Slovenske gorice sub-dialect which is part of the Pannonian dialect group. Preserved in this speech is the quantitative opposition between the long monophthongs or diphthongs as the successors of the permanently long or circumflex vowels, and the short vowels as the successors of the old and new acute vowels in the non-final and in the final or the only syllable. There is no tonemic stress in the Slovenske gorice dialect. Both general Slovenian stress-shifts and the shift-back from the short syllable in the word-final position to the pre-stress vowel have occurred: ženà → žèna, nogà → nòga, mægla → mègla. The newly stressed vowel has remained short.

The most recent are the stress shift-backs (1) in individual words from the primarily circumflex long final, especially open syllable: 'vôha, and (2) from the primarily short circumflex syllable: 'âdvent, p'rinas, 'otpren, 'zâčnem. A tendency to generalize the stress-position either for all or for the majority of the forms of a word can also be observed: 'xôda, 'xôdla, 'xôdlj; 'zemj, 'zemta, 'zemte.

The vowel system of the Negova speech consists of the long stressed vowels: i:, ô:, u:, e:, o:, e:î, o:ÿ, a:, r:, the short stressed vowels: i, ô, u, e/ɛ, o, e, â, r, and of the unstressed vowels: i/ĭ, u, e, o, a. The syllabic r, l and ŋ are unstressed as well. The vowel reduction is not heavy; most frequently i, ě and ə become muted in combination with the sonorants. The consonant system consists of the sonorants l, r, m, n, j, ĵ and v with the variant ŷ, and the voiced and voiceless consonants p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c and x with the following peculiarities in their development: l' → l; -m → -n; n' → n/ĵ; before voiceless consonants and in word-final position v becomes [f]; the groups črě- and žrě- are preserved; dn → gn; mn → ml; pt → ft; tl, dl → kl, gl; sk → šk; xč → šč; šč → š. There are only individual occurrences of muted consonants; affected are v before č, z, s before p, t in combination with c, n

in the word-initial position, and in word-final position also x. In the past participle of the verbs in -t, -d and the verb jesti 'eat' the consonants t and d become muted.

O naglaševanju števnikov *dvanajst* in *petnajst* v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)

Saša Poklač

IZVLEČEK: V prispevku skuša avtorica na podlagi gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA) z metodami lingvistične geografije prikazati razširjenost naglasa na prvem, drugem oz. obeh zlogih v dvozložnih števnikih *dvanajst* (vpr. 658) in *petnajst* (vpr. 659) v slovenskih narečjih ter s tem utemeljiti (ne)upravičenost naglaševanja števnikov od *enajst* do *devetnajst* na zadnjem zlogu, kar predpisuje SP 2001.

ABSTRACT: The author based her article on the Slovenian Linguistic Atlas corpus material in order to establish whether in Slovenian dialects the stress occurs on the first, on the second or on both syllables in the disyllabic numerals *dvanajst* 'twelve' (q. 658) and *petnajst* 'fifteen' (q. 659). By employing the methods of linguistic geography she tries to discover whether the enforcement of the stress position only on the second syllable in the numerals from *enajst* 'eleven' to *devetnajst* 'nineteen'—as prescribed by the Slovenian Orthographic code of 2001—is justified or not.

0 UVOD

Pobuda za pričujoč prispevek je povezana z negotovostjo govorcev, saj po izidu novega Slovenskega pravopisa leta 2001 (dalje SP 2001) ne vemo, katera je pravilna oblika naglaševanja dvozložnih števnikov. V slovarskem delu Slovenskega pravopisa iz leta 1962 (dalje SP 1962) lahko zasledimo, da imata gesli *dvanajst*¹ in *petnajst*² naglas na obeh zlogih. Enako je tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ), saj gesli *dvanajst*³ in *petnajst*,⁴ ki imata sicer v zaglavju gesla nekoliko drugačni razlagi, dovoljujeta rabo obeh vrst naglaševanja (tako na prvem kot drugem zlogu), kar se razlikuje od slovarskega dela SP 2001. Ta v geslih *dvanajst*⁵

¹ **dvánajst** -ih in dvanájst -ih: ob ~ih ob 12^h /.../.

² **pétnajst** -ih in petnájst -ih glav. štev. /.../.

³ **dvánajst** in dvanájst -ih štev. (â; á) izraža število *dvanajst* [12] /.../.

⁴ **pétnajst** in petnájst -ih štev. (ê; á) izraža število ali številko [15] /.../.

⁵ **dvanájst** -ih glav. štev. (â) ~ apostolov /.../.

in *petnajst*⁶ naglasa na prvem zlogu ne dopušča, kar pomeni, da je naglas dvozložnih glavnih števnikov od *enajst* do *devetnajst*⁷ vezan na drugi zlog, in sicer *-nájst*.

Zagotovo si v vsakodnevnem sporazumevanju uporabniki jezika upravičeno postavljamo vprašanje, katera je pravilna in knjižno ustrezna oblika naglaševanja dvozložnih števnikov: ali tista, ki jo pozna SSKJ, torej variantna (z možnostjo izbire), ali tista, ki jo narekuje slovarski del SP 2001, to pa je samo naglas na drugem zlogu. Glede na status pravopisnih (in pravorečnih) del je odgovor jasen, manj pa je jasen vzrok za tako odločitev.

1 GRADIVO

Za slovenska narečja dobimo odgovor v zbranem gradivu za Slovenski lingvistični atlas (dalje SLA). Preglednica vsebuje odgovore na vprašanja po Vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas. V prvi vrsti naj bi poiskali odgovore za vse glavne števnike od *enajst* do *devetnajst*, vendar razdelek XIV Vprašalnice za SLA sprašuje samo po števnikih *enajst*, *dvanajst*, *petnajst* (vprašanja 657–659). Iz obravnave so bili izpuščeni odgovori za *enajst* (vpr. 657), saj se je izkazalo, da prihaja do večjih razlik z odgovori za *dvanajst* in *petnajst*.

V preglednici je v prvem stolpcu informacija o številki točke iz mreže krajev za SLA, v drugem so odgovori na vprašanje št. 658 *dvanajst*, v tretjem pa odgovori na vprašanje št. 659 *petnajst*. Fonetična transkripcija je kot v izvorniku.

Ker nekatere točke za SLA še niso zapisane, je namesto gradiva znak – (minus),⁸ kjer pa se ob številki točke nahaja / (poševnica),⁹ zapisovalec zaradi različnih vzrokov od informatorja ni dobil odgovora na zastavljeno vprašanje. Znak * (zvezdica) se v preglednici nahaja pri točkah, ki poznajo drugačne izraze.¹⁰

Nekatere točke iz SLA so zapisane večkrat. V preglednici so za isto točko različni zapisi znotraj skupnega okenca v svoji vrsti. Poleg tega jih loči tudi ločilo ; (podpičje).¹¹

Odgovori na vprašanja po Vprašalnici za SLA:

Št.

točke	658 dvanajst	659 petnajst
1	đũãnejst, dwãnejst	pětñejst, pětñajst
2	dwãnejst	pětnejst
3	đũãnejst, dwãnejst	pětñejst, pětnejst

⁶ **petnájst** -ih glav. štev. (á) star ~ let /.../.

⁷ Pri vseh je možen akut na *a*, izjema je le glavni števnik *dvanajst*, ki ima cirkumfleks.

⁸ Tako npr. niso bile zapisane točke št. 30, 31, 63, kar je označeno z –.

⁹ V zvezkih in na listkih ni odgovorov za točke št. 47 (manjka odgovor za 659) ali 84 (brez odgovora za 658). To je označeno s /.

¹⁰ V krajih Bardo – Lusevera (61) in Viškorša – Monteaperta (62) so števniki od 10 naprej furlanski (*únděš, dóděš, tréděš*), v Zgornji Sorici (188) poznajo poleg nam znanega štetja tudi prirejeno nemško štetje ('*o:dleve, č've:lve, 'vinčen*). Ta drugačnost je zaznamovana z *.

¹¹ Tako npr. zapisi za kraje 43, 50, 59 idr.

4	đūānist, dwānist	pětnist
5	đbānist	pětnist
6	đūānist, dwānist	pětnist
7	đūāneĭst, dwāneĭst	pětneĭst, pětneĭst
8	duānešt	pětnešt
9	duānešt	pětnešt
10	–	–
11	đūāneĭst, dwāneĭst	pětneĭst, pětneĭst
12	dbānist; dwānešt	pětnešt; pětnešt
13	dbānešt	pětnešt
14	–	–
15	dbānešt	pětnešt
16	dbānist	pětnešt
17	bānist	pětnešt
18	duānist	pětnešt
19	dbānist	pětnešt
20	–	–
21	–	–
22	–	–
23	–	–
24	dbānist	pětnešt
25	–	–
26	bānist	pětnešt
27	bānešt	pětnešt
28	duānešt	pětnešt
29	dwā:nist	pèa:tnist
30	–	–
31	–	–
32	dbōnajt	pětnešt
33	đbōnajt	pětnešt
34	–	–
35	–	–
36	(d)bōnešt/ō	pětnešt
37	duōnešt	pětnešt
38	dbōnešt	pětnešt
39	duōnešt	pětnešt
40	duōnešt	pětnešt
41	dwōnešt	pětnešt
42	dvāneĭst	pětneĭst
43	duānajt; duōnajt	pětnešt; pětneĭst, pětnešt
44	duōnešt	pětnešt
45	duōnajt	pětnešt
46	dwanajt	pětnešt
47	dvānajt, dvāneĭst	/
48	dwanajt	pětnešt

49	–	–
50	dwanâjst; d'wo:nejst	/; 'petnejst
51	dvônejst	pêtnejst
52	dvônejst	pêtnejst
53	/	/
54	dwanâjst	petnâjst
55	dvonâjst	petnâjst
56	duânist; duânist	pêtnist; pêtnist
57	duênejst; duênejst	pêtnest; pêtnest
58	/	/
59	duânejst; duônejst	pêtnejst; pêtnejst
60	–	–
61	*	*
62	*	*
63	–	–
64	dwânějst	pětnějst
65	dwânajst	pětnajst
66	đuânist	pietnist
67	duânist; dwânist	pietnist; pi'etnist
68	duânist	pi'etnist
69	dwânist	pi'etnajst
70	duânist	pi'etnist
71	duánejst; dwânejst	pi'etnejst; pi'etnejst
72	duanájst	pětnâjst
73	duanájst	pətnâjst
74	dvà:na:jst	pè:tna:jst
75	dvânajst	pětnajst
76	duânâjst; duânâjst	pětnâjst; pētnâjst
77	dvânâjst	pětnâjst
78	dvânajst	pětnajst
79	dvânajst	pětnâjst
80	dvà:na:jst	pè:tna:jst
81	dvânâjst	pětnajst
82	–	–
83	dvanâjst	petnâjst
84	/	pětnajst
85	dvanâjst	petnâjst
86	dwanâjst	petnâjst
87	–	–
88	dvanějst	petnějst
89	dwanájst	petnájst
90	dvanâjst; dvanâjst; dvanâjst	petnâjst; pētnâjst; pētnâjst
91	dwnějst	petnějst
92	/	petnâjst
93	/	petnâjst

94	/	/
95	dvanâjst	peṭnâjst
96	dwanòjst	peṭnòjst
97	dwanèjst; dvanâjst; /; dvanêjst; dva'ne:jst	petnèjst; peṭnâjst; petnâjst; peṭnêjst; peṭ'ne:jst
98	dwanèjst, dwanâjst	petnèjst
99	/	petnâjst
100	dvanêjst	pətnêjst
101	dvanâjst	petnâjst
102	dwanâjst, dvanâjst; dva'na:jst	petnâjst; peṭ'na:jst
103	dvanâjst	petnâjst
104	dwanâjst	peṭnâjst
105	dvanâjst	petnâjst
106	/	petnâjst
107	dwanâjst	paṭnâjst
108	dvanâjst	petnâjst
109	dwanâjst; dvanâjst; /	/; pətnâjst; petnâjst
110	dvanâjst	petnâjst
111	dvanâjst	pətnâjst
112	dvanâjst; dva'nâjst	piṭnâjst; pəṭ'nâjst
113	dvanâjst	petnâjst
114	dva'nâ:jst	pəṭ'nâ:jst
115	dvanêjst	petnêjst
116	dwanâjst	pətnâjst
117	dvanâjst	petnâjst
118	dwanâjst; dvanâjst	petnâjst; pətnâjst
119	dvanâjst	petnâjst
120	dwanâjst	petnâjst
121	dwanâjst	petnâjst
122	dwânɔjst	pâtnɔjst
123	dwânajs	pəṭnâjs
124	dwânaĵst	pətnâĵst
125	dwanâjst	peṭnâjst
126	dwanâjst	petnâjst
127	dwanâjst	petnâjst
128	dvanâjst	petnâjst
129	dwanâjst	pətnâjst
130	dvanâjst	pətnâjst
131	dwanâjst	petnâjst
132	dwanâjst	petnâjst
133	dwanâjst; dvanâjst	petnâjst; pətnâjst
134	dvanâjst	petnâjst
135	dwanâjst	/
136	dvanâjst; dva'na:jst	petnâjst; peṭ'na:jst
137	dvanâjst; dvanâjst	petnâjst; petnâjst

138	dvanâjst	petnâjst
139	dvanâjst	peṭnâjst
140	dwanâ'st	peṭnâ'st
141	dwanâjst	peṭnâjst
142	dvənâjst	petnâjst
143	dwānâjst	p'ētnajst
144	ḍvanâjst	peṭnâjst
145	dwanâjst	pətnâjst
146	dvanâjst	petnâjst
147	dwanâjst	/
148	dwānâjst; dvanâjst; dva'na:jst	peṭnâjst; petnâjst; peṭ'na:jst
149	dvanâjst, dvanâjst	petnâjst, petnâjst
150	dwanâjst	petnâjst
151	dwanâjst	petnâjst
152	dvanâjst	petnâjst
153	dwanâjst	petnâjst
154	dvanâjst	petnâjst
155	dwanâjst; dvanâjst; dva'na:jst	petnâjst; petnâjst; pəṭ'na:jst
156	–	–
157	dwanâjst	petnâjst
158	dwanâjst; dwanâjst; dwa'na:įst	pētnajst; pitnâjst; piṭ'na:įst
159	dwanâjst; dwa'na:jst	pētnajst; piēṭ'na:jst
160	ḍvanâjst	pitnâjst
161	dwanâjst; ḍwānâjst	petnâjst; pētnajst
162	dwānâjst	peṭnâjst
163	dwanâjst	petnâjst
164	/	pētnajst, petnâjst, pētnâjst
165	/	peṭnâjst, petnâjst
166	ḍvanâjst; /; dva'najst	peṭnâjst; petnâjst; peṭ'najst
167	–	–
168	dwanâjst	petnâjst
169	ḍvanâjst; dwanâjst; ḍvanâjst; dwanâjst	peṭnâjst; /; petnâjst; peṭnâjst
170	dwanâjst, dwānâjst; /	petnâjst; peṭnâjst
171	dwanâjst	peṭnâjst
172	dvanâjst	/
173	dwanâjst	peṭnâjst
174	dwānâjst	piētnajst
175	dwānâjst, dvānâjst	pētnâjst
176	dvā:na:jst	pē:tna:jst
177	dwānâjst	pētnajst, pētnajst
178	dvanâjst	petnâjst
179	dvanâ:jst	petnâ:jst
180	dvanâjst	petnâjst, peṭnâjst
181	/; dvanâ:įst	peṭnâjst; petnâ:įst

182	dvanājst	petnājst
183	dwānaĭst	pĕtnājst
184	dvānaĭst	pĕtnaĭst, petnājst
185	dvanājst	pitnājst, pĕtnājst
186	dvanājst	pĕtnaĭst
187	dwānaĭst; dvānaĭst	pĕtnaĭst; pĕtnajst
188	dwanājst; *	pĕtnājst; *
189	dwānaĭst	pĕtnājst
190	dwānaĭst	/
191	dwānaĭst; dvānaĭst	pĕtnaĭst; pĕtnajst
192	dwānaĭst; dwā:najst	pĕtnaĭst; pĕ:tnajst
193	dwānaĭst; dvānaĭst	pĕtnaĭst; pĕtnajst
194	dwānājst	pĕtnājst
195	dvānaĭst	pĕtnajst
196	dwānājst	pĕtnājst
197	dvanājst	pĕtnajst, petnājst
198	dwanājst	pĕtnājst
199	dwānaĭst	pĕtnajst
200	dvānaĭst	pĕtnajst
201	dvānaĭst	pĕtnajst
202	dwānaĭst; dūānaĭst	pĕtnajst; pĕtnajst
203	dwānaĭst	pĕtnajst
204	dvānaĭst	pĕtnajst
205	dūānaĭst	pĕtnajst
206	dvānaĭst	pĕtnajst
207	dwānaĭst	pĕtnajst
208	dwānaĭst; dvānaĭst	pĕtnajst; pĕtnajst
209	dwānaĭst	pĕtnajst
215	dvānaĭst	pĕtnajst
216	dvānaĭst	pĕtnajst
217	dwānaĭst	pĕtnajst
218	dwā:najst	pĕ:tnajst
219	dūānaĭst	pĕtnajst
220	/	pĕtnajst
221	dvanājst	pitnājst
222	/	pĕtnajst
223	dwanājst	pĕtnajst
224	/	p'ĕtnajst
225	dwānaĭst	pī*tnajst
226	dwanājst	pĕtnajst
227	dwānaĭst	pī*tnajst
228	dwānaĭst	pĕtnajst
229	dvānājst; dvānāĭst, dvānāĭst	pĕtnājst; pĕtnāĭst, pĕtnāĭst
230	dvanājst	pĕtnajst
231	dwānājst; dwanāĭst	pĕtnāĭst; petnājst

232	dwanâjst	peṭnâjst
233	dvanâjst, dvânâjst	petnâjst
234	dwanâjst; dvanâjst; dvanâ:jst; dvanâjst	peṭnâjst; petnâjst; petná:jst; petnâjst
235	dvanâjst	petnâjst
236	dvanâjst; dvanâ:jst	petnâjst; petná:jst
237	dwanâjst	peṭnâjst
238	dvanâjst	peṭnâjst
239	dwânaĭst, dwanâjst	piĕtnâjst, piĕtnâjst
240	dvânaĭst	piĕtnâjst
241	dwanâjst	pietnâjst
242	dvânâjst	petnâjst
243	dvânaĭst	piĕtnâjst
244	dvanâjst	petnâjst
245	dvanâjst	petnâjst
246	dvânâjst	piĕtnâjst
247	dvanâjst; dvanâjst	petnâjst; petnájst
248	dvanâjst	petnâjst
250	dvânaĭst	peṭnaĭst
251	dwânaĭst	piĕtnâjst
252	–	–
253	dvanâjst	piĕtnâjst
254	dvânâjst	piĕtnâjst
255	dvanâjst, dvânaĭst, dvânâjst	piĕtnâjst
256	dwânaĭst	piĕtnâjst
257	dvânâjst	piĕtnâjst
258	dwânaĭst	piĕtnâjst
259	dvânaĭst	piĕtnâjst
260	dvânâjst	peṭnâjst
261	dvânaĭst	pənaĭst
262	dvanâjst; dvanâ:jst	pietnâjst; pətna:jst
263	dvanâjst	petnâjst
264	dvanâjst; dvânaĭst	pətnâjst; pətnâjst
265	dwânaĭst, dwânâjst	peṭnâjst
266 ¹²	dvânaĭst	peṭnâjst
267	dvanâjst; dvanâjst	petnâjst; pətnâjst
268	dvanâjst	pətnâjst
269	dvanâjst, dvanâ:jst	pətnâjst, pətnâ:jst
270	dvanâ:jst	petnâ:jst
271	dvanâjst	pətnâjst
272	–	–
273	dwanâjst	pətnâjst

¹² Pri točki 266 se pri *dvanajst* dopušča tudi naglas na drugem zlogu, ki je označen kot cirkumfleks v oklepaju.

274	dvanâjst	pətnâjst
275	–	–
276	dvānaĭst; dva'na:jst	pətnâjst, pətnaĭst; pət'na:jst
277	dvanâjst, dvanâ:jst	pətnâjst, pətnâ:jst
278	–	–
279	dvānaĭst, dvanâĭst	pətnaĭst, pətnâĭst
280	–	–
281	dvānaĭst	pĭtnaĭst
282	dvānaĭst	pĕtnaĭst
283	d'va:najst	'petnajst
284	dvānaĭst	pĕtnaĭst
285	dvanâjst	petnâjst
286	dvanâjst	petnâjst
287	dvanâjst	pĕtnaĭst
288	dvānaĭst, dvanâĭst	pĕtnaĭst, petnâĭst
289	dvanâĭst	petnâĭst
290	dvānaĭst	pĕtnaĭst
291	dvānaĭst	pĕtnaĭst
292	dvānaĭst	pĕtnaĭst
293	dvānaĭst	pĭĕtnaĭst
294	dvānaĭst	pĕtnaĭst
295	dvānaĭst	pĕtnaĭst
296	dvānaĭst	pĕtnaĭst
297	dvanâjst	pətnâjst
298	dva'na:jst	pet'na:jst
299	–	–
300	/	pĕtnâjst
301	dwanâjst	petnâjst
302	dvanâjst	petnâjst
303	/	/
304	/; dva'na:jst	petnâjst; pet'na:jst
305	dvanâĭst; dvanâjst	piətnâĭst; piətnâjst
306	/	petnâjst
307	–	–
308	dvanâjst, dvānaĭst	petnâjst, pĕtnaĭst
309	–	–
310	dvanâjst	petnâjst
311	ɖanâĭst; dvanâĭst	petnâjst; pĭtnâĭst
312	/; dvanâjst	petnâjst; petnâjst
313	dwanâĭst, dwa'naĭst	p'ĕtnâĭst, p'ĕtnaĭst
314	dva'na:jst	pet'najst
315	dwanâjst	petnâjst
316	dwanâĭst; dvanâjst, dvānaĭst; dvanâĭst	pĕtnâĭst; petnâĭst; petnâĭst
317	dwanâĭst; dvanâĭst; dva'na:jst	pĕtnaĭst; petnâĭst, pĕtnaĭst; pet'na:ĭst

318	dwānājst	pētnājst
319	dwanājst	peṭnājst
320	dwanājst	peṭnājst
321	dwanājst	petnājst
322	dvanājst	pētnājst
323	dvanājst	peṭnājst
324	dvanājst	petnājst
325	/	/
326	dwanājst; dva'na:jst	petnājst; pet'na:jst
327	dvanājst	petnājst
328	dvanājst	petnājst
329	/	petnājst
330	/	/
331	dvanājst	petnājst
332	dvanājst	petnājst
333	dwanājst	petnājst
334	dwanājst	petnājst
335	dwanājst	peṭnājst
336	/	petnājst
337	dwanājst	petnājst
338	dvanājst	petnājst
339	dvanājst	petnājst
340	dwanājst	petnājst
341	dwanājst, dvanājst	petnājst
342	dvanājst	petnājst
343	dwanājst	petnājst
344	/	/
345	dva'nā:jst	pet'nā:jst
346	dwanājst	peṭnājst
347	dwanājst, dwānājst; dvanājst	petnājst; petnājst
348	dvanājst	peṭnājst
349	–	–
350	dvanājst	peṭnājst
351	dvanējst	peṭnējst
352	dwanājst	peṭnājst
353	dvanājst	peṭnājst
354	dwanājst	petnājst
355	–	–
356	dvanēst	peṭnēst
357	dwanājst	petnājst
358	dvānājst	peṭnājst
359	dvanājst	petnājst
360	dvo'na:jst	pet'na:jst
361	–	–
362	dvanēst	petnēst

363	dvanâjst	petnâjst
364	dva'nâ:st	pe'tnâ:st
365	dva'na:jst	pe'tna:jst
366	dvanâjst	peṭnâjst
367	dva'na:jst	pe'tna:jst
368	dvanâjst	peṭnâjst
369	/	/
370	dvanâjst; dvanâjšet; dvanâjšet	peṭnâjst; peṭnâjšet; peṭnâjšet
371	dvanâjst	petnâjst
372	dvanâjst; dvanějst	peṭnâjst; petnejst
373	dvanâjst	petnâjst
374	dvanâjst; dva'nâ:jst	peṭnâjst; pe'tnâ:jst
375	dvanějst	peṭnejst
376	dvanâjst	peṭnâjst
377	dvanâjst	peṭnâjst
378	–	–
379	dvanějst	peṭnejst
380	/	pâtnâjst
381	dvanâjst; dva'nâ:jst	peṭnâjst; pe'tnâ:jst
382	dvanâjst	peṭnâjst
383	–	–
384	–	–
385 ¹³	dvânaĭst	pêtnaĭst
386	dvânĕst; dvânâjst	petnĕst; peṭnâjst
387	–	–
388	dvânâjšet; dvanâjst	peṭnâjšet; petnâjst
389	dwânâjst	pâtnâjst
390	dvanâjst	petnâjst
391	dvanâjst	petnâjst
392	dvanâjš(ĕ)t; dvanâjst; dva'na:ĭst	peṭnâjš(ĕ)t; petnâjst; petna:ĭst
393	dvanâjšât, dvanâjst	pâtnâjšât, pâtnâjst
394	dvanâjš(ĕ)t	peṭnâjš(ĕ)t
395	dvanâjst	petnâjst
396	dvanâjst	peṭnâjst
397	dva'na:jset	pe'tna:jset
398	dvanâjšât, dvanâjst	pâtnâjšât, pâtnâjst
399	dvanâjš	petnâjš
400	dvanâjš(t)	pâtnâjš(t)
401	–	–
402	dva'na:ĭst	pa'tna:ĭst
403	dvanâjš	pâtnâjš
404	dvanâjšat; dva'na:ĭsat; dva'na:jset; dva'na:ĭset	patnâjšat; pa'tna:ĭsat; 'pâ:t'na:jsat; pe'tna:ĭset

¹³ V zapisih za točko 385 manjkajo naglasi.

405	–	–
406	–	–

2 KOMENTARJI H KARTAM

2.1 Dvanajst (vprašanje št. 658)

S karte lahko razberemo, da se pojavlja pet različnih načinov naglaševanja dvozlóžnega glavnega števnikar *dvanajst*, in sicer: naglas na prvem zlogu 1 đũanějst, dwãnějst, naglas na drugem zlogu 72 đũanájst, na obeh zlogih 251 dwãnájst, lahko pa je prvi zlog naglašen, na drugem pa se ohranja dolžina, ki je posledica v preteklosti¹⁴ naglašenege samoglasnika 246 dvãnájst, nekateri govori pa poznajo različice.¹⁵

Večina narečij in govorov (zlasti skrajni zahodni del, ki pripada Avstriji) koroške narečne skupine pozna v števniku *dvanajst* naglas na prvem zlogu. Tine Logar (1996, 106)¹⁶ piše, da se števniki od 11 do 19 tvorijo s pripono *-nest < -najst*. Gradivo potrjuje, da je to značilno za celotno narečno skupino.

Manjša naglasna posebnost je izkazana v govoru vasi 13 Kostanje nad Vrbskim jezerom – Köstenberg, ki sodi v *ročansko narečje*. Rastoči naglas se tudi v *kostanjškem govoru* v nezadnjih zlogih večzložnih besed realizira na dveh zlogih: prvi zlog je naglašen in je zato ekspiratorno močnejši, zadnji pa je tonsko višji. Zato se dogaja, da take besede spremenene naglasno mesto in iz paroksitonov lahko postanejo oksitona (Logar 1996, 93). To je izkazano tudi v števniku đbáněst, kjer se naglas nahaja tudi na ponaglasnem *e*.

Poleg tega v tej skupini izstopata še *mežiško* in *severnopohorsko-remšniško narečje*, ki poznata poleg naglasa na prvem zlogu tudi naglas na drugem, v 43 Črni na Koroškem pa tudi naglas na obeh zlogih oz. ohranitev dolžine na drugem zlogu.

Za primorsko narečno skupino je značilno, da skrajni zahodni del (*rezijansko, tersko narečje*¹⁷ in SZ del *obsoškega narečja*) pozna predvsem naglas na prvem zlogu, tik ob meji z *nadiškim*, ki pozna naglas na prvem zlogu in obeh zlogih, ter *rovčarskim narečjem* pa se pričinja pas, za katerega je značilno naglaševanje drugega zloga. Ta pas poteka od skrajnega južnega dela *obsoškega narečja*, preko *briškega narečja*, *banjškega govora*, *kraškega*, *istrskega*, *čiškega* in *notranjskega narečja*.

¹⁴ *Dvanajst* sodi med glavne števnike (od *enajst* do *devetnajst*), ki so v stcsl. poznali sestavljeno obliko *dъva na desęte*, kar je nastalo iz psl. *dъva na desęte, mlajše *dъva na dъsęte. Gre za sklop *dvá* in *desęt*, kar pomeni, da sta oba dela poznala naglas in se tudi sklanjala (Snoj 1997, 108–109).

¹⁵ Različica označuje zapise, ki izkazujejo dvojni/trojni način naglaševanja. Tako je lahko naglas na prvem in drugem zlogu 50 *dwanájst*, *d'wo:nejst*, ali je na obeh zlogih oz. z ohranjenjo dolžino na drugem zlogu 76 *đũãnájst*, *đũãnájst*. V istem govoru lahko poznajo naglas na prvem zlogu in na obeh zlogih 265 *dwãnajst*, *dwãnájst*, lahko pa na drugem in obeh zlogih 386 *dvãněst*, *dvãnájst*.

¹⁶ Članek z naslovom *Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom* je bil prvič objavljen v Slavistični reviji (15) leta 1967.

¹⁷ Za *tersko narečje* so značilni furlanski vplivi. Primeri pod opombo 8.

Homogenost se na celotnem področju prekine v nekaterih *šavrinskih govorh* (točke 122, 123, 124), ki poznajo naglas na prvem zlogu.

Rovtarska narečne skupina, predvsem pa *baški govor*, *cerkljansko in črnovrško narečje*, pozna naglas na drugem zlogu. Nekateri govori *tolminskega in škofjeloškega narečja* poznajo naglas tudi na prvem zlogu. Tu izstopa *horjulsko narečje*, ki še vedno ohranja naglas na obeh, ali pa ohranja vsaj dolžino tudi na drugem zlogu (175 *dwānājst*, *dvānājst*; 176 *dvā:na:jst* in 177 *dwānājst*).

V gorenjski narečni skupini prevladuje naglas na prvem zlogu, ob meji z *baškim govorom* in *zgornejavinskim narečjem* pa je znan tudi naglas na drugem (točki 188, 226).

Za govore dolenjske narečne skupine je značilno zelo raznoliko naglaševanje števnikov *dvanajst*, *petnajst*. Opazimo lahko, da prevladuje naglas na drugem zlogu, nekaj govorov pa pozna tudi naglaševanje prvega zloga (npr. 239, 243, 258), na obeh zlogih (242, 256, 254) in podaljšavo na drugem zlogu (246, 257). Za *vzhodnodolenjske govore* so značilne različice celo v istem kraju (točke 264–266). V *severnobelokranjskem* in *kostelskem narečju* je naglas na prvem zlogu, v *južnobelokranjskem* je naglaševanje neenotno, tudi tu pa prevladuje naglas na prvem zlogu.

S karte lahko razberemo, da poznata štajerska in panonska narečna skupina naglas samo na drugem zlogu. Le nekaj govorov štajerske narečne skupine pa pozna tudi različice (točke 308, 316, 347, 386).

2.2 Petnajst (vprašanje št. 659)

Opazimo lahko, da se naglaševanje števnikov *dvanajst* in *petnajst* med seboj bistveno ne razlikuje, zato bodo v nadaljevanju izpostavljene le obstoječe razlike in t. i. (naglasne) različice med števnikoma.

V 46 Pamečah naglašujejo *dvanajst* na prvem zlogu, medtem ko v *petnajst* na drugem. Podobno lahko zasledimo tudi v naslednjih govorih: 50 Sv. Primož na Pohorju, 124 Lopar, 162 Grahovo ob Bači, 186 Žabnica, 223 Krašnja, 228 Plešivica, 287 Obličje, 346 Zgornja Sušica – Bizeljsko in 352 Vitanje. Če poznajo zgornji govori v *dvanajst* naglas na prvem zlogu, potem ima dvozlčni števnik *petnajst* naglas na drugem zlogu, in obratno, če je v *dvanajst* naglašen drugi zlog, potem je v *petnajst* naglašen prvi zlog. Grafično lahko to prikažemo takole: + - / - +.¹⁸

V nekaterih govorih se naglas med števnikoma razlikuje tako, da pozna eden od njiju naglas na prvem zlogu, drugi pa naglas na prvem in nenaglašeno dolžino na drugem zlogu. To je značilno za: 79 Jeronišče – Sovodnje, 81 Ošnje, 177 Polhov Gradec, 183 Javorje, 189 Javornik – Jesenice. Gre za tip: + - / + : ali + : / + -.¹⁹

Govori 123 Pomjana, 143 Senožec in 266 Dobrniča poznajo različno naglaševanje števnikov *dvanajst* in *petnajst*, pri čemer se izmenjavata naglas na prvem zlogu in na obeh zlogih, torej: + - / + +.

V štirih govorih (239 Ig, 242 Rašica, 253 Gorenje Brezovo, 322 Rečica ob Paki) je

¹⁸ Plus (+) zlog je naglašen; minus (-) zlog je nenaglašen. Prikaz je na podlagi gradiva izdelala izr. prof. dr. Vera Smole.

¹⁹ Plus (+) zlog je naglašen; minus (-) zlog je nenaglašen; dvopičje (:) zlog je podaljšan.

neenotnost izkazana v tem, da je naglas lahko na drugem zlogu ali na obeh zlogih. Govorimo lahko o tipu + - / + + ali + + / + -.

3 STATISTIKA

Na podlagi narečnega gradiva je bila izdelana statistika, ki skuša ugotoviti, katera oblika naglaševanja prevladuje v narečjih. Narejena je bila za vsak števnik posebej, saj nam le taka slika lahko da informacijo o najpogostejšem načinu naglaševanja dvozložnih števnikov.

Tabela o naglaševanju dvozložnih števnikov *dvanajst* in *petnajst* v slovenskih narečjih

	12		=	15	
1	+ ²⁰	-	107	+	-
			111		
2	-	+	200	-	+
			200		
3	+	+	6	+	+
			10		
4	+	:	12		
			12		
	12	=	15		
skupaj			325		
			333		

Zgornja tabela skuša prikazati odstopanja pri naglaševanju števnikov *dvanajst* in *petnajst*. Ugotovimo lahko, da bistvenih odstopanj ni ter da je v gradivu za števnik *petnajst* več zapisov kot za *dvanajst*; razmerje je 333 : 325. Če pretvorimo podatke v odstotke,²¹ potem lahko ugotovimo, da 33 % vseh zapisanih govorov pri obeh števnikih pozna naglas samo na prvem zlogu, 60 % samo na drugem zlogu (za 1.5 % je pogostejše naglaševanje na drugem zlogu števnik dvanajst, torej 61.5 %), približno 3 % govorov naglašuje - ali pa je tak naglas možen kot različica - dvozložne števnike na obeh zlogih in 4 % govorov na prvem zlogu z ohranjeno nenaglašeno dolžino na drugem zlogu.

²⁰ Plus (+) označuje naglašen zlog, minus (-) nenaglašen, dvopičje (:) pa nenaglašen, a dolg zlog.

²¹ Pri pretvorbi podatkov v odstotke in tabeli nismo upoštevali zapisov, ki nimajo odgovorov na vprašanji 658 (23 zapisov) in 659 (13 zapisov), in točk, ki še niso zapisane (gre za 35 točk od 406-ih, ki so vključene v mrežo krajev).

4 ZAKLJUČEK

Izkazalo se je, da se dvozložne števnike v nekaterih slovenskih narečjih naglašuje zelo neenotno, čeprav statistika prikazuje, da se skoraj v dveh tretjinah (61.5 oz. 60 %) le-teh uporablja naglas na drugem zlogu, kar je normiral tudi SP 2001.

Ena tretjina (33 %) narečnih govorcev, po nepreverjenem občutku pa bistveno več govorcev vsaj osrednjega (?) pogovornega jezika, pa naglašuje oba števnik na prvem zlogu, kar je bilo po SP 1962 in SSKJ dopustno.

Sprašujemo se, ali ne bi bilo smotno še naprej dopustiti obe obliki naglaševanja, saj sta pri govoricah slovenskega jezika še zelo živi. Z narečnega vidika zagotovo, z vidika slovenskega knjižnega jezika pa bomo verjetno morali počakati, kaj bo prinesel čas.

Viri in literatura

Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana: *Listkovno in zvezkovno gradivo za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Benedik, Francka, 1999, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana, ZRC SAZU.

Karta *slovenskih narečij*, 1990, karto priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva za slovenski jezik ZRC SAZU, besedilo: Tine Logar, Ljubljana, MK (zemljevid).

Logar, Tine, 1996, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Uredila K. Kenda-Jež, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Logar, Tine, 1967, Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996, 93–107.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1997, Ljubljana, SAZU in DZS.

Slovenski pravopis, 1962, Ljubljana, SAZU in DZS.

Slovenski pravopis, 2001, Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU.

Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Založba Mladinska knjiga, 108–109.

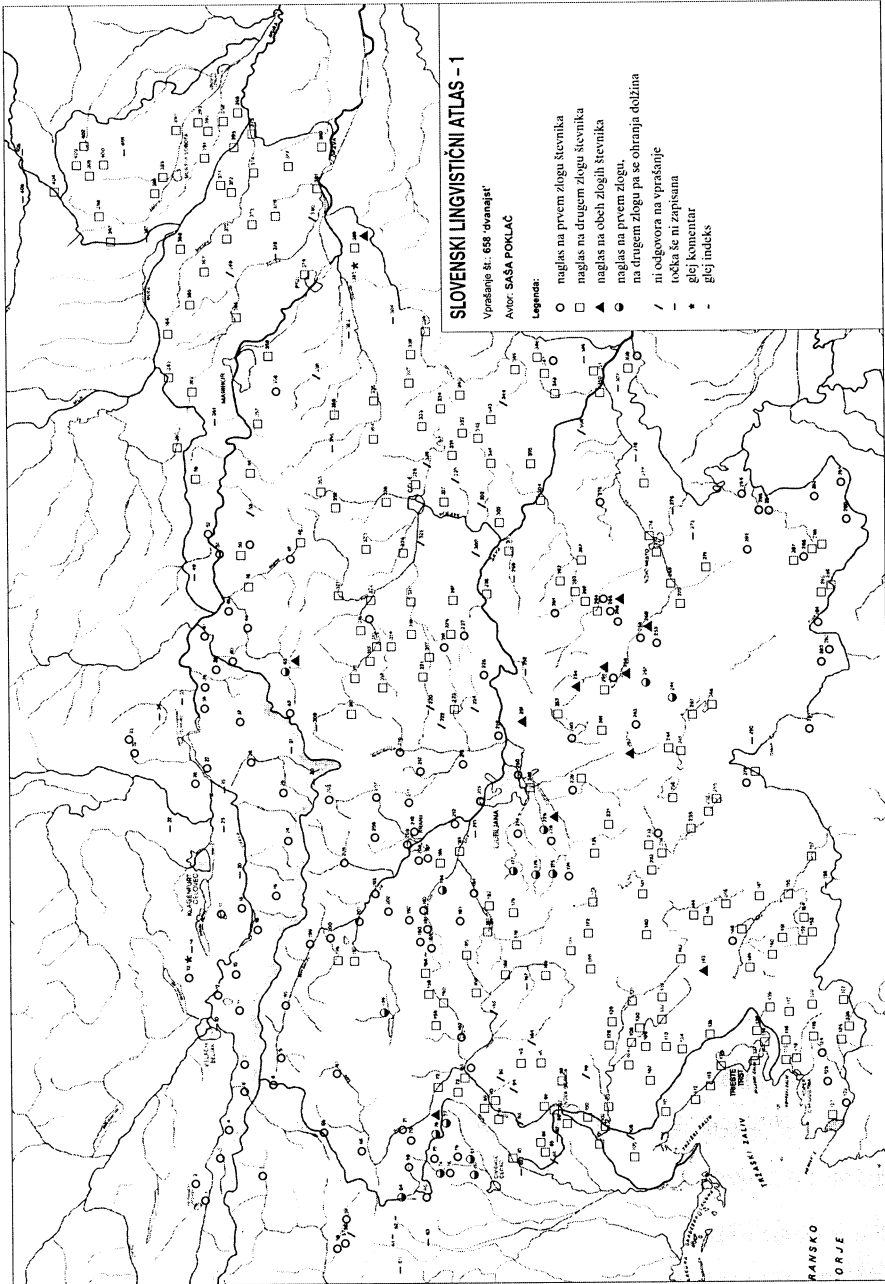
On the Stress Position in the Numerals *dvanajst* 'twelve' and *petnajst* 'fifteen' in Slovenian Dialects (based on the Slovenian Linguistic Atlas (SLA) corpus material)

Summary

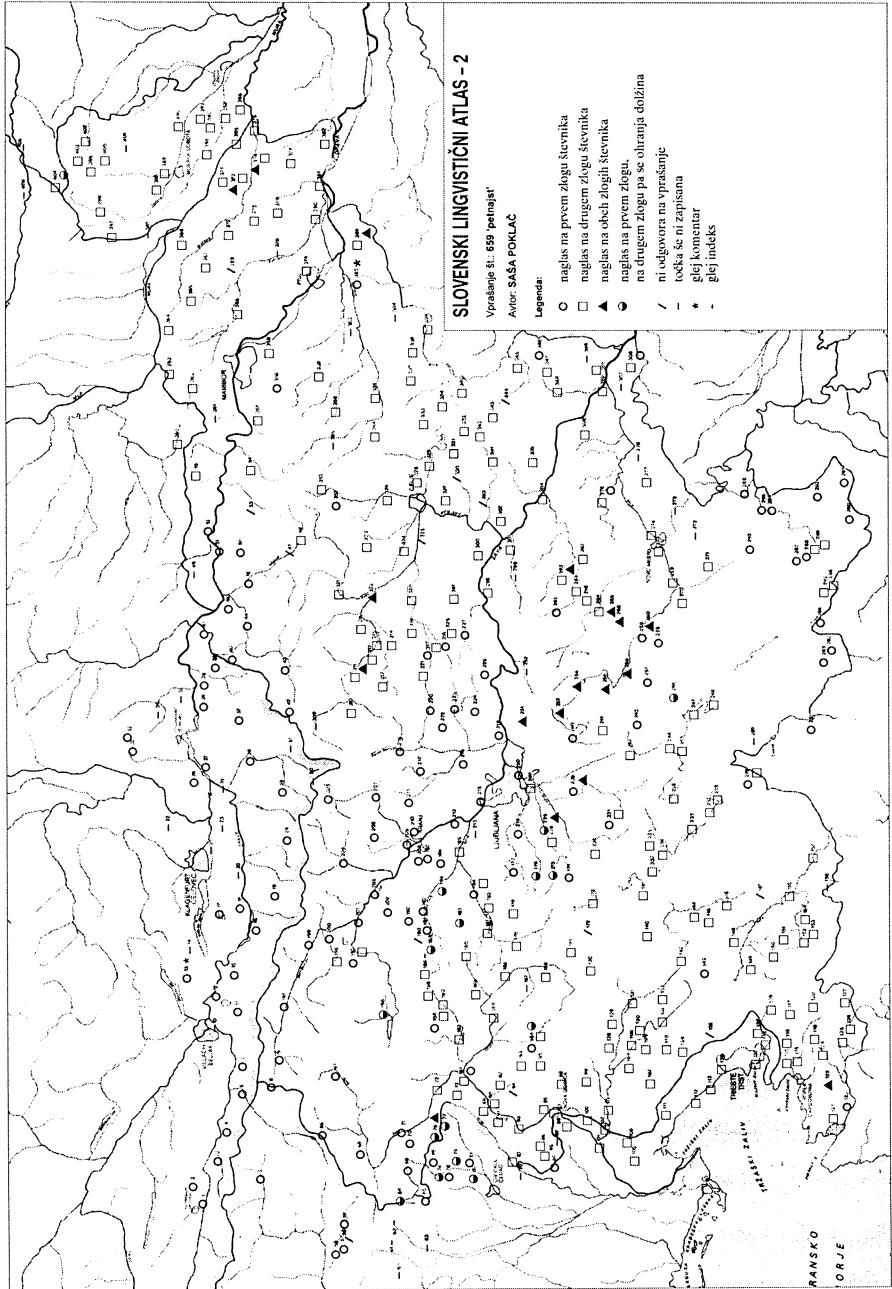
In Slovenian dialects the stress position for the disyllabic numerals is not uniform at all, although the statistics show that nearly in two thirds of instances (61.5 or 60%) the stress is put on the second syllable—this was also prescribed by the Slovenian Orthographic Code of 2001.

A third (33%) of dialect speakers—the author's impression is that the number is a lot higher but there is no statistic data to confirm that—stress both numerals on the first syllable, which was considered standard by the Orthographic Code of 1962 and by the Dictionary of Standard Slovenian.

One begins to question whether it would be reasonable to allow both variants to be used, i.e. that the stress may be either on the first or on the second syllable, since both variants are used by the speakers of Slovenian. From the viewpoint of a dialectologist this would certainly make sense, but what will happen in standard Slovenian still remains to be seen.

Pragmatični frazemi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*

Nataša Jakop

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljena posebna skupina frazemov, pragmatični frazemi, in sicer so izpostavljene njihove oblikoslovne, skladenjske in predvsem pomenske značilnosti. Podan je kratek pregled rabe izrazov, ki se za pragmatične frazeme uporabljajo v literaturi. Shematično so prikazane pragmatične kategorije, ki so potrebne za ustrezen pomenski opis teh jezikovnih enot. Pragmatični frazemi iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika so razvrščeni glede na uslovarjeno pragmatično funkcijo.

ABSTRACT: The article presents a special group of the so-called pragmatic phrasemes. Discussed are their morphological, syntactic and, especially, semantic features. A brief overview of various expressions for pragmatic phrasemes that are used in literature is included. A schematic representation of pragmatic categories needed for an adequate semantic description of these linguistic units is given. The pragmatic phrasemes from the Dictionary of Standard Slovenian are classified according to the presentation of their pragmatic function in the dictionary.

1. Značilnosti pragmatičnih frazemov

Frazemi, tudi pragmatični, so del jezikovnega sistema, slovarja. Kot jezikovnosistemske enote jih opredeljuje dejstvo, da **v govoru ne nastajajo sproti**, to pomeni, da jih govorec ne tvori po skladenjskih pravilih, temveč jih vsakokrat prikljiče iz spomina kot **stalne in celovite jezikovne enote**. Zmožnost priklica in ustrezne rabe (pragmatičnih) frazemov iz spomina omogočajo maternim govorcem kognitivne sposobnosti, nematernim govorcem pa take leksikalizirane jezikovne enote povzročajo veliko težav, predvsem zaradi družbenih in kulturnih razlik, npr. v slovenskih pozdravih ni uslovarjena tista časovna okoliščina, ki bi omejevala rabo pozdrava na čas od poldneva do večera, kot je npr. v angleškem jeziku (*good afternoon*) – v slovenskih pozdravih so uslovarjeni samostalniški leksemi *jutro*, *dan* in *večer*, ne pa tudi *opoldne*, *popoldne* (**dobro popoldne*); prim. tudi pozdrava, ki sta na ravni izbire sestavin v slovenskem in angleškem frazemu enaka (*dober*

dan – *good day*), a se rabita v deloma različnih okoliščinah sporazumevanja: angleški pozdrav ima uslovarjeno okoliščino, ki rabe ne omejuje le na srečanje udeležencev sporazumevanja: »The expression *Good bye* is used either /.../ when people meet, esp. in the morning or the afternoon, or /.../ when people meet or leave each other.« (Cambridge International Dictionary of English 2001: 216: **good**; podč. N. J.); slovenski pozdrav pa ima uslovarjeno okoliščino, ki omejuje rabo pozdrava na srečanje udeležencev sporazumevanja.¹ Nematerni govorniki se morajo pomena in pogojev rabe pragmatičnih frazemov naučiti.

Pragmatični frazemi so za razliko od drugih, nepragmatičnih frazemov (npr. *vreči puško v koruzo*, *zob časa*) zaradi svojih oblikoslovno-skladenjskih posebnosti, in sicer **skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev**,² shranjeni v spominu maternih govorcev v obliki, ki je v veliki oziroma največji možni meri prekrivna z rabo v besedilu in/ali okoliščinah sporazumevanja (npr. *pojdi se solit*; *reši se, kdor se more*; *dober dan*; *kolikor vem*; *resnici na ljubo*). Zaradi te posebnosti v uskladiščanju³ pragmatičnih frazemov v spominu maternih govorcev je pri teh jezikovnih enotah težko potegniti ostro mejo med *langom* in *parolom*.⁴

Pri tem je treba opozoriti na razmerje med izrazi *lang* (*langue*) – *parol* (*parole*) – *langaž* (*langage*). Izhajam iz predpostavke, da gre za trihotomijo.⁵ Tako razumevanje v slovenskem jezikoslovju ni običajno. J. Toporišič (1992, 53) razume *langaž* (govorico) kot zbirni pojem (torej hierarhično višji, kot nadpomenko) za *lang* (jezik) in *parol* (govor): »Govorica /je/ /p/oimenovanje in pojem za jezik in govor.« V takem pojmovanju ostaja *langaž* v jezikoslovnem smislu neopredeljen, vsebinsko prazen. Če pa predpostavimo, da je razmerje med temi izrazi enakovredno in gre za tri med seboj povezane, a različne pojme, je *lang* abstrakten sistem znakov (npr. stalna besedna zveza), *parol* njegova uresničitev v besedilu (poved) in *langaž* uresničitev povedi, besedila v okoliščinah sporazumevanja (izrek). V *langaž* torej vstopajo dejavniki sporazumevanja (udeleženci sporazumevanja, odnos med njimi, okoliščine sporazumevanja)⁶ – ti pa so bistveni za pomenski opis pragmatičnih frazemov, kar je razvidno iz ***sheme 1***.

¹ V SSKJ pri tem pozdravu ni uslovarjena okoliščina rabe, bi pa morala biti, ker je pomensko razločevalna (npr. dobro jutro, dober večer).

² O tem že E. Kržišnik (1994, 165). Skrajne oblikoslovne omejitve imajo tudi prislovni frazemi, npr. *dan na dan*, *od zore do mraka*, nimajo pa takih skladenjskih omejitev, kot jih ugotavljamo pri pragmatičnih frazemih, ki v povedi niso stavčni členi.

³ O »uskkladiščanju« (v nem. Speicherung) jezikovnih enot v spominu govornika npr. F. Coulmas (1981, 71) in S. Stein (1995, 35).

⁴ Na to je opozoril že F. Coulmas (1981, 19).

⁵ Na to trojnost me je opozorila dr. Erika Kržišnik. V literaturi so nanjo opozarjali nekateri razlagalci de Saussurjevih *Predavanj* (tj. *Cours de linguistique générale*, 1916); o tem prim. T. Lewandowski (1994, 625).

⁶ To, da je *langaž* komunikacijsko določen že pri de Saussurju, trdi D. Škiljan, ki celo meni, da je de Saussure »/.../ zdavnaj že pred začetkom teorije komunikacije in njenim modelom komunikacijskega dejanja začrtal njegove temeljne elemente /.../« (Saussure 1997, 270).

Shema 1: Pomen frazema *biti si v laseh* in pragmatičnih frazemov *pojdi se solit* in *hvala, enako* na ravni langa, parola in langaža

slovarska oblika frazema (LANG)	uresničitev frazema v besedilu (PAROL)	uresničitev frazema v okoliščinah sporazumevanja (LANGAŽ)
biti si v laseh 'spreti se, stepsti se'	<i>Naši otroci so si hitro v laseh.</i>	dvogovor pri mizi med poslušanjem radijskih poročil: G ₁ : »A si slišala, Rusi in Američani so si spet v laseh!« 'trditev', 'vprašanje', 'opozorilo' G ₂ : »Ah, ta politika. Briga me.«
'biti v sovražnem odnosu'	<i>Rusi in Američani so si spet v laseh.</i>	
'bojevati se' ⁷	<i>Ta plemena so si večno v laseh.</i>	
pojdi (-te, -ta) se solit ; 3. os. naj se gre (-jo/-do, -sta) solit 'izraža nejevoljo, jezo nad kom'	<i>Pojdi se solit!</i> je zavpila za njim.	dvogovor med zakoncema zjutraj pred odhodom v službo: G ₁ : »Draga, danes imam sestanek, zato ne bom mogel pote v službo.« G ₂ : »Ah, <i>pojdi se solit!</i> Mogoče bi morala zamenjati moža!« 'izraza nejevoljo, jezo nad možem zaradi neizpolnjenega pričakovanega dejanja'
hvala, enako 'vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi'	<i>Hvala, enako!</i> so zamrmrali ostali.	pri mizi, pred jedjo: G ₁ : »Dober tek, zbrana družba!« G _{2,3...} : » <i>Hvala enako!</i> « 'vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi'

G₁ – prvi govorec
G₂ – drugi govorec, ki je hkrati naslovnik prvega govorca
G_{2,3...} – več drugih govorcev, ki so hkrati naslovniki prvega govorca

Shema ponazarja dvoje:

(1) Razlike med frazemom *biti si v laseh* in pragmatičnima frazemoma *pojdi se solit* in *hvala, enako* na ravni njihove slovarske oblike (langa) in uresničitve v besedilu (parola):

Medtem ko je pri frazemih mogoče ločiti slovarsko obliko od uresničitve frazema v besedilu (v oblikoslovno-skladenjskem smislu), ju pri pragmatičnih frazemih ni mogoče ostro razmejiti. Slovarska oblika pragmatičnih frazemov je prekrivna z vsaj eno od rab v besedilu. Ta ugotovitev pojasnjuje tudi dejstvo, da so pragmatični frazemi v literaturi (tudi tuji) navajani precej neenotno, in sicer enkrat v slovarski obliki (pisani z malo začetnico in brez končnega ločila), drugič v besedilni (kot povedi: z veliko začetnico in/ali s končnim ločilom, npr. v SSKJ *dober dan!*). Pogosto so v prizadevanju, da bi bili prikazani v slovarski obliki, pragmatični frazemi neustrezno zapisani, z navedbo pomanjkljivih ali celo napačnih oblik rabe, npr.

⁷ Primeri in pomeni so (deloma prirejani) iz SSKJ (geslo: las).

nem. *den Teufel an die Wand mahlen* za pragmatični frazem *mal den Teufel nicht an die Wand*. (Burger 1982, 110.) Posebnost pragmatičnih frazemov, ki izhaja predvsem iz njihovih skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev, je torej, da je njihova **slovarska oblika v veliki meri ali v celoti prekrivna z njihovo uresničitvijo v besedilu**.

(2) Vlogo parola in langaža pri določanju in opisovanju pomenov frazemov in pragmatičnih frazemov:

Pri določanju pomena frazemov langaž ne igra pomembne vloge; ima pa vlogo pri določanju sporazumevalne vloge frazema (npr. trditev, vprašanje, opozorilo ipd.). Okoliščine izrekanja ne vplivajo na določanje oblikoslovno-skladenjskih in pomenskih značilnosti frazemov. Drugače pa je pri pragmatičnih frazemih. Pri njih pomena ne moremo določiti samo iz besedilne realizacije (parola). Za ustrezen pomenski opis je treba nujno upoštevati konotativne sestavine ter pogoje rabe pragmatičnih frazemov, torej njihove pragmatične sestavine. To ponazarja pragmatični frazem *hvala, enako*, ki ga, izoliranega iz okoliščin sporazumevanja (le na besedilni ravni), ne moremo ustrezno pomensko opisati; torej kot ustaljeni, leksikalizirani vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi, kar je pragmatična funkcija. Druga posebnost pragmatičnih frazemov je torej, da je njihov **pomen mogoče ustrezno opisati le ob upoštevanju dejavnikov sporazumevanja kot pragmatično funkcijo**, zato lahko govorimo le o pragmatičnem pomenu.

Skladenjsko so pragmatični frazemi:

– **leksikalizirani izreki**⁸ (kot medmeti, npr. *živjo*), npr. *dober dan, ni za kaj, ne ga lomit, še vprašaj*, ali

– **leksikalizirani del izreka** (kot členki, npr. *baje*), npr. *to se pravi, po mojem mnenju, kolikor vem, če se ne motim, naj se mi jezik posuši*.⁹

Do zdaj opisane lastnosti (jezikovnosistemska) in posebnosti (komunikacijska določenost) pragmatičnih frazemov so dobro izražene v rabi poimenovanja za te jezikovne enote. Besedna zveza *pragmatični frazem* je sestavljena iz samostalniškega jedra frazem s sistemsko končnico -em, kar pomeni, da poimenuje jezikovnosistemske enote,¹⁰ pridevniški prilastek pragmatični pa kaže na njihovo

⁸ Izrek je pragmatična enota, enota langaža. Ker govorimo o trojnosti na ravni *lang - parol - langaž*, je smiselno ločevati med povedjo in izrekom. Tako pojmovanje je uveljavljeno v pragmatični literaturi, ne pa tudi splošno v jezikoslovju. O tem prim. M. Bešter (1993/94, 363): »Toporišič pri svojem pojmovanju povedi, ki se sicer izrazno prekriva s pojmom izreka, ne izhaja iz teorije govornih dejanj oz. delovalnega značaja jezika, zato mu poved tudi ne predstavlja niti uresničitve govornega dejanja niti ni njen smisel razberljiv iz upoštevanja okoliščin. *Poved je in ostaja enota jezikovnega sistema, izrek pa je pragmatična enota, enota rabe.*« (Podč. N. J.) V svoji zadnji slovnici J. Toporišič (2000, 731) za izreke pravi, da so to »v glavnem /.../ povedi v danih sotvarjih«.

⁹ V slovnici (Toporišič 2000, 135) so pragmatični frazemi večinoma med medmetnimi in členkovnimi frazemi.

¹⁰ Potrebo po rabi izraza *frazem* je strokovno utemeljila E. Kržišnik (1994, 9–13), ki je s svojimi prispevki v drugi polovici 80. in začetku 90. let odločilno vplivala na razvoj slovenske frazeologije in frazeološko terminologijo.

razločevalno lastnost z drugimi frazemi, in sicer opozarja, da je treba te jezikovne enote razumeti kot enote sporazumevanja, ki jih je mogoče ustrezno opisati le s pragmatičnimi kategorijami. S tem utemeljujem, da so vsa druga poimenovanja za te jezikovne enote, ki se rabijo v slovenski in tuji literaturi, manj ustrezna ali celo neustrezna.

1.1 Poimenovanja pragmatičnih frazemov v literaturi

Kratek pregled rabe izrazov, ki se za pragmatične frazeme uporabljajo v literaturi (večinoma sicer ne čisto prekrivno), predstavljen v nadaljevanju, želi predvsem potrditi ustreznost rabe poimenovanja *pragmatični frazem*.

V slovenski literaturi se poleg poimenovanja *pragmatični frazemi*, ki ga je v slovenskem jezikoslovju prva uporabila E. Kržišnik (1994, 163–166), rabi tudi poimenovanje *komunikacijski* ali *sporočanski frazemi* (I. Stramljič Breznik 2000/01, 143–162). I. Stramljič Breznik je pragmatične frazeme poimenovala »komunikacijski«, ker »tuji sodobni frazeološki raziskovalci v zadnjem času dajejo prednost izrazu komunikacijske formule/frazemi«. Avtorica se pri tem sklicuje na Fleischerjevo (1997) skupino »komunikacijskih formul« (v nem. kommunikative Formeln) in Burgerjevo (1998) skupino »komunikacijskih frazemov« (v nem. kommunikative Phraseologismen) oziroma »rutinskih formul« (v nem. Routineformeln). Sinonimno temu izrazu I. Stramljič Breznik predlaga slovenski izraz »sporočanski frazemi«, z utemeljitvijo, da »se tuji komunikacija in komunike načeloma prevajata s sporočanjem oz. sporočilom, zato je smiselno pri tem tudi ostati« (prav tam, 193). Ugovor proti rabi izrazu komunikacijski/sporočanski frazemi je predvsem dejstvo, da pridevnik komunikacijski/sporočanski ni razločevalen nasproti drugim frazemom – s pragmatičnega vidika so namreč vsi frazemi (in širše seveda tudi druge jezikovne enote) »komunikacijski«, kar pomeni, da se uporabljajo pri sporazumevanju oziroma imajo pri sporazumevanju določeno vlogo. Sicer je pa tudi H. Burger, na katerega se avtorica sklicuje, opozoril, da je izraz »pragmatični frazem« (v nem. pragmatische Phraseologismen), ki ga je prvi uporabil za poimenovanje posebne skupine frazeoloških enot leta 1982,¹¹ vsebinsko ustrežnejši od izrazov »komunikacijski frazemi« in »rutinske formule«, ker »dobro zajame posebnosti teh jezikovnih enot« (Burger 1998, 36). Samo iz praktičnih¹² razlogov se je v svoji zadnji monografiji odločil za rabo izraza »rutinske formule« (prav tam).

Vsa druga poimenovanja v literaturi niso popolnoma prekrivna z izrazom pragmatični frazemi:

- »pragmatični idiomi« (v nem. pragmatische Idiome: H. Burger 1973),
- »frazeološke formule« (v nem. phraseologische Formeln: K. D. Pilz 1978),

¹¹ V delu H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm (1982), *Handbuch der Phraseologie*.

¹² Avtor sicer ni pojasnil, kateri so ti »praktični« razlogi, verjetno pa gre za problem vključevanja oziroma ne vključevanja enobesednih pozdravov tipa *tschuf* v isto skupino jezikovnih enot.

- »sporazumevalne formule« (v nem. kommunikative Formeln: W. Fleischer 1997),
- »rutinske formule« (v nem. Routineformeln: F. Coulmas 1981, R. Gläser 1986, H. Burger 1998),
- »jezikovne rutine« (v nem. sprachliche Routine: E. Rauch 1992),
- »sporazumevalne rutine« (v angl. conversational routines: K. Aijmer 1996).

Vsa navedena poimenovanja vključujejo širšo skupino jezikovnih enot: poleg pragmatičnih frazemov obravnavajo tudi druge leksikalizirane izreke, in sicer

a) lekseme, ki so že po definiciji »uslovarjena govorna dejanja« (Vidovič Muha 2000, 188), torej pri katerih ne moremo govoriti o denotativnem pomenu v smislu izražanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja; to so medmeti in členki;

b) lekseme, ki pod določenimi pogoji rabe izgubijo svoje kategorialne lastnosti (npr. sklanjanje, spreganje), na pomenski ravni izgubijo denotativni pomen (v smislu izražanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja), ki ga v celoti ali deloma nadomesti pragmatična funkcija, skladenjsko pa so leksikalizirani izreki in jih je mogoče ustrezno opisati le s pragmatičnimi kategorijami, zato imajo v SSKJ stavčno pojasnilo, izraženo v razlagi tipa *izraža* ali v obliki kvalifikatorskega pojasnila. Taki leksemi so npr.:

– nekateri samostalniki: *bomba: Bomba!* (vzklik, ki izraža čustveno vznemirjenost), *hudič: Hudič!* (kletvica), *konj: Konj!* (psovka), *prostor: Prostor!* (ukaz psu);

– nekateri glagoli: *goreti: Gori!* (vzklik pri otroških igrah, ki izraža opozorilo: zdaj se bližaš skriteму predmetu); *odpasti: Odpade!* (vzklik, ki izraža zavrnitev); nekateri deležniki: *zmenjen: Zmenjeno!* (izraža konec pogovora s sprejetjem sklepa);

– nekateri prislovi: *presneto: Presneto!* (kletvica, vzklik, ki izraža čustveno vznemirjenost), *grozno: Grozno!* (vzklik, ki izraža visoko stopnjo čustvene prizadetosti);

c) nekatera bolj ali manj ustaljena izražanja vljudnosti, npr. *Oprostite, da si vas drzнем vprašati...* (vljudnostna fraza).

Navedeni primeri leksikaliziranih izrekov kažejo na dejstvo, da v naravnih jezikih obstajajo take leksikalizirane jezikovne enote (eno- in večbesedne), ki jih je mogoče opisati le s pragmatičnimi kategorijami. Zanimanje zanje se je povečalo v 80. letih, kar je posledica večjega upoštevanja pragmatičnih spoznanj v jezikoslovju.¹³

¹³ J. L. Mey (1993, 18) meni, da se je zanimanje za pragmatiko povečalo v zadnjih dvajsetih letih, k čemur so močno prispevale štiri mednarodne konference (leta 1985 v Viareggiu, 1987 v Antwerpnu, 1990 v Barceloni, 1993 na Japonskem). V tem času so ustanovili tudi mednarodno pragmatično zvezo (The International Pragmatics Association – IprA). Raziskovalci objavljajo nova pragmatična spoznanja v reviji *Journal of Pragmatics* in v drugih revijah in knjižnih publikacijah. S. Stein (1995, 23) govori celo o »pragmatičnem preobratu« (v nem. pragmatische Wende) v jezikoslovju po letu 1970 zaradi velikega vpliva, ki ga je imela pragmatika na jezikoslovje. Seveda je pragmatika najbolj vplivala na semantiko (Leech 1981, 319), ker imata vedi skupen raziskovalni predmet – pomen.

Raziskovalci teh leksikaliziranih načinov izražanja in sporazumevanja so vse tiste leksikalizirane jezikovne enote, katerih skupna značilnost je (samo), da v njihovem pomenskem opisu ni mogoče govoriti o (denotativnem) pomenu, temveč o (pragmatični) funkciji, združili in poimenovali z izrazi oziroma besednimi zvezami, ki imajo v svojem jedru izraz »formula« ali »rutina« (gl. shemo 2), zato se je v nemški literaturi najbolj uveljavil izraz »rutinske formule«, v angleški pa »sporazumevalne rutine«. V okviru takega poimenovanja so pragmatični frazemi le ena od skupin leksikaliziranih enot, ki jih je treba obravnavati kot pragmatični pojav.

Shema 2: Možne kombinacije jedra (samostalnika) in določila (pridevnika) v poimenovanih jezikovnih enot, med katere spadajo tudi pragmatični frazemi, v slovenski in tuji literaturi

določilo	jedro			
	rutina	formula	frazem	idiom
sporazumevalna	+	+	-	-
komunikacijski	-	-	+	-
sporočanjejski	-	-	+	-
pragmatični	-	-	+	+
rutinska	-	+	-	-
frazeološka	-	+	-	-
jezikovna	+	-	-	-

2. Pomenski opis pragmatičnih frazemov

Samo oblikoslovno-skladenjske značilnosti, in sicer skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve frazema, niso razločevalno merilo med pragmatičnimi frazemi in drugimi frazemi; prim. *če si rekel a, reci tudi b* 'nadaljuj, povej vse', *s polno paro* 'zelo, hitro', *pazi na svoj jezik* 'pazi, kaj in kako govoriš' ipd. Za navedene frazeme je značilno, da se v določenih oblikah (in rabah) približujejo pragmatičnim frazemom; od pragmatičnih frazemov se ločijo v dvojem:

– nimajo tako skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev, torej se rabijo tudi v drugih oblikah, npr. *če bi bila bolj pazila na svoj jezik, do tega spora sploh ne bi prišlo*, predvsem pa

– pri njih pragmatična funkcija še ni prevladala nad denotativnim pomenom, torej ti frazemi še vedno poimenujejo stanje, lastnost, dogajanje ali predmetnost.

V nekaterih oblikah in rabah frazemov, pri katerih je sporazumevalna vloga (predvsem pozivna) izrazita, se frazemi približujejo pragmatičnim:

– izpust glagola v frazemu, npr. *dati jezik za zobe* → *jezik za zobe, priti na dan z besedo* → *na dan z besedo*;

– raba frazema v velelniku; pri teh je izrazita pozivna vloga izreka, ki ni njihov pomen, npr. *pazi na svoj jezik* (opozorilo), *pošlji jih nekam* (nasvet);

– raba frazema v 1. osebi ednine: izrazita je sporazumevalna vloga: *zdaj te*

imam pa poln kufer (izraža nejevoljo), vendar druge oblike kažejo, da še vedno imajo denotativni pomen, npr. *oče ga je imel po vseh teh pripetljajih poln kufer* ('naveličati se koga').

Ti frazemi imajo v SSKJ drugačen slovarski prikaz kot pragmatični: medtem ko imajo pragmatični frazemi večinoma razlago tipa izraža X ali poudarja X (pri čemer je X uslovarjeno govorno dejanje), so ti frazemi prikazani v eni od (pogostejših) oblik rabe, v stranski razlagi pa imajo pripisan denotativni pomen, npr. *jezik za zobe* 'molči, ne ugovarjaj', *na dan z besedo!* 'povej, kaj misliš', *vse skupaj jih nekam pošlji* 'ne meni se zanje', *to si zapiši za uho* 'dobro si zapomni', *zdaj te imam pa poln kufer* 'naveličan sem te, odveč si mi'. Frazemi, ki imajo v SSKJ poleg pomena zapisano tudi uslovarjeno pragmatično funkcijo (v pomenskem kvalifikatorskem pojasnilu), so večinoma pragmatični, npr. v geslu dober: kot nagovor *kaj bo dobrega* 'kakšne novice prinašate, kaj želite'.

Pomembna razločevalna lastnost pragmatičnih frazemov je torej pomen. Pragmatični frazemi se od nepragmatičnih frazemov razlikujejo v tem, da **nimajo denotativnega pomena v smislu poimenovanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja in tudi ne izražajo razmerij med njimi**. Medtem ko nekateri pragmatični frazemi sploh nimajo (več) denotativnega pomena (npr. *pojdi se solit*), ga je pri nekaterih sicer še mogoče prepoznati (npr. pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* je prepoznaven kot 'dvigni roke navpično navzgor'), vendar ne zadošča za ustrezen pomenski opis: pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* je za utrezen pomenski opis potrebno upoštevati naslednje pragmatične kategorije:

govorec je oborožena oseba (lahko tudi samo navidezno, npr. pri otroški igri jo ponazarja tipična gesta z roko ali obema rokama, pri čemer je roka stisnjena v pest, kazalec usmerjen naprej in palec pod pravim kotom glede na kazalec navzgor)

govorčev namen: da naslovnik dvigne roke in se govorec lahko prepriča, da ni oborožen (zato zahteva, da naslovnik dvigne roke, ker mu s tem onemogoči, da bi prijel za orožje); da se mu naslovnik preda

govorčeva pričakovanja: da bi ga naslovnik lahko ogrozil z uporabo orožja, da se mu bo naslovnik pri uresničitvi namena upiral in bo skušal pobegniti,

govorčeva strategija: naslovniku grozi z orožjem (lahko navideznim),

naslovnikova pričakovanja: naslovnik ve, kakšen je govorec namen in da mu govorec grozi z uporabo orožja

odnos med govorcem in naslovnikom: sovražen

okolščine sporazumevanja: boj, vojna, lov na zločinca ipd.

posebne okolščine sporazumevanja: otroška igra

sporazumevalna vloga izreka: poziv z grožnjo

Šele ob upoštevanju navedenih pragmatičnih kategorij je mogoče sestaviti ustrezen pragmatičnopomenski opis: *roke kvišku* 'poziv z grožnjo, ki ga izreče oborožena oseba, ki se hoče prepričati, da naslovnik ni oborožen oziroma ga ne more ogroziti, z namenom, da naslovnik dvigne roke, se vda in pri tem neupira'.¹⁴

¹⁴ Upoštevanje vseh pragmatičnih kategorij v pomenskem opisu pragmatičnih frazemov je še posebej pomembno v slovarjih, ki so namenjeni nematernim govorcem.

Ne glede na to, ali pragmatični frazem nima več denotativnega pomena ali pa je ta deloma še ohranjen, gre za »pomensko izpraznjenost oziroma oslABLJENOST«, ¹⁵ ki jo je zapolnila **pragmatična funkcija** (npr. pri pragmatičnem frazemu *pojdi se solit* je uslovarjena konotativna sestavina: negativni odnos govorca do naslovnika, pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* pa je uslovarjena pragmatična sestavina: sporazumevalna vloga: poziv z grožnjo).

Mnogi pragmatični frazemi so s pogosto rabo, diahrono gledano, postali specializirani in ustaljeni za opravljanje točno določenega govornega dejanja – njihov pomen je mogoče opisati kot uslovarjeno govorno dejanje (npr. *dober dan* – pozdrav). Pri njih je vloga, ki so jo stalno opravljali pri sporazumevanju, postala močnejša od referenčnega pomena in ga sčasoma celo zamenjala.

Opisane in ponazorjene pomenske posebnosti potrjujejo, da je mogoče pragmatične frazeme pomensko določiti le v okviru semantike in pragmatike. Pomenski opis pragmatičnih frazemov, ki ne upošteva konotativnih in pragmatičnih sestavin, ni popoln.

2.1 Sporazumevalna vloga in pragmatična funkcija

Pomen pragmatičnih frazemov je zapolnjen s pragmatično funkcijo. Ta (pragmatična) funkcija ni uresničitev (slovarskega) pomena v besedilu niti (sporazumevalna) vloga besedila v okoliščinah, ampak je uslovarjena, zato je treba ločevati med (pragmatično) funkcijo in (sporazumevalno) vlogo. Bistvena razlika med pragmatičnimi frazemi in drugimi frazemi je namreč v tem, da **so pragmatičnim frazedom funkcije lastne**, zato so uslovarjene.

Ker so pragmatični frazemi samostojni leksikalizirani izreki (*dober dan*) ali leksikalizirani del nekega izreka (*to se pravi*), pri njihovem pomenskem opisu (tj. določanju pragmatične funkcije) ne sme zavajati vloga, ki jo opravljajo pri sporazumevanju; njihov pomenski opis ne sme biti omejen le na sporazumevalno vlogo, ki je le ena od pragmatičnih kategorij, pomembna za ustrezen pomenski opis pragmatičnih frazemov. Pri pragmatičnih frazemih, ki se rabijo kot samostojni izreki, sta (sporazumevalna) vloga in (pragmatična) funkcija bolj ali manj prekrivni (npr. pozdravi, zahvale, voščila, kletvice, vzkliki; gl. shemo 3). Vendar je tudi pri teh treba ločevati sporazumevalno vlogo in uslovarjeno funkcijo; to ponazarja naslednji primer:

G₁: Dobro jutro, stric.

G₂: Dobro jutro? Zate je še jutro, zame pa je že par ur dan.

Če bi enačili sporazumevalno vlogo in pragmatično funkcijo, bi trdili, da ima pragmatični frazem dobro jutro dva pomena: izraža pozdrav (G₁) in izraža

¹⁵ V SSKJ je ta lastnost pogosto označena s kvalifikatorskim pojasnilom z oslABLJENIM pomenom, predvsem v tipskem prikazu, kjer pragmatični frazemi niso predstavljeni kot frazemi (torej niso v frazeološkem gnezdu), ampak le kot leksikalizirani izreki, tj. s kvalifikatorskim pojasnilom v medmetni rabi, npr. *ti povem/rečem, hvala bogu, bog ne daj, ne ga lomiti*.

vprašanje, začudenje (G₂). Vprašanje, začudenje je lahko (sicer neobičajno) sporazumevalna vloga izreka, v katerem je ta pragmatični frazem, uslovarjena funkcija, torej pomen, pa je pozdrav.

Shema 3: Primerjava velike stopnje prekrivnosti pragmatične funkcije in sporazumevalne vloge

PRAGMATIČNA FUNKCIJA	SPORAZUMEVALNA VLOGA
G z besedo oz. besedami izrazi hvaležnost	zahvala
G z besedo oz. besedami izrazi naklonjenost, spoštovanje	pozdrav
G z besedo oz. besedami izrazi sočutje	sožalje
G z besedo oz. besedami izrazi obljubo	obljuba, prisega
G z besedo oz. besedami izrazi jezo, nejevoljo	kletvica
G z besedo oz. besedami izrazi jezo, nejevoljo nad kom	psovka
G z besedo oz. besedami izrazi obžalovanje nad čim	opravičilo
G z besedo oz. besedami izrazi svojo voljo, hotenje	ukaz, poziv
G z besedo oz. besedami izrazi dobre želje	voščilo

Pri pragmatičnih frazemih, ki se rabijo tudi ali pa samo kot leksikalizirani del nekega izreka, (sporazumevalna) vloga izreka in (pragmatična) funkcija frazema seveda nista prekrivni (*skalpiral te bom*: sporazumevalna vloga izreka: prisega, obljava, uslovarjena funkcija (pomen) pragmatičnega frazema: grožnja). Pragmatični frazemi, ki se rabijo le kot leksikalizirani del drugega izreka (npr. *to se pravi*), imajo več funkcij in je v tem smislu mogoče govoriti o večpomenskosti. Ti pragmatični frazemi zahtevajo v slovarju tudi bolj kompleksen pomenski opis.

3. Razvrstitev pragmatičnih frazemov

Pragmatične frazeme je mogoče grobo razdeliti na dve skupini glede na lastnost, ki je povezana z rabo teh jezikovnih enot v določenih okoliščinah sporazumevanja:¹⁶

1) Pragmatični frazemi, za katere je značilno, da jih govorniki uporabljajo v točno določenih okoliščinah sporazumevanja in imajo večinoma stalno vlogo pri sporazumevanju. Ti pragmatični frazemi »imajo status performativnih izrekov« (Stein 1995, 18), kar pomeni, da je njihova vloga tesno povezana z opravljanjem določenega govornega dejanja.¹⁷ Pri tej skupini pragmatičnih frazemov je sporazumevalna vloga najpomembnejša pragmatična kategorija v pomenskem opisu.

¹⁶ V literaturi se ta lastnost označuje kot »(ne)vezanost na rabo v določenih okoliščinah sporazumevanja (v nem. Situation(un)gebundenheit«). Tako npr. S. Stein (1995, 48).

¹⁷ Zato H. Burger (1998) imenuje to skupino »sporazumevalne rutine« (v nem. kommunikative Routinen).

Pri teh frazemih sta pragmatična funkcija in sporazumevalna vloga pogosto prekrivni (npr. *dobro jutro* izraža pozdrav zjutraj – pozdrav).

2) Pragmatični frazemi, ki imajo uslovarjene različne, od okoliščin sporazumevanja neodvisne pragmatične funkcije. Govorci jih uporabljajo v ponavljajočih se, predvsem kritičnih fazah sporazumevanja, npr. v zadregi (*če se ne motim, lepa reč*), ali z določenim namenom, npr. usmerjanje naslovnikove pozornosti na sobesedilo (*na primer, in sicer, če nadaljujem*), na kako govorcevo lastnost, npr. iskrenost (*odkrito rečeno, resnici na ljubo, po pravici povedano*), zaupnost (*med nama rečeno*), prepričanost (*če ti rečem, naj me koklja brcne, če, pod nobenim pogojem*). Njihovo prevladujočo funkcijo (imajo jih namreč več) določimo glede na potek pogovora, vrsto besedila in odnosa med udeleženci sporazumevanja, kar so pragmatične kategorije. Ena od njihovih pomembnih funkcij je npr. usmerjanje pogovora v govorenem besedilu in hierarhiziranje besedila v zapisanem besedilu (*če ti rečem, lepo po vrsti, na primer*). Za to skupino pragmatičnih frazemov je torej značilna večja odvisnost od (so)besedila kot od okoliščin sporazumevanja.¹⁸ Zelo pomembna pragmatična kategorija v pomenskem opisu te skupine pragmatičnih frazemov je govorečev namen.

V nadaljevanju bodo funkcijsko razvrščeni pragmatični frazemi iz SSKJ. Ker je za pragmatične frazeme značilno, da imajo uslovarjeno govorno dejanje, jih lahko uvrstimo v skupino pozivnih, zagotavljalnih, povezovalnih, ekspresivnih, izvršilnih govornih dejanj.

Lastnost, ki je oziroma bi morala biti uslovarjena pri **pragmatičnih frazemih s pozivno funkcijo**, je, da skuša govorec z izrekanjem teh frazemov pripraviti naslovnika do tega, da bi ta kaj storil, npr. *glavo pokonci*, ali ne storil, npr. *dovolj je te komedije*. Pragmatični frazemi s to funkcijo so v SSKJ npr. še: *kdo da več; roke kvišku; glavo pokonci; koražja/pogum velja; kvišku srca; preštejte denar; kasnejših/poznejših reklamacij ne upoštevamo; kaditi prepovedano, reši se, kdor se more; dovolj je te komedije; bog ne zadeni; vrat ti bom zavil; skalpiral te bom; upilil te bom; glavo ti bom razčesnil; ti bom že dal; iz kože te bom dal; ti bom že pokazal*.

Glede na prikaz pragmatičnih frazemov v SSKJ, lahko ugotovimo naslednje. Pragmatični frazemi imajo:

– (v precejšnji meri) ustrezno uslovarjeno pragmatično funkcijo, npr. *kvišku srca* (izraža spodbudo k premagovanju malodušnosti), *vrat ti bom zavil, skalpiral te bom, upilil te bom* (izraža grožnjo);

– uslovarjeno katero od bistvenih pragmatičnih kategorij, ki je nujna za ustrezen pomenski opis, npr. okoliščino rabe: *kdo da več* (kot klic pri dražbi), značilnost katerega od udeležencev sporazumevanja: *roke kvišku* (poziv oborožene osebe k neupiranju, vdaji);

– pomanjkljivo določeno pragmatično funkcijo; manjka katera od

¹⁸ Na to me je opozorila dr. E. Kržišnik.

konstitutivnih pragmatičnih sestavin, pomembna za ustrezen pomenski opis pragmatičnega frazema, npr. *preštejte denar, kasnejših/poznejših reklamacij ne upoštevamo* (izraža opozorilo – nujna pragmatična sestavina je okoliščina rabe: napis na blagajni, namenjen kupcem); *reši se, kdor se more* (kot vzklik; nujne sestavine pomenskega opisa so še: izraža opozorilo pred nevarnostjo in poziv k ukrepanju); *iz kože te bom dal* (izraža veliko jezo, nezadovoljstvo, ogorčenje; bistveni pragmatični sestavini: prisotnost naslovnika, grožnja),

– neustrezno določeno pragmatično funkcijo, npr. *kaditi prepovedano* (izraža opozorilo) – v tem primeru gre za prepoved;

– pragmatično funkcijo uslovarjeno posredno, v stranski razlagi, npr. *bom že pokazal komu* (zaradi očitka, da sem skopuh, jim bom naredil, povzročil kaj zelo neprijetnega;¹⁹ podčrtana je posredno uslovarjena pragmatična funkcija: grožnja);

– pragmatična funkcija ni uslovarjena, v pomenskem opisu pragmatičnega frazema je (oslabljeni) denotativni pomen npr. *korajža/pogum velja* (stvari se je treba lotiti, čeprav so videti težavne; pragmatična funkcija: izraža spodbudo naslovniku), *glavo ti bom razčesnil, ti bom že dal* (kaznoval te bom, tepen boš; pragmatična funkcija: izraža grožnjo).

Zagotavljajno funkcijo imajo pragmatični frazemi, ki jih govorec uporabi kot sredstvo za prepričevanja naslovnika, da govori resnico, da je njegova trditev pravilna.²⁰ Pragmatični frazemi z zagotavljajno funkcijo v SSKJ so npr. *glavo dam, da; glavo stran, če; glavo mi lahko odrežeš, če; ne..., pa če me obesiš; srce mi iztrgajte iz prsi, pa ... ne bom (storil); naj me koklja brcne, če; naj me zlodej vzame, če; naj se mi jezik posuši, če; naj oslepim, če; hudič naj me pocitra, če; naj me bog/strela ubije, če; raje bi si dal jezik odrezati, kot da; častna beseda; bog mi je priča, da; pri moji duši/veri, da; na moje vero*.

Vsi navedeni pragmatični frazemi imajo v SSKJ pomensko kvalifikatorsko pojasnilo kot podkrepitev ali (stransko) razlago izraža podkrepitev. Zapis s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom je deloma ustrezen, a za popoln pomenski opis premalo, medtem ko zapis z razlago 'izraža podkrepitev' ni ustrezen (ustrezneje bi bilo 'izraža zagotovilo, prisego o resničnosti trditve'). Podkrepitev trditve je v teh primerih le ena od pragmatičnih kategorij, in sicer govorčeva strategija (način, postopek, ki ga govorec izbere za doseg svojega cilja). Ti pragmatični frazemi so leksikalizirana sredstva, s katerimi govorec skuša narediti svojo trditev prepričljivejšo, verjetnejšo, tehtnejšo. Torej ne gre samo za funkcijo zagotavljanja (če govorec nekaj zagotavlja, s tem izjavlja, da je povedano resnično), dejansko so ti frazemi sredstvo za podkrepitev trditve (če govorec podkrepi svojo trditev, jo naredi prepričljivejšo, verjetnejšo, tehtnejšo).²¹

¹⁹ Razlaga se nanaša na ponazarjalni primer *jim bom že pokazal skopuha*, kar je neustrezno.

²⁰ Na zagotavljajno vlogo govornih dejanj je opozorila M. Križaj Ortar (1997, 27).

²¹ Prim. gesli v SSKJ: zagotavljati (3. pomen) in podkrepanje.

Ekspresivno funkcijo imajo pragmatični frazemi, s katerimi govorec izraža:

– svoja čustva, npr. presenečenje, brezbržnost, hvaležnost, jezo, nejevoljo, čustveno prizadetost, navdušenost, nestrpnost, ogorčenje, strah, vznemirjenost, obup, grozo, začudenje, zgražanje, zaskrbljenost;

– svoj odnos (negativen ali pozitiven) do naslovnika, npr. nasprotovanje, pritrjevanje, omalovaževanje, zavrnitev, prezir, grajanje, občudovanje, naklonjenost, sovražnost, neprijaznost, odpor, očitek, zgražanje, posmeh, pridržek, brezbržnost, slavljenje, povečevanje, sočutje, pomilovanje, spoštovanje, strinjanje, dvom, jezo, zavrnitev. V tem primeru so uslovarjene konotativne sestavine.

Razlika med tema dvema skupinama je v okoliščinah rabe: druga skupina pogojuje prisotnost vsaj enega naslovnika (sogovorca). Vendar meja ni vedno jasna, zato mora pomenski opis v slovarju upoštevati pragmatično kategorijo naslovnika – deloma je v SSKJ tu upoštevano (npr. slovar ločuje dve razlagi pri pragmatičnem frazemu *za vraga* 'izraža močno čustveno prizadetost' in 'izraža jezo, nejevoljo nad kom', vendar to ločevanje ni dosledno).

Ekspresivno funkcijo imajo v SSKJ pragmatični frazemi: *tristo kosmatih medvedov; tristo hudičev/strel/vragov; raca na vodi; strela božja/jasna; pri prerokovi bradi; mati nebeška; sveta nebesa/pomagalka; strah in groza; križana gora; bog nebeški; Jezus Marija/Kristus; Marija pomagaj; križ božji; ljubi bog; majka mila; bog se usmili; za pet Kristusovih/kriščevih ran; za vraga/zlodeja/zlomka; hvala bogu; grom in strela; za (sveto) kriščevo voljo; hudič/vrag naj vzame/pobere vse skupaj; sveta mamka božja; kam smo prišli; kaj bo iz tega; zdaj smo pa tam; česa takega svet še ni videl; ni govora; to ni ničemur podobno; to bomo šele videli; za nosom (izraža izogibanje odgovoru, zavrnitev); nosi vas vrag; da bi te vrag/cucek/grom/kuga/zlomek/bes/klek/hudič/satan/ spak/strela; kuga te poberi; niti na kraj pameti mi ne pride; to me pa en kurec briga; pojdi se solit; pojdi v ričet; kaj se to pravi; pokora nazarenska; ti si pa dober; nekam/v zid se zaleti; bog te je dal; bog te nesi; bog te nima rad; da te ni sram; to ni vse skup/vkup nič; vse lepo in prav, ampak; zdaj pa imaš/ima/imamo; ne da bi vedel; kakor misliš; ne bi rekel; bogu bodi potoženo; hvala lepa za tako pomoč; veš da ne; prvič in zadnjič; pa/in pika/zdravo/konec (besed); to je moja zadnja beseda; kufre gor, kufre dol; to je pa višek; še vprašaj; prava reč/figa; ne najdem besed; pa še zlato uro; kaj bi tisto; škoda besed; ni vredno besed; sodnika v špirit; pojdi (hudiču/vragu) v rit; piši me v uho/rit; kam je pa to za zapisati; kaj/česa ne poveš; kaj ga pa lomiš; ne lomi ga; ne serji ga; med nama/nami rečeno; kar misli si; vsako tele ima svoje veselje; naj bom papež, če (izraža nezaupanje v trditev); kje pa; pa kaj zato; boga zahvali; prvi april; kaj/česa ne poveš.*

Za to skupino je značilna večpomenskost (večfunkcijskost), ki je v SSKJ večinoma uslovarjena, npr. *sveta nebesa* izraža nejevoljo, nestrpnost; izraža navdušenost, priznanje; *sveta pomagalka* izraža začudenje, presenečenje; izraža strah, vznemirjenje, obup; *bog se usmili* izraža nejevoljo, nestrpnost; izraža sočutje, pomilovanje; izraža strah, vznemirjenje. Niso pa v SSKJ uslovarjene druge konstitutivne pragmatične sestavine, ki so v tem smislu pomensko razločevalne, npr. okoliščine rabe, odnos med udeleženci sporazumevanja, vloga govorca in

naslovnika ipd. Neupoštevanje teh pragmatičnih kategorij ima za posledico nekatere neustrezne pomenske opise pragmatičnih frazemov v slovarju, npr. *vsako tele ima svoje veselje* izraža dopuščanje sicer nespametnega, neprimernega govorjenja, ravnanja koga – konstitutivna pragmatična sestavina v tem pragmatičnem frazemu je govorec: govorec se odziva na nekaj (govorjenje, ravnanje nekoga) in govorec ima do tega svoje stališče; razlaga torej mora vsebovati to sestavino, npr. 'izraža dopuščanje za govorca nespametnega, neprimernega govorjenja, ravnanja'. Pogosto se pomenski opis v SSKJ ne nanaša na pragmatični frazem, temveč na izrek, katerega del je (torej na ponazarjalni primer), kar je neustrezno, npr. *za (sveto) kriščevo voljo: za sveto kriščevo voljo, ne bodi tak* izraža svarilo, prepoved, opozorilo.

Povezovalno funkcijo imajo uslovarjeno pragmatični frazemi, ki jih govorec uporabi le z namenom, da bi z naslovnikom vzpostavil ali ohranil stik, npr. pozdravljanje, opravičevanje, nagovarjanje naslovnika, izražanje hvaležnosti, vljudnosti, dobrih želja, sočutja, izrekanje voščil, pohval, sožalja. Ti pragmatični frazemi imajo močno družbeno sporazumevalno vlogo. Pri tej skupini pragmatičnih frazemov je mogoče govoriti o najvišji možni stopnji prekrivnosti sporazumevalne vloge in pragmatične funkcije. To imenuje H. Burger (1998, 29) pragmatična stalnost (v nem. pragmatische Festigkeit). V SSKJ so pragmatični frazemi s povezovalno funkcijo npr. *najlepša/iskrena hvala (za); hvala za vse; hvala lepa; tisočkrat hvala; iskrene čestitke; mir z vami; na (skorajšnje) svidenje; (moje/naše) iskreno sožalje; z odličnim spoštovanjem; čast/drago mi je; me veseli; spoštovane gospe in gospodje; spoštovani poslušalci in poslušalke; spoštovane gledalke in gledalci; cenjeni bralci; vaša ekscelenca; kako ste kaj; kaj bo dobrega; hvala, enako; prosimo za razumevanje; dober dan; dober večer; dobro jutro; hvaljen (bodi) Jezus (Kristus); smrt fašizmu – svobodo narodu; ni za kaj; srečno pot; bog daj srečo/zdravje; srečno novo leto; vse najboljše (za); (še) na mnoga leta; lahko noč; dober tek; na zdravje; dober pogled (voščilo za uspešen lov); dober prijem (voščilo za uspešen ribolov).*

V SSKJ so pragmatični frazemi z ekspresivno in povezovalno funkcijo prikazani različno:

– kot frazemi so predstavljeni v frazeološkem gnezdu z razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *v zid se zaleti* (izraža nejevoljo, nestrpno odklanjanje, zavračanje);

– kot leksikalizirani izreki so označeni s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom v medmetni rabi z razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *najlepša hvala* (v medmetni rabi izraža hvaležnost);

– kot ponazarjalni primer, in sicer

• s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom, ki ima uslovarjeno govorno dejanje in/ali okoliščino rabe, npr. *dober prijem* (kot voščilo za uspešen ribolov)

• s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom in razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *še enkrat* (kot vzlik izraža zahtevo po ponovitvi).

Izvršilno funkcijo imajo pragmatični frazemi, ki, izrečeni, spremenijo zunajjezikovno stvarnost. Ti pragmatični frazemi se večinoma ne rabijo pri vsakdanjem sporazumevanju. Od drugih pragmatičnih frazemov se razlikujejo v tem, da se rabijo predvsem v določenih institucijah, npr. v cerkvi, na sodišču, v parlamentu ipd. V SSKJ je tudi nekaj primerov pragmatičnih frazemov z izvršilno funkcijo, npr. *tu je moja roka* (znak za sklenitev dogovora, kupčije ali za spravo), *hokus pokus*; *čira čara*;²² *pozor, pripravljeni, zdaj* (izraža začetek dejanja, npr. pri teku), *toliko za danes* (izraža zaključek dejanja, npr. predavanja).

Viri in literatura

- Aijmer, Karin, *Conversational Routines in English, Convention and Creativity*, London, New York 1996.
- Bešter, Marja, *Renata Zadavec-Pešec, Pragmatično jezikoslovje: (temeljni pojmi), 1994 (ocena), Jezik in slovstvo 39 (1993/1994), 362–364.*
- Burger, Harald, *Idiomatik des Deutschen*, Tübingen 1973.
- Burger, Harald, *Phraseologie, Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin 1998.
- Burger, Harald, Buhofer, Annelies, Sialm, Ambros, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin, New York 1982.
- Cambridge International Dictionary of English*, Cambridge ⁴2001.
- Coulmas, Florian, *Routine im Gespräch, Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*, Wiesbaden 1981.
- Fleischer, Wolfgang, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen ²1997.
- Gläser, Rosemarie, *Phraseologie der englischen Sprache*, Leipzig 1986.
- Križaj Ortar, Martina, *Poročani govor v slovenščini (skladenjsko-pragmatični vidik), doktorska naloga*, Ljubljana 1997.
- Kržišnik, Erika, *Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Debatni list Slava 2 (1987/88), 143–162.*
- Kržišnik Kolšek, Erika, *Frazeologija v moderni, magistrska naloga*, Ljubljana 1988.
- Kržišnik, Erika, *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja), doktorska disertacija*, Ljubljana 1994.
- Kržišnik, Erika, *Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določitev in preizkus meril, Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, Ljubljana 2001, 7–21.
- Kunst-Gnamuš, Olga, *Govorno dejanje – družbeno dejanje, Komunikacijski model jezikovne vzgoje*, Ljubljana 1984.
- Leech, Geoffrey, *Semantics, The Study of Meaning*, Harmondsworth ²1981.
- Lewandowski, Theodor, *Linguistisches Wörterbuch*, Heidelberg, Wiesbaden 1994.

²² Z izrekanjem čarovnih besed se spremeni predmetnost, npr. predmet izgine, se spremeni, se spet pojavi ipd. V tem smislu imajo ti pragmatični frazemi izvršilno funkcijo.

- Lyons, John, *Semantics 1, 2*, Cambridge 1977.
- Mey, L. Jacob, *Pragmatics, An Introduction*, Oxford, Cambridge 1993.
- Pilz, Klaus Dieter, *Phraseologie, Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*, Göttingen 1978.
- Rauch, Elisabeth, *Sprachrituale und institutionellen und institutionalisierten Text- und Gesprächsorten*, 1992.
- Saussure de, Ferdinand, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* (prevod: Boštjan Turk), Ljubljana 1997.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM, Ljubljana 2000.
- Stein, Stephan, *Formelhafte Sprache, Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1995.
- Stramljič Breznik, Irena, Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46 (2000/2001), 191–200.
- Toporišič, Jože, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* XIX (1973/1974), 273–279.
- Toporišič, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
- Toporišič, Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000.
- Vidovič Muha, Ada, *Slovensko leksikalno pomenoslovje, Govorica slovarja*, Ljubljana 2000.

Pragmatic Phrasemes in the Dictionary of Standard Slovenian Summary

Pragmatic phrasemes are phrasemes with such extreme morpho-syntactic limitations that their lexicographic presentation is identical with at least one of the contextual and/or circumstantial uses in communication (pojdi -te, -ta se solit, naj se gre -jol/-do, -sta solit 'give it a break'), but very often their lexicographic presentation is completely identical with the contextual/circumstantial uses in communication (resnici na ljubo 'to tell the truth', dober dan 'good day'). In terms of syntax the pragmatic phrasemes are special in the sense that they do not function as sentence elements, rather they are lexicalized utterances (lahko noč 'good night') or lexicalized parts of utterances (to se pravi 'that is to say'). On the semantic level the pragmatic phrasemes differ from other phrasemes mainly because they no longer have their denotative meaning in the sense of naming objects, properties, action or state, nor do they express the relations among them, but they do have a lexicalized pragmatic function which can be either that of an appeal (roke kvišku 'hands up'), assurance (častna beseda 'on my honour'), expressiveness (pojdi se solit 'give it a brak'), cohesion (dober tek 'enjoy your meal') or performance (pozor, pripravljeni,

zdaj 'ready, steady, go'). *Because of this semantic peculiarity the meaning of pragmatic phrasemes can be described properly only if we consider the elements of communication (the speaker's intention, the relationships among the participants in communication, the circumstances, the communicative role of the utterance) and its dependence on the context.*

Slovenska jezikovna skupnost v Kanalski dolini*

Nataša Komac

IZVLEČEK: V članku je podan vpogled v sociolingvistično podobo Kanalske doline s poudarkom na slovenski jezikovni skupnosti, ki se je skozi stoletja soočala z vrsto političnih pritiskov in preživela kljub številnim preizkušnjam. Z nedavno sprejetim okvirnim zakonom o zaščiti jezikovnih manjših v Italiji se ji odpirajo nove možnosti, vprašanje je le, če in kako jih bo zmogla in znala izkoristiti.

ABSTRACT: The article brings an insight into the sociolinguistic image of the Kanalska dolina (Val Canale), the focus being on the Slovenian language community which, through the centuries, has faced political pressure and has managed to survive despite many trials. The recently passed legislation on the protection of language minorities in Italy opens new possibilities, and now the question is if and how the Slovenian language community will employ them and benefit from them.

Kanalska dolina¹ kot izrazit primer mešane lokalne skupnosti (Muskens

* Članek je predelano poglavje magistrskega dela *Širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*, ki je nastalo pod mentorstvom red. prof. dr. Albine Nečak Lük in doc. dr. Marka Stabeja.

¹ »Kanalska dolina je ozka dolina med Julijskimi in Karnijskimi Alpami na tromeji med Italijo, Avstrijo in Slovenijo. Med obema krajema na svojih skrajnih vzdolžnih koncih, med Vrati in Tabljo, je dolga dobrih dvajset kilometrov; na svojem najširšem delu nekako na prvi dolžinski tretjini pa daje prostor skupnici večjih naselij: mestecu Trbiž/ita. Tarvisio/nem. Tarvis/ ter skupini vasi, zapovrstjo Žabnicam/ita. Camporosso/nem. Saifnitz/, Ovčji vasi/ita. Valbruna/nem. Wolfsbach/ ter proti ožjemu, jugozahodnemu koncu Ukvam/ita. Ugovizza/nem. Ugowitz/, Naborjetu/ita. Malborgetto/nem. Malborgeth/, Lužnicam/ita. Bagni di Lusnizza/nem. Lussnitz St. Kathrein/ in Lipalji vasi/ita. Laglesie San Leopoldo/nem. Leopoldskirchen/. Proti slovenski gorenjski in avstrijski koroški strani sta na severovzhodnem delu doline industrijski zaselek Bela Peč/ita. Fusine/nem. Weissenfels/ in vas Kokova/ita. Coccau/ nem. Goggau/, proti bovški strani v Sloveniji pa še nekdanje rudarsko naselje Rabelj/ita. Cave del Predil/nem. Raibl/. /.../ Nad Ovčjo vasjo je še božjepotna cerkev na Višarjah (ita. Lussari/nem. Luschari) z majhnim visokogorskim zaselkom, ki spada k žabniški fari« (Šumi 2000: 134). Upravno je dolina razdeljena na

2000)² je bila v zadnjem desetletju predmet več raziskav (Minnich 1993, 1998; Šumi, Venosi 1995, 1996; Šumi 1998, 2000). Pod grebeni Karnijskih in Julijskih Alp ter Karavank je zgodovinsko stičišče treh velikih jezikovnih družin, romanske, germanske in slovanske, in prizorišče pestrega, velikokrat izrazito politično obarvanega zgodovinskega dogajanja. Vpete v ohranjanje običajev in navad (Komac 1998; Plazzotta 1995; Domenig 1986, 1993, 1997, 2000; Grafenauer 1946; Kurent 1989) se pletejo zgodbe vsakdanjega boja za preživetje, zgodbe o iskanju in ustvarjanju lastne identitete, izražanju skupinske pripadnosti, zgodbe o ustvarjanju in vzdrževanju meja, razmejevanju in sožitju pripadnikov različnih etničnih skupnosti³ ter pripadnosti govorni skupnosti⁴, v kateri posameznik že od malih nog razpolaga z znanjem različnih jezikov.

Stalno prebivalstvo Kanalske doline je danes eno- do štiri- in večjezično (Šumi, Venosi 1995, 1996; Šumi 1998, 2000; Di Giusto 1987/1988). Avtohtona jezika doline sta nemščina in slovenščina, delež govorcev furlanščine⁵ je v osnovi domačinski v smislu časovne ločnice med domačim in "imigrantskim" prebivalstvom, ki se danes za dolino uporablja,⁶ italijanščina pa je jezik prebivalstva,

občino Trbiž (Rabelj, Trbiž, Žabnice, Bela Peč, Kokav) in občino Naborjet (Ovčja vas, Ukve, Naborjet, Lužnice, Lipalja vas), cerkveno pa na tri župnije: trbiško (Rabelj, Trbiž, Bela Peč, Kokav), žabniško (Žabnice, Višarje) in ukljansko (Ukve, Ovčja vas, Lipalja vas, Lužnice, Naborjet). V slednjih dveh delujeta slovenska župnika po rodu iz Beneške Slovenije.

² Pri mešani lokalni skupnosti »/g/re za lokalno skupnost, v kateri se skozi konjunktivne in/ ali disjunktivne procese primikanja oz. odmikanja, sožitja, uveljavljanja interesov in samopotrjevanja vzpostavljajo razmerja med etnijami. /.../ Koncept mešane skupnosti postavlja v ospredje dejstvo, da lokalne skupnosti niso homogene (npr. po etnični sestavi, veri, jeziku itd.), temveč vključujejo različne (pod)skupnosti, ki so prisiljene živeti skupaj v dobrem in slabem. Podskupnosti se razlikujejo glede na prepoznavne etnične kazalce, kakor so jezik, vera, narod, zgodovina, izvor, kultura, folklor itd. in običajno niso enakopravne. Vzporedno s kulturnimi razlikami se med skupnostmi pojavljajo razlike v statusu, v politični in ekonomski moči itd.« (Nečak Lük 2000a, 5).

³ »Pojem *etniya* ter atribut *etničen* (-na, -no) nam pomenita skupek značilnosti (kultura, jezik, vera, zgodovinski spomin, teritorij), ki so jih pripadniki določene družbene skupine pridobili (po pravilu) in po katerih se določena družbena skupina razlikuje od drugih družbenih skupin, opredeljenih z isto vrsto značilnosti. Opozoriti velja, da prisotnost vseh naštetih elementov ni obvezna« (Nečak Lük 1998b, 22). Več o opredelitvi etnične identitete pri Lukšič Hacin (1999, 49|59), Južnič (1993, 268|270); Jenkins (2001), Poutignat, Streiff Fenart (1997) idr.

⁴ Govorno skupnost tvorijo vse jezikovne skupnosti, ki živijo v skupnem sociogeografskem prostoru, imajo skupno (eno ali več) sredstvo sporazumevanja, družijo jih gostota komunikacijske mreže, od drugih govornih skupnosti pa jih ločuje nizka intenzivnost komunikacije (Nečak Lük 1998a, 80). Jezikovne skupnosti so družbene skupnosti, ki se po kriterijih sociolingvistično poimenovane variabilnosti razlikujejo glede na rabo različnih zvrsti in podzvrsti istega jezika; opredeljuje jih jezik, ki ga govorijo pripadniki te jezikovne skupnosti.

⁵ Po vzoru uglednih italijanskih raziskovalcev (Frau 1984; Pellegrini 1996; Faggin 1985) prevzemamo prebivalcem Kanalske doline lastno pojmovanje furlanščine kot jezika.

⁶ Gre za 10. september 1919, ko je bila Kanalska dolina na osnovi mirovne pogodbe iz Saint Germaina priključena k tedanji kraljevini Italiji (Šumi, Venosi 1995, 64).

ki se je priselilo po letu 1919 (Venosi 1994, 189). Sicer v dolini, po štetju iz leta 1983 (kriterij popisa je bil narodnostna pripadnost), živi 8886 prebivalcev, od tega 895 Slovencev (10,1 %), 7.236 Italijanov (81,4 %) in 755 (8,5 %) Nemcev (Klemenčič 1995, 68).

Ozemlje Kanalske doline (predvsem vasi Žabnice, Lipalja vas, Ovčja vas in Ukve)⁷ je bilo vedno kontinuirano poseljeno s slovensko govorečim kmečkim (Minnich 1993, 71) prebivalstvom, ki

je bilo skozi znaten del zgodovine podrejeno političnim in trgovskim elitam, socializiranim v druge matere jezike /.../. Zaradi odvisnosti od pripadnikov teh skupin so se mnogi indigeni kmetje že generacije nazaj naučili poleg svojega slovenskega dialekta vsaj še osnove nemščine, furlanščine in v zadnjem času italijanščine (s. 71).

Šumi (1998, 7–8; 2000, 134–136) s perspektive slovenskih narodnostnih študij prepoznava šest mejnih dogodkov, ki so sooblikovali današnjo podobo Kanalske doline. V dolini je do l. 1919 prevladovala politično in ideološko zavarovana identitetna opozicija slovenstvo-nemštvo med slovensko govorečim kmečkim prebivalstvom in nemško govorečim meščanstvom, industrijskim delavstvom in političnimi elitami. Za dolinsko prebivalstvo so bile posebej dramatične politične, demografske in jezikovnopolitične spremembe po priključitvi

⁷ Drugačna je le zgodovina slovensko govoreče skupnosti v nekdanjem rudarskem naselju Rabelj (rudnik svinca, cinka in železa so zaprli l. 1992), ki se je tja priselila iz bližnje Bovške. V začetku 19. stoletja so se v rudarsko naselje priseljevali predvsem domačini iz Trente in Soče, l. 1943 pa so po krvavem obračunu v Strmcu v rabeljske hiše, ki so bile izpraznjene v času opcij, naselili ovdovele strmske matere, starce in žene z otroki. Rudarstvo v Rablju je cvetelo, po vojni pa so ga vodile predvsem italijansko in furlansko govoreče elite, ki so se v kraj množično priselile po l. 1919. Nekoč živi stiki z Bovško so bili z vzpostavitev državnih meja med Italijo in Jugoslavijo vse do l. 1963 popolnoma prekinjeni. Po l. 1963 so v rudniku spet začeli delati bovški rudarji in do l. 1992 je rabeljski rudnik dajal kruh celotni dolini Koritnice. Odkar so rudnik zaprli, kraj sameva in prevladuje le ostarelo prebivalstvo; mladi so odšli s trebuhom za kruhom v večja italijanska mesta. Iz Bovške priseljena slovensko govoreča jezikovna skupnost je v novi državi našla zatočišče, dom in vir zaslužka, lokalna različica slovenskega jezika pa je našla mesto le še za zaprtimi vrati domačih ognjišč. Razen poskusa ustanovitve slovenskega pevskega zbora, ki ga je prekrižala skrivnostna smrt zavzetega »zborovodje« iz Loga pod Mangartom ter občasnega petja slovenskih pesmi in slovenskega obredja v cerkvi (v obdobju po vojni je iz bližnje Benečije ob večjih cerkvenih praznikih v Rabelj prišel slovenski duhovnik, da so verniki lahko opravili spoved v slovenskem jeziku) tu nikoli ni bilo možnosti učenja slovenskega jezika. Posledično lahko rečemo, da je danes slovenske govore v Kanalski dolini mogoče razvrstiti v dve narečni skupini: v Rablju še vedno ohranjeno dokaj arhaično obliko bovškega govora obsoških narečij primorske narečne skupine ter izvorno slovenske lokalne govore Ukev, Žabnic, Lipalje vasi in Bele Peči ziljskega narečja koroške narečne skupine. (Slovenske lokalne govore v Kanalski dolini sta kot govore ziljskega narečja znotraj koroške narečne skupine raziskovala slovenska dialektologa Fran Ramovš (1936) in Tine Logar (1954–1972), ki je v svoji razpravi *Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji* (1996, 126–132) dialektološko opisal in predstavil ukljanski govor.).

Italiji l. 1919, ko je bilo v demografskem in političnem smislu dolinsko nemštvo izničeno.

V času pred drugo svetovno vojno in med njo so Kanalsko dolino zaznamovale radikalne demografske spremembe, ko so se malone vsi dolinski Nemci in ogromna večina slovensko govorečega prebivalstva v skladu s t. i. Berlinskim sporazumom med Hitlerjem in Musolinijem z dne 23. 6. 1939 opredelili za preselitev v nemški rajh, čeprav je bilo dejanskih preselitev precej manj.

Po vojni sta danes edinstveno podobo sooblikovali precejšnja oddaljenost od slovenskega središča v Jugoslaviji in od drugih slovensko govorečih zamejskih skupnosti v Italiji in Avstriji ter posledična nevpetost v »moderno formativno dobo« slovenskih manjšin v Italiji (pribl. 1945–1954), ki jo zaznamujejo procesi razmejevanja med Italijo in Jugoslavijo, izgradnja klasičnih manjšinskih institucij v odnosu do države ter kristalizacija bipolarnega političnega prostora znotraj (zlasti tržaške in goriške) manjšine v okviru t. i. krovnih organizacij⁸. Socialno rezonanten prostor Kanalske doline (v nasprotju z nekaterimi posamezniki, rojenimi dolinci, ki so kot manjšinski politiki in intelektualci delovali zunaj doline) je bil od teh dogajanj znotraj slovenske manjšine v Italiji (pa tudi od sočasnih procesov v avstrijski slovenski manjšini) popolnoma odrezan in lahko govorimo o poznem »odkritju« doline s strani slovenske »matice« ter enako poznem oblikovanju slovensko zavedne in politično aktivne elite v sami dolini (konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let; Venosi 1996). Zakasnitev je, glede na slovensko manjšino v Italiji in glede na dejavnike »indigenega tradicionalizma« v dolini, proizvedla zelo specifično organizirano prisotnost, delovanje in cilje nosilcev kulturnega in političnega slovenstva v zadnjih treh desetletjih.

Venosi (1996, 46, 49) je tako rad poudarjal, da sta slovenstvo in slovenski jezik del življenja doline, vendar je slovenska jezikovna skupnost pri javnem izražanju svojega slovenstva iz čisto pragmatičnih razlogov previdna in zadržana.⁹ Posebej za starejše živeče generacije domačinov naj bi bilo značilno ničkolikokrat citirano in komentirano reklo: »Po srcu smo Korošci (neke vrste Staroavstrijci), govorimo po naše (slovensko narečje), živeti pa moramo v Italiji« (Minnich 1993, 1998; Šumi 1996, 2000, 138). Šumi trditev označi kot »gotovo veljaven povzetek tipičnega samorazumevanja dolinske jezikovne, prostorske in politične situacije« (1996, 182) in pri tem trdi, da je

⁸ Krovni organizaciji slovenske manjšine v Italiji sta Slovenska kulturnogospodarska zveza (SKGZ), ustanovljena l. 1954, in Svet slovenskih organizacij (SSO), ustanovljen l. 1976.

⁹ Venosi pri tem opozarja, da so v »matični domovini« težko razumeli tukajšnje ljudi, ki se s svojim slovenstvom nočejo in ne morejo izpostavljati. Trditev »Slovenstvo je pač lahko vrednota samo v zavarovanih razmerjih, pri nas ne prinaša nikakršnih ugodnosti, /.../ prej kopico težav« (1996, 49) še razloži: »Biti Slovenec je v naših krajih vedno pomenilo biti radikalec. Danes je to stališče kajpada smešno, toda vztrajno bolj, kot bi si kdo mislil. Ne ravno, da bi bilo zaznati kake resne, javno izražene predsodke, toda delodajalci ne marajo med uslužbenci imeti politično angažiranih ljudi; pod politiko se, ko gre za manjšino, kaj kmalu lahko razume tudi prepevanje v slovenskem pevskem zboru. To celo kljub temu, da je znanje slovenskega jezika pri mnogih delodajalcih v dolini, zlasti trgovcih in gostincih, za uslužbenca prednost pri nastavitvi« (1996, 47).

etničnost/narodnost vedno stvar pragmatične življenjske izbire in strategije. /.../ je vnaprej podložena z družbenimi, kulturnimi, jezikovnimi in političnimi danostmi; je pa, ko je enkrat določena, /.../ vedno praktično ireverzibilna, ker nujno obsega celoten spekter bistvenih življenjskih okoliščin, od preživetvene dejavnosti do vsakršnih socialnih vlog (Šumi 1996, 189).

Individualne narodnostne identifikacije so za »domačinske« prebivalce Kanalske doline drugotnega pomena; prednost imata pripadnost in članstvo v domačinski skupnosti (Šumi 1996, 188) oz. boj za preživetje. Tako

v Kanalski dolini mnogi govorniki slovenskega domačinskega narečja, celo tisti, ki jim je ta jezik materni, tega dejstva ne povezujejo avtomatično s kakim kulturnim, kaj šele nacionalnim oz. sploh politično artikuliranim slovenstvom (do katerega mestoma gojijo kar odpor), niti svoje rabe različnih kodov slovenščine npr. v cerkvi in na drugih javnih mestih ne povezujejo s kakim historičnim kulturnim ali političnim slovenstvom, temveč jo štejejo za povsem lokalno prakso, torej za početje, ki je integralni del takih celostnih identitetnih (samo)prispov, kakršne nosilci štejejo za samosvoje, izključno svoje in s tem drugačne tudi od slovenskih (Šumi 2000, 138).

Gre za odraz dejstva, da je bila navkljub avtohtonosti slovenskega prebivalstva v dolini prisotnost slovenske jezikovne skupnosti v Kanalski dolini (podobno velja tudi za slovensko jezikovno skupnost v Beneški Sloveniji oz. Reziji) prvič uradno priznana v okvirnem zakonu o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji (Zakon 482),¹⁰ izdanem poleti 2000. Pravilnik za izvajanje tega zakona¹¹ je italijanska vlada sprejela 11. aprila 2001, 19. junija 2002 pa se je prvič srečala skupina članov t. i. paritetnega odbora, ki naj bi skrbela za udejanjanje zakona. Postopek za ugotavljanje ozemlja¹², na katerem velja zaščitni zakon, se je začel z izjavami tretjine

¹⁰ V Londonskem sporazumu (1954) med Veliko Britanijo, ZDA, Italijo in Jugoslavijo ter pozneje v italijansko-jugoslovanskem Osimskem sporazumu (1975) je bila slovenska jezikovna skupnost uradno priznana le na Goriškem in Tržaškem. Več o načrtovanju statusa slovenskega jezika v Italiji (s posebnim poudarkom na pravnih aktih) pri Kaučič Baša (1998, 137–216).

¹¹ Glavna novost pravilnika o izvajanju okvirnega zakona o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji je, da ureja izvajanje zakona tudi posebej za slovensko jezikovno manjšino v Furlaniji – Julijski krajini. Pravilnik vsebuje vrsto določil, ki razlagajo in poenostavljajo zakon o zaščiti manjšin, in sicer določa: 1) ozemlje, na katerem velja zaščitni zakon; 2) okvirne oz. krovne organizacije manjšin, ki delujejo v pokrajinah in ki jih na osnovi Zakona oblasti lahko priznajo; 3) rabo jezika v otroških vrtcih, osnovnih in srednjih šolah; 4) univerzam poverja nalogo priprave kadrov za področje šolstva ter prevajalcev in tolmačev; 5) področja rabe jezika; 6) rabo manjšinskih jezikov v uradih javnih uprav (v občinah, kjer živijo priznane manjšine); 7) vračanje imen in priimkov; 8) postopke financiranja; 9) toponomastiko; 10) najemanje prevajalcev in tolmačev ter 11) državni RTV službi raven oddaj v manjšinskih jezikih (*Zakon o zaščiti slovenske manjšine v deželi Furlaniji – Julijski krajini*, 23. februarja 2001, št. 38).

¹² Po prvem členu zgoraj omenjenega pravilnika gre za ozemlje, na katerem je bila manjšina zgodovinsko prisotna in kjer je zaščiteni jezik še vedno sredstvo občevanja pripadnikov manjšine (*Zakon o zaščiti slovenske manjšine v deželi Furlaniji – Julijski krajini*, 23. februarja 2001, št. 38).

občinskih svetovalcev o prisotnosti manjšine na izbranem območju, ki sta jo občini Trbiž in Naborjet dosegli z veliko večino¹³ (*La Vita Cattolica* 2000, 35; *Primorski dnevnik* 2001, 18). Junija 2002 je bilo s strani italijanske države in dežele Furlanije – Julijske krajine končno tudi uradno priznano Slovensko kulturno središče Planika (v nadaljevanju: SKS Planika)¹⁴ kot osrednja politična in kulturna ustanova slovenske jezikovne skupnosti v Kanalski dolini. Njegov obstoj in delovanje sta v tesni povezavi s specifično zgodovino poučevanja slovenskega jezika v dolini, saj se že od l. 1976 dalje goji tradicijo izbirnih popoldanskih tečajev slovenskega jezika.

Slovenski jezik je bil v organiziranem šolstvu Kanalske doline prisoten že v prvi polovici 18. stoletja. Gre za dobo t. i. konkordatne šole, ko je bilo poučevanje v izključni kompetenci cerkve in so šolski pouk povsod vodili krajevni župniki, organisti in cerkovniki v krajevnem, ljudstvu razumljivem jeziku. V tem času so bili Nemci in nemška naselja jezikovni otoki v povsem slovensko govoreči Kanalski dolini (Šumi, Venosi 1995, 45, 46).

Z ugotovitvijo avstroogrške oblasti se je v drugi polovici 19. stoletja pričela pospešena germanizacija fizičnega in kulturnega okolja, kar se je močno kazalo tudi v šolstvu, in sicer najprej v župnijskih, kasneje pa v cesarsko-kraljevih slovensko-nemških utrakvističnih šolah (Šumi, Venosi 1995, 45, 46). S šolskim zakonom (25. maj 1868) se je šolsko nadzorstvo preneslo od cerkve na državo. Na podlagi odloka o utrakvističnem šolstvu (14. maj 1872) je deželni šolski svet za Koroško razdelil šole po slovenskem Koroškem v tri vrste: šole s slovenskim učnim jezikom in nemščino kot predmetom; šole, kjer se v prvih mesecih še uči slovensko, potem pa nemško, in šole z nemškim učnim jezikom (s stopnjo šolanja se postopoma prehaja iz slovenskega na nemški jezik; Šumi, Venosi 1995, 53). Poučevanju slovenskega materne jezika se je odtlej načrtno namenjalo čim manj prostora; slovenski kod se je uporabljal le kot jezik prehoda na nemško predmetno in jezikovno poučevanje (Šumi, Venosi 1995, 48).

Po prvi svetovni vojni je bila z mirovno pogodbo iz Saint Germaina (10. september 1919) Kanalska dolina priključena k tedanji kraljevini Italiji. Vse do leta 1921, do prihoda komisarja Mistruzziya, je bil v osnovnih šolah prvi dve leti učni jezik slovenščina, v upravnem ustroju večine šol pa je prevladovala nemščina (Šumi, Venosi 1995, 70). Komisar je z uvedbo italijanščine na vseh dolinskih šolah močno omejil obseg nemškega poučevanja. Leta 1922 (15. marec 1922) je s posebnim dekretom uvedel pouk italijanščine tudi na utrakvističnih šolah (Šumi, Venosi 1995, 72).

Po Mistruzzijevi premestitvi je šolska uprava za kratek čas zopet prešla v »nemške« roke. Že leta 1923 je s prihodom fašizma in Gentilejeve reforme italijanska oblast uvedla enojezično šolo. Tako je iz javnih šol skupaj z nemščino izginila tudi slovenščina. Slovenski jezik se je iz uradnega javnega šolstva za dolga desetletja

¹³ Poleg slovenske so občinski svetniki v Kanalski dolini dolini z ustrežno večino glasov potrdili tudi obstoj nemške in furlanske jezikovne skupnosti (*La Vita Cattolica, Le mape de marilenghe*, 23. 12. 2000, s. 35).

¹⁴ SKS Planika, njegov programski dokument ter njegove dejavnosti so natančno predstavljene v delu *Kanalska dolina in njena kultura* (Dolhar 1999, 102–108) oz. na spletni strani www.planika.it.

preselil v intimo doma in cerkve (Venosi 1994, 188; Šumi, Venosi 1995, 45–151).

Slovenščina se je, kot ugotavljata Šumi in Venosi (1995, 76, 77), iz javnosti morala umakniti že pred Gentilejevo reformo.

Pravico do javnosti je imela le za cerkvenimi zidovi v Lipalji vasi, v Ukvah, Ovčji vasi in Žabnicah. Iz javnih šol je bila popolnoma izrinjena.

V obdobju med obema svetovnjima vojnoma so bili slovenski župniki edini učitelji slovenščine. Pri poučevanju krščanskega nauka so mladini hkrati vcepljali ljubezen do materinščine (Šumi, Venosi 1995, 77).

Prva leta po drugi svetovni vojni so šolske oblasti prepovedale kakršnokoli uporabo slovenščine. V krajevnih šolah se je dokaj neovirano odvijal le še slovenski verski pouk, slovenske šolske sestre pa so še naprej prirejale kuharske in šiviljske tečaje. To je bila tudi edina priložnost javne rabe in pouka slovenskega jezika (Šumi, Venosi 1995, 79).¹⁵

V petdesetih letih 20. stoletja se je zaradi težav s šolsko oblastjo poučevanje verouka v slovenskem jeziku moralo izseliti iz šolskih prostorov. Pri tem je treba omeniti žabniškega župnika Maria Črneteta, ki je poleg zgoraj omenjenega verouka v slovenščini med poletnimi počitnicami l. 1964 na lastne stroške organiziral tečaj slovenskega jezika (Šumi, Venosi 1995, 79).

Medtem so v petdesetih in šestdesetih letih v dolini odrasli nekateri Slovenci, ki so nižje in višje šolanje opravili v slovenskih zavodih v Trstu in Gorici. Z njihovimi prizadevanji so bile dane osnove za bolj organizirano delo med Slovenci v Kanalski dolini. **Prelomno je bilo vsekakor leto 1976, ko je bil v dolini prvič organiziran privatni tečaj slovenskega jezika;** ta do danes teče in se širi (Šumi, Venosi 1995, 80; poud. N. K.).

Po dolgih letih so zopet začeli delovati kulturni, gospodarski in politični stiki med pripadniki slovenske manjšine na italijanskem in avstrijskem ozemlju, pozneje se je začelo sodelovanje z »matico«, v devetdesetih letih pa je z Minnichovo raziskavo (1993, 1998) in mednarodnim srečanjem Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline (1996) Kanalska dolina postala tudi predmet številnih raziskav.

Danes se v procesu organiziranega javnega šolstva v Kanalski dolini poučujejo predvsem italijanščina, nemščina in angleščina. V zadnjih petih šolskih letih (1998/99, 1999/2000, 2000/2001, 2001/2002 in 2002/2003) se v treh razredih osnovne šole¹⁶ v Ukvah, Žabnicah in Beli Peči (najprej v okviru predmeta Multikultura, zadnji dve leti pa pod naslovem Petje v slovenskem jeziku) od januarja pa do konca šolskega leta eno uro tedensko poučuje slovenščina, ki je v zadnjih dveh letih po dve uri tedensko prisotna tudi v trbiškem vrtcu¹⁷.

¹⁵ Domačinke rade povedo, da so najlepše dneve mladosti preživele pri šolskih sestrah, kjer so imele celo dramski krožek in so hodili igrat daleč naokoli.

¹⁶ Italijanski šolski sistem se nekoliko razlikuje od slovenskega. Predšolski otroci (tja do šestih let) najprej obiskujejo vrtec. S šestimi leti vstopijo v triletno osnovno šolo, izobraževanje nadaljujejo v triletni nižji srednji šoli, potem pa se odločajo med triletno višjo srednjo šolo (poklicno), petletno višjo srednjo šolo (tehnično) oz. petletnim licejem (gimnazijo). Gimnazijci šolanje nadaljujejo na univerzah.

¹⁷ V ta namen so v šolskem letu 2001/2002 redno zaposlili na ljubljanski pedagoški fakulteti

Poučevanje slovenskega knjižnega jezika, tako otrok kot tudi dijakov in odraslih, ki se je začelo leta 1976, se še danes bolj ali manj kontinuirano odvija na privatnih tečajih v okviru SKS Planika. Ta, danes osrednja organizacija slovenske manjšine¹⁸ v Kanalski dolini, skozi sprotno raziskovanje, opazovanje in proučevanje odnosov in življenja lokalne skupnosti razvija svoje aktivnosti in dejavnosti v skladu z dejstvom, da »ima slovenstvo v dolini pravico preživeti, ker je legitimna in spoštovanja vredna identiteta in način življenja« (Venosi 1996, 49). SKS Planika zagovarja

pragmatičen odnos, katerega težišče /.../ je v sistematični širitvi možnosti za spoznavanje s slovensko (ne le 'folklorno', temveč tudi ali predvsem z 'visoko') nacionalno kulturo, knjižnim kodom in literaturo, ter v dobro organizirani ponudbi možnosti izobraževanja v slovenščini in v Sloveniji (ne le za 'slovenske', temveč tudi za 'italijanske' otroke in mladino), hkrati s podpiranjem organiziranih gospodarskih dejavnosti kanalskih Slovencev. Cilj teh prizadevanj je mogoče označiti zelo na kratko: ne kaka nacionalistična vzgoja, temveč **napor za kulturno, izobrazbeno in jezikovno demarginalizacijo ljudi v Kanalski dolini**. S tem jim bodo namreč ponujene možnosti za svobodne identitetne in jezikovno lojalnostne izbire (Šumi 1996, 189, 190; poud. N. K.).

Vodilna dejavnost SKS Planika je poučevanje slovenskega jezika, in sicer tedensko po dve uri pouka na posameznika. Tečaji, ki se odvijajo v prostorih SKS Planika v Ukvah, so izbirni. Otroci, v šolskem letu 2000/2001 jih je bilo 28, v šolskem letu 2001/2002 22, v šolskem letu 2002/2003 pa 16¹⁹, so glede na starost in

usposobljeno učiteljico razrednega pouka, ki izvaja pouk slovenskega jezika v vrtcu, prvih treh razredih osnovne šole ter občasno poučuje na tečajih slovenskega jezika za odrasle.

¹⁸ Ustanovitelja tečajev slovenskega knjižnega jezika in slovenskega glasbenega pouka, domačin Salvatore Venosi in v Kanalsko dolino priseljeni duhovnik Mario Gariup, sta po l. 1976 spodbudila še vrsto ustanov in akcij, ki so spodbujale afirmacijo slovenstva v dolini. Ustanavljali in razpadali so pevski zbori, v šestdesetih letih je bilo ustanovljeno društvo *Planinka*, v osemdesetih letih pa *Slovensko prosvetno društvo Lepi vrh* in *Slovenski klub*, ki jima ni bilo usojeno daljše delovanje. V letu 1983 je bil v Ukvah vzpostavljen *lokalni sedež Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI; več o njegovem delovanju Rupel 2001)*. SKS Planika je bilo ustanovljeno februarja 1997 kot naslednik *Slovenskega kulturnega društva Planika*, ki je začelo delovati l. 1993. SKS Planika je dejavnosti svojega predhodnika nadgradilo in pod svojo streho združilo slovensko *Glasbeno šolo Tomaža Holmarja*, naslednico poprejšnjih glasbenih tečajev pod okriljem tržaške *Glasbene matice*, ki je bila ustanovljena l. 1994, l. 1995 vzpostavljeni *Sklad za slovensko kulturo Ponce* ter l. 1998 ustanovljeno *Knjižnico Salvatoreja Venosija*. Leta 1998 je bilo ustanovljeno tudi združenje *Mario Černet*, bolj tradicionalistično usmerjeno k negovanju ljudskocerkvenih tradicij, ki v zadnjem času nima vidnejših s slovenskim tako ali drugače povezanih manifestacij. Podrobnejšo predstavitev političnih reprezentacij v Kanalski dolini si lahko preberemo v Šumi (2000, 139–149).

¹⁹ Zmanjšanje števila otrok je posledica menjave generacij (po »tradicionalnih« prepričanjih lokalne skupnosti otrok po zaključeni nižji srednji šoli vstopa v svet odraslih, zaključni z učenjem slovenskega standarda in spregovori v lokalnem narečju; (Komac 1998; Šumi, Venosi 1995; Šumi 1996)) ter manjšega števila otrok v dolini nasploh. Obenem je tečaje

znanje slovenskega jezika razdeljeni v več skupin (skupina najmlajših, od 4 do 7 let; dve srednji skupini od 8 do 13 let in starejša skupina 14 in več let). Na tečajih poučujeta dve učiteljici, obe diplomirani slovenistki, ki v skladu z okvirnim letnim načrtom pouk sproti prilagajata znanju in zanimanju učencev, celoten potek in rezultate vzgojno-izobraževalnega procesa pa sproti beležita, preverjata in primerjata²⁰. V šolskem letu 2001/2002 je bil v sodelovanju s srednjo tehnično šolo na Trbižu v okviru izbirnih vsebin²¹ že petič zapored izpeljan 20-urni začetni tečaj slovenskega jezika (v l. 2002 ga je od 28 vpisanih redno obiskovalo 22 dijakov), v šolskem letu 2002/2003 pa začetni in nadaljevalni tečaj. V prejšnjih dveh šolskih letih smo v sodelovanju z Gimnazijo Kranj izvedli dve izmenjavi obiskov kranjskih in trbiških gimnazijcev, ki so v obliki vodene ekskurzije s krajšim programom drug drugemu predstavili Kranj oz. Kanalsko dolino (O obisku Kanalske doline in vrnitvi obiska kranjski gimnaziji – pogovor z Natašo Komac in Bernardo Rovtar, *Radio Kranj*, 7. 6. 2002; Druženje kranjskih in trbiških dijakov, *Delo*, 24. 6. 2002; Prešeren in dežne kaplje ter Po srcu Korošci, živijo v Italiji, *Gorenjski glas*, 14. 6. 2002). V sodelovanju z občino Trbiž organiziramo tečaj slovenščine za odrasle²² (žal pa v zadnjem času vse večjo težavo predstavlja pomanjkanje za pouk slovenskega jezika usposobljenih kadrov, ki bi lahko poučevali v Dolini). V okviru SKS Planika se odvijajo tečaji klavirja in kitare, ki jih je v šolskem letu 2000/2001 obiskovalo sedem otrok, enkrat tedensko poteka tečaj računalniškega opismenjevanja²³, ki se ga je v zgoraj omenjenem šolskem letu redno udeleževalo deset otrok. V poletnih mesecih SKS Planika za svoje tečajnike organizira enotedensko kolonijo na morju (julija 2003 se je desete kolonije po vrsti udeležilo devet otrok), kjer se otroci v slovensko govorečem okolju dnevno srečujejo z rabo slovenskega jezika, večdnevni

zapustila skupina petih otrok, ki uspešno nadaljujejo s šolanjem v slovenskih šolah v bližnji Avstriji. Bistvenega pomena je, da otroci v zadnjih dveh letih izbirne tečaje slovenskega jezika obiskujejo redno, medtem ko so bila prej značilna nihanja: naval na začetku šolskega leta (zanimanje za nekaj novega in dovolj prostega časa), pred Prešernovo proslavo (priložnost za nastopanje) in pred koncem šolskega leta (enotedenska poletna kolonija slovenskega jezika na slovenski Obali).

²⁰ Ena ključnih nalog nadaljnjega dela je analitičen pregled in preverjanje v zadnjih šestih letih zbranih gradiv in izkušenj. Vsekakor je pokazatelj kvalitete tečajev uspeh otrok iz Kanalske doline na slovenskih šolah v Avstriji ter razvrstitev slušatelja omenjenih tečajev v skupino z visoko jezikovno zmožnostjo na 27. in 28. poletni šoli slovenskega jezika v letu 2002.

²¹ Dijaki lahko izbirajo med tečajem slovenščine, tečajem računalništva in obiskovanjem kulturnih prireditev. SKS si prizadeva za uveljavitev večletnega kontinuiranega poteka tečajev z različnimi zahtevnostnimi stopnjami, ki bi najambicioznejše pripeljal do stopnje znanja, s katero bi lahko na ljubljanski Filozofski fakulteti uspešno opravili izpit iz znanja slovenščine.

²² Podrobnejši opis organizacije in poteka začetnih tečajev slovenskega jezika za odrasle lahko preberemo v diplomski nalogi *Slovenski jezik v Kanalski dolini. Začetni tečaj slovenščine za odrasle* (Komac 1998).

²³ Na tečajih poučuje študent računalništva, nekoč udeleženec tečajev slovenskega jezika. Vsi računalniški programi so v slovenskem jeziku, nastajajoči izdelki pa so povezani s tematiko, obravnavano na tečaju slovenskega jezika.

likovni tečaj ter raziskovalni tabor²⁴. Dolinskemu prebivalstvu nasploh so namenjene razne likovne delavnice (seznanjanje z risarskimi tehnikami, oblikovanje gline, izdelki iz blaga, okraski ...), ki jih vodijo slovenski pedagogi, med šolskim letom pa glasbena prireditev Koroška in Primorska pojeta (udeležujejo se je različni pevski zbori iz mejnega prostora), občasni obiski slovenskih glasbenih in literarnih ustvarjalcev (npr. v šolskem letu 2002/2003 so Dolino obiskali Miroslav Košuta, Marko Kravos in Eva Škofič Maurer) ter Večer slovenske kulture/Serata della cultura slovena, tradicionalna Prešernova proslava na zadnji petek v februarju oz. prvi v marcu, ko z izbranimi besedili uglednih slovenskih avtorjev (leta 2001 izbor besedil iz ustvarjalnega opusa Kajetana Koviča, v letu 2002 interpretacija del Frana in Franeta Milčinskega, leta 2003 pa smo predstavili izbor besedil Toneta Pavčka) nastopijo otroci, ki obiskujejo tečaje slovenskega jezika in ugledni gostje iz Slovenije (leta 2001 Kajetan Kovič in Jan Plestenjak, leta 2002 Vita Mavrič in Mojmir Sepe, leta 2003 pa Tone Pavček in Andrej Šifrer).

Učinki strategij delovanja SKS Planika se kažejo predvsem v vključevanju Dolincev (ne glede na narodnostno pripadnost) v dejavnosti SKS Planika, kar je tudi posledica odpirajočega se evropskega prostora, gospodarskega, političnega in kulturnega sodelovanja ter »boja« za preživetje tega sicer obrobnega, a etnično izredno raznolikega prostora (mednarodni projekti v okviru programa PHARE, projekt »Odkrivajmo neznano zamejstvo«, povezovanje slovenskih, italijanskih in nemških osnovnih in srednjih šol²⁵ ter vrtcev, sodelovanje gospodarskih družb, turistični projekti, kot so Univerzijada 2003, smučanje na Tromeji ..., sodelovanje med občinami Podklošter (Arnoldstein), Bovec, Trbiž, Naborjet in Kranjska Gora²⁶,

²⁴ V letih 1998–2000 so otroci pod vodstvom usposobljenih mentorjev raziskovali stara slovenska hišna imena v Ukvah, Žabnicah, Ovčji vasi, Lipalji vasi in Beli Peči. Rezultati raziskave iz leta 1998 so objavljeni v knjigi *Hišna imena v Žabnicah* (Šumi 1999). V decembru 2001 je SKS Planika omenjeno raziskavo skupaj z raziskavo osnovne šole iz Preserij predstavilo na razstavi v prostorih Sveta Evrope v Ljubljani. Julija 2003 je v Kanalski dolini pod okriljem SKS Planika potekal raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003, na katerem so raziskovalci uglednih slovenskih znanstvenoraziskovalnih ustanov skupaj zaključili raziskavo starih hišnih imen v Ovčji in Lipalji vasi ter pripravili razstavo *Oblačila naših dedkov in babic* z večjezičnimi podnapisi.

²⁵ Že peto leto zapovrstjo dijaki s Celovca, Jesenic in Trbiža sodelujejo na literarnem natečaju na temo življenja na kulturno in jezikovno mešanem območju. Nagrajena dela so predstavljena v vseh treh jezikih v posebni publikaciji.

²⁶ Občini Trbiž in Naborjet sta vključeni v evropski projekt »Mreža alpskih občin«, v katerem skupaj s 26. občinami v evropskem alpskem prostoru načrtujeta trajnostni razvoj turizma. Občina Trbiž je podpisala protokol o sodelovanju s sosednjima občinama Arnoldstein (Avstrija) in Kranjska Gora (Slovenija), s katerima sodeluje pri pripravi programov PHARE. Skupaj s sosednjima regijama, Kranjsko Goro in gorenjsko regijo ter deželno Koroško (Avstrija), je bila kandidat za organizacijo Zimskih olimpijskih iger treh dežel 2006.

aktivnosti mednarodne Gorske skupnosti *Comunita montana*²⁷ pri pripravljanju multimedijskega središča, romarsko središče Višarje ...).

Viri in literatura

- Di Giusto, Valentina, 1987/1988, *Il plurilinguismo a Camporosso in Valcanale: Osservazioni generali e aspetti dell'interferenza con particolare riguardo alla parlata tedesca*, Tesi di laurea (relatore: Giovanni Frau). Università di Udine, Facoltà di lingue e letterature straniere.
- Dolhar, Vida, 1999, *Kanalska dolina in slovenska kultura*, Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- Domenig, Raimondo, 1990–1993, *Tradizione e Leggende della Valcanale I–III*, Videm, Editrice Missio.
- Domenig, Raimondo, 1997, *Sotto il triplice confine*, Messaggero Veneto.
- Domenig, Raimondo, 2000, *Kratki turistično-verski vodnik po Kanalski dolini*, Naborjet, Gibanje »Open Leader S. C. a.r.l.«, Rokopisno gradivo.
- Faggin, Giorgio, 1985, *Vocabolario della lingua friulana, Vol. 1, A–L*, Udine, Del Bianco Editore.
- Frau, Giovanni, 1984, *I dialetti del Friuli*, Udine, Società filologica Friulana.
- Frau, Giovanni, 1991, Le lingue, *Guida del Friuli VII: Valcanale*, Udine, Società Alpina Friulana, 252–269.
- Grafenauer, Bogo, 1946, *Kanalska dolina*, Etnografski oris.
- Jenkins, Richard, 2001 (1997, *Etnicitet u novom ključu*, Beograd, Čigoja štampa.
- Južnič, Stane, 1993, *Identiteta*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Kaučič Baša, Majda, 1998, *Javna raba slovenščine kot manjšinskega jezika na Tržaškem*, Doktorska disertacija (mentorica: Breda Pogorelec), Ljubljana.
- Klemenčič, Vladimir, 1995, Razvoj in položaj slovenske manjšine v Kanalski dolini v luči evropske integracije, V: Šumi in Venosi (ur.), 1996, 59–75.
- Knežević Hočevnar, Duška, 1999, *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Komac, Nataša, 1998, *Ljudska religioznost v Kanalski dolini, Primer »umite in v prt zavite lobanje«*, Diplomatska naloga (mentor: Marko Kerševan).
- Komac, Nataša, 1998, *Slovenski jezik v Kanalski dolini, Začetni tečaj slovenščine za odrasle*, Diplomatska naloga (mentorici: Marja Bešter, Boža Krakar Vogel).
- Komac, Nataša, 1999, *Drugi otroški raziskovalni tabor, Stara hišna imena v Kanalski*

²⁷ Italijansko ustavno sodišče je potrdilo odpravo gorskih skupnosti, ki so povezovale občine ob meji. Odpravljanje gorskih skupnosti v deželi Furlaniji – Julijski krajini, ki so se na območju, kjer živi slovenska manjšina, četrstoletja uveljavljale kot povezovalni dejavniki med malimi občinami pri urejanju skupnih zadev in v čezmejnem sodelovanju, ima dolgo zgodovino. Deželna uprava je sprejela prvi sklep o njihovi ukinitvi že sredi leta 1999, vendar ga je tedanja levosredinska vlada v Rimu zavrnila. Dežela je svoj sklep sredi leta 2000 ponovila, nakar ga je vlada poslala v presojo ustavnemu sodišču (Delo, 12. 7. 2001, s. 16). Zaradi nerazrešenega vprašanja, kdo bo v prihodnje prevzel njihovo vlogo, so začasno pod komisarstvo upravo.

- dolini: Žabnice/Secondo stage giovanile di ricerca etimologica dei nomi in vulgo delle case in Val Canale: Camporosso, V: Šumi, I. (ur.), 1999, 21–24.
- Komac, Nataša, 1997, *Govor vasi Strmec*, Seminarska naloga na dodiplomskem študiju pri predmetu Dialektologija (mentorica: Zinka Zorko), Rokopisno gradivo.
- Komac, Nataša, 2000, *Lokalni govori v Kanalski dolini*, Seminarska naloga na podiplomskem študiju pri predmetu Lokalni govori v Kanalski dolini (mentorica: Zinka Zorko), Rokopisno gradivo.
- Komac, Nataša, 2002, *Identiteta, etničnost, meje: antropološki vidiki, Primer Kanalske doline*, Seminarska naloga na podiplomskem študiju pri predmetu Identiteta, etničnost, meje: antropološki vidiki (mentor: Bojan Baskar), Rokopisno gradivo.
- Komac, Nataša, 2002, *Širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*, Magistrsko delo (mentorja: Marko Stabej, Albina Nečak Lük).
- Komac, Nataša, 2003, *Na meji, med jeziki in kulturami*, Kanalska dolina, Slovenski raziskovalni inštitut, Slovensko kulturno središče Planika, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kuret, Niko, 1989, *Praznično leto Slovencev I–II*, Ljubljana, Družina.
- Legge 23 febbraio 2001, *Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli – Venezia Giulia*, Cividale del Friuli, Most piccola societa cooperativa a r.l.
- Logar, Tine, 1993, *Slovenska narečja*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 132–134.
- Logar, Tine, 1996 (1993), *Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji*, Jež, K. (ur.), *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 126–132.
- Lukšič Hacin, Marina, 1999, *Multikulturalizem*, Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Minnich, Robert G., 1993, *Socialni antropolog o Slovencih, Zbornik socialno-antropoloških besedil*, Ljubljana, SLORI, Amalietti.
- Minnich, Robert G., 1998, *Homesteaders and citizens, Collective identity formation on the austro-italian-slovene frontiere*, Bergen, Norse publications.
- Nečak Lük, Albina, 1998a, *Jezik v etničnih študijah: nekaj raziskovalnih pristopov in izsledkov iz slovenske izkušnje*, V: I. Štrukelj (ur.), 1998, 77–90.
- Nečak Lük, Albina, 1998b, *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske*. V: Nečak Lük, A. in B. Jesih, 1998, 21–32.
- Nečak Lük, Albina, 2000, *Mešana lokalna skupnost med politiko in prakso*, V: Nečak Lük, A. in B. Jesih (ur.), 2000, 5–12.
- Pellegrini, Giovanni B., 1996, *Terza raccolta di saggi dialettologici in area italo-romanza*, Padova, Centro di Studio Dialettologia Italiana.
- Planika – Stella Alpina*, Informacijski bilten Slovenskega kulturnega društva Planika v Kanalski dolini/Bolletino-pubblicazione d'informazione del Centro Culturale Sloveno Stella Alpina Valcanale, Oktober 1999.
- Plazzotta, Claudia, 1995, *Sovrapposizione di tre etnie in una terra di confine*,

- Premesse per l'individuazione delle relazioni tra riti ed etnie*, Corso di Antropologia Culturale (F. La Clecla), Rokopisno gradivo.
- Poutignat, Philippe in Jocely Streiff-Fenart 1997, *Teorije o etnicitetu*, Beograd, Biblioteke XX vek.
- Ramovš, Fran 1936, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana, Akademski založba.
- Šumi, Irena in Salvatore Venosi 1993, Slovene codes proficiency and patterns of language use in Kanalska dolina/Val Canale, Štrukelj, I (ur.), *Jezik tako in drugače*, Zbornik, Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 63–73.
- Šumi, Irena in Salvatore Venosi, 1995, *Govoriti slovensko v Kanalski dolini, Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes*, Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- Šumi, Irena in Salvatore Venosi (ur.), 1996, *Večjezičnost na evropskih mejah, Primer Kanalske doline, Zbornik predavanj in referatov, Multilingualism on european borders, The case of Val Canale, Anthology of lectures and papers*. Kanalska dolina, SLORI.
- Šumi, Irena, 1996, Standardna in narečna slovenščina v Kanalski dolini: vzorci učenja in rabe, V: Šumi, I. in S. Venosi (ur.), 1996, 177–192.
- Šumi, Irena, 1998, *Socialna lega slovenskega jezika v Kanalski dolini, Empirična raziskava v družinah slušateljev tečaja slovenskega jezika, Prvo poročilo*, Trst, SLORI.
- Šumi, Irena (ur.), 1999, *Stara hišna imena v Kanalski dolini: Žabnice/Secondo stage giovanile di ricerca etimologica dei nomi in vulgo delle case in Val Canale: Camporosso*.
- Šumi, Irena, 2000, *Kultura, etničnost, mejnost, Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Venosi, Salvatore in Miran Komac, 1987, Kanalska dolina/Val Canale, *Razprave in Gradivo* 20, 157–183.
- Venosi, Salvatore 1996, Slovenci v Kanalski dolini, V: Šumi, I. in S. Venosi (ur.), 1996, 45–50.

Slovenian Language Community in the Kanalska dolina (Val Canale)

Summary

The results of recent research (Komac 2002; 2003) show that the time is ripe for the start of active widening of the usage of the Slovenian language in the Kanalska dolina (Val Canale). The local community recognizes the fluency in the Slovenian language as a part of its own identity. The population of the Kanalska dolina understands the richness of speaking various languages and wants to preserve their cultures and languages.

The emerging common European area has a policy which favours the preservation of languages and differences. In this circumstances, and with the

borders open, the knowledge of neighbouring languages will be vital—because of this the Slovenian Cultural Centre Planika will have to expand its activities and adjust them to the new needs together with the Slovenian state authorities. The facilities where the members of the Slovenian language community and other inhabitants from the Kanalska dolina tend to meet and attend cultural events are becoming too small. The library will soon be incorporated in the COBISS system of public libraries and its visitors should be able to access contemporary sources and materials (books, CD's, DVD's, audio and video tapes, and various publications). If the Slovenian language will be used and taught in schools, which in their education processes offer a broad variety of linguistic knowledge and thus form the views of the young generation, it may add life to the existence of the Slovenian language community in the Kanalska dolina and improve the status of the language among the population. To do all this, trained personnel with adequate skills will be needed: to cultivate the knowledge of the Slovenian language in this environment, to inform about the Slovenian cultural, scientific and economic space, and to encourage co-operation.

II. GRADIVO, OCENE, POROČILA

Nekaj zanimivosti iz besedilnega korpusa

Nova beseda

Primož Jakopin

IZVLEČEK: V članku je nekaj zanimivih podatkov o distribuciji črk, besed in stavkov v besedilnem korpusu v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Korpus Nova beseda je glavni prek spleta prosto dostopni vir za kvantitativno raziskovanje slovenskega jezika (<http://bos.zrc-sazu.si>) in zdaj obsega 100 milijonov besed, pretežno iz časopisnih tekstov in leposlovja.

Some Details from the Text Corpus Nova beseda

ABSTRACT: In the paper some interesting data about the distribution of letters, words and sentences from the text corpus at the Corpus Laboratory of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language are revealed. The corpus, Nova beseda, is the main freely accessible online source for the quantitative research of Slovenian language (<http://bos.zrc-sazu.si>) and currently consists of 100 million running words, mainly newspaper texts and fiction.

Nova beseda je besedilni korpus, ki nastaja v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Namenjen je predvsem za slovaropisne namene Inštituta, lahko pa po njem s konkordančnim iskalnikom in iskalnikom v slovarju besednih oblik preko svetovnega spleta (na naslovu **<http://bos.zrc-sazu.si>**) prosto poizvedujejo tudi vsi drugi uporabniki, iz domovine in tujine. Dnevno je na spletni strani korpusa približno 600 dostopov, od začetkov leta 1999 s 3 milijoni besed pa je bila zbirka do julija 2003 povečana na 100 milijonov besed. Zvrstna struktura korpusa je razvidna iz tabele 1.

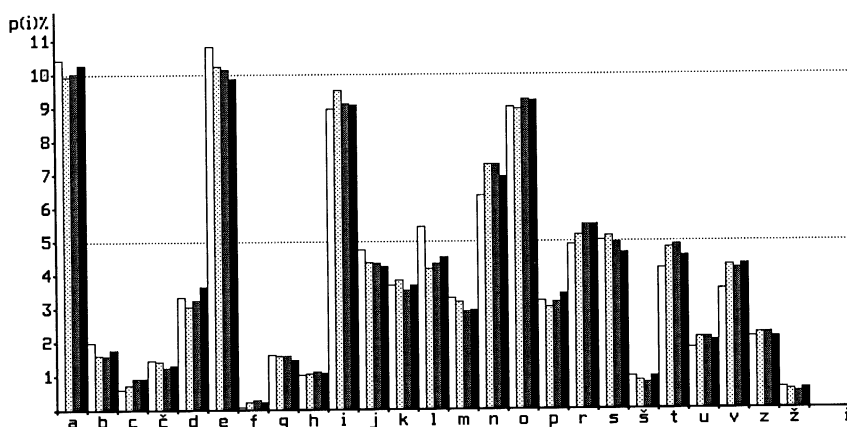
Tabela 1: Število besedil in besed po posameznih delih korpusa

	besedil	besed
leposlovje (A)	557	5.536.160
polleposlovje (B)	227	1.008.645
monografije (C)	18	1.640.447
periodika (P)	1.829	92.191.047
Skupaj	2.631	100.376.299

Med leposlovnimi besedili je največ proze (523 del), sledita dramatika (25 del) in poezija (9 del). V polleposlovju je 165 esejističnih besedil, 58 besedil korespondence, po dvoje pa je potopisov in spominov. Z besedo monografije so v tabeli označene znanstvene in strokovne publikacije: 17 družboslovnih in eno naravoslovno delo. Periodične publikacije obsegajo predvsem izvode časopisa DELO od januarja 1998 do junija 2003, poleg njih pa še 33 izvodov računalniške revije Monitor (letniki 1999, 2000 in 2001) ter 8 izvodov revije za zdravo življenje Viva (od oktobra 2002 do maja 2003). V prvih treh delih korpusa (A, B in C) je 777 izvornih del in 25 prevodov. Zastopanih je 70 avtorjev, med njimi s celotnimi opusi Ciril Kosmač (52 del), Drago Jančar (107 del) in Ivan Cankar (537 del), več kot eno delo pa imajo še Drago Bajt (2), Lewis Carroll (2), Gitica Jakopin (24), Josip Jurčič (2), Janko Kersnik (3), Tomo Križnar (2), Fran Levstik (3), Florjan Lipuš (2), Platon (2), Ivan Pregelj (2), Fran Saleški Finžgar (2), Ignac Sivec (2), Ivan Tavčar (3) in Prežihov Voranc (2).

Podrobneje bo korpus s kvantitativnega vidika predstavljen v okviru posebne publikacije, v tem prispevku pa je navedenih nekaj zanimivosti, ki so se pojavile ob njegovi obdelavi. Na sliki 1 je prikazana porazdelitev pogostejših črk, ki so obenem tudi črke slovenske abecede, v vseh štirih delih korpusa.

Slika 1: Porazdelitev pogostejših črk v leposlovnih (belo), polleposlovnih (svetlosivo), monografskih (temnosivo) in periodičnih publikacijah (črno)

Porazdelitve so si razmeroma blizu, še najbolj izstopa leposlovje, kjer je npr. delež najpogostejše črke *e* znatno večji kot delež črke *a*, ki je sicer najpogostejša v časopisnih oz. revijalnih besedilih. Zanimivo je tudi pri najredkejši črki, *f*, ki je je v leposlovju le 0,11 %, v drugih besedilih z večjim deležem tujk pa 0,26 oz. 0,34 oz. spet 0,26 %, več kot dvakrat toliko.

Besede so, kot tudi sicer v jezikoslovju, najzanimivejši predmet obdelave, so tudi osnovne enote besedilnih korpusov. Pri obdelavi gradiva se pojavijo mnoga vprašanja, ki jih na prvi pogled ne bi pričakovali. Tako npr. odločitev, kaj je beseda

in kaj ne, nikakor ni enostavna – napačen pristop lahko zelo poveča (in nasmeti) slovar besednih oblik. V tabeli 2 je naveden seznam pri obdelavi korpusnih besedil uporabljenih besednih enot (angl. *token*), ki so bile uporabljene pri obdelavi korpusnih besedil, s pogostnostmi.

Tabela 2: Pregled besednih enot v korpusu

	primer	različnih	vseh
enostavne besede	jezik	1.085.659	98.167.579
sestavljene besede	(pre)večkrat	61.373	272.919
enostavna števila	2003	42.946	1.451.863
časi športnih rezultatov	4;07:02	31.824	97.497
številski pridevniki	9-članski	9.776	81.526
spletni naslovi	www.daruj.com	7.757	13.193
elektronski naslovi	pisma@delo.si	508	1.479
datumi	6.febr.1902	3.166	15.839
denarne vsote	1.071.390,00	3.020	3.992
računalniške oznake	set.add("četrtek")	2.507	3.948
avtomobilske reg. št.	LJ 47-83P	1.924	2.013
oznake ISBN, ISSN,	ISBN 86-11-	933	1.385
ISO	15086-4		
telefonske številke	031/589-863	827	1.201
UDK klasifikatorji	821.163.6-32	417	730
drugo	Čeljabinsk-70	26.947	261.135

Klasičnih besednih oblik, ki so sestavljene samo iz črk, je v celoti več kot 98 %, v seznamu različnih enot pa seveda nekoliko manj. Zanimiv je tudi razmeroma velik delež zloženih besed, med katerimi prevladujejo z vezajem povezana imena.

Za jezikoslovno rabo so najpomembnejše oblike enostavnih besed, pisanih z malo začetnico, kakršnih je 546.539, nekaj nad polovico celote. Ker besedila v korpusu še niso oblikoslovno označena, je mogoče razmeroma hitro poiskati le leme tistih besednih oblik, ki imajo samo eno lemo. Besedna oblika *boj* npr. ni taka, saj lahko izvira iz dveh lem, iz glagola *bati se* ali iz samostalnika *boj*. V tabeli 3 so navedene pogostejše leme pri tistih samostalnikih, pri katerih so imele ustrezne besedne oblike eno samo lemo.

Tabela 3: Najpogostejše samostalniške leme enolično določljivih besednih oblik po delih korpusa s frekvencami

	<i>leposlovje</i>	<i>polleposlovje</i>	<i>monografije</i>	<i>periodika</i>
1. roka	12088	dan 2172	organizacija 4051	država 179792
2. oči	11575	čas 2062	telo 3115	leto 167640
3. obraz	9059	življenje 1791	čas 2177	dan 139584
4. človek	8291	človek 1619	oblika 1934	čas 130489
5. glava	7966	ljudje 1435	leto 1806	mesto 119210

6. srce	7786	stvar	1429	stoletje	1795	predsednik	103815
7. čas	7380	knjiga	1279	skupina	1756	odstotek	98355
8. beseda	7125	beseda	1178	primer	1710	zakon	90988
9. ljudje	6781	leto	998	način	1687	konec	89851
10. življenje	5905	pesem	906	subjekt	1639	tolar	85505
11. hiša	5857	konec	847	cilj	1531	ljudje	82513
12. glas	5595	narod	847	življenje	1525	milijon	76446
13. pot	5242	pismo	769	mesto	1506	podjetje	76088
14. otrok	5082	literatura	766	vprašanje	1486	skupina	68680
15. noč	5011	srce	739	vrsta	1426	program	68480
16. gospod	4961	mesto	732	proces	1359	primer	68295
17. dan	4950	umetnost	722	ljudje	1358	minister	65389
18. miza	4696	pot	705	podjetje	1351	družba	65055
19. oče	4532	svet	629	površina	1303	vprašanje	64093
20. okno	4340	roka	624	sistem	1293	vlada	63070

Seznami se precej razlikujejo med seboj, le dve besedi, *čas* in *ljudje* najdemo v vseh štirih stolpcih, in samo štiri v treh: *dan*, *leto*, *mesto* in *življenje*. Besedam iz prvega stolpca dobesedno lahko rečemo leposlovne, v stolpcu časopisnih in revijalnih besedil pa so v ospredju izrazi političnega in gospodarskega besednjaka. Revija *Monitor* je na vidnejše mesto pomagala predvsem besedi *program*.

V naslednji tabeli (4) so prikazane leme najdaljših besednih oblik samostalnikov, pridevnikov in glagolov vseh štirih delov korpusa. Upoštevane so le enostavne besede, brez vezajev in drugih posebnih znakov, pa tudi brez števk.

Tabela 4: Leme najdaljših enostavnih besednih oblik polnomenjskih besednih vrst po delih korpusa

leposlovje	polleposlovje	monografije	periodika
jugovzhodnovzhoden	institucionalizirati	abstraktnoekspresionističen	dermatokozmetologija
konstruktivističen	klaustrofiloksenofobija	evangeličanskoluteranski	desizopropilatrazin
kontrarevolucionar	klavstrofiloboksenofilofobija	forenzičnostomatološki	elektrodistributer
kontrarevolucionaren	klavstrofiloksenofobičen	funkcionalnostrukturalen	elektroluminescenten
nedolžnoodkritosrčen	kolonialnoarestantski	kadrovskoinformacijski	hiperholesterolemija
prestolonaslednikov	kompozicijskotehničen	krščanskosocialističen	hiperlipoproteinemija
protiimperialističen	nacionalboljševističen	literarnoizdajateljski	hiposenzibiliziranje
protiracionalističen	nacionalsocialističen	nacionalnošovinističen	nacionalsocialističen
socialnoreformatorski	neinstitucionaliziran	narodnostnoohranjevalen	nevrofizioterapevtski
splošnoizobraževalen	podatkovnoinformacijski	organizacijskoračunalniški	ovolaktovegetarijanski
starojugoslovanski	socialističnokatoliški	političnoorganizacijski	transakcijskopsihoanalitičen
sviiiiiiiiinjjaaaaaaa	socialističnorealističen	političnoraznarodovalen	videoelektroencefalografija
tebušnomišičnokrepilen	umetnostnogodovinski	poslovnoorganizacijski	visokospecializiran
zgodnjepomladanski	znanstvenofantastičen	slovstvenofolklorističen	znanstvenofantastičen
zgodnjepomladanski	znanstvenoraziskovalen	znanstvenoraziskovalen	znanstvenoraziskovalen

Prevladujejo zloženi pridevniki, glagol je en sam, *institucionalizirati* pri polleposlovju, samostalnikov pa tudi ni veliko – v časopisnih in revijalnih besedilih slaba tretjina, 6, pri leposlovju in polleposlovju po 2, pri znanstvenih in strokovnih

monografijah pa ni celo nobenega. Opazimo tudi, da gre povsod pretežno za strokovne izraze, razen morda dveh pridevnikov in enega samostalnika pri leposlovju.

Seveda je veliko enostavnih besednih oblik, predvsem števnikov, tudi daljših. Najdaljše besede, navedene so v tabeli 5, pa so pretežno zložene.

Tabela 5: Leme najdaljših besednih oblik v korpusu

belgijsko-francosko-slovensko-italijansko-britanski
 bio-psiho-socialno-kulturno-zgodovinsko-ekonomsko-filozofski
 boemsko-anarhistično-narodnjaško-boljševiško-individualističen
 filmsko-kulturno-izobraževalno-festivalsko-dokumentaren
 francosko-ameriško-slovensko-judovsko-madžarski
 francosko-belgijsko-italijansko-angleško-slovenski
 francosko-belgijsko-slovensko-angleško-italijanski
 francosko-slovensko-italijansko-belgijsko-britanski
 geografsko-zgodovinsko-filozofsko-kulturno-literaren
 glicidilmetalkrilaten-etilen-dimetakrilaten
 gorenjsko-ljubljansko-dolenjsko-notranjsko-belokranjski
 kinotečno-dokumentarno-gejevsko-lezbično-filozofsko-muzikalen
 pneumonoultramicroscopicsilicovolcanoconiosis
 poveljniško-nadzorno-računalniško-komunikacijsko-obveščevalen
 slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski
 šestmilijontidvestotriindvajsettisočtristodvaintrideseti
 športno-poslovno-loterijsko-medijsko-oglaševalski
 turistično-trgovsko-garažno-olimpijsko-športen
 2-(benziloksikarbonil)amino-3-dimetilaminopropenoat
 2-(2-acetil-2-etoksikarbonil-1-etenil)amino-3-dimetilaminopropenoat

13 oblik med naštetimi dvajsetimi je sestavljenih iz 5 delov, ena celo iz desetih, le dve pa sta enostavni – števnik *šestmilijontidvestotriindvajsettisočtristodvaintrideseti* in pa medicinska diagnoza *pneumonoultramicroscopicsilicovolcanoconiosis*, ki ni bila uvrščena v tabelo 4 zaradi tega, ker ni poslovenjena. Najdaljša besedna oblika (izvzete so oblike, kjer je avtor zaradi posebnega poudarka daljšo zvezo ali celo celo poved napisal brez presledkov med besedami, npr. *kartugolčanjepijkleppovsodzdlgmorzusničjovšeklazno*, ki ga je *V Filisteji* zapisal Drago Jančar) je po pričakovanju kemična spojina, *2-(2-acetil-2-etoksikarbonil-1-etenil)amino-3-dimetilaminopropenoat*. Zanimivo je tudi, da so skoraj vse oblike iz tabele vzete iz časopisnega besedila – edina izjema je *geografsko-zgodovinsko-filozofsko-kulturno-literaren*, ki je vzet iz polleposlovnega besedila, iz eseja *V burji besed*, ki ga je napisal Drago Bajt.

Tabela 6: Leme na jezič- in jezik- s pogostnostmi v različnih delih korpusa

jezičast 4: A,P3	jezikljast A	jezikov(en) C	jezikovnorazvojen P
jeziček 455: A12, C3,P440	jezikohitrec P	jezikovno-dramaturški P	jezikovno-semantičen C
jezičen 97: A32, B2,C,P62	jezikolomen P	jezikovnoestetski P	jezikovnosintaktičen C
jezičiti P	jezikomrznica P	jezikovno-estetski P	jezikovnoskladenjski C
jezičnež P	jezikoslovček P	jezikovno-historičen C	jezikovnoslogoven P
jezičnica 2: A	jezikoslovčev 2: P	jezikovno-izrazen P	jezikovno-stilen 3: B,P2
jezičnik 3: A2, P	jezikoslovec 464: A5, B8,C21,P430	jezikovno-književen C	jezikovnostilističen 2: P
jezičnodohtarski P	jezikosloven 201: A3, B2,C26,P170	jezikovno-kompozicijski B	jezikovnostilski P
jezičnost 5: A, P4	jeziko(slo)ven P	jezikovno-komunikacijski P	jezikovnostrateški P
jezik 24325: A1449, B512,C1259,P21105	jezikoslovje 229: A, B3,C38,P187	jezikovnokotičarski P	jezikovnostrukturen P
jezikač 2: B, P	jezikoslovka 12: P	jezikovnokulturen 14: P	jezikovno-tematski C
jezikanje 17: A2, B,P14	jezikoslovno-literaren C	jezikovno-kulturen 6: P	jezikovno-varnosten P
jezikast P	jezikoslovnostilističen P	jezikovno-literaren 2: P	jezikovno-vsebinski 2: P
jezikati 12: A6,P6	jezikoslovstvo B	jezikovno-logičen P	jezikovnozakonski P
jezikav 37: A7,P30	jezikoslužben P	jezikovnooblikoven 2: P	jezikovnozemeljepisn P
jezikavka 13: P	jezikotvornost P	jezikovnoohranjevalen P	jezikovnozgodovinski 3: P
jezikavost 7: A, P6	jezikov 4: A,C2,P	jezikovnopoličen 8: P	jezikovno-zgodovinski P
jezikavt P	jezikoven 3379: A31, B83,C285,P2980	jezikovno-političen P	

Zanimivi so tudi obsežni grozdi satelitov, ki jih za seboj potegnejo pogoste podstave. Primer je naveden v tabeli 6, kjer so našteje vse leme (71 = 62 + 9) na *jezik-* in *jezič-*, z absolutnimi pogostnostmi in pogostnostmi po posameznih zvrsteh. Pogostnost ni navedena, kadar znaša 1; če je večja, pa se je besedna oblika pojavila samo v enem delu korpusa, je pogostnost zapisana samo prvič. Kar 41 lem (58 %) iz seznama je bilo v korpusu zapisanih samo enkrat.

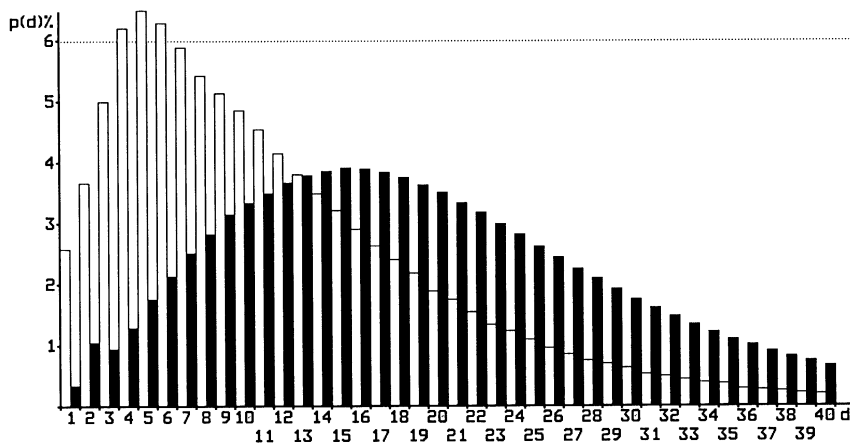
Jezik je izredno gibek in raznolik sistem, že pri besedah je večina, kot je npr. videti iz prejšnjega primera, bolj redko uporabljenih. Če se od besed premaknemo k besednim zvezam, začnejo pogostnosti še hitreje padati, pri povedih, katerih podatki so tudi zelo zanimivi, pa je že za bolj preproste kvantitativne analize potreben zelo velik vzorec. Iz tabele 7 vidimo, da je vseh povedi v korpusu slabih 6 milijonov, od tega dobrih 5 milijonov različnih – se pravi, da je velika večina enkratnic (angl. *hapax legomena*).

Tabela 7: Število različnih in vseh povedi po posameznih delih korpusa

	različnih povedi	vseh povedi
leposlovje	417.154	432.263
polleposlovje	60.139	63.302
monografije	85.952	89.787
periodika	4.680.225	5.169.663
Skupaj	5.192.713	5.701.224

Povprečna dolžina povedi v korpusu je torej nekaj manj kot 20 besed (17.5), se pa vrednosti po posameznih zvrsteh precej razlikujejo. Na sliki 2 so prikazane dolžine povedi v leposlovnih (beli stolpci) in časopisnih oz. revijalnih besedilih (črni stolpci).

Slika 2: Porazdelitev dolžin povedi v leposlovnih (belo) in časopisnih (črno) besedilih

Leposlovnna besedila imajo, tudi zaradi večjega deleža dialogov, veliko krajše povedi od novinarskih prispevkov. Pri leposlovnih besedilih se krivulja od visoke začetne vrednosti 2,5 % za povedi z eno samo besedo hitro dviguje do vrha pri dolžini 5 besed z dobrimi 6 % povedi, potem pa se skoraj linearno spušča in pade pod 1 % že pri dolžini 25 besed na poved. Pri periodičnih besedilih je potek veliko pravilnejši, vrh dosežen pri 15 besed dolgih povedih (slabe 4 %), padanje pa naprej zelo počasno in enakomerno.

V zadnji tabeli so prikazane najpogostejše povedi iz prvega in zadnjega dela besedil - polleposlovnih besedil in besedil iz monografij za tak prikaz trenutno še ni dovolj. V glavnem gre za zelo kratke pritrdilne, nikalne in vprašalne povedi, v prvem stolpcu hitro prepoznamo tudi nekaj dramskih povedi (*Tišina.*, *Odide.*) in eno, ki jo takoj lahko pripišemo njenemu avtorju (*Hm, kajpak, se je popraskal kmet.*). V drugem stolpcu so štiri vsebinsko zelo zgovorne povedi: *Parlament. Vlada. Pihal bo jugozahodni veter. Sodba še ni pravno močna.* Prvi dve imata opraviti z dnevno politiko, tretja z vremenskimi napovedmi, zadnja pa je iz sodnih klopi.

Tabela 8: Najpogostejše povedi iz leposlovnih in časopisnih besedil s frekvencami

	Leposlovje		Periodika
1.	Da.	277	Zakaj?
2.	Tako je.	200	Ne.
			1308
			1009

3.	Ne.	174	Seveda.	448
4.	Kaj?	158	Da.	437
5.	Seveda.	150	Še več.	250
6.	Zakaj?	105	Ja.	247
7.	Ne!	94	Parlament.	243
8.	Vsekakor.	94	Tako je.	209
9.	Kako?	91	Ne vem.	206
10.	Dobro.	70	Res je.	205
11.	Ja.	69	Nasprotno.	201
12.	Tišina.	69	Dobili smo:	189
13.	Ne vem.	68	Vlada.	172
14.	Gotovo.	64	Vsekakor.	155
15.	Nič.	64	Kako?	151
16.	Odide.	53	Zakaj ne?	150
17.	Nikakor ne.	47	Kaj to pomeni?	125
18.	Prav.	40	Morda.	118
19.	Ali ne?	37	To je res.	115
20.	Kdo?	36	Pihal bo jugozahodni veter.	114
21.	Prav gotovo.	36	Nič.	107
22.	sem rekel.	36	Drži.	102
23.	Kam?	35	Sodba še ni pravnomočna.	101
24.	Res je.	34	Nikakor.	98
25.	Vem.	34	Ne, ne.	94
26.	Nujno.	33	Ne!	91
27.	sem nadaljeval,	33	Nikakor ne.	91
28.	Hm, kajpak, se je popraskal kmet.	32	Kako to?	87
29.	Lahko noč!	31	Mislím, da ne.	84
30.	Tako je!	29	In tako naprej.	80

Drago Unuk, Zlog v slovenskem jeziku (Ljubljana 2003)

Peter Jurgec

IZVLEČEK: Monografija Draga Unuka je temeljna fonetično-fonološka raziskava sodobne slovenščine. V prispevku je predstavljena, ocenjena in umeščena v okvir postgenerativnih fonoloških teorij in eksperimentalno fonetičnih obravnava na Slovenskem v zadnjih dveh desetletjih.

Drago Unuk, Zlog v slovenskem jeziku (The Syllable in the Slovenian Language, Ljubljana 2003)

ABSTRACT: The monograph by Drago Unuk represents fundamental phonetic and phonological research of contemporary Slovenian. In this article the author presents the monograph, evaluates it and establishes its position within the framework of the post-generative phonological theories and experimental phonetic studies in Slovenia during the past two decades.

Jezikoslovna znanstvena dela s področja fonetike in fonologije standardne slovenščine so razmeroma redka. Zadnja taka monografija, *Samodejno tvorjenje govora iz besedil* avtorice Jerneje Gros (2000), se strogo jezikoslovnemu vidiku posveča le deloma, od objave v angleščini napisane študije o naglasu in dolžini samoglasnikov T. Srebot Rejec (1988) pa je minilo že poldrugo desetletje. In res, slednjo študijo lahko imamo za legitimnega predhodnika obravnavanega Unukovega besedila: čeprav je pri T. Srebot Rejec v ospredju (eksperimentalna) fonetika, je fonološka problematika jasno razvidna, kar je povzročilo raznolike odzive in vplive v 90. letih.

Unukovi izhodišči sta pravzaprav dve. Prvo je opremljeno z znanjem iz postgenerativne fonologije, kakršna se je v delu Evrope in v Ameriki izoblikovala v 70. letih na podlagi prispevka Chomskega in Halla (1968) ter z navezavo na strukturalistično tradicijo (omeniti je potrebno zlasti poznega Jakobsona). Teoretično zajema več različnih šol in metod, ki se (še) niso – podobno lahko npr. rečemo za strukturalizem v 1. in generativno slovnico v 2. polovici prejšnjega stoletja – izoblikovale v enotno metodo, temveč obstajajo hkrati raznovrstne fonološke šole: avtosegmentalna, metrična, naravna, odvisnostna itd. Dodatno Unukovo izhodišče je sintetična fonološka teorija Slovaka Jána Sabola. — S preseganjem obstoječih

metodoloških paradigem je *Zlog v slovenskem jeziku* izviren in presega dosedanje obravnave v okviru fonologije na Slovenskem. Je hkrati tudi prva lastovka posodabljanja (do sedaj skoraj izključno strukturalističnih) metodoloških izhodišč v slovenski/slovenistični fonologiji?

Drugo izhodišče je fonetično, ki ima na Slovenskem v zadnjih desetletjih obsežnejšo zgodovino: prek meritev Toporišiča (predvsem v 60. letih, prim. Toporišič 1978)¹ in T. Srebot Rejec (omeniti velja Srebot Rejec 1975a in 1988) do razmaha analiz digitaliziranega govora za potrebe jezikovnih tehnologij (tj. razpoznavnika ali sintetizatorja govora) pri fonetiki nejezikoslovcih. Tu lahko govorimo o več centrih, ki nastajajo na ljubljanski Fakulteti za elektrotehniko, Inštitutu Jožef Stefan, mariborski Fakulteti za elektrotehniko, računalništvo in informatiko in tudi v različnih zasebnih podjetjih. Njihove raziskave so izrazito aplikativno usmerjene in je zanje strogo jezikoslovni vidik šele drugotnega pomena, so pa posredno vplivale na ponoven vzrok zanimanja za fonetiko pri jezikoslovcih v drugi polovici 90. let, ko se oblikujeta dva centra: ljubljanski (prim. Šuštaršič idr. 1995, 1999, Petek idr. 1996, 1997, Tivadar 1998, 2003) in mariborski (Unuk 2001, Zemljak 2002).²

Sedaj pa k vsebini. Delo je zasnovano pregledno. Metodološko temelji na obsežnih raziskavah. Besedje za raziskavo vključuje gesla SSKJ,³ poleg tega pa še 10.000 iztočnic iz SP 1962 in »izbrana besedila umetnostnega, publicističnega in govornega stila, ki pa niso zajeta v fonološko analizo« (str. 5). Eksperimentalni del je zajel govor šestih govorcev, po tri za vsak spol.

Po uvodnem opisu znanstvenega aparata sledi krajše poglavje, ki predstavi zlog kot jezikoslovni problem, torej s stališča artikulacijske, akustične in avditivne fonetike (zadnji vidik avtor poimenuje perceptivni). Pri tem poleg najpogostejših jedrnih elementov zloga, samoglasnikov monoftongov, upošteva tudi posebne zlogotvorne elemente (dvoglasnike, zlogotvorne zvočnike). Dodan je še fonološki vidik na način kontrastivnosti za elemente zloga, ki se nadaljuje v poglavju o inventarju fonemov slovenščine – poleg standardnega jezika deloma zajema tudi narečja –, kjer so v ospredju inherentne distinktivne lastnosti, posledično pa kompatibilnost fonemov v zaporedjih. Tako pregledno je bilo to za slovenščino narejeno prvič. Prevladujejo namreč klasifikatorji jakobsonovskega tipa, torej zlasti akustični in avditivni, medtem ko so artikulacijski – drugače kot npr. v Toporišič 2000 ali Šuštaršič idr. 1995, 1999 – šele drugotni. Za foneme slovenskega jezika priredi distinktivne lastnosti, med drugim naj omenim vokalnost, konzonantskost, koncentriranost, ozkost, kvantitativnost, kompaktnost, difuznost, kontinuiranost, nazalnost, zvonečnost, akutskost in gravisnost.⁴

Obravnava zloga kot fonološkega problema nujno prinaša tudi novo izrazje.

¹ Dober pregled slovenske eksperimentalne fonetike prejšnjega stoletja je v Toporišič 2003.

² Navajam zgolj tista dela, ki so najtehtnejša po obsegu ali (mednarodnem) vplivu. – Da pa meja med obema centroma ni tako jasna in je sodelovanje intenzivno, pričajo številni skupni projekti, npr. Zemljak idr. 2002.

³ Oznake: C – soglasnik, V – samoglasnik, S – zvočnik, N – nezvočnik, Z – zapornik, # – pavza. Za krajšave gl. navedenke.

⁴ Ostali klasifikatorji potrebujejo daljšo razlago, zato naj se o njih bralec pouči v naslovnem delu.

Onset (angl. *onset* 'predjedrni del zloga', glej str. 104), *niz* ('zaporedje istovrstnih prvin', 48)⁵ in *stranski zlog* (glej str. 16) so, kolikor vem, v slovenščini uporabljeni privikrat.

Osrednje poglavje sestavlja fonološka analiza in je dvodelno: prvi del se ukvarja s fonemskimi nizi v slovenščini (soglasniškimi, samoglasniškimi), kjer se Unuk navezuje tudi na že ugotovljeno o soglasniških sklopih (Toporišič 1959, še bolj pa Srebot Rejec 1975a, 1975b). Vključi še samoglasniške nize, ki jih deli glede na izvor in mesto v besedi, pri soglasniških sklopih pa poglobljeno analizira valenco, simetrijo, kompatibilnost, pogostnost ipd. Samoglasniške sklope sredi besede z zlogovno mejo poskuša razdeliti na začetne in končne.

Šele potem pride na obravnavo zloga po odprtosti, sonornosti in številu posameznih segmentov in izoblikuje tipologijo slovenskega zloga: od najpreprostejšega in univerzalnega tipa CV (*je.ze.ro*) do precej redkejših in zapletenih SVSS (*a.larm*), NSVNN (*blesk*), NNSVN (*hkrat.nost, sklep*) ali celo NNSVSN (*šprint*) in NNSVNN (*sklepč.nost*). S tem je tudi slovenščina dobila tisto, kar drugi jeziki poznajo že desetletja.

Zlog obravnava še teoretično, pri čemer se naveže na obstoječe modele (ravninska, binarna, metrična členitev). Posebej se ukvarja z vsemi tremi sestavnimi deli zloga: jedrom, onsetom in kodo; in določevanjem meje med njimi, pri čemer se drži načela maksimalizacije onseta in minimalizacije kode.

Sledi informativen 12-stranski povzetek, poglavje z referencami in obsežen razdelek s prilogami (139 strani). Te so dveh tipov: predstavljajo rezultate fonetičnih meritev (priloga A) ali fonološko relevantne podatke: tipi in zastopanost posameznih soglasniških sklopov, valenca fonemov, statistični podatki ipd. (priloge 1–9). Na koncu sta dodani dve oceni obravnavane publikacije: Zinke Zorko in Jána Sabola.

Zlog v slovenskem jeziku je, kot sem že zapisal, odlično delo s področja fonetike in fonologije standardne slovenščine: metodološko se umešča v tradicijo in jo hkrati nadgrajuje vsaj v fonološkem smislu z navezavo na sodobnejše teoretične modele. Vendar je potrebno opozoriti na nekatere manj posrečene rešitve ali celo pomanjkljivosti. Razdelil sem jih v dve skupini: na vsebinske in formalne.

Vsebinske pripombe. Več trditev kaže na pomanjkljivo seznanjenost z osnovami (strukturalistične) fonologije. Tako npr. na strani 83 (op. 76) beremo: »Pri /l/ gre najbrž za variantni izgovor z dvoustničnikom - kot stransko varianto.« To je mogoče brati, kot da ima avtor [ɥ] za fakultativno (ali celo kombinatorično) varianto /l/. V teoriji standardne slovenščine je [ɥ] namreč alofon /v/ – primerom kot *delal* [ɥ] : *delala* [l] navkljub.

Podobno beremo, da je [dž] alofon fonema /č/ (str. 46), kar se razhaja s splošno uveljavljenim mnenjem v slovenistiki. Na str. 43 piše: »V neknjižnem jeziku so posamezni ([l], [ɲ], [ɥ], [ʀ]) nekompatibilni s fonemi: [l] - /l/, [ɲ] - /m/, [ɥ] - /n/, [ʀ] - /t/.« (Podčrtal P. J.) Sami formulaciji verjetno manjka beseda alofoni (za

⁵ Unuk odklanja že uveljavljeno poimenovanje soglasniški sklop (op. 45). – Menim, da bi bilo v zvezi s soglasniškimi sklopi bolje uporabljati že ustaljeno terminologijo, za samoglasnike pa je primernejše Unukovo poimenovanje samoglasniški niz.

posamezni), kar nakazujejo oklepaji, čeprav je trditev tudi v tem primeru nenavadna. Povsem jasno je, da fonemi in alofoni niso kompatibilni – ker pač ne gre za isto raven abstrakcije. Avtor je verjetno mislil, da zložni alofon ni kompatibilen z osnovnim alofonom fonema (torej tistim, ki je v krepki poziciji). Spoznanje je znano že od Trubeckoja (dva alofona istega fonema ne moreta biti drug ob drugem), zato tega ne bi bilo potrebno poudarjati posebej v zvezi z zlogotvornimi zvočniki.

Za standardno slovenščino Unuk dopusti obstoj zlogotvornih zvočnikov (kot alofonov, str. 16, op. 11, str. 139 itd.) v obrobem jezikovnem sestavu. To so primeri kot:

- a) [dogm̩] (str. 17), [dirnd̩] (298, 305), [drahm̩] (302, 306),
- b) [fil̩m̩], [uj̩m̩]⁶ (str. 17), [čm̩.r̩] (100), [detaj̩] (303), [blagomiseln̩] (305, 307) ipd.

Pri tem očitno zanemarljiva distribucijska pravila in pravila variantnega izgovora, ki so med drugim pregledno zapisana v SP 2001 (že v SP 1990): § 727–729, 734, 735 in 744. Izgovor, kot je označen zgoraj za skupino a, je nenormativen (in se precej razlikuje od navajane podobnosti s češčino, gl. Palková 1994: 154), sklopi NS/_# namreč razpadajo na NVS, kjer je V neobstojni samoglasnik (največkrat [ə]). Druga skupina se deli na dve podskupini, odvisno od sonornosti (zvočnosti) posameznih segmentov, dalje gl. Srebot Rejec 1992. Pri primerih, kjer je jedru bližji zvočnik manj sonoren, je [ə] obvezen (tip [žanər]). – Rešitev, zapisana pri Unuku, je za primere NS/_# nenormativna in bi zato pričakovali drugačno rešitev.

SP 2001, ki je pravzaprav najbolj sistematična fonologija standardne slovenščine doslej, Unuk manj upošteva tudi sicer. Pri samoglasniških nizih navaja primere kot [ion], [fiat], [hiat], [via], [akia] ipd. (str. 51), čeprav je za nize i + V značilno odpravljanje zeva z vmesnim [j] (SP 2001: § 701 in dalje), razen na morfemski meji; torej [ijon], [fijat] itd. I-jevski samoglasniški nizi so zato samo morfonološki.

Marsikje avtor precej posplošuje. Tako sta preširoki definiciji: »pred zvenečim soglasnikom [pravilno: nezvočnikom] je v nizu lahko samo zveneči soglasnik« in »pred nezvенеčim soglasnikom je v nizu lahko samo nezvенеči soglasnik [pravilno: zvočnik ali nezvенеči soglasnik oz. nezvočnik]« (oboje str. 67, podčrtal in popravil P. J.). Podobno: »[Samoglasniški nizi] so lahko v slovenščini samo dvočlenski (bivokalni).« (Str. 50.) Tri- in veččlenski samoglasniški nizi so v slovenščini sicer izjemno redki, a primeri kot *geoid*, *maoist*, *neoiimpresionizem*, *neuigran*, *taoizem* ipd. dokazujejo, da vseeno obstajajo. Trditvi, da nizov /gm/, /gv/ in /hm/ ni (str. 46), nasprotujejo primeri *gmota*, *gvant*, *hmelj*, kode z nizi /mk/ in /nk/ (str. 139) pa potrjujeta zglede *znamk*, *cink*.

Nekaj vrstic nuj namenim še literaturi. Pri marsikaterem vprašanju bi pričakovali navajanje ugotovitev nekaterih slovenskih avtorjev. Pri dvoglasnikih (str. 12, 35 in dalje) prezre raziskave skupine Komar, Petek, Šuštaršič (Šuštaršič idr. 1995, 1999, Petek idr. 1996, 1997), raje se naveže na tuje avtorje (npr. Hála). Ob definiranju padajoče sonornosti (npr. 150)⁷ ne pozna članka Srebot Rejec 1992. Tudi sicer manjka precej v tem besedilu omenjane literature (zlasti dela T. Srebot

⁶ Pravilneje seveda [uj̩m̩].

⁷ V razpredelnici manjka drsник /j/, /v/ pa je kot drugod po tvorbi pripornik (po Toporišič 2000).

Rejec). Drugod spet navaja avtorje, ki jih v seznamu literature in navedenk ni (npr. Stramljič - Breznik 1999, nav. na str. 158).

Formalne pripombe. O gradivu za fonetični del raziskave avtor piše na več mestih, najprej uvodoma (str. 5), potem pa še enkrat pri inventarju (str. 30), vendar ni jasno, koliko enot gradiva je bilo sploh posnetih. Tudi spektrogrami in povprečni trajanj ne dajo podrobnejših informacij. Podatek o količini posnetega je precej pomemben in spričo številnih merjenj kvantitete samoglasnikov v zadnjem času (omenimo samo Srebot Rejec 1988, Petek idr. 1996, 1997, Zemljak 1998, Gros 2000, Dobrišek 2001, Tivadar 2003) poda določeno zanesljivost o izmerjenem.

Tudi o metodi za obdelavo izbranega besedja piše avtor zelo skopo. Vsekakor gre za izvorno pisni korpus. Iz rezultatov lahko sklepamo, da gradivo ni obdelano z upoštevanjem vseh razlik med govorno in izhodiščno pisno podobo standardne slovenščine. O tem priča več mest, zlasti seveda tista, ki se ukvarjajo z izglasjem, kjer v pojedrnem delu besede lahko pričakujemo zgolj zvočnike ali nezveneče nezvočnike (v tem zaporedju). Tako sistemsko niso mogoči končni soglasniški sklopi tipa /zk/, /zt/ (str. 263, čeprav na str. 304, 312, 314 ni ustreznih primerov) ali SZS (edina taka iztočnica SSKJ je *rtv* [ertevé], drugače na str. 263, 312). Lep primer je končni niz /gn/, ki v SSKJ nima primerov in ni mogoč niti sistemsko; je pa res, da se dve iztočnici pisno končujeta na <gn> (*design, sovereign*). Kljub temu pri Unuku najdemo ta končni niz (str. 263), drugod pa spet ne (str. 301, 307). To dokazuje, da so si posamezni deli obravnavanega besedila v nasprotju, saj so bili nekateri pregledani in po potrebi popravljeni, drugi – zlasti kjer gre za statistične ugotovitve – pa ne. Takšnih primerov je še precej (npr. napačno [tveziti], str. 313, [ouciderski], 51, [bezgálnik], 45, itd.). — Pri obdelavi v statistične (ipd.) namene fonologije na podlagi pisnega gradiva je potrebno še posebej paziti na to, da pisna podoba ni enostavno pretvorljiva v fonemski zapis. To se še posebej jasno pokaže pri mlajših prevzetih besedah.

V razdelku o inventarju avtor za standardno slovenščino določi 29 fonemov (po Toporišičevi *Enciklopediji slovenskega jezika*), kasneje temu na različnih mestih v razpravi nasprotuje. Precejšnja nedoslednost je že pri transkripciji: avtor nikjer ne zapiše, kateri model fonetičnega zapisovanja bo uporabil, zato bralec sklepa na tradicionalnega. Unuk pri tem ne razlikuje (naglašanih) nesrednjih sredinskih samoglasnikov – samo na str. 100 tako zapisuje: [je.ze.ro] in [cme.ra] ali [ko.lo] in [vo.da]. Spodrseljajev, ki izhajajo iz nedoslednega razlikovanja fonemskega in fonetičnega (alofonskega) zapisa, je še več: [maj.ski] proti običajnemu [raj.ski] (str. 100) ipd. (napake tega tipa so zares pogostne). V (klasični) fonologiji imata oglata in poševna oklepaja namreč jasen pomen (prim. stran 6 Unukovega besedila) in ob obravnavi zloga je to potrebno upoštevati – če ni drugačne opredelitve. — V prilogah je nedoslednosti še več: na str. 226 avtor zapiše, da je /dž/ niz dveh nezvočnikov, kar nasprotuje danemu primeru (*bendžo*), /dz/ na str. 295–315 podeli fonemski status, ne da bi to posebej poudaril, čeprav iz omenjenih primerov morda to res sledi.⁸ Priloge so premalo komentirane in podatek o tem, kaj pomeni npr.

⁸ O fonemskem statusu /dž/ in /dz/ še vedno zagovarjam stališče v Tivadar in Jurgec 2003, 214–216.

oznaka št. (število) na str. 224 in naslednjih, ni tako samoumeven, kot se zdi. Ostajajo še napake kot: [doúgouh] (str. 51), /abnormnostv/ (224) ipd.

Precej je tudi pravopisnih napak (npr. neločevanje med vezajem in pomišljajem, zatipkane besede, napačna sklonila ipd.).

Na koncu je potrebno nekaj besed posvetiti še samemu videzu notranje strani monografije. Ta je nastala na podlagi doktorata – pravzaprav se od njega razlikuje le v nekaj detajlih (dodane priloge, vstavljena manjkajoča vrstica, spremenjena paginacija), sicer gre za popolnoma enako besedilo, vključno s prelomi strani, tipografijo ipd. Šele zato razumemo, zakaj besedilo poteka od skrajnega roba zgornjega dela strani čisto do konca brez potrebnega belega roba, kot je to v navadi. Podobno velja za nesorazmerne medvrstične beline, ki so sicer običajne za doktorate, pri v knjižni obliki izdanih delih pa prevladuje enojni razmik. Od urednikov (Zoltan Jan, Barbara Lemež) bi pričakovali več: za Rokusove izdaje še posebej velja lepa oblikovanost – tudi notranjosti. Žal pri tako kvalitetnem besedilu, kot je obravnavano, to manjka.

Zlog v slovenskem jeziku si je zaslužil knjižno izdajo (tako zapišeta tudi recenzenta), vendar bi bila lahko boljša. Pričakovali bi, da bi bila bolj prilagojena bralcu: najprej vsebinsko (kvalitetnejši spektrogrami, čistejše tabele, drugačna organizacija ipd.), potem pa tudi oblikovno in tipografsko (kar seveda povzroči precej tehničnih težav). – Študija je sodobno zasnovana, poglobljena in obsežna, njeni rezultati pa pomenijo bistven prispevek k sodobni fonologiji (standardne) slovenščine.

Navedenke

- Dobrišek, Simon, 2001, *Analiza in razpoznavanje glasov v govornem signalu, Doktorska disertacija*, Ljubljana.
- Gros, Jerneja, 2000, *Samodejno tvorjenje govora iz besedil: Postopek za izdelavo sintetizatorja slovenskega govora*, Ljubljana, ZRC SAZU (Linguistica et philologica).
- Palková, Zdena, 1994, *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*, Praha, Univerzita Karlova.
- Petek, Bojan, idr., 1996, An acoustic analysis of contemporary vowels of the standard Slovenian language, *Proceedings ICSLP 96, Fourth International Conference on Spoken Language Processing, October 3–6, 1996, Philadelphia, PA, USA*, Wilmington (DE): University of Delaware, Applied Science and Engineering Laboratories; Alfred I. du Point Institute, 133–136.
- Petek, Bojan, idr., 1997, A corpus-based approach to diphthong analysis of standard Slovenian. *Eurospeech '97, 5th European conference on speech communication and technology, Rhodes – Greece, 22–25 September 1997*, Patras, University of Patras. Zvezek 2, 767–770.
- SP 1962: *Slovenski pravopis*, Ljubljana, DZS, 1962.

- SP 1990: *Slovenski pravopis, 1: Pravila*, Ljubljana, DZS, 1990.
- SP 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Srebot Rejec, Tatjana, 1975a, *Soglasniški sklopi v slovenščini in kontrastivna analiza angleških in slovenskih soglasniških sklopov*, *Magistrska naloga*, Ljubljana, delno objavljeno v: Srebot Rejec 1975b.
- Srebot Rejec, Tatjana, 1975b, Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku, *SR XXIII/3–4*, 289–320.
- Srebot Rejec, Tatjana, 1988, *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*, München, Otto Sagner (Slavistische Beiträge, 226).
- Srebot Rejec, Tatjana, 1992, Initial and Final Sonorant Clusters in Slovene, *Linguistica XXXII*, 227–230.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika: 1. knjiga A–H; 2. knjiga I–Na; 3. knjiga Ne–Pren; 4. knjiga Preo–Š; 5. knjiga T–Ž*, Ur. Anton Bajec [...]. Ljubljana, DZS, 1991. *Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja, različica 1.0*, Ljubljana, ZRC SAZU in DZS, 1998.
- Šuštaršič, Rastislav, idr., 1995, Slovene: Illustrations of the IPA, *Journal of the International Phonetic Association XXV/2*, 86–90.
- Šuštaršič, Rastislav, idr., 1999, Slovene, *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge, Cambridge University Press, 135–139.
- Tivadar, Hotimir, 1998, *Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje (Ob akustični analizi fonema /v/ na primerih iz radijskih besedil)*, Ljubljana (...).
- Tivadar, Hotimir, 2003, *Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik*, *Magistrsko delo*, Ljubljana.
- Tivadar, Hotimir, in Jurgec, Peter, 2003, Podoba govorenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001, *SR LI/2*, 203–220.
- Toporišič, Jože, 1959, Suglasnički skupovi u slovenskom književnom jeziku, *Radovi Slovenskog instituta* 3, 113–122.
- Toporišič, Jože, 1978, *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, Maribor, Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Maribor, Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2003, Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezikovnega glasovja in tonemskosti, *SR LI/Posebna številka*, 119–140.
- Unuk, Drago, 2001, *Zlog v slovenskem jeziku, Doktorska disertacija*, Maribor.
- Zemljak, Melita, 1998, Dolžine samoglasnikov v različnih položajih besed in povedi. *Zbornik sedme Elektrotehniške in računalniške konference ERK '98 [...]*, Ljubljana, IEEE Region 8, Slovenska sekcija IEEE. 197–200.
- Zemljak, Melita, 2002, *Trajanje glasov štajerskega zabukovškega govora: instrumentalno-slušna analiza, Doktorska disertacija*, Ljubljana.
- Zemljak, Melita, idr., 2002, Računalniški simbolni fonetični zapis slovenskega govora, *SR L/2*. 159–169.

Andela Frančič, Međimurska prezimena (Zagreb 2002)

Janez Keber

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljena knjiga hrvaške imenoslovke Anđele Frančič Međimurska prezimena, ki je nastala na osnovi njene doktorske disertacije. Knjiga je sestavljena iz dveh delov. Med poglavji prvega dela je treba izpostaviti poglavje Analiza međimurskih prezimena, medtem ko drugi obsežnejši del tvori Rječnik međimurskih prezimena. Knjiga vsebuje tudi vire in obsežno literaturo o priimkih, v kateri so navedeni tudi v besedilu citirani slovenski raziskovalci.

Andela Frančič, Međimurska prezimena (Surnames in Međimurje (Zagreb 2002)

ABSTRACT: The article presents a book on Međimurje surnames which is based on A. Frančič's doctoral thesis. The book consists of two parts. In the first part the Chapter 4: Analysis of Međimurje surnames deserves special attention. The second part bears the title Dictionary of Međimurje surnames. The book includes an exhaustive list of sources and relevant literature on surnames—quoted here are also Slovenian researchers working in this particular field.

Med bolj redkimi imenoslovnimi knjigami pri nas, a tudi na Hrvaškem, se posebno razveselimo vsake knjige, katere tematika so priimki. Med temi je delo Anđele Frančič *Međimurska prezimena*, ki je po avtoričinih besedah nastalo kot nova verzija njene doktorske disertacije, obranjene leta 1999 na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Njeno delo je zanimivo tudi za slovenske imenoslovce, saj so v njem obravnavani priimki s področja, ki meji na Slovenijo v njenem vzhodnem delu.¹ Prav tako je treba poudariti, da je avtorica precej upoštevala izsledke slovenskih imenoslovcev, kar je razvidno iz besedila in opomb ter iz seznama virov in literature.

Knjiga obsega 559 strani in je razdeljena na dva dela. Prvi del, ki obsega 170 strani, je ob kratkem predgovoru sestavljen iz naslednjih poglavij:

1. PRIIMEK – MESTO V IMENSKEM SISTEMU, NASTANEK, TERMIN, ZAKONSKE ODREDBE

¹ Z delom Anđele Frančič bi glede na zemljepisno zajetost lahko primerjali slovensko Korenine, *Priimki na Murskem polju* avtorja Juša Makovca (Murska Sobota 1987).

2. MEDMURSKA ZGODOVINA IN ZGODOVINA POIMENOVANJA V MEĐIMURJU
3. KLASIFIKACIJA PRIIMKOV
4. ANALIZA MEDMURSKIH PRIIMKOV
5. DVOJNI PRIIMKI, KATERIH SESTAVINE SO MEDMURSKI PRIIMKI
6. KOLIKO SO STARI MEDMURSKI PRIIMKI?
7. POGOSTNOST PRIIMKOV V MEĐIMURJU (po stanju 8. julija 1997)
8. MEDMURSKI PRIIMKI PO ŠTEVILU ZLOGOV
9. DELEŽ MEDMURSKIH PRIIMKOV V SODOBNEM PRIIMKOVNEM FONDU MEĐIMURJA
10. PODROČJE RAZPROSTRANJENOSTI MEDMURSKIH PRIIMKOV
11. STRNJEN PRIKAZ ZNAČILNOSTI MEDMURSKIH PRIIMKOV
12. MEDMURSKI PRIIMKI V PRIMERJAVI S PRIIMKI OSTALIH HRVATSKIH POKRAJIN
13. ZAKLJUČEK
14. SUMMARY
15. SEZNAM VIROV IN LITERATURE
16. PRILOGE

Drugi del knjige (str. 171–559) zavzema **RJEČNIK MEĐIMURSKIH PREZIMENA**. V njem so zapisi međimurskih priimkov od najstarejšega zapisa do leta 1997. Predstavo o priimkovnem fondu² in o pogostnosti međimurskih priimkov poleg slovarja dopolnjujejo v prvem delu podpoglavji **16.1 KAZALO MEDMURSKIH PRIIMKOV** in **16.2 POPIS DVOJNIH PRIIMKOV** (od katerih je vsaj ena sestavina međimurski priimek) (str. 154–168) in poglavje 7. **POGOSTNOST PRIIMKOV V MEĐIMURJU (po stanju 8. julija 1997)**, v katerem je tabela 100 najbolj pogostih međimurskih priimkov s frekvencami od **4595 (1. Novak)** do **200 (100. Hunjadi)**.

V nadaljevanju se bom najprej bolj ali manj izčrpno dotaknil posameznih poglavij prvega dela.

Ad 1. Avtorica določi mesto priimkov v imenskem sistemu in poimenuje vedo, ki preučuje imena in priimke: *antroponomastika*. Priimki se pojavijo kot zahteva razvite družbe. Ker so stopnje razvoja v posameznih deželah različne, je različen tudi čas njihove pojavitve. Priimki, kot tudi vsa druga imena, so leksični podsistem, ki se delno ujema z občnoimensko leksiko, a se tudi razlikuje od nje ter je v mnogočem specifičen. Prav specifičnost in kompleksnost priimkovnih oznak, katerih nastanek sega daleč v pretekli čas s pogosto pičlimi pisnimi viri, terja od raziskovalcev previdnost pri razlaganju.

Avtorica v nadaljevanju spregovori tudi o začetkih poimenovanja, ko so se Slovani poimenovali samo z osebnim imenom, kar poimenuje *enoimenska*,

² Današnji priimkovni fond Međimurja šteje okrog 6000 priimkovnih enot. Od tega je međimurskih samo 23%, a je z njimi poimenovano 81 % vseh prebivalcev te pokrajine. To pomeni, da ima večina na novo prinesenih priimkov majhno število nosilcev.

osebnoimenska formula. Ta naj bi bila pri Slovanih na splošno v veljavi do konca 10. stoletja, pri Poljakih npr. do konca 12. stoletja. Hrvaške raziskave so pokazale, da je bila v Zagrebu v 14. stol. še večinoma v veljavi enoimenska formula, v Zadru in okolici pa je bilo dvočlensko poimenovanje dvakrat večje od enoimenskega. To *dvoimensko poimenovanje* oziroma *formulo* je ob imenu najprej tvoril *vzdevek*, ki ni bil deden. Ko se to je drugo poimenovanje ustalilo in se začelo dedovati, lahko govorimo o *dvoimenski*, (*osebno*)*imensko-priimkovni formuli*. Proces tvorbe priimkov ni bil enkratno dejanje, ampak dolgotrajen, neenakomeren, ki mu je včasih zaradi maloštevilnih virov težko slediti. Začetki nastanka priimkov segajo v fevdalizem, njihova pojavitev pa je odvisna tudi od družbeno-ekonomske razvitosti. Razvojna pot evropskih priimkov se začne v razvitih mestih severne Italije v 8–9. stol., v južni Nemčiji (Bavarski) v 12. stol., v Sloveniji in Poljski v 13. stol., na Madžarskem in Češkem v 14. stol., na Danskem v 15. stol., na Švedskem v 16. stoletju. Na Hrvaškem se proces nastajanja priimkov začenja v 12. stol. in se formalno konča v 18. stol. z jožefinskim patentom 1780, s katerim je bila uzakonjena (*osebno*)*imensko-priimkovna formula*. Priimki so bili najprej privilegij pripadnikov višjih slojev, ki jim zagotavljajo dedno pravo, prenos pridobljenega imetja, položaja na potomce. Priimke so kasneje dobili srednji in nižji sloji ter prej v mestih kot na podeželju. V vaškem okolju imajo priimki še danes manjši obseg identifikacije kot družinski vzdevki in hišna imena. Na ustaljevanje priimkov krščanskega prebivalstva evropskih držav je vplivala odločitev na Tridentnem koncilu (1545–1563) o obveznem vodenju matičnih knjig.

V podpoglavju 1.2 avtorica govori o priimku v primerjavi z imenom in vzdevkom, ki imajo funkcijo identifikacije in diferenciacije posameznika v družbi, medtem ko za večino osebnih vzdevkov velja tudi latinski rek *nomen est omen*. V preteklosti so bili vzdevki eden od virov priimkov, a danes je lahko tudi obratno. Pomembna je tudi ugotovitev, da meje med osebnoimenskimi kategorijami niso vedno trdne. Tako lahko enakobesedno osebno ime, npr. **Stanko** spada k imenom, priimkom in vzdevkom.

V podpoglavju 1.3 je govor o priimku in zakonu, tj. *Zakonu o osebnem imenu*, ki je bil sprejet na zasedanju Sabora Republike Hrvaške 14. oktobra 1992. Po njem uradna imenska formula, ki jo tvorita ime in priimek, lahko vsebuje največ štiri besede, torej po dve ime in priimek (npr. **Ivan Stjepan Horvat Novak**).

Za nastanek obravnavane knjige je pomembno omeniti tudi podpoglavje 1.5, ki govori o razlogih in cilju preučevanja međimurskih priimkov. O fondu teh je bilo doslej malo napisano. Avtorica je v raziskavi upoštevala 20 različnih virov iz več časovnih obdobij. Izbrani so bili priimki, ki so ustrezali dvema pogojema: 1. da sega prvi zapis najmanj 150 let v preteklost in 2. da so tudi danes sestavni del međimurskega priimkovnega fonda. Ti priimki so poimenovani kot *međimurski priimki*, vsi ostali kot *priimki Međimurja* ali *priimki v Međimurju*. V nadaljevanju je na kratko skicirana vsebina prvega in drugega dela knjige. Drugi del – **Rječnik međimurskih prezimena** vsebuje podatke o današnji uradni obliki priimka, o oblikah zapisov priimka v različnih dokumentih skozi zgodovino, o času in kraju izpričanosti ter kratko opombo o (verjetni) motivaciji priimkovne podstave.

Poglavje 1. se končuje s podpoglavjem 1.6, v katerih so opisani viri z navedbami pojavitev priimkov.

Ad 2. V tem poglavju nas avtorica v luči s medmurske zgodovine seznanja z zgodovino poimenovanja v Međimurju. To nakazujejo tudi naslovi podpoglavij: **2.1 Na kratko o međmurski zgodovini** (str. 23–27), **2.2 Razvoj imenske formule, priimkovni začetki in ustaljevanje priimkov v Međimurju** (str. 28–37), **2.3 Zapisi priimkov skozi zgodovino** (str. 38–43), **2.4 Međmurska kajkavščina in međmurski priimki** (str. 43–47), **Enojezični leksemi v međmurskih priimkih** (str. 48–51).

Ad 3. V tem poglavju je govor o klasifikaciji priimkov glede na njihov izvor, etimologijo, motiv nastanka. Glede na to se priimkovni fond po pomenskem ali strukturnem kriteriju deli na več skupin, katerih število variira od 2 do 20. Kot je razvidno iz 4. poglavja (natančneje 4.1), se je avtorica odločila za klasifikacijo v 4 skupine:

- 1) priimki motivirani z osebnimi imeni
- 2) priimki motivirani z vzdevki
- 3) priimki motivirani s poklicnimi poimenovanji
- 4) priimki motivirani z etniki in etnonimi.

Ad 4. To poglavje (str. 53–106), ki vsebuje analizo međmurskih priimkov, je za pojasnjevanje izvora teh priimkov najbolj pomembno. Po uvodnem podpoglavju 4.1 **Uvodne opombe** sta osrednji podpoglavji v njem 4.2 **Motivacijsko – tvorbeno analiza međmurskih priimkov** (str. 56–76) in 4.3 **Rezultati in komentar** (str. 77–100). V podpoglavju 4.1, ki vsebuje že omenjeno razdelitev na 4 skupine, je treba omeniti še strukturno razdelitev priimkov. Tako so ti glede na besedotvorno strukturo lahko nastali:

1. *brez (pravega) besedotvornega procesa*
2. *v besedotvornem procesu.*

Po prvem načinu so priimki nastali z onimizacijo občnega imena v priimke oziroma z transonimizacijo ene imenske kategorije v drugo, tj. v našem primeru iz imen, vzdevkov ali krajevnih imen v priimke. Struktura občnega imena in imena pri onimizaciji občnih imen (*kovač* > **Kovač**) oziroma transonimizaciji imena ostaja nespremenjena (ime **Dominik** > priimek **Dominik**, vzdevek **Sraka** > priimek **Sraka**). Tu gre v bistvu za konverzijo posebne vrste. V zvezi z *drugim načinom*, tj. nastankom priimkov po besedotvornem procesu, avtorica poudarja, da se onimizacija ne nanaša samo na neizpeljana občna imena (npr. **Jug**), ampak tudi na izpeljanke in zloženke. Tako sta priimka **Medved** in **Kovač** nastala iz enakobesednih *medved* in *kovač* v onimizaciji, ne pa z zlaganjem ali sufiksacijo, do katere je prišlo na občnoimenski, ne pa na imenoslovni ravni. Zaradi časovne odmaknjenosti, ki se meri v stoletjih, pa je danes včasih težko določiti motiv nastanka. Avtorica navaja tip **Vuk** (ali iz vzdevka ali iz zaščitnega imena) in **Jesen** (ali letni čas ali vrsta drevesa), dalje problem razmejevanja občnoimenske ali imenske tvorbe v priimkih tipa **Puklavec** (je priimek nastal iz vzdevka *puklavec* ali je vzdevku *puklav* dodan

sufiks *-ec*) ali problem definicije in ločevanja priimkovnih sufiksov (ali je npr. sufiks *-ek* v priimku **Blažek** imenski ali priimkovni).

V podpoglavju 4.2 avtorica, kombinirajoč motivacijski in besedotvorni kriterij, razvrsti vse medmurske priimke v dva osnovna obrazca:

I. *Asufiksalni priimki* = motivirajoči leksem ($P = Y$)

II. *Sufiksalni priimki* = podstava (motivirajoči leksem + (priimkovni sufiks ($P = O_y + S$))

Prvi obrazec ($P = Y$) obsega vse tiste priimke, ki so nastali z onimizacijo in tranonimizacijo. Odvisno od motivirajočega leksema se ta izhodiščni obrazec deli na štiri obrazce:

- 1.1. Priimek = osebno ime ($P = Y$)
- 1.2. Priimek = vzdevek ($P = N$)
- 1.3. Priimek = poklicno poimenovanje ($P = Z$)
- 1.4. Priimek = etnik / etnonim ($P = E$).

Po teh obrazcih potem v podpoglavjih 1.1 do 1.4 razvršča in v številnih opombah pojasnjuje medmurske asufiksalne priimke (str. 58–68).

Drugi obrazec ($P = O_y + S$) obsega vse priimke, ki so nastali z dodajanjem posebnih priimkovnih sufiksov priimkovni podstavi, ki jo predstavlja osebno ime, vzdevek, poklicno poimenovanje ali etnik oziroma etnonim. V medmurskih priimkih je avtorica ugotovila naslednje sufikse: *-ovič/-evič*, *-ič*, *-ek*, *-ec*, *-ak*, *-ac* in *-ic*. Z zamenjavo oznake S v obrazcu $P = O_y + S$ z naštetimi sufiksi se ta obrazec nadalje deli v sedem obrazcev:

- II.1. $P = O_y + -ovič/-evič$
- II.2. $P = O_y + -ič$
- II.3. $P = O_y + -ec$
- II.4. $P = O_y + -ek$
- II.5. $P = O_y + -ak$
- II.6. $P = O_y + -ac$
- II.7. $P = O_y + -ic$.

Z zamenjavo oznake y se pride do nadaljne razdelitve znotraj navedenih obrazcev (gl. str. 57–58).

Sufiksalni priimki $P = O_y + S$ so glede na sedem navedenih obrazcev podrobneje obdelani s številnimi opombami v nadaljevanju (str. 69–73) v podpoglavjih od II.1. $P = O_y + -ovič/-evič$ do II.7. $P = O_y + -ic$. Tem sta na str. 74–76 dodani še podpoglavji II.8. *ostalo* in **Priimki z nepoznano motivacijo** ter tabela 2 *Tvorbeno-motivacijska struktura medmurskih priimkov*, Slika 1 *Zastopanost posameznih motivacijskih podstav v medmurskih priimkih*, Slika 2 *Zastopanost posameznih priimkovnih sufiksov v medmurskih priimkih*, Slika 3 *Razmerje asufiksálnih ($P=Y$) in sufiksálnih ($P=Y+S$) priimkov*.

V podpoglavju 4.3 avtorica navaja rezultate in komentar raziskanega v predhodnem podpoglavju. Iz njega v nadaljevanju navajam nekatere ugotovitve.

4.3.1. Tvorbeni aspekt

Tako se npr. opaža prevlada asufiksalne tvorbe nad priimki sufiksalne tvorbe (razmerje 802 : 485). Med sufiksálnimi priimki so najpogostejši priimki na *-ič* (274),

redkejši so priimki na *-ović/-ević* (93), še bolj priimki na *-ec* (58) in *-ek* (45). Priimki na *-ak*, *-ac* in *-ic* skupaj tvorijo samo 3 % sufiksalnega priimkovnega fonda.

4.3.2. Motivacijski aspekt

4.3.2.1. Priimki iz osebnih imen

Osebno ime se nahaja v podstavi 444 (=32 %) medmurskih priimkov. Sufikslnih priimkov, ki temeljijo na osebnem imenu, je znatno več kot asufikslnih priimkov (288 : 160). Tudi tu prevladujejo sufikslni priimki na *-ić*.

4.3.2.2. Priimki iz vzdevkov

Na vzdevkih temelji 397 (= 28 %) medmurskih priimkov. Asufikslnih je 286, sufikslnih 111, od tega 70 priimkov s sufiksom *-ić*, 19 s sufiksom *-ović*, 13 s sufiksom *-ek* in 9 s sufiksom *-ec*. Tvorjenk z ostalimi priimkovnimi sufiksi ni v tej motivacijski skupini medmurskih priimkov.

4.3.2.3. Priimki iz poklicnih poimenovanj

Takih priimkov je skupno 227, od tega asufikslnih 153, s sufiksi 74. Slednja so večinoma tvorjena s sufiksom *-ić* (tip **Kovačić**) ter v manjši meri s sufiksom *-ec* (tip **Mlinarec**) in *-ek* (tip **Mesarek**), a samo en priimek na *-ović* (**Popović**).

4.3.2.4. Priimki iz etnikov in etnonimov

V celotnem priimkovnem fondu je 229 priimkov (16 %) motiviranih z etnikom oziroma etnonimom. Večina od teh so sufikslni priimki (203, 89 %), a bolj prepoznavni priimkovni sufiksi *-ić*, *-ović/-ević*, *-ec* in *-ek* so bili uporabljeni pri tvorbi samo 25 (11 %) priimkov te motivacijske skupine. Prevladujejo priimki z etnikom nad priimki z etnonimom v podstavi (razmerje 197 : 32).

4.3.2.4.1. Priimki iz etnikov

Ti priimki odkrivajo mesto prebivanja njihovih prvih nosilcev. V podstavi teh priimkov je v glavnem ime naselja (tip **Kanižaj**) ali pokrajine (tip **Posavec**), od koder se je doselil prednik njihovih današnjih nosilcev. Ko je prispel v novo okolje, je bil priseljenc najlažje identificiran po kraju, pokrajini, kjer je prej živel. Medtem ko s prepoznavanjem imen pokrajin in večjih znanih krajev raziskovalec nima težav, pa je veliko težje prepoznati imena manj znanih zaselkov, zlasti pa osamljenih kmetij in ledinskih imen v priimkovnih podstavah. V teh podstavah so prepoznavna naselja znotraj Međimurja, npr. **Beličanec** (priseljenc iz Belice), **Bukovčak**, **Bukovščak**, **Bukovec** (priseljenc iz Bukovca, Bukovja), **Leskovec** (priseljenc iz Leskovca, po transnimizaciji), drugi hrvaški kraji in pokrajine, npr. **Karlovec** (: Karlovac), **Komorski** (: Komor), **Posavec** (: Posavina), **Požgaj** (: Požega), **Zagorec** (: Zagorje), iz Slovenije, npr. **Bohanec** / **Bohneć**, **Buhanec** (slabšalno za Prekmurca), **Dolencec** (: Dolenjska), **Kočevar** (: Kočevje), **Koroš**, **Korošec** (: Koroško), **Hranjec**, **Kranjec**, **Kranjčić** (: Kranjska, Kranj), **Železnjak** / **Železnjak** (: Železno) itd.

Avtorica posebej opozarja na problem identifikacije priseljenca v primeru, ko obstaja več naselij z istim imenom. Navaja šest naselij z imenom Novo Selo in se sprašuje, s katerim od njih so motivirani priimki **Novosel** in **Novoselec** in ali sploh so ali pa je bil tako poimenovan novi naseljenec v (katerikoli) vasi.

Avtorica v međmurskem priimkovnem fondu posebno izpostavlja tiste priimke, ki imajo podstavo v slovenskih krajevnih imenih. Ti kažejo na bližnje sosedstvo, sožitje in skupno usodo v nekaterih zgodovinskih obdobjih, kar se kaže tudi v podobnostih priimkovnega fonda. Avtorica tu opozarja na v slovenski in

medmurski antroponimiji skupen tip priimkov, tj. na priimke na *-ščak / -ščak / -čak*. Na to slovensko-kajkavsko paralelo je opozoril P. Skok, podrobneje pa obdelal J. Keber. V Međimurju se areal takih priimkov ujema z arealom naselbinskih imen z enakim sufiksom. Tak tip priimkov in naselbinskih imen je značilen za gornje Međimurje.

4.3.2.4.2. Priimki iz etnonimov

Če v skupini priimkov iz etnonimov izvzamemo priimke **Horvat, Horvatić** ter **Tot, Tota, Toth**, se srečamo samo z imeni narodov, s katerimi so Hrvati v Međimurju v toku zgodovine imeli take ali drugačne stike. Gre za priimke **Mađar, Mađarić / Mađarić; Vugrinčić, Vogrin / Vugrin, Vugrinec / Vugrinec; Nemeć, Nemet, Dojčić, Dovečar / Dovečer; Torok, Turek, Turk, Turković; Olah, Vlah, Vlahek, Vlahović, Vlašić** in **Cigan**. Avtorica poudarja, da navedeni priimki, izpričani v Međimurju več kot 150 let, ne pomenijo vedno tudi nacionalno pripadnost njihovega (prvega) nosilca, kar je sicer tudi drugod splošno znano dejstvo.

V nadaljevanju se posebej posveti tudi priimkoma **Horvat** in **Međimurec**. Prvega so že razlagali nekateri drugi imenoslovci (npr. Petar Šimunović). Drugi priimek – **Međimurec** – je že prej (leta 1998) raziskala avtorica sama in tu navaja samo bistvena dejstva. Najstarejši poznani zapis priimka **Međimurec**, ki temelji na horonimu *Međimurje* je iz leta 1550 v podravskega naselju Peteranec. Današnji nosilci priimka **Međimurec** in njegovih variant v Međimurju so verjetno potomci povratnikov iz Podravine (ki so medtem dobili priimek).

Ad 5. V tem poglavju so obravnavani dvojni priimki, katerih sestavine so medmurski priimki. Ti so v Međimurju sestavina skupno 438 dvojnih priimkov, od tega 193 z obema sestavinama, 147 kot prva sestavina in 98 kot druga sestavina. Avtorica se med drugim dotakne tudi problema pisanja dvojnih priimkov. Ti se v Međimurju pišejo z vezajem ali brez njega. Zaradi enakosti nekaterih imen in priimkov pa lahko kljub pravilu, da se najprej piše ime in potem priimek, pride do dvoma, kaj je ime in kaj priimek, npr. **Dražen Vinko Novak**. Pri dvojnih priimkih se razen načina pisanja pojavi tudi problem njihovega sklanjanja, zaradi njihove dolžine pa tudi problem njihovega zapisovanja v uradni rabi.

Ad 6. V tem poglavju je govor o starosti medmurskih priimkov. Najstarejši so izpričani v 16. stoletju, a se mnogi niso obdržali do danes. Po gradivu navaja avtorica naslednje najstarejše priimke: **Antolić, Blagus, Cvetko, Čižmešija, Domjanić, Farkaš, Glavina, Goričanec, Grabant, Haramija, Horvat, Horvatić, Hrupić, Jakšić, Janković, Jelenčić, Kalšan, Kamenar, Katona, Kečkeš, Kirić, Kočiš, Kolarić, Kovač, Kovačić, Kozar, Kozarić, Kramar, Kranjec, Krištofić, Krznarić, Levak, Lovrek, Lukačić, Ljubić, Martan, Mihalković, Nađ, Novoselec, Perko, Podgorelec, Požgaj, Sabo, Sakač, Šafar, Šebeštijan, Takač, Tkalec, Vaš, Vinković, Vlašić, Vrančić, Zadravec, Zagorec, Zidarić**.

Ad 7. V tem poglavju je prikazana pogostnost priimkov v Međimurju po stanju 8. julija 1997. Avtorica navaja tabelo 100 najbolj pogostih medmurskih priimkov s frekvencami. Ti zajamejo 43.882 nosilcev. Za ponazoritev navajam prvih

15 priimkov s frekvenco v oklepaju: 1. **Novak** (4595), 2. **Horvat** (4055), 3. **Kovačić** (1050), 4. **Zadavec** (985), 5. **Mesarić** (881), 6. **Kovač** (833), 7. **Oršuš** (785), 8. **Oršoš** (772), 9. **Škvorc** (756), 10. **Pintarić** (721), 11. **Posavec** (709), 12. **Varga** (701), 13. **Kolarić** (580), 14. **Bogdan** (574), 15. **Vidović** (556). V tem spisku so tudi priimki, ki so znani v Sloveniji. Prva dva sta prav tako najbolj pogosta v Sloveniji. V nadaljevanju med drugim izvemo, da ima 40 međimurskih priimkov samo po enega nosilca. Ta pojav je še veliko bolj značilen za priimkovni fond v Sloveniji, v katerem je več kot 40 % priimkov s po enim nosilcem (tj. okrog 31.000 leta 1997).

V podpoglavju 7.1. je avtorica opisala najpogostejši međimurski priimek **Novak**, ki je najpogostejši še v Sloveniji, Poljski, na Češkem.

Ad 15. V tem poglavju je izčrpen popis virov in literature, uporabljenih v predstavljeni knjigi (str. 134–153). V njem so tudi slovenski raziskovalci imen in priimkov.

Ad 16. To poglavje vsebuje priloge **16.1. KAZALO MEDMURSKIH PRIIMKOV** (154–164), **16.2. POPIS DVOJNIH PRIIMKOV** (str. 165–168) in **16.3. KAZALO TABEL IN SLIKOVNIH PRILOG** (str. 169–170).

O drugem delu obravnavane knjige, ki jo tvori **RJEČNIK MEĐIMURSKIH PREZIMENA**, je bilo nekaj rečeno že na začetku in tudi pri nekaterih poglavjih prvega dela. Uporabniku slovarja so na začetni strani namenjene **UVODNE OPOMBE**, v katerih je opisana zgradba slovarskega članka, in sicer na priimku **BERLJAK * BRLJAK**, za posamezne možne razlage motivacije pa so upoštevani še priimki *Benko, Sabo, Zajec, Dervenkar, Zagorec*. Iz slovarskega članka lahko uporabnik izve:

- a) današnja oblika priimka z možnimi spremembami pisanja v novejšem času,
- b) izpričanosti priimka, razporejeno kronološko (pisano z originalno pisavo z velikimi tiskanimi črkami),
- c) imena naselij (po abecedi), v katerih se določen priimek pojavlja; – razen imena naselja se v nekaterih virih (gornje Međimurje) pojavljajo imena vzpetin, na katerih so bila posestva. Ta so v virih 18. stol. označena z lat. *mons* ‘gora, hrib, breg’, prav tako s sestavinama *major* ‘večji’, *minor* ‘manjši’;
- d) kratko razlago priimkovne tvorbe in motivacije: – *Benko* [Ben(o)- (< Benedikt < lat. *Benedictus*) + -ko]; – *Sabo* [< madž. *szabo* ‘krojač’]; – *Zajec* [‘zec’]; – *Dervenkar* [‘kdor izdeluje drvenke, lesene posode, ki so služile kot mera za žito’]; – *Zagorec* [< Zagorje; zagorje, (ki je) za goro]; – če je priimek nastal po sufiksaciji, se priimkovni sufiks navaja izven oglatega oklepaja, pred oznako **M**; – za oznako **M** (= motivacija) se navaja eno od štirih motivacijskih izhodišč: osebno ime, vzdevek, poklic, etnik / etnonim; – pri nekaterih priimkih sta dve ali več razlag; – priimki z neprozorno motivacijo so brez opombe.

S tem končujem svoje bežno listanje (upam, da bo kdaj čas tudi za natančnejše branje zlasti slovarskega dela) skozi zajetno ter podatkovno in vsebinsko bogato

knjigo. Ta bralcu ponuja nazorno predstavo o nastajanju priimkov nasploh in zlasti v Međimurju. Za raziskovalca je zelo uporaben tudi slovarski del in samo želeli bi si, da bi kdaj v takem ali podobnem slovarju lahko dobili vse hrvaške ali slovenske priimke. Delo Anđele Frančič *Međimurska prezimena* je brez dvoma vabljliva vzpodbuda za ustvarjalce česa takega.

Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora* (Varaždin 2002)

Peter Weiss

IZVLEČEK: V predstavljeni knjigi amaterskega slovaropisca Tomislava Lipljina, ki so mu pomagali strokovnjaki, je prikazano hrvaško kajkavsko narečje v Varaždinu. Veliko število (tudi lastnoimenskih) iztočnic (okoli 33.000) z opaznim deležem najsodobnejšega besedja ter dobra usklajenost podatkov v geslih in med njimi uvršča to delo med najpomembnejše dosežke hrvaškega narečnega slovaropisja.

Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Dictionary of the Kajkavian Speech in Varaždin) (Varaždin 2002)

ABSTRACT: The presented book by the amateur lexicographer Tomislav Lipljin was compiled with the help of expert lexicographers and describes the Croatian Kajkavian dialect of Varaždin. An impressive number of entries (about 33,000, including also proper names) and a remarkable share of most recent words, as well as the congruity of information within entries and among them, places this work among the most notable achievements of Croatian dialectal lexicography.

Hrvaško narečno slovaropisje je sorazmerno dobro razvito tudi zato, ker strokovnjaki pomagajo pri nastajanju narečnih slovarjev, ki jih pišejo mnogi ljubitelji in prizadevni poznavalci posameznih govorov, čeprav marsikateri slovar nastane tudi brez pomoči dialektologov ali pa ti pred natisom napišejo samo bolj ali manj upoštevano recenzijo (prim. Weiss 2003, 52–54). Tolikšno število slovarskih del pomaga začetnikom pri sestavljanju slovarjev, saj lahko vzamejo v roke kaj primerljivega, hkrati pa spodbuja tudi čisto zdravo tekmovalnost v prikazovanju besedja. V zadnjih desetletjih so najboljše in s podatki sorazmerno bogati in najbogatejši hrvaški narečni slovarji slovar govora otoka Vrgade (Jurišić 1966, 1973), čakavski leksikon (Hraste – Šimunović 1979), slovar govora Visa (Roki 1997) in slovar govora Gole v spodnjem Podravju (Večenaj – Lončarić 1997). Vrsta se nadaljuje s slovarjem mestnega kajkavskega govora, kot se govori v Varaždinu; napisal ga je Tomislav Lipljin, izšel pa je leta 2002 (pri založbi Garestin v Varaždinu, VII +1284 str.).

V predgovoru (str. I–III) avtor govori o delu za varaždinski slovar (tule si ga ogledujem predvsem kot slovaropisni dosežek), katerega nastajanje je trajalo četr

stoletja. Opisane so za narečne slovarje značilne težave, ki so spremljale nastajanje, recimo z računalnikom, ki ga sprva (seveda) ni bilo; avtor je vendarle dobil nekega starega (na posodo!), ki pa je čez čas (seveda) dokončno odpovedal, in ko je od izdajatelja dobil novega, boljšega, je imel težave z novim programom in prekodiranjem do tedaj vnesenega besedja. Glede na to, da se v predgovoru zahvaljuje varaždinskemu knjigovezu Vladimirju Kaniškemu za listke, na katere je vsaj prvotno pisal slovar, in za karton za izdelavo škatel, si lahko mislimo, da je bil to za pisca slovarja sorazmerno velik prispevek. Narečni slovarji so marsikdaj narejeni s prav majhnimi materialnimi sredstvi, zato je že drobna pomoč lahko tudi neznansko velika moralna spodbuda.

Tomislav Lipljin, rojen leta 1937, je bil v času pisanja slovarja dramski igralec in jezikovni svetovalec (za kajkavščino) v Hrvaškem narodnem gledališču v Varaždinu ter prevajalec dramskih besedil v kajkavščino, npr. Shakespearjevih dram *Mnogo hrupa za nič* in *Hamlet* ter Hoffmannsthalovega *Slehernika*. Besedje svojega, varaždinskega govora je začel zbirati leta 1981, ko je bil kot govorec varaždinske kajkavščine (sam pravi, da se je hrvaškega standardnega jezika začel učiti šele v prvem razredu osnovne šole kot tujega jezika) predviden za delo pri slovarju živih kajkavskih govorov, ki naj bi ga začela izdelovati JAZU kot projekt, vzporeden slovarju knjižne kajkavščine. Z Lipljinom sta od začetka sodelovala dialektološko in slovaropisno podkovana strokovnjaka Mijo Lončarić in Antun Šojat. Ker pa je bil začetni projekt prekinjen, je Lipljin v prostem času začel zbirati varaždinsko besedje, katerega obseg je čedalje bolj naraščal, na koncu pa so pri ureditvi gradiva za knjižno izdajo poleg Mija Lončarića pomagali še Vesna Zečević, Ankica Čilaš, Željko Jozić in Ivana Kurtović. Njihovi posegi so očitni pri dobrih razlagah oz. ustreznica v hrvaškem knjižnem jeziku, pa tudi nasploh pri ureditvi podatkov, ki se skladajo v posameznih geslih in med njimi.

V Varaždinu, ugotavlja avtor slovarja v predgovoru (str. I), se enakovredno govorita dva tipa kajkavskega govora, in sicer starejši tip z manjšim vplivom knjižne hrvaščine in novejši tip z močnejšim vplivom standarda, kar da se dobro vidi v sedanjiku glagola: glagol *popevati* (tule kajkavske oblike nasploh zapisujem poenostavljeno) ima starejši sedanjik *popevlem* in novejšega *popevam*. Ob tem Lipljin pravi: »Odločil sem se [namreč pri zapisovanju v slovar – P. W.] za starejši tip, ker je to tudi moj govor, medtem ko novejši tip zapisujem, vendar pa s pripisom, da je novejši.« Marsikdaj je pojasnilo *novejše* res uporabljeno, npr. v geslu *lan* (»novije za *len*«), vendar pa ga ravno v geslu *popevati* ni, ampak sta sedanjiški obliki ločeni s poševnico. V geslu *pluvati* 'pljuvati' je zaporedje sedanjiških oblik *plujem/pluvlem*, v geslu *poplupati* 'popljuvati' pa *poplujem/poplujem*, tako da iz zaporedja v geslih ne moremo sklepati o starosti posameznih oblik – več nam pove izrecna Lipljinova izjava v predgovoru.

V delu slovarskega uvoda z naslovom Bogatstvo kajkavštine (str. IV–VI) je jezikoslovec Mijo Lončarić orisal obdelavo gesel in izgovor oz. zapis narečnega v slovarju. Zaradi napake, ki jo je povzročila nerodnost pri računalniškem vnosu (prva enota je zapisana in šteta trikrat), je navedenih sedem enot, ki sestavljajo posamezno geslo, čeprav jih je v resnici pet (oz. so vedno vsaj štiri, kot pravilno šteje Lončarić), in sicer tele:

1. iztočnica v osnovni, kanonični obliki,

2. slovnicihna določnica, tj. prva stranska slovarska oblika,
3. druge oblike (če je potrebno),
4. definicija (slovnicihna ali besedna),
5. primer rabe.

Temu je včasih v posebnem razdelku dodan še frazem (v hrvaščini *frazeološki izraz*), kot je npr. v geslu *poldan* »mladi kak rosa v poldan star, vremešan«, zveza (v hrvaščini *sveza*), kot je npr. »stati kak kip *biti nepomičan*« v geslu *stati stojim* (tudi iz teh dveh primerjalnih frazemov se vidi, da ni vedno jasno, kaj je eno in kaj drugo), ali prenesena raba (v hrvaščini *figurativno*), kot je npr. primer »Duša mu je skršena« v geslu *skršiti* 'zlomiti, uničiti'. Učinkovito in gospodarno so predstavljene besedotvorne in oblikotvorne izpeljanke iz narečnih podstavnih besed: *romaŋe* je »gl. im. [glagolska imenica, tj. glagolnik – P. W.] od romati«, *romarica* je »f. [samostalnik ženskega spola – P. W.] od romar«, *ritica* »dem. [deminutiv, manjšalnica – P. W.] od rit«, *ritanja* »augm. [avgmentativ, večalnica – P. W.] od rit« ipd.

Za zapisovanje izgovora je uporabljena fonološka transkripcija, ne fonetična: tako slovar piše *v selo in z tobom*, kar se izgovarja [fselo, stobom], kar je najbrž eno od odstopanj od tradicionalne hrvaške dialektološke transkripcije, na katera je opozorjeno v Lončaričevem spremljevalnem besedilu (str. V). V resnici imamo v iztočnicah in seveda tudi v ponazarjalnih primerih zapisane oblike, kot sta *fsiliti* ali *ftopiti*, medtem ko je v podobnem položaju predložni *v* zapisan kot *v*, npr. *v tork*, čeprav se mora to brati kot [f tork], kar piše v geslu *v*, kar je odvečno razlikovanje. Predloga *v* in *z* ter predponi *v-* in *z-* bi morali biti v tem pogledu vzporedni (namreč pred nezvenečimi soglasniki *f* in *s*), pa niso. – Predlog *z* pred orodniškimi oblikami

N

nákati, **náčem** *impf. revati*. Náčeš k'ak m'agareç.

nédra, **nédër** *f. novije za nádra; usp. p'r-sa. Domovinu v nédrih n'osim.*

néga, **négah** *f. njega. P'oslali su ga na k'učnu négu.*

néga v. ón. izr. viš ti néga tko bi se tome od njega nadao.

négof, -ova, -ovo, **négovoga** *pron. novije za j'engof. Négova bi navéç m'òra-la b'iti zâdná. B'oga mu n'égovoga!*

N'emac, **N'emcof** *m. novije za N'emęc. 'Ima d'osta N'emcof.*

n'emački *adj. novije za n'emški, šv'ap-ski. Kúpi si n'emačkoga 'auta, pl'eh ti seç bu r'ešpal ali motòr bu d'elal.*

n'ezin *pron. novije za j'ejni. Tô jeç n'ezino.*

n'ihof, -ova, -ovo; **n'ihovoga** *adj. njihov. N'ihof sin jeç tô napravil. V n'ihovi h'iži smo b'ili.*

n'iva, **n'iveç**, **n'if** *f. isto što pol'e, z'eçmla 3. Na n'ivi jeç.*

n'okalica, **n'okalic** *f. nos, njuška; usp. g'ubica. B'uš d'obil po n'okalici.*

nûh, **nûha** *m. osječaj mirisa. 'Ima d'ober nûh.*

n'upalica, **n'upalic** *f. pej. lice čovjeka, posebno usta i nos; usp. fr'n'okl. R'azbil b'um ti n'upalicu!*

n'upati, **n'upam** *impf. žarg. jesti; usp. j'ęsti. 'Imaš k'ej za n'upati?*

n'upāža, **n'upāžę** *f. žarg. hrana, jelo; usp. j'ęlo. Kām p'ęmo na n'upāžu, k r'ębi ili k m'ęni?*

n'ušiti, **n'ušim** *impf; usp. nan'ušiti, po-n'ušiti, šn'ofati i šn'ofati 1. osječati njuhom. N'ušiš k'ak smrdi? 2. slutiti, naslućivati. N'ušim da n'ękej bû.*

n'uška, **n'uških** *f. njuška, gubica; usp. g'ubica. 'Imaš n'ušku k'ak K'ulčarof p'eš.*

osebnega zaimka za 3. osebo v vseh spolih (*ńim, ńimi ...*) naj bi se pisal kot z in bral kot ž (gl. geslo s predlogom z¹, ki da ima fonetično različico ž, in geslo s predlogom ž, ki da je – ravno obratno – fonološka različica predloga z: »z ńim (žńim)« – gesla ž v tem slovarju potemtakem sploh ne bi smelo biti ali pa bi namesto njega lahko bila zapisana kvečjemu kazalka); ta način je težaven za branje in očitno prenaporen tudi za zapisovanje, saj se v slovarju sicer piše ž *ńimi* (npr. v geslu *on¹*), kar bi moralo biti izpeljano dosledno. Škoda, ker ta učeni jezikoslovni ekskurz otežuje rabo in relativizira zanesljivost zapisanega, hkrati pa zmede tudi morebitne nove zapisovalce sorodnih govorov.

Poleg občnih besed je v slovarju sorazmerno veliko imen, in sicer krajevnih in osebnih z izpeljankami vred, kot gesla pa (redko) najdemo tudi besedotvorne neprve sestavine, npr. *-hoze* 'hlače' (v besedah *lederhoze, pumphoze, rejthoze*) ali *-gut* 'koli' (npr. v besedah *kakovgut, kevgut, kogut, kulkogut*). Tako bi, vsaj če sodim po besedah *gvintmeser* in *hakmeser*, lahko imeli v slovarju npr. tudi geslo *-meser*, ki pa ga ni.

Velika odlika obravnavanega slovarja so podatki, ki v posameznem geslu predstavljajo sopomenski oz. dvojnični niz ali pa nanj napotujejo, kar je v narečnih slovarjih redko, najbrž zato, ker je malo slovarskih del, ki bi težila k popolnosti, le v takih pa se da izpeljati sopomenske oz. dvojnične predstavitve. Ker je varaždinski slovar izšel v eni sami knjigi, so pri posameznem pomenu za okrajšavo *usp.* 'primerjaj' pri posameznih sopomenkah oz. dvojnicah lahko navedene tudi številke pomenov, kar je res pohvalno: v geslu *protiviti se* sta kot sopomenki navedena glagola *buniti se* (v pomenu 1) in *suprotiviti se*, v geslu *Ruda* 'Rudolf' pa manjšalnica *Rudi*. Razlage so pod iztočnicami, ki se pojavljajo zapisane v sopomenskih ali dvojničnih nizih, lahkotno poenostavljene: gesli *roleta* in *roletn* sta »isto što roletl«.

Sicer elegantno sestavljeni slovar vsebuje ponazarjalne primere, ki so včasih nekoliko prisiljeni: večinoma je pripisan ravno po en primer pri vsakem pomenu besede. Vendar pa se včasih pri čem ne da povedati nič bistvenega, npr. v geslu *kamgarn* (»Varteksof kamgarn za ancuge«), kjer bi ponazarjalni primer lahko odpadel, ali pa je povedano premalo, npr. v geslih *kamilica* (»Kamilice sami beremo i sušimo«) ali *gamilica* 'kamilica' (»Čaj od gamilic mi dobro dene za želodec«) ali pa v geslih z nepolnopomenskimi besedami, kar je pomanjkljivost večine slovarjev. V varaždinskem slovarju so primeri pri posameznih pomenih zapisani v obliki povedi, medtem ko so frazemi in siceršnje besedne zveze zapisani v narečni slovarski obliki in potem razloženi: »zvezda mu se gasi *prolazi mu slava*; gašeno vapno *vapno pripremljeno za pravljenje žbuke*.« Sestavljalac slovarja je ob odlomkih iz besedil drugih (npr. otroška izštevanka v geslu *rok*: »Poš, moš, kaži roge van da ti hižu ne prodam, stari babi za duhan«) marsikdaj prispeval svoje izjave, kakršna je – tudi za prikaz slovaropiščevega garaštva zanimiva – v geslu *navršiti*: »Pedeset devetu sem navršil da sem ovoga rečnika počel vnašati v kompjuter, a ve sem vre šezdeset i tri i još nesem gotof.« Slovaropisec sme besedila za ponazorila v geslih seveda tudi zgoščevati in prirejati, saj vemo, da neposredno iz besedil vzeti primeri sobesedilno marsikdaj niso ustrezni. Kak podatek ali okoliščino zdaj brez škode pogrešamo, npr. v geslu *garancija*: »Novi je pa je još pod garancijom.« Upoštevati moramo, da je Tomislav Lipljin tudi poustvarjalec v kajkavskem narečju (v ponazarjalnih zgledih

se najdejo izsečki iz njegovih prevodov in priredb) in gotovo je pri pisanju slovarja vanj vnesel marsikatero svoje ali njemu ljubo besedilo, čeprav to s strogega slovaropisnega stališča lahko pri kom porodi pomisleke. (Tako je pridevnik *žoti* 'rumen' ponazorjen z v tem geslu nepričakovanim vicem: »Dojde Mežimurka v čakovečki seksišop i veli: – Dejte mi ovoga žotoga, ovoga plavoga i ovoga črlenoga vibratora! – A trgovec veli: – Žotoga i plavoga vam morem prodati, a črlenoga ne jer je to protupožarni aparat!« Le malenkost drugačen je ponazarjalni primer v geslu *vibrator*. Iz tega se vidi, da je avtor slovarja tudi *vicmaher*, kar mu je gotovo pomagalo vztrajati do dokončanja slovarja.)

Slovar je urejen zelo skrbno, tako da je v njem malo napak. V ponazarjalnih zgledih (v geslu *fukati*) sem našel en sam pomembnejši primer, ki bi moral biti uvrščen v slovar, in sicer je to beseda *aa*, ki očitno izraža zanikanje. – Oblike pregibnih besed so včasih predstavljene zelo shematično, tako kot npr. besedi *kinin* in *gastritis*, ki imata zapisano tudi vsaka svojo obliko v rodilniku množine, čeprav je v normalnem jeziku zlepa ne slišimo. – Mogoče bi bilo dobro v dve gesli ločiti z veliko in z malo pisane enakopisnice, ki so zdaj predstavljene v istih geslih, npr. *Amerikankalamerikanka*, iztočnica *fišter* 'pek', ki ima pripisano še obliko *Fišter*, ta pa je, kot izvemo iz pomenskega razdelka, priimek, ter »Gašpar i gašpar«, kar je zdaj ena sama iztočnica za osebno ime in za vrsto peči, medtem ko sta *Francus* in *francus* ustrezno dve gesli. (Še zanimiv prispevek k našemu pravopisnemu nihanju glede male in velike začetnice: v geslu *Rus* najdemo ponazarjalni primer »Ima jih kej Rusof«, čeprav je v slovarju takoj za tem tudi geslo *rus* s pomenom »smeđi žohar, vrsta kućne gamadi«.)

Pri sicer pregledni grafični ureditvi slovarja še najbolj motita previsoko postavljena tilda in cirkumfleks za dolgi rastoči in padajoči naglas nad črko *i*, ki bi morala piko nadomeščati, sta pa zapisana visoko nad njo. – Nejezikoslovcu bi koristil podatek, kje v abecedi stojita črki *ž* in *ń*.

Veliko število (tudi lastnoimenskih) iztočnic (okoli 33.000) z opaznim deležem najsodobnejšega besedja ter dobra usklajenost podatkov v geslih in med njimi uvršča Lipljinov slovar med največje dosežke hrvaškega narečnega slovaropisja. Za slovensko dialektologijo in narečno slovaropisje je zelo zanimiv in koristen, saj daje vpogled v besedje na sosednjem področju, kjer se govori slovenskemu najsorodnejši jezik v različici, ki je slovenskemu jeziku najbližje.

Navedenke

- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, sod. in ur. Reinhold Olesch, Köln – Wien, Böhlau Verlag, 1979.
- Jurišić 1966 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima* 1: *Uvod*, Zagreb, JAZU, 1966 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/I).
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima* 2: *Rječnik*, Zagreb, JAZU, 1973 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/II).

Peter Weiss: Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Varaždin 2002)

Roki 1997 = Andro Roki, *Libar viškiga jazika*, ur. Tomislav Roki, Toronto, Libar Publishing, 1997.

Večenaj – Lončarić 1997 = Ivan Večenaj – Mijo Lončarić, *Rječnik govora Gole: Spodnjopodravska kajkavština*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 1997.

Weiss 2003 = Peter Weiss, Uvod v (slovenski) narečni slovar, *Jezikoslovni zapiski, Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 9, št. 1, str. 49–61.

13. mednarodni slavistični kongres (v podatkovno-statistični luči) (Ljubljana, 15.-21. 8. 2003)

Alenka Šivic-Dular

IZVLEČEK: Prispevek je poročilo o 13. mednarodnem slavističnem kongresu, ki je potekal od 15. do 21. avgusta 2003 v Ljubljani. Na kongresu, ki je bil velik kulturni dogodek in katerega organizacija je bila zelo zahtevna, se je zbralo doslej v Sloveniji največ slavistov z vsega sveta.

**13th International Congress of Slavists in Ljubljana
(August 15–21, 2003)**

ABSTRACT: The article brings a report on the 13th International Congress of Slavists which was held in Ljubljana from the 15th to the 21st of August 2003. The congress represented a very important cultural event and an extremely demanding organizational task since Slovenia hosted the largest number of Slavists coming from all over the world ever.

13. mednarodni slavistični kongres je prvi slavistični kongres, ki smo ga organizirali v Sloveniji, potekal pa je v precej vročih avgustovskih dneh v Ljubljani (Cankarjev dom in Filozofska fakulteta). Priprave nanj so trajale pet let (1998–2003), vodil in izpeljal pa jih je Organizacijski odbor Slovenskega slavističnega komiteja pri Slavističnem društvu Slovenije ob vsestranski podpori Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU in Filozofske fakultete v Ljubljani in s pomočjo strokovnih služb Cankarjevega doma. Pokroviteljstvo nad kongresom je prevzela Vlada Republike Slovenije, gmotno pa so ga poleg pristojnih državnih ustanov podprli tudi številni individualni sponzorji in donatorji.¹ Pri določitvi vsebinskega

¹ Poleg ministrstev, kot sta Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport ter Ministrstvo za kulturo, so kongres gmotno podprle še naslednje državne in znanstvene ustanove: Urad Republike Slovenije za slovenski jezik, Mestna občina Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Filozofska fakulteta, poleg tega pa tudi naslednji sponzorji in donatorji: Pošta Slovenije, Microsoft Slovenija, Siol, Aerodrom Ljubljana, Krka, Riko-Invest, Mercator, Sava, Ustanova Slovenska znanstvena fundacija, AC-Intercar, Pomurske mlekarne, Sirarna Gugala, Pivovarna Union, Mavico, Hidria, Vinska klet Metlika, Ludwig-arhitekt biro, šest zasebnih vinskih kleti iz Bele krajine, Cvetje Eli Seliškar in Cvetje Marjan Lovšin. – Podatki o sponzorjih so objavljeni v kongresnih publikacijah in tudi na elektronskem naslovu <http://www.ff.uni-lj.si/msk/>.

profila kongresa je Slovenski slavistični komite ves čas sodeloval z Mednarodnim slavističnim komitejem.

Na začetni slovesnosti so po kratkem kulturnem programu udeležence kongresa pozdravili predstavniki najvišjih političnih in znanstvenih ustanov v Sloveniji: predsednik Državnega zbora Boris Pahor, zunanji minister dr. Dimitrij Rupel, ministrica za kulturo Andreja Rihter (pisno), predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti akademik Boštjan Žekš, rektor Univerze v Ljubljani prof. dr. Jože Mencinger, prorektor Univerze v Mariboru izr. prof. dr. Marko Jesenšek, državni sekretar na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport dr. Zoran Stančič, županja mesta Ljubljane Danica Simšič, dekanja Filozofske fakultete prof. dr. Neva Šlibar in na koncu v imenu organizatorja 13. mednarodnega slavističnega kongresa še jaz. Redno delo kongresa se je začelo s plenarnimi predavanji, pred začetkom popoldanskih zasedanj pa sta delegaciji položili cvetje na grob Jerneja Kopitarja (delegacijo so sestavljali profesorji: Jože Toporišič, Sergio Bonazza, Janusz Siatkowski) in pred spomenik Franca Miklošiča (delegacijo so sestavljali profesorji: Aleksander Skaza, Aleksandr M. Moldovan, Tom Priestley).

Udeležba

Od blizu 900 prijavljenih – in od tega v kongresnem Programu registriranih 848 udeležencev – se je po statističnih podatkih registracijske službe v Cankarjevem domu kongresa dejansko udeležilo skupaj 617 (aktivnih in pasivnih) udeležencev iz 37 držav in s petih celin,² vendar pa mi konkretni podatki o odjavah, objavljenih vsak dan, v tem trenutku niso dostopni. Sodelovanje v tej ali oni delovni obliki kongresa je prijavilo 47 udeležencev iz Slovenije in čeprav je bilo končno število nekoliko nižje, je tokratna slovenska delegacija številčno precej prekosila vse doslej. Večina slovenskih udeležencev je sodelovala v samo po eni izmed delovnih oblik, izjemoma v dveh (1) ali celo v treh (1). V celotnem programu so Slovenci sodelovali s plenarnim referatom (1), s sekcijskimi referati (29), v 4 tematskih blokih (6),³ na okrogli mizi Univerzitetna slavistika u slavenskim i neslavenskim zemljama (1), na Kolokviju Matija Murko (5), na Promociji publikacij (5).⁴

² Udeleženci so prišli iz Avstralije, Avstrije, Belgije, Belorusije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Češke, Danske, Estonije, Finske, Francije, Grčije, Hrvaške, Italije, Izraela, Japonske, Kanade, Kazahstana, Latvije, Litve, Madžarske, Makedonije, Nemčije, Nizozemske, Norveške, Poljske, Romunije, Rusije, Slovaške, Slovenije, Srbije in Črne Gore, Španije, Švedske, Švice, Ukrajine, Velike Britanije in Združenih držav Amerike.

³ Dva izmed tematskih blokov sta bila v slovenski organizaciji, in sicer TB 7 je organiziral Tomaž Erjavec in TB 17, ki je sicer odpadel, je organizirala Boža Krakar Vogel (sodelujoči še Martina Križaj Ortar in Vesna Hadži Požgaj). V dveh tematskih blokih pa sta sodelovala še Marko Stabej (TB 5) in Marija Stanonik (TB 18).

⁴ Na slovenščino se nanašajoče knjige so predstavili Janez Orešnik, Aleksandra Derganc, Mihaela Koletnik, Irena Breznik Stramljič, Metka Furlan.

Tematika kongresa

Kljub specifičnemu sporočilu vsakega izmed dosedanjih slavističnih kongresov so kongresi začeni že od prvega zasnovani filološko, tj. poleg ožje jezikoslovne in literarnozgodovinske problematike združujejo tudi številna druga raziskovalna področja, npr. folkloristiko, slovanske mitologije, arheologijo, družbeno misel itd., ki omogočajo večstransko – v sodobnem jeziku bi temu lahko rekli tudi interdisciplinarno – osvetlitev jezikovnih in literarnih vprašanj v družbenem, geografskem, zgodovinskem in kulturnem kontekstu in ki so po definiciji uvrščena v slovansko filologijo. Med metodološkimi priporočili, ki se prenašajo z ustno tradicijo, je tudi to, da naj bi se problematika obravnavala primerjalno, tipološko, kontrastivno, teoretično ipd. Na kongresu v Ljubljani ni nobena izmed filoloških vsebin popolnoma izločena,⁵ res pa se je tematsko težišče opazno premaknilo tudi k temam, ki so v okoliščinah novodobnih komunikacijskih možnosti aktualne skorajda za vse jezike in narode,⁶ k strukturnim, tipološkim, konfrontacijskim, sociolingvističnim in pragmatičnim vidikom v obravnavi jezikov, med drugim k vprašanju o položaju slovanskih jezikov v svetu sodobne komunikacije in tehnologije, o večjezičnosti, jezikovni politiki in jezikovnem načrtovanju, o slovanskih jezikih in procesih evropske integracije ter globalizacije itd., poleg tega pa tudi k literarnozgodovinskim in kulturološkim vprašanjem o vplivu socialno-političnih sprememb in novih medijev na spremembe literarnega življenja, na narodno osamosvajanje in reinterpreteracijo preteklosti v literaturi, jeziku, kulturi in zgodovini, o globalizaciji, kulturni identiteti in multikulturalnosti itd. Aktualnost te problematike se vidi tudi po številu prijavljenih referatov v tematskem sklopu 1.4, ki je praktično enaka sklopu o lingvogenetskih, etnogenetskih in zgodovinsko-filoloških vprašanjih. Število prijavljenih po posameznih tematskih sklopih je razvidno iz spodnje tabele:

Referati - število	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	Jezik	2.1.1	2.1.2	2.2	2.3	2.4	2.5	Književnost	3.1
Prijave -skupne	89	63	154	88	25	419	31	11	47	132	73	48	342	19 780
Program	82	58	129	80	22	371	31	11	38	116	60	37	293	15 679
Odjave -dodatne	3	3	6	5			1		2	5	2	1		28

Plenarna zasedanja: Na uvodno zasedanje so bili uvrščeni plenarni referati treh vabljenih predavateljev, in sicer Franceta Bernika *Kulturna identiteta v obdobju globalizacije, Nevarnosti in perspektive*, Gerharda Neweklowskega *Традиция и перемены в современных южнославянских языках* in Giovanne Brogi Bercoff *Rus', Ukraina, Ruthenia, Wielkie Księstwo Litewskie, Rzeczpospolita, Moskwa, Rosja, Europa Środkowo-Wschodnia: o wielowarstwowości i polifunkcjonalizmie*

⁵ Arheološko predavanje z naslovom *Arheološke raziskave v Murski Soboti in najstarejša slovanska naselitev* Mitje Guština je bilo sicer uvrščeno v dodatno kulturno ponudbo kongresa, a je v kontekstu slovanske naselitve vzhodnoalpskega prostora zanimivo zaradi številnih novih ugotovitev, do katerih je pripeljal arheološki pregled terena pred gradnjo novih avtocest.

⁶ Kongresna tematika je bila objavljena na več mestih doma in v tujini, med drugim tudi v kongresnem *Programu*, na domači strani kongresa in po revijah (prim. *Slavistična revija* 48 (Ljubljana 2000), št. 4, 478–480; *Slavia* 69 (Praha 2000), zv. 4, 499–501 in 505–506).

kulturowym, v obliki posebnega odtisa pa je bil udeležencem razdeljen referat pred kongresom umrlega Olega N. Trubačeva z naslovom *Опыт ЭССЯ: к 30-летию с начала публикации* (1974–2003).

Sekcijska zasedanja: Referati vseh gornjih tematskih sklopov so bili razporejeni v 77 sekcijskih zasedanj, ki so potekala vsak dan kongresa. Največje število sekcijskih zasedanj je bilo izvedeno za tematske sklope 1.3 (tj. Strukturni, tipološki in konfrontacijski vidiki, na vseh jezikovnih ravninah) in 2.3 (tj. Literarnozgodovinski vidiki) s po 15 in 13 zasedanj, sledijo tematska sklopa 1.1 (tj. Lingvogenetski, etnogenetski in zgodovinsko-filološki vidiki) in 1.4 (tj. Sociolingvistični in pragmatični vidiki) z 9 zasedanji, tematski sklop 2.4 (tj. Kulturološki vidiki) s 7 zasedanji, tematski sklop 1.2 (tj. Arealni vidiki) s 6 zasedanji, tematski sklop 2.5 (tj. Folkloristika) s 4 zasedanji, tematski sklopi 1.5 (tj. Teoretični in metodološki vidiki v preučevanju slovanskih jezikov), 2.1.1 (tj. Adam Mickiewicz, Aleksander Puškin in France Prešeren v slovanskem in evropskem kontekstu), 2.1.2 (tj. Problematika ustvarjanja v emigraciji) s po 3 zasedanji, in tematski sklop 3.1 (tj. Posebna tema: Josef Dobrovský) z 2 zasedanjema.

Tematski bloki: Od prijavljenih in načrtovanih 20 tematskih blokov jih je bilo realiziranih 18.

Okrogle mize: Izvedene so bile 3 okrogle mize: *Literaturovedčeskaja slavistika v period globalizacii; Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej: funkcjonowanie, kontakty, polityka językowa; Univerzitetna slavistika u slavenskim i neslavenskim zemljama.*⁷ Predvidena je tudi objava prispevkov s teh okroglih miz.

⁷ Pri pisanju teh vrstic mi nekatera dejstva sicer niso bila dostopna, vendar pa zaradi daljnosežnega pomena podrobneje povzemam poročilo, ki mi ga je o tretji okrogli mizi poslal Vladimir Osolnik. (Elektronsko pismo Vladimirja Osolnika z dne 16. avgusta 2003). V njem poroča, da so bili uvodoma na kratko predstavljeni univerzitetni študijski programi (Budimpešta, Bukarešta, Temišvar, Kijev, Varšava, Beograd in Niš, Sofija, Dunaj) oziroma stanje na univerzah po Italiji, Nemčiji in v anglosaškem svetu. Izkazalo se je, da je kljub razločkom v posameznih državah povsem jasno, da je slavistika na Zahodu praktično že zamrla in da jo nadomeščajo t.im. »arealne študije ali študije posameznih jezikov oz. jezikovnih komunikacijskih standardov, ki so gluhi za zgodovinsko problematiko in komparacije; na vzhodu je slavistika na udaru finančnih omejitev in zato na Dunaju, v Budimpešti ter v Bukarešti naglo zamira: prosijo Kongres za pomoč v obliki javnega apela pristojnim za stanje oz. razvoj slovanskih jezikov, predvsem maloljudnih, ki so nekonkurenčni, ali pa zaradi manjših skupin slušateljev že predvideni za ukinitve.« Na okrogli mizi so bili evidentirani odprti problemi slavistik na univerzah (neenako trajanje študijev, neenotni status: dvopredmetno ali enopredmetno, materni ali nematerni jezik, problematično financiranje maloljudnih jezikov, ki ga ogroža majhno število slušateljev, neenotno stališče glede avtonomnosti univerz, nujnost izmenjav učiteljev in študentov, neenotne oz. različne izkušnje glede zaposlitve, neenotne izkušnje oz. težave z izmenjavami lektorjev, ki so predmet meddržavnih ali meduniverzitetnih pogodb) in Mednarodnemu slavističnemu komiteju predlagani ukrepi, npr. ustanovitev posebne komisije za slavistiko po univerzah po svetu, ustanovitev WEBSitea Mednarodnega slavističnega komiteja in elektronsko informacijo o slavistiki po univerzah, oddelkih, inštitutih, katedrah itd. z linki za podrobno predstavitev in s potrebnimi podatki.

Komisije z znanstveno diskusijo: Prijavljena in izpeljana so bila zasedanja Komisije za računalniško obdelavo staroslovanskih rokopisov in prvotiskov (na njem so obravnavali vprašanje srednjeveških slovanskih besedil in elektronskih standardov ter tehnologije), Komisije za leksikografijo in Komisije za slovansko frazeologijo.

Spominske prireditve

Izpeljane so bile tri spominske prireditve, in sicer (1) Kolokvij Matija Murko, ki ga je organiziral Češki slavistični komite v sodelovanju s slovenskimi kolegi (koordinator: Darko Dolinar) in ki se ga je udeležilo 10 referentov; na njem so bili osvetljeni izbrani vidiki znanstvenega in organizacijskega delovanja in prispevka Matije Murko, ki je bil med osrednjimi znanstvenimi osebnostmi svojega časa,⁸ (2) v organizaciji Nemškega slavističnega komiteja spominska slovesnost v čast Matu Kosyku, na kateri je življenje in delo tega velikega dolnjelužiškega pesnika osvetlil Roland Marti, njegovo izvorno poezijo in prevode v slovanske jezike pa so brali Mato Nowak, Matej Šekli in Anja Nedolužko, (3) v organizaciji Makedonskega slavističnega komiteja pa spominska slovesnost v čast Blaži Koneskemu: njegovo znanstveno in književno delo je predstavil Milan Gjurčinov, izvirne in v slovenščino prevedene pesmi pa so pod vodstvom slovenske makedonistke Namite Subiotto predstavili študentje makedonskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Promocija knjig

Tretji dan kongresa je potekala celodnevna predstavitev 22 zanimivih in tematsko različnih del, ki so izšla v obdobju 1998–2003. Med njimi naj omenim vsaj šest knjig iz zbirke *Współczesne przemiany języków słowiańskich* (Opole, Poljska), ki so posvečene sodobnim slovanskim jezikom makedonščini, ukrajinščini, poljščini, kašubščini in rusinščini ter besedotvorju, Iva Pospíšila problemsko zasnovano *Slavistika na křižovatce* (Brno 2003), prvi del *Rečnika crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije* (Zagreb 2000), ki je pomemben prispevek k poznavanju besedišča starejšega hrvaškega pismenstva.⁹ – Izjemno dragocena je tudi knjižna

⁸ Referati s tega kolokvija bodo objavljeni v Brnu pod uredništvom Iva Pospíšila. Po programu je bilo napovedano deset prispevkov: Miloš Zelenka: Matija Murko a vývoj komparativní metody, Slavomír Wollman: Proč mluvíme o Murkově epoše v slavistice, Ivo Pospíšil: Matija Murko a vybrané problémy literární vědy, Dalibor Tureček: Matija Murko a periodizace českého národního obrození, Peter Drews: Matija Murko und deutsche Einflüsse, Jasna Honzak Jahić: Matija Murko a Univerzita Karlova, Darko Dolinar: Murko, začetak »Slavie« in njeni sodelavci, Andreja Žele: Murko kot »ljubitelj besede«, Marija Stanonik: Murko in Slovenci, Ingrid Slavec Gradišnik: Murkov pomen za etnologijo v Sloveniji. Namesto dveh manjkajočih referentov (D. Tureček, J. Honzak Jahić), sta se kolokvija z svojima prispevkoma udeležila Jonatan Winkler in Rasim Durić. Ta kolokvij dopolnjuje srečanje v spomin na Matija Murka konec marca 2002 v Pragi v podobni sestavi (prim. *Slavia* 72 (Praha 2003), zv. 1, 1–168).

⁹ Pri današnjem razvoju leksikografije in leksikologije so postali nujnost tudi slovarji posameznih cerkvenoslovanskih recenzij in specifični del kulturnega zgodovinskega slovarja danega jezika, v perspektivnih načrtih pa so tudi slovnice posameznih cerkvenoslovanskih recenzij.

zbirka *Biblia Slavica*,¹⁰ ki jo je dolgoletni urednik in promotor Hans Rothe podaril organizatorjem kongresa in se zdaj hrani v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zbirka izhaja pri založbi Ferdinand Schöningh (Paderborn pri Münchnu) že od leta 1988 in v njej je doslej izšlo (ali je v tisku) 36 faksimilov najstarejših prevodov Biblije v slovanske jezike in litvanščino skupaj s komentarji, dva sta še v pripravi. Ob tej priložnosti je bil sklenjen tudi načelni dogovor, da bodo zbirko zaključila dela slovenskih protestantov s komentarji, pristopilo pa se je tudi že k izdelavi koncepta tega projekta, ki ga bodo pod koordiniranim strokovnim vodstvom prof. Hansa Rotheja, akad. Jožeta Krašovca in dr. Majde Merše pripravili sodelavci Sekcije za historične slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Teološke fakultete. – Posebej za priložnost letošnjega slavističnega kongresa je tipološkim raziskavam slovenščine posvečena tretja številka letošnjega letnika časopisa *Sprachtypologie und Universalienforschung*¹¹ z desetimi odličnimi razpravami slovenskih in tujih avtorjev. Na raziskovanju slovenščine bazirajo še štiri predstavljena dela: *Współczesna sytuacja językowa w Polsce i w Słowenii / Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji* (Opole 2003), ki sta jo uredila Stanisław Gajda in Ada Vidovič Muha, nadalje *Vežljivost v slovenskem knjižnem jeziku* (Ljubljana 2001) Andreje Žele, *Haloško narečje in druge dialektološke študije* Zinke Zorko in izdaja *Zbranih jezikoslovnih spisov I–II* Franceta Bezlaja (Ljubljana 2003).

Knjižna razstava

V znanstveni del kongresnega programa spadata tudi dve razstavi, neprodajna in prodajna. Na neprodajni razstavi je bilo razstavljeno blizu 3000 slavističnih del, ki so jih prispevali nacionalni slavistični komiteji, predstavljajo pa velik del svetovne produkcije iz obdobja 1998–2003. V okviru te razstave, čeprav na ločenem mestu, je postavila svojo razstavo Komisija za slovanski lingvistični atlas. Zanimanje za bogato neprodajno razstavo, ki je bila tudi postavljena pregledno in premišljeno in iz finančnih razlogov samo prve tri dni, je bila med udeleženci kongresa precejšnje, kar je ponovno potrdilo, da je kljub današnjim informacijskim in komunikacijskim možnostim seznanjanje z znanstvenimi knjigami v živo trajna in še nepresežena naloga. Knjige s te razstave so ostale v lasti slovenskih znanstvenih knjižnic.

Zasedanje komisij pri Mednarodnem slavističnem komiteju

Kongres se tradicionalno izkorišča tudi za zasedanja komisij, afiliiranih pri Mednarodnem slavističnem komiteju, na katerih se poroča o delovanju v preteklem petletnem obdobju – poročila bodo objavljena v časopisu *Slavia* – in predstavlja načrtovani program dela za naslednje petletno obdobje. Po kongresu v Krakovu

¹⁰ Informativno poročilo o tej zbirki je napisal Milan Vogel (prim. Podarjena dragocena zbirka *Biblia Slavica*, *Delo / Književni listi*, 29. septembra 2003, str. 4).

¹¹ Volume 56 (2003), Issue 3. Language Typology and Universals. Focus on: Slovenian from a typological perspective: On the occasion of the International Congress of slavists in Ljubljana, 15–21 August 2003. Editors: Janez Orešnik & Donald F. Reindl. Akademie Verlag, Berlin.

(1998) je bilo ustanovljenih 29 komisij – zadnja med njimi, Etimološka komisija, je bila uradno sprejeta šele leta 2002 v Zagrebu –, po organizacijski prenovi njihovega delovanja je bilo potrjenih samo 23 komisij, potrditev ene komisije pa se načrtuje za naslednje zasedanje Mednarodnega slavističnega komiteja; med komisijami so se pojavile tudi povsem nove (npr. Komisija za prevajalstvo). Po nacionalni pripadnosti voditeljev komisij, je najdejavnejša Poljska (sedem komisij), sledijo Rusija in Slovaška (s po štirimi komisijami), Češka (tri komisije), Srbija in Črna Gora (dve komisiji) in Nemčija, Italija in Združene države Amerike (s po eno komisijo). Iz dostopnega gradiva ni razvidno, koliko slovenskih slavistov je vključeno v delo teh komisij.

Zasedanje mednarodnega slavističnega komiteja

Na delovnem zasedanju se je 18. avgusta 2003 na Otočcu sestal Mednarodni slavistični komitej; zasedanja se je udeležilo 42 predsednikov nacionalnih slavističnih komitejev in vabljenih gostov. Po večurni obravnavi najvažnejših vsebinskih in organizacijskih vprašanj mednarodne slavistične organizacije je bil izbran Makedonski slavistični komitej za organizatorja 14. mednarodnega slavističnega kongresa (leta 2008). Na zasedanju je bil narejen nov korak za urejeno delovanje Komisij pri Mednarodnem slavističnem komiteju, in sicer s sprejemom okvirnega pravilnika o delovanju komisij, ki ga je po nekajletnem spremljanju te problematike pripravil koordinator komisij, prof. Stanisław Gajda. Prav tako na zasedanju je bil sprejet predlog predsednika Švedskega slavističnega komiteja, ki se je bil oblikoval že na okrogli mizi o univerzitetni slavistiki, da se kot dokument 13. mednarodnega slavističnega komiteja na sklepnem plenarnem zasedanju sprejme resolucija o položaju slovanskih jezikov, književnosti in kultur v Evropi in širše, ki se je v zadnjem desetletju nevarno poslabšal. Z njo naj bi nacionalni slavistični komiteji opozorili oblasti v svojih državah, ki so pristojne za visokošolsko izobraževanje in znanost, o nujnosti poglobljenega poučevanja ne samo jezika, ampak tudi zgodovine in kulture držav in skupnosti, v katerih se govori, saj je samo to ustrezno izhodišče in porok za medsebojno razumevanje in sožitje tudi v Evropski zvezi. – Zapisnik z zasedanja bo natisnjen v *Slavistični reviji* (Ljubljana) in *Slavii* (Praga).

Publikacije

Ob tej priložnosti so bile natisnjene 4 publikacije: *Drugo obvestilo*, *Zbornik povzetrov*, *Program* in zbornik slovenskih referatov. – Dvojezično slovensko-rusko in slovensko-angleško *Drugo obvestilo* je namenjeno vsem udeležencem kongresa in vsebuje temeljne informacije o kongresu, mestu, deželi itd. (tj. okvirni kongresni program, tehnične, organizacijske, turistične, prometne in splošne informacije). Knjižico uvajata pozdravna nagovora predsednika Republike Slovenije dr. Janeza Drnovška in predsednice organizacijskega odbora prof. dr. Alenke Šivic-Dular. – **Zbornik povzetrov** sestavljata dve knjigi v skupnem obsegu 665 strani, prva je posvečena Jezikoslovju in druga Književnosti, kulturologiji, folkloristiki, zgodovini slavistike in povzetkom za referate v Tematskih blokkih. Publikacija prinaša povzette vseh prijavljenih referatov, razvrščene po državah in znotraj tega po abecednem redu avtorjev, in abecedna seznama referentov. Zbornik je uredil France Novak,

povzetke za referate v Tematskih blokih pa Andreja Žele. – Kongresni **Program** je najpomembnejše pomagalo na 133 straneh za orientacijo po pravilih in oblikah kongresnega dela, o kraju in času posameznih nastopov in dogodkov, ki ga zaključuje še seznam udeležencev. Uredili so ga Vanda Babič, Matej Šekli in Silvo Torkar. – **Zbornik slovenskih kongresnih referatov:** Referati slovenskih udeležencev so objavljeni v posebni številki *Slavistične revije*;¹² ta prinaša slovenski plenarni referat in 20 sekcijjskih referatov, razvrščenih v 4 tematske sklope: Jezikoslovje (11 referatov), Literarna veda (6 referatov), Folkloristika (1 referat), Zgodovina slavistike (2 referata), preostali referati pa bo v najkrajšem času objavljeni v tekočih številkah *Slavistične revije* in *Jezikoslovnih zapiskov*.

Izleti

Sestavni del kongresnega programa so tudi izleti. Tokrat so potekali v štiri različne slovenske pokrajine, in sicer: na sever (Gorenjsko), na zahod (v slovensko Primorje in slovensko ter hrvaško Istro; udeleženci so si pod strokovnim vodstvom ogledali tudi kraje glagoljaške tradicije), na jug (na Kočevsko, Belo Krajino in Dolenjsko; posebno doživetje je bil sprejem izletnikov na domačiji Stanislava Škrabca v Hrovači) in na vzhod (na Štajersko; udeleženci izleta so si ogledali tudi Univerzo v Mariboru).

Spremni kulturni program

Na začetni slovesni prireditvi je bila slovenska ljudska pesem Katalena predstavljena trikrat, v recitaciji Pavleta Ravnohriba, pevski izvedbi Bogdane Herman in pevsko-instrumentalni izvedbi skupine Katalena. – Po končanem plenarnem zasedanju se je z venčkom pesmi slovanskih narodov predstavil Ženski tercet Trina. – Na poslovilnem sprejemu sta slovenske ljudske plese in glasbo predstavili Akademski folkorni skupina France Marolt in pevski skupina Brina & Strings.

Medijski odziv na kongres

Novico o kongresu je posredovala Slovenska tiskovna agencija (STA), vendar pa podatkov o odzivih nanjo v tujih množičnih občilih¹³ še nimamo, medtem ko so slovenska občila (radijske postaje, televizija, časopisi *Delo*, *Primorski dnevnik*, *Večer*, *Dnevnik*¹⁴) o kongresu poročala pretežno samo informativno, izjema sta

¹² Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres. Ljubljana, 15.–21. avgusta 2003. [Ur. Aleksander Skaza] *Slavistična revija* 51 (junij 2003), št. 51, 373 str.

¹³ Znano nam je, da je poročilo izšlo v Zagrebu (Vlado Zagorac: Slavisti: Kongres u Ljubljani, Slavenski forum odgovor globalizaciji, *Večernji list* 16. 8. 2003, str. 23) in v Beogradu (Predrag Piper: Tematski krugovi, Trinaesti međunarodni slavistički kongres nije bio problemski omeden, *Politika*, 20. septembra 2003, str. B5).

¹⁴ O kongresu in ob njem se je največ poročalo v *Delu* in *Primorskem dnevniku*, 13. mednarodni slavistični kongres: V znamenju krepitve slovanstva v EU. (*Delo*, št. 188, 16. avgusta 2003, str. 1) izpod peresa Valentine Plahuta Simčič; v rubriki Tema dneva je izšel komentar Nasmehšek prosim (*Delo*, prav tam) Milana Vogla, poleg tega pa še karikatura Marka Kočevarja (prim. še opombi 3 in 6). — Danes se začenja 13. mednarodni slavistični

časopisa *Delo* in *Primorski dnevnik*. Prvi je priložnost izkoristil tudi za intervjuje z udeleženci na kongresu,¹⁵ drugi pa je po koncu namenil kongresu celo stran in objavil tudi izvlečke iz povzetkov posameznih referatov. Na bolj poglobljene in vsebinske ocene kongresa iz znanstvenih vrst pa bo treba vsekakor še počakati.

Viri in literatura

Program / XIII. mednarodni slavistični kongres, Ljubljana, 15.–21. avgusta 2003, izdajatelj Organizacijski odbor Slovenskega slavističnega komiteja, [uredniki Vanda Babič, Matej Šekli, Silvo Torkar], Ljubljana, Slovenski slavistični komite, 2003, 133 str.

Zbornik povzetkov / XIII. mednarodni slavistični kongres, Ljubljana, 15.–21. avgusta 2003, [ur. France Novak], [izdajatelja] Mednarodni slavistični komite [in] Slovenski slavistični komite, Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003, Del 1: Jezikoslovje / uredil France Novak, 317 str., Del 2: Književnost, kulturologija, folkloristika, zgodovina slavistike, tematski bloki /uredila France Novak in Andreja Žele (Tematski bloki), 348 str.

Časopisna poročila (gl. opombe 10, 13, 14, 15).

---

kongres (*Primorski dnevnik*, št. 192, 15. avgusta 2003, str. 10); Mednarodni kongres slavistov v Ljubljani (*Primorski dnevnik*, št. 193, 17. avgusta 2003, 9); Danes zaključek 13. mednarodnega slavističnega kongresa, naslednji bo v Skopju (*Primorski dnevnik*, št. 196, 21. avgusta 2003, str.8); Slavistični kongres: Slovenija je prvič in uspešno gostila pomembno srečanje (*Primorski dnevnik*, št. 199, 24. avgusta 2003, str. 14). – Promocija znanstvene in kulturne ustvarjalnosti slavistov – intervju s predsednikom Slavističnega društva Slovenije dr. Markom Jesenškom (*Večer*, št. 185, 13. avgusta 2003, str. 12) novinarka Nataše Jenuš; Slovo od obrazov slovenskega denarja – Mednarodni slavistični kongres prvič v Sloveniji (*Večer*, št. 189, 18. avgusta 2003, 9), napisal (pv). – Slavistične misli za ljudstvo (*Dnevnik*, 16. avgusta 2003, str. 13) novinarka Mojce Štrajher.

¹⁵ Slavistika na razpotju Evrope – pogovor s češkimi slavisti prof. dr. Slavomírjem Wollmanom, prof. dr. Ivom Pospíšilom in doc. dr. Milošem Zelenko (*Delo*, 21. avgusta 2003; pripravila Milan Vogel in Andrej Rozman); Vloga jezika kot nosilca kulture se mora okrepiti – pogovor s prof. dr. Władysławom Lubašem iz Poljske, ki je bil v letih 1965–1969 lektor poljskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani (*Delo*, 22. avgusta 2003, str. 6; novinar Milan Vogel); Slovani so slóvili, Nemci so bili nemi – pogovor s prof. dr. Dorinom Gămulescujem iz Bukarešte (*Delo* / Sobotna priloga, 23. avgusta 2003, str. 20; novinar Uroš Škerl).

4. mednarodni kongres dialektologov in geolingvistov (Riga 28. 7.–2. 8. 2003)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: V članku avtorica poroča o 4. mednarodnem kongresu dialektologov in geolingvistov, ki je bil od 28. julija do 2. avgusta 2003 v Rigi v Latviji in se ga je udeležilo 107 geolingvistov in dialektologov iz 24 držav. Predstavlja nekaj odmevnih referatov, zanimivih tudi za slovensko lingvistično geografijo in dialektologijo, in opozarja na možnosti, ki jih jezikoslovju odpira sodobna informacijska tehnologija. V okviru kongresa sta zasedala tudi International Society of Dialectologists and Geolinguists (ISDG) ter uredniški odbor Evropskega lingvističnega atlasa (Atlas Linguarum Europae – ALE).

4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists (Riga, July 28–August 2, 2003)

ABSTRACT: The author reports on the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists which was held from the 28th of July to the 2nd of August 2003 in Riga, Latvia. It was attended by 107 geolinguists and dialectologists from 24 countries. The author presents some of the most remarkable lectures which are important also for the Slovenian linguistic geography and dialectology, and draws attention to the possibilities which contemporary information technology may bring for linguistics. During the congress the session of the International Society of Dialectologists and Geolinguists (ISDG) as well as the meeting of the ALE (Atlas Linguarum Europae) Editorial Board were held.

Med 28. julijem in 2. avgustom 2003 je v organizaciji letonske univerze v Rigi v Latviji potekal 4. mednarodni kongres dialektologov in geolingvistov (4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists – ICDG 4). Udeležilo se ga je 107 geolingvistov in dialektologov iz 24 držav (največ iz Evrope, Kanade, Japonske), ki so v osmih sekcijah (Historična dialektologija in jezikovne spremembe, Teritorialna in zvrstna razčlenjenost dialektov nasproti nacionalnemu jeziku,

Bilingvizem, multilingvizem, jeziki v stiku in jezikovne analogije, Interference in integracije na jezikovnih mejah in med sorodnimi jeziki, Sodobne metode dialektoloških raziskav, Strukturalne značilnosti narečij in njihova klasifikacija, Narečni atlasi in slovarji, Problemi dialektologije, onomastike in etnolingvistike) in v petih plenarnih predavanjih predstavili skupaj 99 referatov.

Posebno zanimiva so bila plenarna predavanja, med njimi npr. predavanje Hansa Goebela *Was ist und was leistet die Dialektometrie?*, ki je med drugim predstavil prednosti dialektometričnega raziskovanja jezikov in uporabnost programske opreme VDM (Visual Dialectometry), razvite na salzburški univerzi (<http://ald.sbg.ac.at/dm>), ter predavanje nizozemske raziskovalne skupine (Ton Goeman, Boudewijn van de Berg, Pieter von Reenen, Arjen Versloot) *The morphology and phonology of Dutch, Flemish and Frisian Dialects*, v katerem so predstavili projekt zbiranja in računalniškega urejanja narečnih podatkov (zajetih je 610 točk, za vsako od njih je bilo v letih 1979–2002 zbranih po 1876 podatkov), ki so kot dobro urejena sinhrona podatkovna baza na voljo za različne jezikoslovne analize (tudi diahrono) s pomočjo ustrezne računalniške programske opreme. Z nemške univerze v Marburgu je prišel dr. Joachim Herrgen, ki je z referatom *Online-Dialektologie: Der Digitale Wenker-Atlas* (www.diwa.info) predstavil projekt prenosa Wenkerjevega Jezikovnega atlasa nemške države (1876–1887) v elektronsko obliko in številne možnosti uporabe podatkov iz tega atlasa za analize razvoja nemškega jezika in primerjave s stanjem v sodobnih nemških narečjih. Tudi v nekaterih sekcijah (npr. v sekciji Contemporary methods of Dialectological Research) so bili med drugim predstavljeni sodobni načini obdelave podatkov in različni programi za računalniško kartografiranje, tako je npr. mladi nizozemski jezikoslovec Boudewijn L. van den Berg predstavil razvijajoči se program za dokaj enostavno izdelavo simbolnih kart (*Cartography kept Simple but Elegant*), avstrijski romanist Paul Videsott pa možnosti uporabe skriptometrične analize v raziskavi jezikov (*Skriptometrische Analyse des venezianischen Sprachraumes*).

Velike pozornosti so bile deležne tudi predstavitve projektov o elektronskih narečnih korpusih, npr. referati katalonskih raziskovalcev *How to exploit a Corpus: The experience of the Catalan Corpus oral Dialectal* (Esteve Clua, Maria-Rosa Lloret, Maria Pilar Perea), *Les Archives audiovisuelles des dialectes catalans des Îles Baléares en DVD-ROM* (Jaume Corbera) in *From the Notebook to the Computer: the Systematisation of a Dialectal Corpus* (Maria Pilar Perea) ter japonske skupine raziskovalcev, npr. *Dialect Corpus as a Resource for Dialect Dictionary* (Motoei Sawaki, Chitsuko Fukushima, Yumi Nakajima).

Juris Grigorjevs, vodja laboratorija za akustično fonetiko na riški univerzi, je v referatu *Some Difficulties in the Use of International and Traditional Phonetic Transcription Notating Latvian Dialects* predaval o težavah pri zapisu letonskega narečnega gradiva z uporabo IPA (International Phonetic Alphabet), saj ta nima dovolj mednarodno dogovorjenih znakov za vse akustične različice v narečjih (s podobnimi težavami se seveda srečujemo in jih vsak po svoje rešujemo tudi v drugih raziskovalnih središčih). Litovski referentki Daiva Atkočaitytė in Asta Leskauskaitė sta predstavili način shranjevanja avdio posnetkov narečnih besedil v računalniški podatkovni bazi v zanimivem referatu *Computer Technologies in the Study of*

Lithuanian Dialects: storage of Audio Data and Dialect Atlases.

Nekaj referentov je obravnavalo nacionalne jezikovne atlase, tako je npr. Libuše Čižmárová iz Brna v referatu *The 5th Volume of the Czech Linguistic Atlas: Phonological Differences in Czech Dialects* predstavila prikaz razvojnih odrazov fonemov v čeških narečjih, Milena Šipková, prav tako z brnskega Inštituta za češki jezik, je v referatu *On the Proportionality of Lexis and Grammar in the Czech National Dialectal Atlas* predavala o problemih obravnave sintaktičnih pojavov v jezikovnem atlasu, Andrea Hegedus iz Budimpešte pa je v referatu *Possibilities of Uniting of the Atlases of the Hungarian Regions* razmišljala o zanimivi možnosti združiti narečne podatke iz različnih regionalnih (tudi zamejskih) atlasov madžarskega jezika v enem samem. Jožica Škofic je v sekciji *Contemporary methods of Dialectological Research* sodelovala z referatom *New Lexical Maps for the Slovenian Linguistic Atlas* (Nove besedne karte za Slovenski lingvistični atlas) in v njem predstavila zgodovino nastajanja Slovenskega lingvističnega atlasa in prizadevanja Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU za izid poskusnega zvezka. Z metodo lingvistične geografije so bile v referatu predstavljene besede za pojme *poroka* (SLA 243), *ženin* (SLA 244) in *nevesta* (SLA 245) v slovenskih narečjih. Veliko zanimanja pa je bilo predvsem tudi za njeno predstavljeno metodo kartografiranja, tj. za avtomatizirano vnašanje simbolov na besedne karte.

Zanimiva so bila tudi predavanja z imenoslovno tematiko: raziskave letonskega laboratorija za regionalno geografijo in toponimijo sta npr. predstavili Zane Cekula z referatom *Generic Elements in the Names of Populated Places in the Eastern Part of Latvia* in Zinta Goba z referatom *Allonyms and Selection of the Preferred Names of Geographical Features*; Nerija Bartkute iz Litve je v referatu *The Tendencies Towards the Change: Toponymy Derivation in Skaistgirys' Surroundings* predavala o tvorjenosti zemljepisnih lastnih imen in njihovem spreminjanju; Vidan Nikolić je v referatu *Следы славянских божеств в ономастике сербского языка* govoril o sledih imen slovanskih božanstev v srbski onomastiki, Helmi Neetar iz Estonije pa o imenih vetrov in strani neba v riškem zalivu (*Names of Points of the Compass or Winds used around the Gulf of Riga*), njena kolegica Vilja Oja pa o besedah za kri v finskem atlasu (*Words for 'blood' in the Finnic Atlas: Cognates and Contacts*).

Nekaj referentov se je osredotočilo na bolj ozka glasoslovna vprašanja – med njimi so bili posebno zanimivi referati Heinricha Ramischa *Dialectometrical Studies on Non-prevocalic /r/ in British English Dialects*, Petra van Reenena *The Vocalisation of the /l/ in Standard Dutch* in Zenda Uwana *The Accent of the Kurushima-Oosato Dialect, Japan*. Nekateri referenti pa so predstavili izbrana narečja in jezike tudi širše, posebno zanimiv je bil npr. referat *Linguistic Variation in the East Caucasus: the Case of Dargi*, v katerem je kavkaški jezik darginščino tudi sociolingvistično predstavila Helma van den Berg. Z zgodovino dialektologije so se v svojih predavanjih ukvarjali Inge Lise Pedersen, *Spoken Danish 1800–2000: a Remarkable Case of De-dialectalization*, Jerzy Reichan, *The Development of Polish Historical Dialectology*, Anna Staficka, *Dialectal Basis of the High Latvian Written Language*.

V torek, 29. julija 2003, je med kongresom imelo zasedanje tudi Mednarodno društvo dialektologov in geolingvistov (International Society of Dialectologists and Geolinguists – ISDG), ki ga je vodil dosedanji predsednik dr. Wolfgang Viereck z univerze v Bambergu iz Nemčije. Društvo med drugim izdaja tudi mednarodno publikacijo *Dialectologia et Geolinguistica*, katere 11. številka je izšla oktobra 2003, v njej pa je tudi članek Vere Smole in Petra Weissa *Dialektologische Forschungen am Fran-Ramovš-Institut für Slowenische sprache des Wissenschaftlichen Forschungszentrums der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Ljubljana*. Na zasedanju je bilo pregledano delovanje društva, izvoljeno novo vodstvo (novi predsednik društva je švedski jezikoslovec Lars Erik Edlund) in sprejeti novi člani ISDG.

Zadnji dan kongresa, 2. avgusta 2003, je v Rigi zasedal tudi uredniški odbor Evropskega lingvističnega atlasa (ALE), ki sva se ga udeležila predsednik slovenske komisije pri ALE dr. Vlado Nartnik in dr. Jožica Škofic. Na zasedanju uredniškega odbora je bilo pregledano napredovanje pri izhajanju novih zvezkov ALE (na sestanku je bil razdeljen novi izvod, tj. I, 6. zvezek ALE – karte in knjiga komentarjev; 7. in 8. zvezek sta v delu in naj bi izšla v naslednjih dveh letih), razdeljeno je bilo novo gradivo (oz. teme) za 9. in 10. zvezek, dogovarjali pa smo se tudi o možnih gostiteljih naslednjih sestankov ALE (Ljubljana je bila gostitelj zasedanja uredniškega odbora ALE leta 2002, česar so se udeleženci tudi letos s pohvalo spominjali).

Organizatorji (predsednik organizacijskega komiteja riškega kongresa je bil letonski dialektolog dr. Agris Timuška) so za udeležence pripravili tudi spremljevalni program: uradni sprejem in poslovilno večerjo pri rektorju letonske univerze, oboje s kulturnim programom, ter vodeni ogled mesta gostitelja – Rige in ekskurzijo na letonsko podeželje (grad in park ljudskega pesništva pri Turaidi, muzej na prostem).

Znanstvena srečanja, kot je bil 4. mednarodni kongres dialektologov in geolingvistov v Rigi, so izvrstna priložnost ne le za seznanjanje z najnovejšimi dosežki stroke, ampak tudi za navezovanje stikov med strokovnjaki iz različnih raziskovalnih inštitucij in neposredno izmenjavo delovnih izkušenj. Tudi skupna ugotovitev udeležencev kongresa, da so bolj kot individualne raziskave uspešne in odmevne dobro načrtovane raziskave tesno povezanih raziskovalnih skupin, v katerih vladajo sproščeni človeški odnosi in trdna strokovnost, ob jezikoslovcih pa so v njih tudi strokovnjaki informatiki in računalnikarji, ki skrbijo za prenos jezikoslovnih ugotovitev v sodobne informacijske sisteme in s programsko podporo omogočajo učinkovitejšo analizo in predstavitev jezikovnega gradiva, je morda pomembna za razmišljanje o še bolj kakovostnem raziskovalnem delu doma ... Dejavna udeležba na takih kongresih je torej ne le privilegij raziskovalca, ampak predvsem tudi nenadomestljiva priložnost za preverjanje in potrditev dela in dosežkov raziskovalne skupine, ki ji pripada.

2. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi – ICLaVE 2 (Uppsala, 12.–14. 6. 2003)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: V članku avtorica poroča o 2. mednarodni konferenci o jezikovni raznolikosti v Evropi, ki je bila od 12. do 14. junija 2003 v Uppsali na Švedskem. Glavni namen konference je bil, da spodbuja raziskave raznolikosti in razčlenjenosti evropskih jezikov. Zelo bogat program je vseboval 3 enourna plenarna predavanja, 67 predavanj v 5 sekcijah, 4 okrogle mize ter postersko sekcijo, v kateri se je predstavilo 5 referentov – udeleženci konference pa so prišli iz Evrope, Amerike in Avstralije. V članku predstavlja tudi nekaj opaznejših dialektoloških in sociolingvističnih prispevkov s konference.

2nd International Conference on Language Variation in Europe (Uppsala, June 12–14, 2003)

ABSTRACT: The author reports on the 2nd International Conference on Language Variation in Europe which was held from the 12th to the 14th of June 2003 in Uppsala, Sweden. The main purpose of this conference was to encourage the research of variation and diversity of European languages. The programme was very informative since it included 3 plenary lectures of one hour's duration, 67 lectures in 5 sections, 4 round-table discussions and a poster section where 5 lecturers presented their work. The participants of the conference have come from Europe, America and Australia. This article presents some of the most remarkable dialectological and sociolinguistic contributions from the conference.

V Uppsali na Švedskem je v organizaciji oddelka za skandinavske jezike na uppsalski univerzi od 12. do 14. junija 2003 potekala 2. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi (Second International Conference on Language Variation in Europe – ICLaVE 2), katere glavni namen je bil spodbujanje raziskav raznolikosti in razčlenjenosti evropskih jezikov. Na njej je bila predstavljena vrsta zanimivih referatov s področja sociolingvistike in dialektologije.

Iz Sydneyja v Avstraliji je prišla plenarna predavateljica Barbara Horvath, ki je v referatu *The Geolinguistics of Language Change in Progress* predavala o

različnih vidikih jezikovne variantnosti (idioletalna, generacijska, zemljepisna) in o današnji povezanosti med sociolingvistiko, dialektologijo in geolingvistiko, ki omogoča primerjalno raziskovanje govorov različnih govornih skupnosti ter tako tudi razreševanje nekaterih teoretičnih vprašanj o strukturni naravi raznolikosti in univerzalnih vplivih na, npr. glasovno, spreminjanje. Metodologijo zbiranja podatkov, njihove primerjalne analize in kartografiranje izoglos različic je Horvathova ponazorila z rezultati raziskave izgovora //l/ v angleškem jeziku v različnih glasovnih okoljih pri različnih govorcih in v različnih govornih in družbenih okoljih.

Nikolas Coupland iz Cardiffa v Walesu je v plenarnem predavanju *Language Style, Stylisation and Authenticity* razmišljal o raziskovanju pristnega govora avtentičnega (morda idealiziranega) govorca v pristnem, avtentičnem govornem okolju in govornem položaju ter o možnostih zavestnega in podzavestnega stiliziranja njegovega govora. Primerjal je sociolingvistično in tradicionalno dialektološko raziskovanje le-tega in metodološko povezanost/različnost med njima.

Helge Sandøy iz Bergna na Norveškem je v zadnjem plenarnem predavanju *Types of Society and Language Change: The Nordic Laboratory* predstavil zanimivo problematiko raziskovanja načinov in intenzivnosti jezikovnega spreminjanja ter prepletanja narečnega in knjižnega v različnih družbenih skupnostih (v nordijskih državah, urbanih središčih, zaprtih ali z okoljem bolj povezanih vaških skupnostih, družinah ...) in odnos do različnih socialnih zvrsti jezika (oz. predvsem do rabe narečja) v takih skupnostih – v povezavi z demografskimi spremembami, urbanizacijo ipd.

Zelo bogat konferenčni program je poleg treh plenarnih predavanj tvorilo še sedeminšestdeset krajših predavanj v petih sekcijah, štiri okrogle mize (*Sociolinguistic variation and contact linguistics in the Northern Baltic Area; Subjective factors in language variation and change; Syntactic variation; The theoretical and methodological base of GOLDVARB 2001*) ter posterska sekcija, v kateri se je predstavilo pet referentov. Svoje raziskovalno delo so tu predstavljali sociolingvisti in dialektologi iz Avstralije, Amerike in Evrope. Med zadnjimi je bilo seveda največ Skandinavcev, kot edina udeleženka kongresa s slovanskega jezikovnega področja pa je v posterski sekciji s prispevkom *Dialectal Words as a Source for the Standard Language* sodelovala dialektologinja Jožica Škofic z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Med najbolj zanimivimi prispevki, kolikor jih je bilo pač mogoče slišati, glede na to, da so predavanja potekala v vzporednih sekcijah, so bila med drugimi naslednja. Johanna Vaattovaara s helsinške univerze je v referatu *On language attitudes and behavior among adolescents: Controlling the reported dialect use* predstavila svojo raziskavo o odnosu do narečja in njegove rabe v različnih govornih okoljih ter o pripadnosti lokalni skupnosti med adolescenti iz doline Tornio na Finskem, podobno raziskavo o odnosu do različnih jezikovnih zvrsti in t. i. kodnem preklapljanju med danskimi adolescenti je v referatu *Analysing crossing and identity in young people's conversation* predstavila tudi Pia Quist z univerze v Kopenhagenu, Hanna Lappalainen s helsinške univerze pa je v referatu *Lexical choices as a resource of situational variation* predstavljala kombinirano kvantitativno-konverzijsko

metodo pri raziskovanju izbiranja besedja v različnih govornih položajih. Annick de Houwer z antwerpenske univerze je v referatu *Diglossia starts at home: linguistic variation in family discourse* razpravljala o rabi različnih jezikovnih zvrsti/kodov v različnih govornih situacijah v belgijskih družinah s predšolskimi otroki (s poudarkom na diglosiji/večjezičnosti oz. rabi različnih jezikovnih zvrsti v okviru enega jezikovnega diasistema) – in ugotavljala, da mnogi starši v želji, da njihov otrok ne bi bil »zaznamovan« z rabo narečja ali kake druge neknjižne zvrsti jezika, v pogovoru z najmlajšimi preklaplajo v višji jezikovni kod (npr. v knjižni jezik), medtem ko v medsebojni komunikaciji in v komunikaciji s starejšimi otroki uporabljajo za svoje okolje nevtralni jezik (npr. narečje). Ali je mogoče jezikoslovno raziskovati vljudnost, se je v referatu *Is it possible to investigate politeness in conversation* spraševala Marianne Rathje iz Kopenhagna in ugotavljala, da je z istimi jezikovnimi sredstvi mogoče biti tako vljuden kot nevljuden in da je vljudnost morda bolj stvar dogovora ter manj jezika in njegove rabe same.

Charlotte Gooskens iz Groningena na Norveškem je raziskovala medsebojno odvisnost med lingvistično in geografsko bližino med norveškimi narečji in v referatu *Explaining linguistic distances between dialects using geography* ugotavljala, da sodobna geografska bližina (povezanost z modernimi cestami, železnicami ipd.) ne izkazuje tudi bližine med posameznimi narečji, v katerih je bolj izražena nekdanja oddaljenost med norveškimi pokrajinami (zveza med sosednjimi pokrajinami, npr. fjordi, dolinami ipd., je bila nekoč mogoča le preko morja, razdalje, izražene v časovnih enotah, so bile marsikje mnogo večje kot danes), na njihovo oblikovanje pa so med drugim vplivale še zgodovinske politične meje, migracije, urbanizacija itd. – medtem ko je npr. na socialnozvrstno razslojenost švedskega jezika bolj kot geografska razčlenjenost vplivala socioekonomska različnost govorcev.

Izrazito sociolingvistično naravnano je bilo tudi predavanje Barbare Funnell *Did Gastarbeiterdeutsch ever exist? Immigrant Dialects in Post WWII Germany*, v katerem je referentica med drugim primerjala nemščino delavcev na začasnem delu v povojni Nemčiji in nemščino ruskih Nemcev ter odnos obojih do jezika in integracije z večinskim jezikom okolja in maternim jezikom. Peter Auer iz Freiburga v Nemčiji je v referatu *Dialect syntax and the syntax of spoken language* primerjal sintakso standardnega jezika, ki je pisani jezik, in sintakso narečja, ki je večinoma govorni jezik, ter med drugim ugotavljal, da so si nemški, nizozemski in angleški jezik na skladijski ravnini v marsičem mnogo bližji v nestandardnih/narečnih/govornih različicah kot v standardnih/knjižnih/pisanih različicah jezika.

Bolj glasoslovno je bila naravnana razprava Roelanda van Houta iz Nijmegena in Hansa van de Velda iz Utrechta *The acoustic analysis of diphthongs*, v kateri sta predstavila študijo merjenja dolžine samoglasnikov v knjižni nizozemščini in tudi različna merilna orodja (programsko opremo) in dejavnike, ki vplivajo na pravilno merjenje.

Björn Bihl s kalmarske univerze je v svojem referatu *A contribution to the theory of dialectal transitions* razpravljal o možnostih, ki jih za določanje mej med narečji in določanje t. i. prehodnih narečij prinaša geolingvistika, in ugotavljal, da natančnih mej med narečji seveda ni mogoče potegniti, saj se izoglose različnih jezikovnih pojavov ne pokrivajo, ampak tvorijo snope, in je pri klasifikaciji narečij

torej potrebna tudi določena stopnja generalizacije.

Posebno pozornost je na konferenci zbudila predstavitev nemškega projekta DiWA (Digitale Wenker Atlas), ki ga je v posterski sekciji predstavila največja (in morda tudi najboljše organizirana) skupina raziskovalcev na konferenci – jezikoslovci, tj. dialektologi in geolingvisti, ter računalniški strokovnjak, ki je član raziskovalne skupine, so prikazali, kako je mogoče dialektološke geolingvistične raziskave, temelječe na tradiciji, povezati z najsodobnejšo informacijsko tehniko in jih s pomočjo elektronskih medijev predstaviti javnosti in ponuditi stroki v nadaljnjo obravnavo.

Povzetki konferenčnih prispevkov so objavljeni na internetni strani konference (<http://www.nordiska.uu.se/ICLaVE2/>) in v zborniku povzetkov, referati bodo objavljeni tudi v zborniku predavanj, ki naj bi izšel leta 2004.

Na konferenci je poleg mnogih uveljavljenih raziskovalcev sodelovalo tudi veliko mladih, predvsem iz skandinavskih držav, ki so tako imeli priložnost nastopiti v mednarodnih znanstvenih krogih, organizatorji pa so z obžalovanjem ugotavljali, da kljub prijavam skoraj ni bilo referentov iz slovanskih držav (morda tudi zaradi njihovih težavnih gospodarskih razmer). Znanstveni komite konference, ki bo naslednje zasedanje ICLaVE organiziral leta 2005 v Amsterdamu, si zato želi, da bi se tej mednarodni dialektološko-sociolingvistični konferenci pridružili tudi raziskovalci iz drugih delov Evrope.

Zgledno pripravljeno zasedanje ICLaVE 2 so organizatorji, ki jih je vodil ugledni jezikoslovec Mats Thelander, popestrili z rektorjevim sprejemom udeležencev na univerzi prvi dan zasedanja in popoldansko ekskurzijo v Gamlo Uppsalo, arheološko najdišče iz vikinških časov, ob koncu konference.

Zbirka je namenjena znanstvenim objavam s področja jezikoslovnih in filoloških ved. Težišče tvorijo slovenščina in njej izvorno sorodni jeziki, vidik pa je zgodovinski ali opisni, gradivski ali razlagalni, primerjalni ali protistavni. Zajeti so knjižni jezik, narečja in jezikovna tehnologija. Zbirko izdaja Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

France Bezljaj

ZBRANI JEZIKOSLOVNI SPISI 1, 2

Uredila Metka Furlan

V *Zbranih jezikoslovnih spisih I-II* je ponovno objavljenih več kot 184 prispevkov etimologa in jezikovnega zgodovinarja Franceta Bezlajaja (1910–1993). Prispevki so razdeljeni v 7 tematskih sklopov. Najobsežnejši *Med besedami in imeni* tvori prvo knjigo in prinaša jedrni del Bezlajevega opusa z etimološko, leksikološko, onomastično in lingvogenetsko tematiko. Drugo knjigo sestavljajo poglavja *Iz slovnice*, *O slovenščini*, *O Etimološkem slovarju slovenskega jezika*, *Poročila*, *recenzije*, *izjave*, *Portreti in avtoportreti* ter *Dodatek* (6 prispevkov, v katerih se čebelarstva in narodopisna problematika prepletata z jezikoslovno). Dodanih je več indeksov in drugih pomagala, ki bralcu omogočajo boljši vpogled v bogato tematiko osrednjega dela.

2003, 2 zvezka, lxxii + xi + 1572 str., 18 x 24 cm, trda vezava, ISBN 961-6358-90-1.

Cena: 10.760 SIT

Jože Toporišič

OBLIKOSLOVNE RAZPRAVE

Avtor je razprave in druge sestavke razporedil v pet razdelkov: v prvem prikazuje splošno oblikoslovno problematiko doma in v svetu. Drugi razdelek razgrinja strukturalistična teoretična vprašanja besednovrstnosti. Tretji razdelek avtorjeve oblikoslovne teoreme sooči zlasti z oblikoslovnimi pogledi v slovnicaх Clauda Vincenota in Rada Lenčka ter v SSKJ-ju. Četrty razdelek podrobno obravnava teoreme posameznih besednih vrst. Pety razdelek prikazuje oblikoslovja glavnih slovenskih slovnica od Bohoričevih *Zimskih uric* 1584 do *Slovenske slovnice* 1956. Knjiga vsebuje obširno stvarno in lastnoimensko kazalo.

2003, 444 str., 18 x 25 cm, trda vezava, ISBN 961-6358-87-1.

Cena: 4.180 SIT

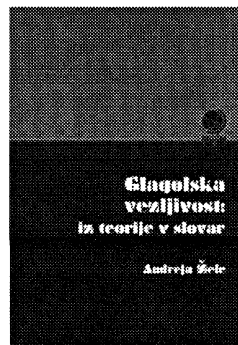
Andreja Žele

GLAGOLSKA VEZLJIVOST: IZ TEORIJE V SLOVAR

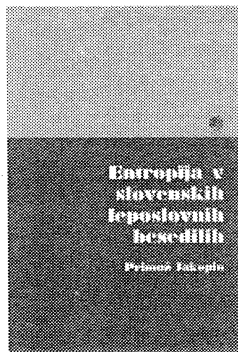
Knjiga – priročnik *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar* ima predvsem aplikativno vrednost. S teoretično-praktično dvodelnostjo opozarja na možen praktično-uporabnostni prenos vezljivostne teorije v slovarsko prakso – ponuja oz. predstavlja slovarski prikaz pravil slovenske vezljivosti in je zato hkrati v nekem smislu tudi skladijsko normativen. Slovarsko, z obrazci in zgledi, predstavlja vezljivostne zmožnosti posameznih glagolskih pomenov in s tem hkrati opozarja na specifične skladijske lastnosti slovenščine. Ta vezljivostni priročnik z vzorčnimi slovarskimi sestavki iz osnovnih pomenskosladijskih skupin glagolov in legendami napoveduje vezljivostni slovar slovenskih glagolov.

2003, 185 str., 17 x 24 cm, broširano, ISBN 961-6358-79-0.

Cena: 2.460 SIT

Primož Jakopin
**ENTROPIJA V SLOVENSKIH
LEPOSLOVNIH BESEDILIH**

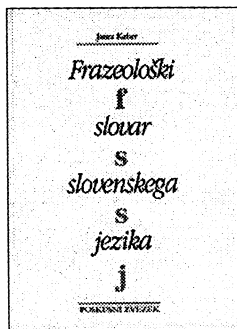

Entropija, v začetku zgolj fizikalni pojem, je v informacijskih znanostih mera za nedoločenost sistema sporočil, kakršen so tudi besedila. Večja kot je njegova entropija na znak (črko, presledek, ločilo), manj črk porabimo za njegov zapis. V delu je za slovenska leposlovna besedila podana ocena 2,2 bita na znak, kar je za desetino več od ocene za besedila v angleškem jeziku (2,0 bita na znak). Delo prinaša kvantitativni opis dveh vzorcev slovenskih leposlovnih besedil, skupaj dolgih 3.100.000 besed. V prvem delu knjige je naveden statistični opis osnovnih gradnikov besedila, črk in posebnih znakov, besed in povedi.
2002, 208 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6358-77-4.

Cena: 2.390 SIT

* * *

Janez Keber
FRAZEOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA – poskusni zvezek

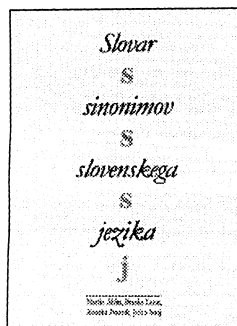

Poskusni zvezek za *Frazeeološki slovar slovenskega jezika* ima dva dela: uvodni del vsebuje predgovor in zasnovo, najpomembnejše vire in literaturo, seznam kratic in okrajšav ter napotke za uporabo frazeološkega slovarja. V drugem delu, slovarju, so frazeološki slovarski sestavki navedeni abecedno po besednih iztočnicah – sestavinah frazemov. Posamezni frazem je v slovarskem sestavku pojasnjen s sedmih vidikov (pomembni so zlasti ponazarjanje rabe frazemov s citati iz klasičnega listkovnega gradiva in besedilnih korpusov, pojasnjevanje nastanka frazema ter navajanje ustreznih ali sorodnih frazemov v drugih evropskih jezikih).

2003, 124 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6500-00-7.

Cena: 1.890 SIT

Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snoj
SLOVAR SINONIMOV SLOVENSKEGA JEZIKA.

Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitvijo
Publikacija vsebuje prikaz zasnove *Slovarja sinonimov slovenskega jezika*, ki je zasnovan kot specializirani slovar s prikazom slovenskega besedja s stališča pomenske enakosti, pomenske podobnosti in še nekaterih pomenskih razmerij. V treh vsebinskih sklopih prinaša (1) splošne značilnosti načrtovanega slovarja, (2) zgradbo slovarskih sestavkov in (3) vzorčno predstavitev slovarskega besedila. Dodan je izbor leksikografskih in leksikoloških del, ki so bila v večji meri upoštevana pri oblikovanju zasnove slovarja.

2003, 46 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6358-81-2.

Cena: 980 SIT

ZALOŽBA ZRC

p. p. 306, 1001 Ljubljana

zalozba@zrc-sazu.si; www.zrc-sazu.si/zalozba

Prodaja: Novi trg 2/1, Ljubljana; Tel.: 01/470 64 64; Faks: 01/425 77 94; GSM: 041 684 73
in Knjigarna AZIL

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke do konca marca za prvo in do konca junija za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juniju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega jezika. Uredništvo bo za pisanje posebej vzpodbujalo mlade raziskovalce in raziskovalke, kar je tudi priporočilo *Ministrstva za šolstvo, znanost in šport*.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvirni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesene v oknih v programu *Word 6* ali *7 (95)* ter v pisavi *Times New Roman CE* (velikost 10). Če avtor uporablja *Word 97* ali novejšo verzijo (te niso kompatibilne s programom za postavljanje knjig), morajo biti vsi posebni in naglašeni znaki vzeti iz Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založništvu ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, *ležeče*, podčrtano. Za številko opombe na dnu strani je treba vstaviti en tabulator. Disketi naj bo priložen iztis na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Pred njim mora biti pri člankih in razpravah seznam virov in literature, ki se nanaša na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnajo po zadnji številki **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zastavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju glasila želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce glasila ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino glasila ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora **Jezikoslovnih zapiskov**:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, faks: 01425 77 96, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: telefon: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si

ISSN 0354-0448

9 770354 044012